

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN OG MARIUS KRISTENSEN

1927

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

HENRIK USSING, Steen Blichers Talesprog.....	1
JENS LUND, Den formodede Oldtidshavn ved Ferring.....	16
H. G. TOPSØE-JENSEN, Et Stykke Folkepoesi fra vore Dage.....	21
POUL HERRING, Gennembruddet i Georg Brandes' Udvikling.....	35
ALBERT JENSEN, Den forklædte Bejler.....	44
GUDMUND SCHÜTTE, Daner og Eruler.....	65
MARIUS KRISTENSEN, Bidrag til dansk Ordhistorie.....	75
V. Verdenshjørnerne.....	75
VI. Nogle nyfundne olddanske Ord.....	77
VII Orgrant.....	78
H. BILLESKOV JANSEN, Daldøs.....	97
ALF BO, Om Melodi i Tale og Sang.....	101
H. G. OLRIK, Om Ingemanns Morgensalmer.....	118
VILH. LA COUR, Oldtidshavnen ved Ferring.....	139
PAUL V. RUBOW, Omkring H. C. Andersen.....	147
PETER GROVE, Det danske Udlyds-r.....	155
HARALD RUE, Lidt om Gennembruddet i Georg Brandes' Udvikling.....	162

FRA SPROG OG LITTERATUR

Om Rungsteds Lyksaligheder (<i>A. N. B. Fich</i>).....	80
Et Hardsysselmaal [Peter Skautrup] (<i>Gunnar Knudsen</i>).....	82
Oddumstenen (<i>Fr. Orloff</i>).....	83
Klopstocktiden og Johs. Evald [Leopold Magon] (<i>Aage Houken</i>).....	84
Aladdin og Samtidens Dom (<i>H. G. Topsøe-Jensen</i>).....	87
Fred hviler over Land og By (<i>Johan Borup</i>).....	88
Solbaandskæp (<i>Johan Repstock</i>).....	89
Ingemann-Studier [Kjeld Galster] (<i>H. G. Topsøe-Jensen</i>).....	91
Blicherske Soldaterhistorier (<i>O. Bauditz</i>).....	93
Smanke (<i>Gunnar Knudsen</i>).....	96
Den læderne Mand (<i>S. Tvermose Thyregod</i>).....	175
Et hidtil ukendt Brev fra Holberg (<i>C. Elling</i>).....	179
To Digte af Hans Adolph Brorson (<i>C. Behrend</i>).....	180
Or(d)grant (<i>Alfr. Thomsen, Marius Kristensen</i>).....	182
Nydansk fortællende Prosa (<i>Marius Kristensen</i>).....	186
Aladdin og Faust (<i>H. G. Topsøe-Jensen</i>).....	188

KULTUR OG FOLKEMINDER

Lidt om Ligkister af Straa (<i>Christine Reimer</i>).....	169
Tysk Overtro [E. Hoffmann-Krayer og H. Bächtold-Stäubli] (<i>Gunnar Knudsen</i>).....	173
Indholdsfortegnelse til Danske Studier 1916—1927.....	192

— — — — —

STEEN BLICHERS TALESPROG

AF

HENRIK USSING

Steen Blicher er en af vor Litteraturs store Sprogkunstnere. Naar han vil det, skriver han baade paa Prosa og Vers et ypperligt, rammende og fyndigt Rigssprog. Uden Anstrengthed giver han en Tone af Middelalderens Krønikestil i *Fiore og Fioretta*; med smaa Midler genkalder han det 17de og 18de Aarhundredes Sprogfarve i *Præsten i Vejlbj* og i *En Landsbydegns Dagbog*; i *Juleferierne* og *Høstferierne* skriver en Skolemand fra Slutningen af det 18de Aarh. sit elskværdigt pertentlige Dansk. *Peer Spillemands* forfløjne Stil er rask Københavnersprog fra Blichers Studentertid. Et jydsk Ord eller en jydsk Vending løber med i Pennen i Ny og Næ. Til Tider — f. Eks. i *De tre Helligaftener* og i *Færgeborg* — er Retsskrivningen Rigsmaalets, men Ordvalg og Ordforbindelser er Jydsk. Og til andre Tider — som i *E' Bindstouw* — skriver han helt Jydsk, og det endda snart Østjydsk og snart Vestjydsk og snart en Blanding af bægge Dele. Blichers Skrift-Sprog er som en Naturstamme, hvori der er sat Podekviste af flere forskellige forædlede Sorter.

Vi vil prøve at tage denne oprindelige Sprog-Stamme lidt nærmere i Øjesyn, jeg mener søge at danne os et Begreb om, hvorledes Blichers Sprog har lydt, naar han talte det mellem Jævnlige. Vi vil — i hvert Fald foreløbig — taalmodigt lade os snærte af Heibergs Satire over Spidsborger-Sjælen; vi vil ikke bryde os stort om Værket, som Poeten Blicher har gjort; men vi vil føle vort Hjærte brænde af Begærlighed efter ham selv at kende. Ganske vist vil vi ikke hæfte os ved, hvordan han spiser og drikker, hvordan han nyser, hvordan han hikker; men dog vil vi prøve paa at lære ham at kende ret privat; det er Pastor Blichers rent private Omgangs- og Talesprog, vi vil søge at stifte Bekendtskab med.

Men det kan naturligvis kun ske ved at granske hans skriftlige Efterladenskaber.

Vi vil gaa ud fra den Antagelse, at Blichers Talesprog var dansk Rigsmaal; han var jo Præstesøn af gammel Præsteslægt og hans Moder var en Præstedatter, hvis Moder var af Herregaardsslægt. — Naar Faderen, Niels Blicher, i sin *Topographie over Vium Præstekald* fremstiller sig selv i Samtale med en Bonde af sin Menighed, taler Bonden Jydsk, mens Niels Blicher taler Rigsdansk. Men af samme Bog fremgaar det, at Niels Blicher interesserede sig for jyske Ord og Udtryk, ja var særdeles fortrolig med dem, vidste Besked med, hvad f. Eks. Urter og Blomster kaldtes af Almuen, samlede paa mærkelige jyske Ord, der afveg fra Skriftsprogets, og meddeler en Samling af dem med en Stavemaade, der giver et fortrinligt Begreb om Ordenes jyske Udtale. Han har lagt Mærke til Forskellen mellem de forskellige jyske Egenes Sprog; Han roser Viumsproget for, at „visse slemme Udtaler, i forskjællige Strøg, ikke bruges her“. Som saadan en slem Udtale anfører han fra sin Fødeegn, Starup i Vejle Amt, at det hedder *aa tej en Gej*, mens det i Vium mere overensstemmende med Rigsmaalet hedder: *ta en Gjedd*. „I Vesterlandet og Vensyssel hersker den ubehagelige Mundart: *u*, i Stedet for *v*. Dette beholder her (i Vium) meest sin rette Udtale“. Niels Blicher føler sig altsaa mest tiltalt af de Udtaleformer, som stemmer mest med Rigssproget, og frastødt af dem, der fjerner sig derfra. Paa den anden Side anser han det for nødvendigt, at den, som skal færdes mellem jydsk Almue, ogsaa forstaa jydsk Sprog til Husbehov. Han slutter sin Fremstilling af Bondesproget i Vium med at sige, at han ikke syntes, han kunde gøre den mere kortfattet, „naar uijyske Læsere skulde lære at forstaa Sproget, saa de nogenledes kunde tale med enhver forekommende jydsk Bonde — og dette holder jeg for mueligt, ved Hjælp af ovenstaaende Anvisning“.

Uden Tvivl er den lille Steen i Vium vokset op med to forskellige Sprog; det ene var hans Faders og Moders rigsdanske Sprog, hvor man har undgaet „visse slemme Udtaler“ og skyet „ubehagelige Mundarter“. Undervisningen af Steen og hans Kamerater har Niels Blicher sikkert drevet i samme lidt omstændelige Sprog som det, hvori han taler med Bønderne Hans og Jesper i sin Bog. Det samme Sprog i barnlig Skikkelse har Steen talt, naar han artig men beklemt sad paa Taburetten i de fine Stuer hos Grantanten paa Avnsbjærg. Men i Samtaler med Karle og Piger og Husmænd,

med Legekammerater blandt Bønderbørnene har Steen tilegnet sig et Ordforraad og en Taleform, der har ligget ægte, uforfalsket Jydsk meget nær; Steen Blicher har været tvesproget lige fra Barndommen; kun derved kan det forklares, at jyske Ord og Vendinger helt uvilkaarligt melder sig for ham, naar han skriver. Til en viss Grad tænker han paa Jydsk, nemlig naar det drejer sig om landlige Genstande eller Virksomheder, hvorfor han bedst kender de jyske Ord, men ogsaa i Tilfælde, hvor det jyske Sprog som det mere primitive har et mere malende Udtryk, et mere særtegnende Ord, en Vending med en ejendommeligere eller inderligere Betydningsfylde end den, der findes i Rigssproget.

For ethvert Menneske faar hvert enkelt Ord, han kender, sin Betydning og Klangfarve ved de Tanke-Associationer, der er knyttet til det, — for det meste knyttet til det i hans Barndom eller under hans Opvækst; snart er det Associationer til Genstande, Tildragelser, Sansefølelser fra Virkeligheden; snart er det Associationer til andre Ord, som man har hørt eller læst i Forbindelse med det paagældende Enkeltord. — For en Dreng, der er vokset op under Forhold som Steen Blicher, bliver Rigsmaalet i stort Omfang Belæringens, Opdragelsens, Læsningsens Sprog med Tanketilknævnninger til Bogstaver, til Ord, til literære Vendinger, til abstrakte Begreber, — medens det Jyske knyttes til Livets egen Mangfoldighed. Vil han saa senere skildre netop denne Virkelighed, melder de jyske Udtryk sig uvilkaarligt som dem, der bedst dækker Tanken.

Naturligvis kan en Forfatter af Hensyn til litterær Sprogtradition trænge et Sæt af Ord, der egentlig er ham naturlige, tilbage. Det er da ogsaa Tilfældet med Blicher i Begyndelsen af hans Forfatter-skab. Han oversætter næsten hele „*Ossian*“ uden med et Ord at røbe det ene af sine Modersmaal, det jyske. Først til Slut, i Ossians sidste Sang, vover Blicher et malende jydsk Udsagnsord: „Blomsten sænker sit tunge Hoved, *neggrende* stundom i Aftnens Pust“. Her har Blicher ikke haft Sind til at skubbe det jyske Ord, der mindede ham om hans Hjemegns Oldinges rokkende og dirrende Hovedrysten, til Side. — Det samme Ord er ogsaa det første jyske, Blicher bruger i et Digt; i *Tidens Flugt* siger han:

Men du skalt fremad, frem uophørlig, ældes i Trængsler og Farer og Nød,
til du engang med dit neggrende Hoved lægger dig til dine Forfædres Støv.

I Blichers første Digtsamlinger, polemiske Skrifter, Komedier o. s. v. er det kun rent undtagelsesvis, at der kommer et jydsk Ord ind i det Rigsdanske (jeg ser naturligvis bort fra, at han lader Tjenestefolk, Hestehandlere o. s. v. tale Jydsk paa Scenen); — selv i det store Digt *Jyllandsrejse i seks Døgn* er det rent undtagelsesvis, at der forekommer et særlig jydsk Ord, som f. Eks. *Knorkistemand*, der betyder Skraldemand (men som i de oplysende Noter til Det danske Sprog- og Litteraturselskabs Udgave af Blichers samlede Skrifter IV 254 forklares som Lirekassemand) — eller *forkrympet*, der betyder vantreven, forvokset (men i samme Udgave IV 260 forklares som forfrossen).

Det er først efter, at Blicher er begyndt at skrive sine Noveller, at han giver frit Løb for de jyske Ord, naar han har Brug for dem. I Majhæftet af *Nordlyset* 1827 kom det første rent jyske Stykke af Blicher: *De foruneleste Oer i Jens Jensens Lyu*, hvor det jyske Sprog dog nærmest bruges i komisk Hensigt, for at understrege den fortællendes Troskyldighed og gøre sig lystig over hans Misforstaaelse af ukendte Ord, hvilket ogsaa er Tilfældet med *Uolle Vistisens Skryuels hjem fra Kjøvnhaun*. I det første Stykke bestaar Morsomheden i Jydens Misforstaaelse af franske, i det andet Tilfælde af københavnske Ord. Det første af disse jyske Smaaestykker er paa Østjydsk Maal og det sidste paa Vestjydsk; men som Svend Aakjær har paavist i sine Undersøgelser over Maalet i E Bindstouw (DSt 1916), holder Blicher ikke de to Dialekter skarpt ude fra hinanden, navnlig kniber det for ham at gennemføre det Vestjydske. Fra den Tid, da Blicher som 14 Aars Dreng flyttede med sin Fader til Randlev, og til han som 37-aarig blev Præst i Torning, har han haft mest Lejlighed til at høre Østjydsk. Randlevsproget er blevet ham den mest tilvante af de jyske Dialekter; men Randers- og Spentrup-egnens Sprog blander sig ind deri. Naar Blicher skriver jyske Vers, er det saa godt som altid paa Østjydsk; alvorlige Ting skriver han næsten uden Undtagelse paa Østjydsk; det Vestjydske bruger han, naar han udtrykkelig lader Fortællingen foregaa langt Vest paa (f. Eks. den om *E-Staahkelsmand*), eller naar han vil kaste et pudsig Skær af Enfoldighed over den fortællende Person. Det er ingenlunde Sprog fra Lysgaard Herred, der lyder i E Bindstouw. Det er Hadsherredssproget, der er blevet Blichers Hjærtesprog. Det er dette han benytter i *Faaual Marri* fra 1828, hvor han første Gang bruger Jydsk helt alvorligt, for at gøre Billedet af den unge

Pige, der med tungt Hjærte vandrer bort fra Gaarden, hvor hun ikke maa faa Sönnen, des mere inderligt og troværdigt. Dette Digt indledede han med en Fortale, hvor han meddeler, at det er et Digt i skotsk Dialekt af *Laidlaw*, der har foranlediget ham til at skrive sit Digt *Faauul Marri*. Det ser ud til, at det er ved Læsningen af dette skotske Digt, at Blicher, der jo nylig var begyndt at skrive jyske Smaastykker af humoristisk eller pudsig Art, har faaet den Tanke, at Dialekten ogsaa kunde bruges alvorligt for at skildre sørgmodige Stemninger, ulykkelige Optrin af Almuens Liv. Blicher angriber i sin Fortale den Uvane, at Folkemaalene foragtes og göres til Genstand for Vrængeskæmt og Latter. Han priser de Lande som Italien og Tyskland, hvor Dialekterne kan göre sig gældende ved Siden af det almindelige Skriftsprog. „Den jyske Mundart“, skriver han, „der igen har flere Underafdelinger, besidder mange ret mærkelige Ejendommeligheder — det er Udtalen mest, der skurrer i københavnske Ører. Det har mange særegne, kraftfulde og klart betegnende Ord og Vendinger, som ikke findes i det danske Skriftsprog. Mange gammel-danske, som dette har forglemt eller tilsidesat for udlændiske, høres endnu i den jyske Bondes Mund, og — i Verdens Hovedstad, ved Hoffet i St. James, hvor de lyde yndigt fra de Yndiges Læber“. Og saa fortsætter Blicher med at paavise, at en Mængde af de Ord, der er særegne for Jydsk i Forhold til almindeligt Dansk, og mange af de jyske Udtaleejendommeligheder har deres Modstykke i Engelsk. Og han ender med at indprente, at „nærværende Forsøg — — ikke har til Hensigt at sætte Lattermusklerne i Bevægelse“.

Dette er et helt andet Synspunkt end Niels Blichers. Og det er som en Befrielse af en Lyst og Trang, der har ligget hos Steen Blicher allerede, da han satte sit jyske Ord *neggrende* ind i Ossianoversættelsen, men som han hidtil ret sparsomt har givet efter for. Ja, det er til en viss Grad en Revselse af ham selv i Anledning af den Maade, han tidligere har brugt Jydsk paa i *Generalprøven i Kragehul* og i de humoristiske Smaastykker. Fra nu af bruger Blicher rent Jydsk baade i Alvor og Skæmt, — men aldrig til Vrængeskæmt.

Fra samme Tid fletter han ogsaa i større Omfang jyske Ord og Vendinger ind i sin almindanske Prosa- og Versdigtning, baade i eget Navn og i talende Personers Mund, hvor de melder sig for ham som naturlige eller som udpræget særtegnende. Jeg opfatter

det saadan, at Blicher nu — foruden at bruge rent Jydsk, hvor det tykkes ham bedst — benytter det Ordforraad, som han kunde tale blandt Præstevener og Jagtkammerater, i det hele taget blandt den Omgangskreds, hvor han kunde regne med, at en jydsk Vending inde i det Almendanske vilde blive forstaaet, ja værdsat som særlig rammende. Det er sit egentlige, naturlige Talesprogs fulde Ordforraad, han nu ogsaa kan anvende i sine digteriske Frembringelser. I 1829 skildres den grufulde Livsskæbne i Hosekræmmeren med et jydskfarvet Dansk, der magter den haardeste Tragik. Og samme Aar giver han jyske Ord og Vendinger i stort Omfang Indpas i et Digt paa Almendansk, Digtet om Morten Borup. Blicher er nu naaet ind til det Sprog, der i egentligste Forstand er hans eget, Almendansk isprængt med jyske Ord.

I Novellerne og andre Prosaarbejder bruger han fra den Tid af en Mængde jyske Ord for at betegne Bevægelser, Gang eller Løb, der udføres paa en særegen Maade: *firmer* (løber om og har travlt), *sikker* (giver sig i Knæene under Gang eller Løb), *skravler* (gaar slæbende); Pigen *hugede* sig sammen (satte sig paa Hug); *rattede* sig (strakte Lemmerne); *sleger* (kærtegner). Og der er lydmalende Udsagnsord: *dumrende* (buldrende, drønende); Regn og Hagl styrtede *drasende* ned (styrtede ned med smeldende og raslende Lyd; men Sprog- og Litteraturselskabets Udg. XIV 249: skyllende med store Draaber); — og fremdeles mange andre Udsagnsord fra den daglige Virksomheds Omraade: hendes Øl vil *kaste* sig (blive surt ved Gæring; men nævnte Blicherudg. X 213: blive dovent) o. s. v.

Der er jyske Navneord: *Blaane* (lille Sky); *Viser* (Bidronning); *Slog* (Løjser): *Skorsteensskjød* (muret Forhøjning i den aabne Skorstøben, ikke som nævnte Udg. oplyser XIV 246: „Kanten af det murede, aabne Ildsted“); *Kvagger* (Hængedynd); *Slentringer* (Smaaskillinger) o. s. v. o. s. v. Og der er Tillægsord: *rosom* (fornøjelig), *knöv* (køn; men den nævnte Udg. oversætter XIV 234: dygtig); *snøg* (glat og pæn), *skreed* (glat og upaalidelig). Om Urfuglens Kyllinger hedder det: „Mister de Moderen för denne Tid, blive de enten *øde* (som det hedder i Jylland) eller adsplittes dog“; *øde* betyder ødelagte, altsaa: de dør (medens nævnte Blicherudg. XVI 234 oplyser, at det betyder „vildfarende, i Mørke og Kulde“). Og der er mange, mange flere karakteristiske jyske Tillægsord. — I en Del Ord: *Redet* (Reden), *et Stump* (en Stump), *en Korn* (Smule) har Blicher Køn som i Østjydsk. — Blichers Talesprog maa vi altsaa, hvad Ord

og Vendinger angaar, tænke os som et Rigsdansk, der er gennemtrukket med Jydsk.

Og dertil svarede en Udtale, der i stort Maal var præget af jyske Sproglyd. Som bekendt er det meget nemmere at indrette sit Ordforraad i Overensstemmelse med en vedtagen Norm end at aflægge sin Hjemegns Lydsystem og tilegne sig f. Eks. Hovedstadens Udtale. Men medens en afdød Forfatters Ordforraad og Ordforbindelser nemt lader sig undersøge i hans Skrifter, er Sagen noget vanskeligere, naar det drejer sig om at faa Rede paa, hvorledes han har udtalt Ordene. For Blichers Vedkommende er det dog ikke ugørligt saa nogenlunde at danne sig et Begreb om hans Udtale af Rigsmaalet. Nemmest er det jo, naar hans Udtale viser sig i Stavemaaden. — Naar han skriver *Lippen* (for Læben), *Kride* (for Kridt), *Kridehus*, *Krud* (for Krudt), *Ukrudsynglen*, *somtid*, *træven* (treven), *Navner* og *Navnere* (for Navne og Navner, d. e. Navnefælle, Navnefæller); *Kleveren* (Kløveren), *Hesselhæk*, *Bæveresp*, et *Kold* (for: et Kuld), — er vi paa det rene med, at han i disse enkelte Ord har holdt sig til den jyske Form, ligesaavel som han har brugt den jyske Bøjning i Flertalsformer som: *Engler*, *Hexer*, *Remmer*, *Topper*, *Ørenringer*, *Sumperne*, *Gamle Bekjendter*, *Doctore* o. s. v., saavel som i Fortidsformer af Udsagnsord som disse: *hedte* (hed), det *gjældte* (gjaldt), *hug* (huggede), *skjar* (skar). Men dermed er vi endnu ikke ved selve hans Udtale af Sproglydene. Naar han derimod skriver *Hjaskeri* og *hjaapvornt* maa vi antage, at han har udtalt *h* foran *j*, sagtens ikke alene i disse Ord, men i alle Ord, der begynder med *hj*. Og i et Ord som *hvippe* (smaakvidre, pippe) har han nok udtalt *h* foran *v*, og sagtens ligesaa i alle Tilfælde med *hv*.

Om den jyske Udtale af dobbelt *b*, *d*, *g* siger Blicher, at den forekommer Britten blød og behagelig; han anfører som Eksempler: *nebbes*, *sidder* og *ligger*. Der antydes ved Blichers Udtryk en Udtale: [*nævəs*], [*səd'r*] og [*leq'r*], medens den tilsvarende sjællandske angives at være: *neppes*, *sitter* og *likker*. Blicher selv har, ogsaa naar han talte Rigsmaal, fulgt den jyske aabne Udtale af disse Konsonanter.

Overensstemmende dermed finder vi i Digtet *Tygge Brahe*:

Denne *Skygge*

Det er Danmarks *Tygge* (gg = aabent, stemt g).

I denne Forbindelse kan det nævnes, at Blicher sikkert — overensstemmende med almindelig Jydsk — har udtalt baade g og k foran t som aaben ustemt g-Lyd: „Nu er jeg visnet; under Klostertugt Er Elskov, Livets beste Lue, *slukt*“; paa samme Maade rimer *Lugt* med *smukt*, ligesaa *Flugt* og *smukt*; fremdeles: „Føel, at en evig, skjøndt usynlig *Magt*, — — Den samme Haand, som Lyset har *udstrakt*; ligeledes: *vakt* og *Magt* og *bragt*, *Akterne* og *Slagterne* o. s. v.

Det er noget i Lighed med disse aabne Konsonanter, at vi i *Aristarchos* finder et Rim som dette:

Han gaaer og kneiser med lige Ryg,
Den maa du bøie og gjøre myg.

Og i *Digterbrev*:

Viid! Digterbjærget er ei et Catheder — — —
— — Hvor der er Plads igjennem Evigheder.

Medens vi ved en Undersøgelse af Blichers Prosa kun finder sparsomme Antydninger af, hvorledes han har udtalt Rigsmaalels Sproglyd, er der i hans Digtning en Mængde Holdepunkter til en Bestemmelse deraf. *Blicher har udtalt langt aa som o.*

Jyllandsrejse 5te Døgn:

Jeg tvertimod troer
I blive yngre Aar for Aar.

Mit første Digt:

Da vilde jeg med Tryllepensel male dit Billede, o yndefulde Jord!
Naar jeg var bleg og taus, det skulde tale til Fremtids Slægter i utalte Aar.

Jyllandsrejse:

At komme forbi denne buntede Hob,
Tobaksrøg, Støv og forvirrede Raab.

Ynglingen i den store Stad:

Kun lidet veed du, hvor Glæden boer,
Du Jæger mørk!
Vel maa du fange de hoppende Raaer.

Skjeløberen:

Sig dyben Elv forneden snoer — —
— — Og som en Bølge Isen gaaer.

Saxo:

Du, som ofte af den gamle Bog
som en Bie af Blomsten Honning drog.

Buhl:

— — men Aanden sig
Svang did, hvor mellem Verdens Poler
Det lyse Stjernebælte straalet.

Jyllandsrejse:

Og der er Juul udi Kongens Gaard
Konning Ani sidder for bredden Bord.

Man maa da antage, at Blicher i Digtet: *Til Danmarks Ungdom*
har tænkt sig følgende Udtale:

Danske Dreng! see dine Fædres Daad [*do'd*]
Lær af dem at trodse Dødens Braad [*bro'd*]!

Som lang *aa*-Lyd af Blicher udtales som lang *o*-Lyd, udtales
kort aa-Lyd som kort o-Lyd. — Det hedder saaledes i *Oversættelse*
af Schillers *Dykkeren*:

Og snoede og tumled' og hvirvled mig om
— — Dybt ned i det skumle bundløse Rum.

Og i samme Digt:

Med gramsende Kløer det vil efter mig op
— — Min Arm monne slippe ved Stenens Knop.

Forsang til Jyllandsrejse:

Priste hans Værk, naar i smilende Sommer
— — — Og naar i Natten vemodigen brummer — —

Smörevisen:

Gjør baade Ryggen og Haanden krum!
Det gier en mild og retfærdig Dom.

Paa samme Maade: *Vom — Skum*.

Jyllandsrejse 5te Døgn:

Saa sværmerisk malte at læsne og summe
I Elegier saa sygelig fromme.

Samme Digt:

Og lede forgjæves i mine Lommer
Om gamle Skorper og skimlede Krommer.

Samme Digt:

Forgjæves over den søgt at komme;
Den er saa haard og bespændt som en Tromme.

Samme Digt:

De Udgivter ere desuden omsonst,
Der spildes paa Videnskaber og Konst.

Ligesaa: *Konst — Dunst; Capitolum — Rom*.

Undertiden kan saadan en Ændring i Udtalen være en stor Fordel ved Fremstilling af Rim. Der er vist ikke noget Ord, der rimer paa *Konge* paa almindeligt Dansk. Men i den Mangfoldighed af Digte, Blicher har skrevet til Frederik d. 6tes og andre Kongers Pris, formæler han i Rim *Konge* med *sjunge* og *runge* og *Tunge*, saa det er ikke underligt, at Blicher netop med Forkærlighed bruger *Konge* som Rimord, f. Eks.:

Høit fra glad og trofast Barm Folkesangen runge!
 Danskens Hjerte, som hans Arm Slaaer for Land og Konge.

Undertiden kan det virke ret overvældende, hvad Blicher kan faa til at rime. Naar han saaledes i *Den største Nar* siger:

Puster — griber efter — slaas om Bobler;
 Gaber — over egne Bene snubler,

synes man, at han svigter det Krav til sig selv om gode Rim, som han ellers i Almindelighed tilfredsstiller. Men naar man udtaler Ordene paa Jydsk *bov.lær* og *snov.lær*, indser man, at det er fortræffelige Rim.

Næsten ligesaa overraskende Rim er

Jyllandsrejse:

Mig aabnede Kundskabens straalende Templer,
 Og toge Tappen af Viisdommens Bempler.

Digterbrev:

Derpaa jeg Dig mit Æresord tør give — — —
 — — Ja Kjære! nu eet Ord saa godt som tive!

I „*Brage og Idun*“:

Naar længst da han, som rister her, i Højen bluner,
 Giv evig Ungdoms Morgenskjær til disse Runer.

Paa samme Maade i

Gjenfærd:

Der ligger en Herre i Edderduun
 — — — Han monne vaagne hver Midnatsstund.

Og i *Hedelærkens Velkommenhjem*:

Hvor har du været den Sommernat saa luun?
 Ofte jeg lyttende er vaagnet af mit Bluund.

Fremdeles i *Skjeløberen*:

Fjældet ud over Dalen hænger,
 Ud over det og dig jeg springer.

Som sædvanlig er Rimet godt nok, naar vi bruger jydsk Udtale: [*hen'ær*] og [*spren'ær*]; og det samme har paa en Maade været

Tilfældet, naar *Ormen* bruges som Rim til *Stormen*, hvilket Rim forekommer adskillige Gange. Eller naar det i *Holberg* hedder:

Hver foruden Lige stor — —
— — Denne ene — han er vor

Blot maa man i disse sidste og enkelte andre Tilfælde huske paa, at det ikke er den rent jydsk Form af Ordene, der skal tænkes paa, men Blichers jydskfarvede Udtale af Rigsmaalet.

Et af de mest fremtrædende Træk ved Jydsk i Modsætning til Almendansk er at *g* efter langt *e* og *ø* udtales som aaben, stemt Konsonant og ikke som *i*. Ordet *jeg* rimer Blicher paa *Vej*. (Den middelmaadige gyldne *Vej* er stedse den beste: og den gik *jeg*). Men ellers vil man altid finde, at *Leeg* rimer paa *steeg* og *bleeg*, *Eeg* paa *sveeg* o. s. v.; der er sikkert ikke een Undtagelse derfra i alle Blichers Vers; han kunde slet ikke tænke sig, at *Vej* og *Leg* kunde rime. Derimod rimer han naturligvis *forlegen* med *Vejen*, da *eg* i dette Ord udtales som *ej* i Jydsk.

Vi har da et fortræffelig jydsk Rim, naar det i Barberens Fortælling om hans Skolegang i *Jyllandsrejsen* hedder om Rektoren:

han Gav os Smaafinter, men sine Colleger
Sarcastiske Gloser og store Streger.

En fremtrædende Ejendommelighed ved det jydsk Maal er det forholdsvis stærke Tryk paa første Stavelse og det ringe Tryk paa Endelsen eller det fuldstændige Bortfald af denne. Mærke af dette findes i mange af Blichers Rim, f. Eks. i *Samtale mellem Rasmus og Asmus*:

Een Nar paa Vers gjør ti udi Prosa,
Derfor maae man virkelig *Kumpenen* rose, —

hvor man ikke blot maa bemærke, at *a'*et i Prosa er svækket saa meget, at Ordet kan rime paa *rose*, men ogsaa at *Kumpanen*, efter samme Lydlov er blevet til *Kumpenen*. — I Henhold til samme Ejendommelighed lader det sig gøre, i *Menneskevennen og Skjærsliberen*, at rime saaledes:

Maaskee en hellig Pater?
Maaskee en Procurater.

Et Eksempel paa fuldstændigt Bortfald af Endelse har vi i *Jyllandsrejse*, 5te Dogn:

Her ser De Sjælen af en Karuds,
vel conserveret i Spiritus.

I enkelte Tilfælde kan Blicher vel nok lade sig nøje med et Rim for Øjet, skönt det ret beset er sjældent uden for Tilfælde som: evindelig — dig; dig — riig o. s. v. Men i Almindelighed kræver han Rim for Øret og ser netop hyppigt bort fra Overensstemmelse i Rimenes Stavemaade. Vi faar paa den Maade tit Oplysning om hans Udtale, ogsaa i Tilfælde, hvor det drejer sig om almindansk Udtale og ikke om særlig jydsk. Han rimer saaledes *selv* paa *ihjel* og paa *vel* og *Gjeld*; han rimer *Skjold* paa *tolv*; *Bataille* paa *Galge*, *Hav* med *Grav* og *Stav*. Herhen maa ogsaa regnes, at *Fiende* rimer paa *binde*, *rinde*, *finde* o. s. v. Ligeledes at *Undren* rimer paa *Dundren*.

En Følge af Blichers jydskpaavirkede Udtale af Rigsmaalet er sikkert de mange Tilfælde, hvor han lader en Stavelse med *æ* og en med *e* rime mod hinanden. I de fleste af disse Tilfælde vilde vi maaske slet ikke faa Rim, hvis vi omsatte Ordene til rigtigt Jydsk; men formodentlig er der i Blichers Udtale opstaaet en Mellemting mellem *e* og *æ* eller maaske ligefrem et *e*, der tillader ham en Række Rim som disse:

Nu er han en Olding paa Gravens Bred:
Jeg vendte mit Ansigt om og græd.

Alt i saa stort et Palæe — —
— — Og ræd imod Vinduet see.

Der kommer altid en Pige bleeg — —
— — Den Herre sig klemmer saa fast til Væg

(hvor ogsaa *g'et* i *Væg* er blevet udtalt som det i *bleg*).

Paa tilsvarende Vis rimer *breder* med *Glæder*, *Hede* med *Glæde*, *Hede* med *æde*, *Knæe* med *see*, *Tjære* med *spadsere*; *Kjæden* med *herneden*; *Glæder* — *Yndigheder* (hvilket sidste Ord Bl. sikkert har udtalt uden Stød; dog kan han godt rime to Ord mod hinanden, hvoraf det ene har Stød, det andet intet Stød, naar de ellers stemmer med hinanden); *Kjæder* rimer med *udbreder* (der heller ikke har været udtalt med Stød); *ned* rimer med *Sæd*, *leve* med *gjennem-bæve*; *hæve* med *leve*; *Svedsker* med *lædsker* (for ogsaa at nævne et Eksempel med kort Selvlyd).

Men naar vi saaledes paa en Mængde vigtige Omraader kan lytte os til en jydsk Udtale af Blichers Rigsdansk, er det rimeligt at antage, at han ogsaa i andre Retninger, hvor det ikke er saa nemt at iagttage, har haft jydsk Udtale. Han har sikkert ogsaa udtalt *j* efter *g* og *k* foran *e*, *æ* og *ø*; han skriver naturligvis altid *j* (eller

i), hvor Jydsk har *j* i Udtalen: *kjender, igjen, skjøndt*, men udelader det, hvor Jydsk ikke udtaler det: *skød*; men da alle andre samtidige Forfattere gjorde det samme, kan der ikke sluttes noget deraf; derimod: naar Blicher skriver *skjar* i Fortid af *skjære*, er det vel tilladt at slutte, at han ogsaa har udtalt Navnemaaden med *j*. — Men har Blicher bevaret den jydskeprægede Udtale af Bogstavlydene Livet igennem, har hans Tale sikkert ogsaa været præget af den jydske Klangfarve og Tonefald; thi disse uhaandgribelige Ejendommeligheder er dem, man sidst og vanskeligst aflægger, naar man skifter Sprog.

Vi er da naaet til det Resultat, at Blicher i sit rigsdanske Talesprog har benyttet en Mængde jydske Ord og Vendinger — i forskelligt Omfang naturligvis, alt efter som han stod paa Prædikestolen eller færdedes i Avlsgaarden eller paa Jagtture —, og at hans Udtale af Rigsdansken var gennemtrukket af jydske Sproglyde og jydske Bøjningsformer. Det jydske Lydsystem har han bevaret trods en halv Snes Aars Ophold paa Øerne, hovedsagelig i København, i Universitetskredse, i de borgerlige Klubber o. s. v. Dette jydske Lydsystem ytrer sig i hans Forfatterskab lige fra første Færd, hvor det i hans Vers er muligt at fastslaa det. Sit jydske Ordforraad lader han i Begyndelsen kun tøvende og sparsomt glide ind i sin Produktion; men fra det Tidspunkt i Tyverne, da han finder sin egentlige Form som Digter og sine bedste Emner, trænger det jydske Ordforraad sig frem med større Styrke. Og navnlig efter at han ved en Tilskyndelse fra *Laidlaws* lille Digt har frigjort sig for den almindelige Fordom, som han delvis selv har næret, at Dialekt kun egner sig til skæmtende eller vrængende Fremstilling, lader han sit jydske Ordforraad have frit Spillerum i sin Digtning, baade i den alvorlige og i den muntre, baade i Prosa og Poesi, hvor Emnet naturligt tillader det eller endog tilskynder dertil.

Under denne Undersøgelse, der stillede sig den Opgave at komme til Klarhed over Blichers rent private Talesprog, har vi erkendt, at det ret beset slet ikke er noget privat Forhold, men at der herfra kastes Lys over hele hans Digtningens Form. Som Følge af sin jydske Udtale har han skabt en Række Rim, brugt en Del Bøjningsformer, som kunde støde den, der ikke er fortrolig med Jydsk; paa den anden Side har hans Sprog stillet ham en stor Mængde kraftfulde, rammende Udtryk til Raadighed, som den jydskefølte ikke vilde raade over, til Tider givet hans Digtning det Præg af ydre

og indre Vederhæftighed, som er dens Adelsmærke. Og fra Blichers Digtning kan vi udvide Synskredsen til andre interessante Spørgsmaal.

Af Blichers Forhold til jydsk Ordforraad og jydsk Udtale af Rigs-sproget kan vi saaledes drage Slutninger om Jydskens Stilling overfor det Almendanske for 100 Aar siden — og for Resten længere tilbage i Tiden. Blicher, der var Præstesøn, og selv havde faaet en endog usædvanlig langvarig akademisk Uddannelse i København, og som oven i Købet havde et ypperligt Sprogmemme, aflægger ikke den jydsk Udtale. Der er da ikke Grund til at antage, at andre jydskfødte Embedsmænd har gjort det. I Byerne saa vel som paa Landet taltes rent Jydsk af den jævne Befolkning, og de jydskfødte Herremænd, Embedsmænd og Storkøbmænd, som lagde sig efter det københavnske, har sikkert i det væsentlige talt et Sprog som Blichers. Latinskolelæreren *Qvintus* i „*Juleferien*“ og „*Høstferien*“, den rige Borger *Knud Jensen* i „*Vinhandleren og Herremanden*“ og Herremanden *Lammestrup* i „*Ak! hvor forandret*“ bevæger sig alle med nok saa stor Hjemmewanthed i det Jydske som i det Almendanske. Medens vi nu om Stunder regner med et Rigsdansk af nogenlunde ensartet Klang og Støbning (selvom man nok kan høre Smaaforskelle efter Hjemstavnen), maa man regne med, at der i hvert Fald i Jylland af de bogligt dannede har været talt en særlig Art af Rigsdansk, der har haft sin Gyldighed ved Siden af det københavnske. Det er paa helt lignende Maade, at det norske Rigsmaal er opstaaet.

Har nu dette jydsk-danske Rigsmaal haft Styrke til i nogen Grad at sætte sit Præg paa den nuværende Rigsmaalsudtale? I Klangfarve og Tonefald afviger det nuværende Rigsdanske, hvis Grundstamme naturligvis er det københavnske, saa meget fra Dialekterne langs op med Øresunds Kyst, at det er tydeligt, at der er sket en stærk Tilsætning af Udtaleelementer andetstedsfra. At udrede saa uhaandgribelige Ting i alle Enkeltheder er vel ugørligt. Paa et enkelt Punkt kan man dog vel regne, at det jydsk-danske har haft en Indflydelse paa Rigsmaalet. Naar det nu hedder en *Eg*, en *Bøg*, et *Neg*, at *søge* o. s. v., stemmer disse Udtaleformer jo med de jydske. Det er dog ikke min Mening at den jydske Paavirkning alene har frembragt denne Udtale. Jeg mener, at Retskrivningens Bevarelse af *g* i disse Tilfælde og det 19de Aarhundredes stadig større Tilbøjelighed til at tale efter Stavemaaden har gjort sit; men jeg tror ikke, at Udtalen med *g* havde sejret, hvis ikke en stor Del

af de rigsmaalstalende — nemlig alle jydskfødte — havde brugt Udtalen med *g* som den eneste naturlige.

Som Blichers Talesprog har haft sit Særpræg efter hans Hjemstavn, saaledes har de mange Præstesønner, der var vor Bogverdens Stormænd i det 19de Aarhundredes første Halvdel, hver medbragt sin Hjemegns Sprogklang og Udtale, og paa samme Maade som hos Blicher skimter vi deres Udtale gennem deres Rim.

Naar Grundtvig rimer:

De følges ad i Død og Grav;
det kalder Verden Galenskab —

røber han sin sjællandske Herkomst i Rimet, der kun bliver rigtigt, naar man udtaler *Graw* og *Galenskaw*. Og Grundtvigs Landsmand Christian Winther har udtalt paa nøjagtig samme Maade, naar han rimer saaledes:

Novemberstormen lukker vidtop sit stærke Gab;
dybt krymper sig og sukker det haardt betrængte Hav.

Om Ingemanns falsterske Udtale faar vi en lille Antydning ved Fortællingen om, at man paa Bakkehuset morede sig over, at Ingemann udtalte Kælenavnet for sin *Lucie* og Ordet *Side* paa samme Maade, nemlig som *Sie*.

Grundtvigs og Ingemanns og Blichers Hjemstavnsfæller saavel som Folk fra alle andre Egne af Danmark er strømmet sammen i Hovedstaden; derved har hver Egn øvet sin Indflydelse paa den gamle sjællandske Øresundsdialekt. Det oprindelige københavnske, der f. Eks. lyder saa tydeligt gennem Eleonora Christines Jammersminde, har dannet Trendingen, men Jydsk og Ømaal rundt fra hele Riget har slaaet sin farvespillende Islæt i det danske Rigsmaal.

DEN FORMODEDE OLDTIDSHAVN VED FERRING

AF

JENS LUND

I sin epokegørende afhandling: vej og bygd i sten- og bronzealderen¹ dvæler Sophus Müller særlig ved en oldtidsvej, den længste, der er påvist. Han skildrer den selv således: „Fra Vesterhavet syd for Bovbjerg følges en ca. 14 mil lang vej ind i landet. Den løber først østpå til Kilen ved Limfjorden og derfra mod syd og sydøst til Holstebrofladen, bøjer så imod nord til partiet syd for Stubbergård sø og går sluttelig mod sydøst indtil Halvøens midte vesten om Alheden. Denne store vestlige vej, som den kunde kaldes, optager flere kortere sidelinier, og navnlig mødes den syd for Stubbergård sø med en forgrenet nordfra kommende vej, der kan følges et par mil. Det hele synes at danne et fuldstændigt og klart vejnet, der forbandt landskabet nord for Holstebro å og vest for Skive å med halvøens midte.²

Denne vej udmærker sig også ved sit forhold til havet. Herom siger Sophus Müller: „Kun på et enkelt sted løber en vejrække mærkelig lige ud til havet, som var der her et mål, hvortil den søgte. Det er syd for Bovbjerg i Trans sogn. Her tæt ved Vesterhavet ender den lange vestlige vejrække, strækkende sig frem på dette ene sted; hverken nordpå eller sydpå findes der gravhøje. Det skulde siges, at vejen kom herfra, fra havkysten, eller førte derhen. Men noget afgørende kan ikke siges herom, da Vesterhavet har opslugt den gamle kyststrækning. Så meget turde være klart, at enten må der her have bredt sig et nu forsvundet stort og tætbefolket land, der kan have været udgangspunkt for denne vejlinie, som strækker sig ind mod Halvøens midte, eller ogsaa må der ved havet have været en havneplads af stor betydning

¹ Årbøger for nord. Oldkyndighed og Historie II række 19. bind (1904).

² Ibd. p. 49.

for det indre land. Dette sidste stiller sig vistnok som det sandsynligste.¹

Det er rigtigt, at der påtrænger sig et krav om forklaring af denne vejs løb, og de to eneste muligheder er sikkert også i alt væsentligt rigtig formuleret af Sophus Müller. Han hælder til den sidste mulighed, havnen, og den er da også siden blevet optaget af andre forfattere.

I sin afhandling: oldtidsveje og stednavne² bringer Vilh. la Cour en række stednavne med forstavelsen far- i forbindelse med gamle færdselsveje. Også den her omtalte vej knytter han til et stednavn, nemlig Ferring. Navnet oversætter han: pladsen, hvorfra der finder udfart sted over havet, og mener her at have fundet den havneplads, som Sophus Müller forudsætter. Ferring ligger ganske vist nord for Bovbjerg, mens Sophus Müller angiver Trans som vejens endepunkt. Men la Cour mener at kunne påvise, at vejen ved Dybæk skiller sig i to grene, hvoraf den ene går til Trans, mens den anden over Herping og Emtkær fører lige til Ferring sogneskel. Han påviser tillige en vej, der fører hertil sydfra over Idum, Bur, Møborg og Flynder.

Det vil altså sige, at der i sten- og bronzealderen ved Ferring har været en stor ud- og indførselshavn for hele den nordvestlige del af det søndenfjordske Jylland. Her blev i bronzealderen navnlig udført rav og indført bronze og guld. Endelig bygger la Cour endog herpå et bevis for, at et -ingnavn går helt tilbage til yngre stenalder. Også andetsteds³ taler han lidt senere om de store havne på Jyllands vestkyst, Hjerting og Ferring.

Endelig bygger Aug. F. Schmidt herpå sin forklaring af Rammedige i Ramme sogn, der skærer oldtidsvejen: „Rammedige har været en vejspærring på den mægtige oldtidsvej, som førte inde fra Jylland ud til havet — til Ferring, oldtidens udfartssted fra Midtjylland over havet.“⁴

Som man ser, er hypotesen om en oldtidshavn ved Ferring i færd med at blive en fastslået kendsgerning. Men den er efter min mening ikke rigtig.

¹ Ibd. p. 62. ² Fortid og Nutid: 4. bind 1.—3. hefte (1921).

³ Vilh. la Cour: Geschichte des schleswigschen Volkes I p. 17—18 (1923).

⁴ Saml. til jysk historie og topografi: Aug. F. Schmidt: Folkevolde i Jylland (1925).

Da flertallet af de høje, der angiver vejens forløb, stammer fra stenalderen, må vi nødvendigvis sætte havnens tilblivelse tilbage til mindst 2000 år f. v. t. Målet for vejen må jo nemlig have været tilstede, før vejen blev dannet.

Det synes mig imidlertid en altfor dristig tanke, at man i så fjern tid skulde have sejlet i regelmæssig fart tværs over Vesterhavet. Havnen ved Hjerting har en ganske anden sandsynlighed for sig. Den lå velbeskyttet i en dyb og smal bugt, og herfra kunde sejladsen foregå langs Slesvigs, Holstens, Hannovers og Frislands kyster. Hvis forholdene blot nogenlunde lignede de nuværende, kunde sejladsen foregå indenskærs det meste af vejen til egnen ved Zuidersøen.

Ved Ferring er forholdene jo meget ugunstigere. Det er en barsk og fuldstændig ubeskyttet kyst med stadig brænding. Og ved sejladssydpå langs kysten nås der ikke ly, før Skallingen er passeret. En sådan kystsejlad med en heftig brænding til den ene side synes derfor ganske udelukket. Der er derfor kun tilbage at tænke sig en sejladsskærs tværs over Vesterhavet til England eller Skotland.

Hvorledes de både var beskafne, som man var i besiddelse af på hin fjerne tid, ved vi jo såre lidt om. Den ældste båd, vi kender, er Hjortspringbåden fra den førromerske jernalder. Den er ca. 14 m lang, af spinkel og skrøbelig bygning; plankerne var ikke nittede men syede sammen med bastsnore og kalfatrede med harpiks. Det vilde være en skrøbelig baad at anvende til sejladsskærs på Vesterhavet, og vi maa vel dog antage, at næsten 2000 år tidligere var bådmateriellet ikke så lidt ringere.

Der foreligger vel heller ikke noget sikkert om en sådan storhandel, som her forudsættes. Om der dengang udførtes rav, ved jeg ikke. Der indførtes i hvert fald ikke metaller. Der synes mig herefter at måtte kræves meget tvingende grunde for antagelsen af en storhavn her så langt tilbage i tiden.

Mod antagelsen af en havn ved Ferring taler et andet forhold, som Sophus Müller flygtig berører, men som la Cour må have overset. Det er den voldsomme forskydning af kystlinien, der i tidens løb er sket i denne egn. Havet har jo stadig ædt bort af landet, indtil man nu har begyndt at sikre det ved hofdeanlæg. Store stykker er på en gang slugt af stormfloder, men desuden er der sket en stadig bortskyllen af kysten, især ved søndenstrøm. Det

er kun for de sidste 2—300 år, at man ved nogenlunde besked. Den stærkeste forandring er sket i nærheden af Tyborøn: her har kystlinien i 19. årh. flyttet sig ca. 2 km mod øst. I Ager sogn var der tidligere foruden de nuværende byer endnu 4: Ålum (1664 Nør og Sønder Allum), Nabe (1664 Nabbe), Bollum (1664 Bollum Huus) lige nord for Agerkanal og Toft (1373 Tøfte, 1612 Thofft) lige syd for kanalen. Ved Nabe stod der $\frac{3}{10}$ 1657 en Kamp mellem danske og svenske. I den tid, man kender, regnes der at være bortskyllet årlig 7,5—9,5 m af kysten, foruden hvad stormfloderne har taget. Om ældre tid ved man ingen besked, men der er ikke nogen grund til at antage, at forholdene ikke har været nogenlunde som nu. Ved Bovbjerg har kystforandringen vel ikke været helt så stor som ved Tyborøn, men der synes dog ikke at kunne være nogen tvivl om, at Ferring for henved 4000 år siden har ligget adskillige mil inde i landet. Og hermed svinder muligheden for, at Ferring kan have været havn og fået sit navn deraf.

Aug. F. Schmidt anfører rigtignok efter C. Klitgård en mulighed for at bevare Ferring som havn, idet han tænker sig, at Limfjorden har sendt en bugt ind til Ferring, og at sejladsen så er sket derfra gennem fjorden og ud ad et muligt gab i Agertangen. Det er dog ikke meget sandsynligt, at man i så fald vilde have benyttet Ferring som udgangspunkt. Lemvig måtte da synes bedre beliggende. Desuden skal man antage en bugt ind til Ferring og et gab i tangen, og begge dele er yderst usikre.

Alt i alt kan jeg ikke se rettere, end at man bør opgive tanken om en storhavn i nærheden af Bovbjerg, og man må da som begrundelse af vejen holde sig til den første af Sophus Müllers muligheder.

At der er forsvundet et ret stort stykke land, er vel sikkert nok, men det har dog neppe været stort nok til at danne baggrund for den lange vej, og man må derfor se sig om efter et større bagland. Og her forekommer det mig rimeligt at tænke paa Ty, som i stenalderen og endnu mere i bronzealderen var tæt bebygget, i hvert fald i den østlige del langs fjorden. At der nu ikke er nogen høj række til at angive vejen mellem Bovbjerg og Ty, siger intet, thi den har havet jo taget. Man må tænke sig, at vejen har fortsat sig længere udad, enten sønden eller norden om Bovbjerg, og derefter har bøjet i nord over den daværende tange mellem fjord og hav.

Man mente tidligere, at den vestlige del af Limfjorden i ældre tid var en åben bugt fra Vesterhavet, men nu er det ved geologiske undersøgelser¹ godtgjort, at dette ikke er tilfældet. Der har altså altid været en tange til skel mellem fjord og hav, men af og til er den blevet gennembrudt, så der er blevet et gab. Fra den historiske tid ved vi, at der i det 11. årh. var et sådant gab. Knud den store sejlede 1027 ind i fjorden vestfra, og Harald Hårderåde sejlede 1049 gennem hele fjorden fra hav til hav. Og Knud den hellige samlede sin flåde i Limfjorden for at sejle vest ud af den mod England. Men ca. 1100 lukkedes gabet, og først 1560 blev tangen igen gennembrudt. I slutn. af 17. årh. var den igen hel, og først 1825 dannedes igen et gab, Agerkanalen, som holdt sig i ca. 50 år. Forinden dens lukning var der dannet et nyt gab, Tyborønkanalen, som har holdt sig til nu, til dels ved hjælp af sandpumpning. Hvorledes forholdene har været i den forhistoriske tid, savner vi jo kundskab om, men hvis min hypotese er rigtig, må tangen have været hel, da vejen blev dannet. For skulde man den gang i båd for at komme til Ty, måtte det synes rimeligere, at den nærmere vej over Oddesund var blevet valgt. Der er imidlertid intetsomhelst spor af nogen vej over Humlumnæsset og Tyholm.

Nogen direkte bekræftelse af en vej over den gamle tange kan jo ikke ventes nu. Dog har man nogle, ganske vist noget usikre, efterretninger om, at nu bortskyllede banker ved Ager har båret enkelte jordfaste oldtidsmindesmærker. Og af og til er der i strandkanten fundet oldsager, som oftest stærkt vandrullede.²

La Cours tydning af navnet Ferring, som indeholdende forleddet far- kan måske trods alt opretholdes; byen har jo i hvert fald ligget i nærheden af den gamle færdselsvej. Og også Aug. F. Schmidts begrundelse af Rammedige kan måske opretholdes, dog således at forsvaret ikke har været ført for en havn men for færdselsvejen til Ty.

¹ Danmarks geologiske undersøgelser II. række, nr. 35, p. 61.

² Oplysningerne om Ager sogn stammer væsentligst fra Trap: Danmark, 4. udg., V. bind.

ET STYKKE FOLKEPOESI FRA VORE DAGE

AF

H. G. TOPSØE-JENSEN

N^{AAR} man lige undtager de faste Bryllups- og Begravelsessalmer, enkelte Fædrelandssange og et Par staaende politiske Viser, er der intet Digt, en Bibliotekar hyppigere støder paa under Arbejdet med den danske Pligtaflevering af Tryksager, end den Konfirmationssang, som det skal være de følgende Siders Opgave at undersøge. Skønt man sikkert forgæves vil søge den i de eksisterende Sangbøger — den findes ikke engang i den fortræffelige Samling „Den syngende Mand paa Bølge og Land“, der ellers er en Guldgrube for Studiet af den bredere folkelige Smag, er det ikke desto mindre en Kendsgerning, at den aarlig over hele Landet trykkes i adskillige hundrede Eksemplarer og optræder ved henved et Par hundrede Konfirmationer. Om Forfatteren og Affattelsestiden er det mig ikke muligt at oplyse noget; i Det kgl. Bibliotek kan Sangen følges helt tilbage til 1902 — d. v. s. til Pligtafleveringens Begyndelse for Smaatryks Vedkommende, saa der er intet til Hinder for at antage, at den kan være ialfald nogle Aar ældre. Men den paagældende Poet udi Aabenraa, som er Ophavsmand til den, har aabenbart forstaaet sin Kunst og kendt sit Publikum.

Visens Anonymitet og store Udbredelse gør den til et pudsigt Sidestykke til de rigtige Folkeviser. Skønt den er overleveret i trykt Skikkelse, kan den dog opvise et Variantapparat, som ingen gammel Vise behøvede at skamme sig ved. Mit foreliggende Materiale, der bestaar af ca. 200 indbyrdes forskellige Tryk, er samlet i Aarhus af Statsbibliotekets danske Afdeling i Aarene 1924—1926; det vilde sikkert kunne forøges betydeligt ved en fuldstændig Gennemgang af Konfirmationssange tilbage til 1902. Men selv om man

af de 200 foreløbigt udskyder alle de Sange, der indeholder store og væsentlige Ændringer i Forhold til Grundteksten: tildigter helt nye Vers f. Eks., vil der dog af de nogenlunde tro Gengivelser kunne samles over 350 forskellige Læsemaader til Sangens seks smaa Strofer.

Grunden til denne Mangel paa Pietet ligger lige for. Medens man aldrig turde tillade sig alvorlige Ændringer i en kendt Salme eller i en Sang fra en af Sangbøgerne, hvor Optrykkene dog næsten altid respekterer Autors egen Stil, saa betragtes fremdeles en anonym Vise som Fællesgods, man kan skalte og valte med efter Behag. Det ses derfor ogsaa, at skønt Sangen sikkert er saa velkendt i de Kredse, hvor den yndes, at kun de færreste vil antage den for skrevet til just den festlige Lejlighed, som i det givne Øjeblik har samlet Gæsterne, saa optræder i et meget stort Antal Tilfælde en eller anden kær Slægtning, som altsaa har betalt Trykningen, som Forfatteren. Ved dette uskyldige Bedrag imødekommes en brændende Trang hos mangen en feststemt Familiekreds til at have „noget for sig selv“. Erfaringen viser, at man foretrækker den hjemmelavede Poesi for Sangbogens og Salmebogens Skatte; og har Onkel Frederik selv ondt ved at sadle Pegasus, klarer han nemt Forpligtelsen til at skrive en Sang til lille Peters Konfirmation ved at smykke den anonyme „Husker du —“ med sit ansete Navn, hvorved han samtidig mener at have faaet Hals- og Haandsret over den herreløse Tekst. Men Skæbnen kan jo være lunefuld. Det er højst sandsynligt, at der kan opstaa visse Forviklinger, f. Eks. hvis Onkel Frederik af Fars Familie og Tante Bine af Mors Familie, han fra Amager og hun fra Bispebjerg, uafhængigt af hinanden møder op til samme Familiefest med hver sin Pakke „Husker du —“ (med forskelligt Forfatternavn!) Og det er en Kendsgerning, at Bogtrykkeren med lidt Forsømmelighed kan bringe Onkel Frederik i en kedelig Situation, som den Trykker gjorde det, der havde glemt at skifte Navnet i næstsidste Vers. Da Onkel Frederik gennem de fire første Vers havde spurgt: „Sig mig, lille Peter, om du det ret forstaar“, har Slægt og Venner nok ikke kunnet fatte, hvad der gik af ham, naar han fortsatte: „Sig mig, lille Søren, ved du hvad det betød?“

Sangen lyder i sin uforvanskede Skikkelse saaledes:

- I. Husker du tilbage,
alt svandt dine Barndomsaar?
Tænker du idag paa en Skillevej du staar?
Barnet skal nu forsvinde
for Ungdommens fagre Vaar.
Sig mig, lille Peter, om du det ret forstaar?
- II. Husker du de tvende,
som ledte dig kærligt frem?
Tænker du at sprede dem Lykke i dit Hjem?
Saa du de tunge Dage
og Livets de bratte Skær?
Sig mig, lille Peter, har du dem rigtig kær?
- III. Husker du, hvor meget
du skylder din Far og Mor?
Tænker du hvorpaa deres Lykke ret beror?
Lykken er: naar du vandrer
altid paa den rette Vej.
Sig mig, lille Peter, det glemmer du vel ej?
- IV. Husker du i Aften,
man Glæde har dig beredt?
Mange kære Venner har du omkring dig set.
Tak dem med barnlig Tanke
for al deres Kærlighed.
Sig mig, lille Peter, om du vel bedre ved?
- V. Husker du i Dag,
da du frem med dit Løfte gik?
Tænkte du da over Velsignelsen du fik?
Hørte du Orglets Tone,
hvor mægtig dets Stemme lød?
Sig mig, lille Peter, ved du hvad det betød?
- VI. Husk det alle Tider,
læg dig det ret paa Sind,
lad det ej bortflygte som kølig Aftenvind.
Voks som en Ranke frodig,
gaa paa den rette Vej.
Det er, lille Peter, hvad vi vil ønske dig.

(Sangen forekommer i Strofer paa 4, 5, 6 eller 8 Linier; 6 er dog det normale. Versenes indbyrdes Placering kan skifte, men Rækkefølgen er oftest den, der ovenfor er givet.)

Som man ser — det hele er gyseligt banalt og ordinært; men just denne vage Almindelighed, der ingenting siger, men fremkalder en blid, følelsesfuldt højtidelig Feststemning, har utvivlsomt bidraget mægtigt til Sangens store Popularitet. Meget har ogsaa Valget af Melodien: Heises noget sødligt smægtende „Husker du i Høst“ betydet, men heraf er rigtignok ogsaa det meste af Visens værste Vrøvl opstaaet. Poeten har ikke blot efterlignet „Lille Karen“ i det stadige Omkvæd til alle Versene: „Sig mig, lille Peter etc.“, men han begynder — som Plougs Sang jo gør det — alle Strofer undtagen den sidste med sit „Husker du —“. Virkningen bliver overordentlig besynderlig. Der spørges ikke blot, om det unge Menneske husker sine Barndomsaar, men ogsaa om han — nu om Aftenen — husker Konfirmationen i Kirken om Formiddagen, hvad man jo oprigtigt maa haabe. Ja, Forfatterens Mistillid til lille Peters Hukommelse gaar endnu videre, idet han for Alvor spørger ham, om han husker sine Forældre (som forudsættes begge at være ilive og at deltage i Festen), selve Festmiddagen, Gæsterne etc. Paa den anden Side er det et noget urimeligt Forlangende, at Peter skal kunne forstaa, at „Barnet forsvinder for Ungdommen“, og at han skal kunne forklare, hvad Orglets Tone betød.

Vi ser da ogsaa, at der bag de mange Rettelser og Ændringer tit ligger en bestemt Tanke, et Forsøg paa at fornuftiggøre Grundteksten og at løse dens forskellige Problemer. Der kan selvfølgelig ogsaa gøre sig rent praktiske Forhold gældende, personlige Hensyn f. Eks. Som nu Navnene; de skulde gerne passes ind, selv om det kniber med Versfødderne. Det er de færreste, der af Respekt for Rytmen øver Vold paa selve Navnet, som naar det til Viola hedder: „Sig mig, lille Ola, om du det ret forstaaer?“. Man faar mere Sympati for den Familie, som ved et Par Tvillingers Konfirmation ønsker at gøre Ret og Skel til begge Sider, selvom det kan knibe lidt at faa sunget: „Sig mig, Dagmar og Hansine, det glemmer I vel ej?“. Ellér Taknemmeligheden skal (meget ofte) kun rettes til *din egen Mor*; enkelte beder om at huske *din Bedstemor*, *din Søster*, *din Tante*. Men i de fleste Tilfælde kan de divergerende Læsemaader forklares ud fra en bevidst Trang til at forbedre og til at digte med. Og er selve Sangen og dens Udbredelse et kulturhistorisk Vidnesbyrd om Smagen i de bredere Lag, er Ændringerne til den af ikke mindre kulturhistorisk Interesse.

I. Straks i første Linje af første Strofe sætter den forbedrende Kritik ind, naar Appellen til Hukommelsen erstattes af *Tænk idag tilbage*. Her fornemmes en bestemt, fornuftig Tendens til at afløse det upaakrævede Spørgsmaal med en paakrævet Formaning. Derfor rettes der ned gennem hele Sangen: *Tænk du paa de tvende eller Husk din Far og Moder* (II), *Husk idag og altid — at takke din Far og Mor* (III), *Husk paa dem i Aften — som Glæde har dig beredt; Husk nu paa i Aften, — man etc., eller Ser du nu i Aften; Se i denne Aften; Se nu her i Aften; Og nu har i Aften* (IV); *Husk nu paa denne Dag; Husk nu paa idag; Mind den store Dag* (V).

I næste Linie rettes *Alt svandt dine Barndomsaar til da svandt* eller — sentimentalt — *blidt svandt*. Fornuften ræsonnerer, at man ikke bør huske, at Aarene svandt, men paa'de Aar, der svandt (en enkelt Sang — ikke til Bryllup — kalder dem endog *dine Pigeaar*), og vi faar *Husker du tilbage, — paa de svundne Barndomsaar, eller paa Glæden i Barndomsaar*. — Overfor Skillevejen, som en enkelt Version humoristisk nok kalder *en Skillevej*, vakles der mellem *Tænk du, Tænk, at og Ved du*. Den følgende Linie forbedres til *Nu Barnet skal forsvinde, Barnet skal ret forsvinde*, der mystisk udvikles til *Barneret nu skal svinde*. En alvorlig Stemme: *Barnet skal ikke glemmes, — men Alvor træde til krydser en munter, forhaabningsfuld: Glæden kan nu begynde, — med Ungdommens fagre Vaar*. Nogle mener, at Barnet skal forsvinde *bag Ungdommens fagre Vaar*, andre i *Livets de mange Aar*. Trangen til at lade Hensynet til Fornuften gaa forud for Hensynet til Rimet mærkes i en Variant som *Ungdommens fagre Tid* (Rim: *forstaar*). Lignende Eksempler fra andre Strofer: *Forældre kær* (Rim: *beror* (III)); *mange kære Venner du her omkring dig ser* (IV, utvivlsomt! — men det rimer paa *beredt*) o. s. v. I Slutningslinien veksler *om du det ret forstaar* med *om du det nu forstaar*, eller Sætningen ses som Konklusionen af Udviklingen i de forrige Linier: *Sig os derfor, Søster, om etc.*

II. Anden Strofe, der handler om Forældrene, er den, Fantasien har arbejdet mest med. De to første Linier kan lyde: *Husk din Far og Moder, hvor end du drager hen*. I tredie Linie er der forskellige Opfattelser af den Lykke, Konfirmanden skal sprede: *al Lykke, stor Lykke, lidt Lykke, din (!) Lykke*. En Mand, der ikke agter Rimet, foreslaar: *Tænk du at sprede dem Glæde paa din*

Vej; en anden siger ganske jævnt at glæde dem ret i deres Hjem. Flere foretrækker lidt Solskin (ogsaa: lidt Solskin over dem). En, der husker tredie Strofes Spørgsmaal om, hvormeget Konfirmanden skylder sin Far og Mor, foregriber dette med den rent fiskale Betragtning: Tænk du med Rente betale det igen? Men ellers ser vi atter her Forsøgene paa at komme bort fra den gentagne Spørgsform. Linien kan knyttes nær til de to foregaaende: Husker du de tvende, — der ledte dig kærligt frem, — værned om din Vugge og om dit Barndomshjem; eller Spørgsmaalet kan afløses af en Paa-mindelse: Gengæld ved at bringe al Lykke til dit Hjem — eller: Vær dem nu til Glæde og elsk dit Barndomshjem.

Og saa følger da den store Anstødssten: *Saa du de tunge Dage — og Livets de bratte Skær?* Disse pessimistiske Ord har jo dog ikke Bud til alle Børn, og en Del Forfattere har derfor straks reageret overfor dem, medens en anden Gruppe har foretrukket et Kompromis, der vel ikke udelukker Livets Skyggesider, men tillige fremhæver de lysere Momenter. Ydergrupperne — Pessimister og Optimister — har hver sin Opfattelse af Ordet Skær: Klippe — og Lysglans. Endelig har en sidste, fjerde Gruppe helt undgaaet „Skærene“ og styrer sine egne Vegne. Resultatet er en sjelden Rigdom paa Former.

A. Pessimistisk Gruppe. Enkelte foretrækker *trange* for *tunge*, *det bratte Skær* for *de bratte Skær*. Meget trist klinger følgende: *Saa kun de tunge Dage, — og Livets de bratte Skær. — Sig mig, lille Leon, du havde dem jo kær.* Et alvorligt Raad: *Kommer end tunge Dage, — med Livets bratte Skær, — husk da, lille Harriet, og hav dem rigtig kær.* Beslægtet Form: *Selv i de tunge Dage etc.* Vrøvl er *Saa du de lange Dage, og Livets de bratte Skær.* Men ellers fremhæver flere, at Børnene netop har undgaaet alt det onde: *Du saa ej de tunge Dage — og Livets de bratte Skær (eller dunkle Skær).* Og det er Fars og Mors Skyld: *Husk dine Barndomsdage — de skærmed mod Livets Skær.* Følgelig bør man vise sin Taknemlighed og yde Gengæld: *Skærm dem mod (eller Fri dem fra) tunge Dage — og Livets de bratte Skær.* Hvad der atter kan føre til velment Vrøvl, der viser, at Billedets oprindelige Betydning er gaaet tabt: *Let dem — (eller Mildne) de tunge Dage — og Livets de bratte Skær.*

B. I Overgangsgruppen er de tunge Dage afløst af de gode,

glade Dage, som derved danner en virkningsfuld Kontrast til Livets de bratte Skær. To klare Eksempler. Konfirmanden selv: *Du saa kun gode Dage, — Men Livet har bratte Skær.* Forældrene: *De gav dig sollyse Dage, — fjernt fra Livets Skær.* Parallelt hermed er: *Du saa kun glade Dage — ej Livets de bratte Skær.* Men ellers er der rigt Spillerum for Vrøvlet: *Saa du de gode Dage — og Livets de glatte Skær* (eller *de golde Skær*), kan endnu give en vis Mening, skønt det er et taabeligt Spørgsmaal. Værre er *Saa du* (eller *Husk paa*) *de glade Dage — med Livets de bratte Skær*, eller *Husk da de glade Dage — med Livet det bratte Skær (!).*

C. Optimisterne forkaster ganske Skær i den odiøse Betydning. Her er alt Lys i Lys. Betinget er endnu denne Vending: *Saa vil kun glade Dage — gi' Livet det rette Skær.* Men meget hyppigere er absolute Former som: *Saa du de glade Dage* (eller: *Du saa kun gode Dage*) — og *Livets de lyse Skær*; eller: *Derfra har du kun Minder — i Livets lyse Skær*, ogsaa: *Du saa kun lyse Dage — og Livets dejlige Skær (!).* Den golde Klippe forvandles til Roser, dobbelt galant, naar det gælder Rosas Fest: *Saa du de lyse Dage — og Livets Rosensker?* — *Sig mig, kære Rosa etc.* Atter her kan Tanken rettes paa Forældrene: *Saa deres gamle Dage — kan lyse i Rosensker* (en meget naturlig Konsekvens af Tanken om at sprede lidt Lykke i deres Hjem.) Eller de faar i al Fald Takken: *Tak dem for glade Dage — i Barndommens Rosensker.*

D. Mange vil imidlertid hverken høre om golde Skær eller om Rosensker. De opfordrer til at takke uden poetiske Omskrivninger, selv om det gaar ud over Rimet: *Tak dem for glade (gode) Dage — i Barndommens fagre (fejre) Aar.* Nogle tænker paa Fremtiden: *Tænk paa de glade Dage, — som er beredt dig her:* andre paa Fortiden: *Tænk paa den Gang du ejed — din hele Verden der; Husk paa de gode Dage, — som hun beredte dig her.* Lidt mærkelig klinger Opfordringen: *Tænk paa de Barndomsdage, — naar du er fjærn og nær;* endnu mærkeligere Varianten: *Tænk paa de Barndomsdage, — og vær dem altid nær.* Helt frigjort fra Forskriften er disse tre Verslinier: *Gem paa den Mindekæde, — hun bandt om hver især. — Sig mig, lille Karen, ved du, hvad den er værd?,* eller disse (om Forældrene): *Stræb efter, at deres Livsaften — ej bliver trist og graa. — Sig os, lille Anna, det tænker du vel paa? Ogsaa: Vær som en kærlig Broder — mod dine Brødre smaa.*

Strofens sidste Linie med det intrikate Spørgsmaal, om lille Peter holder af sine Forældre, kan ændres til en Opfordring: *Sig nu, lille Peter: „Jeg har dem rigtig kær“* eller erstattes af en varm Forsikring: *Ja vor lille Valdemar, du har dem rigtig kær.* Vrovl er: *Sig mig, lille Else, saa vær dem rigtig kær;* udenfor Stilen og uden Hensyn til Rimet: *Sig mig lille Kaj, det glemmer du vel ej?* (Man spørger uvilkaarligt: hvad for noget? de tunge Dage, de bratte Skær?)

III. Tredje Vers gentager og udvander paa en Maade Forøgengeren, og her har den nyskabende Fantasi derfor været mindre livlig end før. Kønnere end: *Husker du hvormeget, — du skylder din Far og Mor?* er Formaningen. *Husker du at takke din gode Far og Mor?* Næste Linje kan undergaa Smaaændringer, som naar *hvorpaa* rettes til *derpaa*, eller den sædvanlige Opfordring kan træde i Spørgsmaalets Sted: *Husk vel paa, at Lykken for dem paa dig beror*, eller: *Vis at ret paa Hjerte deres Lykke du har*, hvor *Far* i foregaaende Linje er anbragt som Rimord. Prosaisk — uden Tanke paa Forældrene eller paa Rimet — lyder det: *Tænk du, hvorpaa at din Lykke ret bestaar?* Gentagelsen i den følgende Linie af Ordet *Lykken* har stødt forskellige, der foretrækker *Glæden* eller skriver: *Det er naar glad du vandrer* eller *Loved du dem du altid — vil vandre den rette Vej.* Ogsaa her ses Sagen undertiden fra Forældrenes Side: *Hun er kun glad, naar du vandrer* etc.; *Lykken for dem er kun naar — du gaar paa den rette Vej; at du i Livet vandrer — fra dem paa den rette Vej, Den rette Vej*, som ogsaa kaldes *Lysets Vej*, kan man vandre *fra Hjemmet*, man kan vandre *henad den og frem paa den*, og det kan gøres kækt, smukt og med *Flid*.

IV. Appellen til Hukommelsen har navnlig i fjerde Strofe forekommet urimelig, og der er tidligere omtalt en Række Forsøg paa at undgaa den paa dette Sted. Her er et Par Tilføjelser: *Undres du ej i Dag* eller: *Længtes du efter Dagen, — du skulde den Glæde faa* (Rimet!). *Man Glæde har dig beredt* bliver til *hvad Glæder (den Glæde, de Glæder) er dig beredt.* Man kan sige *Fest for Glæde*, og det kan understreges, at Konfirmanden selv er Hovedpersonen: *Husker du i Aften — er alting for dig beredt.* Mange kære Venner har du omkring dig set er besværligt, da de jo stadig er tilstede; altsaa rettes det Sandheden i Ære, men Rimet til Tort til *ser*; et

Ændringsforslag *stedt* er ikke saa heldigt som følgende simple og lykkelige Løsning paa Knuden: *mange kære Venner har de til Hjemmet bedt*. Et lille Stykke original Konfirmationspsykologi ligger der i denne Linie: *Mange kære Gaver har du omkring dig set*. Helt udenfor Stil og Rim, men rørende synger en: *Tænker du paa Bedstefar, som er saa glad for dig?* Strofens tre sidste Linier fornyes saaledes: *Gid Lykke, Held dig følge, — det ønsker vi alle her! — Sig mig, lille Carl, kan vi dig ønske mer?* De fleste holder sig dog nærmere til den oprindelige Affattelse. Kun er Spørgsmaalet, hvem der skal takke. I Reglen er det jo Konfirmanden, som man minder derom saaledes: *Saa vær nu kun taknemlig* eller *Glem aldrig dine Venner — og al deres Kærlighed*; han kan ogsaa takke af barnligt Hjerte og for al udvist Venlighed. Men det kan ogsaa være Far og Mor: *Tak for hver venlig Tanke, — du har jo vor Kærlighed*. Ogsaa her mærkes Trangen til noget helt nyt, idet man fortsætter med Vennerne: *Gærne de glæder dig — med alt, hvad de formaar*. Sidste Linie: *Sig mig, lille Peter, om du vel bedre ved?* kan ved en lille simpel Rettelse forvandles til det rene Vrøvl: *om du ej bedre ved?* Det i denne Forbindelse komplet meningsløse: *Ved du, hvad det betød?* dukker ogsaa op.

V. Derpaa følger Skildringen af selve den kirkelige Handling. Stedet præciseres nøjere: *Husker du i Kirken* eller: *Husker du, at Præsten — i Kirken dit Løfte fik?* *Husker du Velsignelsen, som fra Ordet gik?* *Da du frem med dit Løfte gik* kan ogsaa hedde *da du op imod Altret gik*, og Faktorerne i denne og den følgende Linie kan ombyttes: *da du Velsignelsen fik, — husker du, hvor højtidsfuldt at du til Altret gik?* Men ellers er det kun Smaating: *Tænker du nu over (derover), Velsignelsen du fik?*, endog: *Tænkte du derover, da Velsignelsen du fik?* At Orglets Tone (Brusen) i mangel en Landsbykirke maa erstattes med *Sangens Toner og Ordene, der lød*, er kun naturligt (dog ogsaa: *Orglets Tone — og Sangen som om dig lød*). Orglets Klangfarve opfattes højest forskelligt: *mægtigt, kraftigt, herligt*, men ogsaa *mildt og liftigt*, eller blot — lidt vagt — *der smukt gennem Kirken lød*. Mange synger iøvrigt her: *da Præsten dig Haanden bød*. En af de selvstændige Mænd, som ikke rimer, har indsat en lille Formaning: *Tab det nu ej af Minde, — hold fast ved din Barnetro*. Og Slutningslinien har en Digter, der gik ud fra, at Konfirmanden i al Fald maatte vide

nogen Besked, formet saaledes: *Ved du lille Søster, hvad dette ret betød?*

VI. Saa gælder det da det sidste Ord med paa Vejen til Festens Genstand. Det er omranket med nye Læsemaader, flere stærkt afvigende. Rent stilistisk ændres i første Linie: *Husk det alle Tider* Ordet *det* til *da*, *nu* eller *til*, ligesom *Tider* kan blive til *Dage*. *Læg dig det ret paa Sind* afføder *Læg du dig dem ret paa Sind* og *Hvad vi dig har lagt paa Sind* eller *Prent det dog fast i dit Sind*. En helt ny Formulering kommer udenom den noget banale Gentagelse i Opfordringen til at erindre. Linie to og tre ser da saaledes ud: *dit kære Barndomshjem, — naar du i Verden slider dig tro og ærlig frem. Eller: vær tro mod dit Barndomshjem, — bedst det er i Verden, hvor langt du end naar frem; lad ej det af Minde gaa, — glemme Barndomstiden du ingensinde maa. Den kølige Aftenvind har sat Fantasien i Bevægelse. Foruden Aftenvind (eller endog Nordens Aftenvind) træffes hyppigt baade Østenvind, Vestenvind, Efteraarets Vind og Livets barske Vind. Vinden er i Reglen kølig, men den kan ogsaa være baade rask og barsk. Den bortflygter, men kan ogsaa bortdufte, bortflagre, bortflyde, bortflyve, bortvejre, bortvifte og forflygte. Det bestemmes nærmere som Mindet: Lad Mindet ej bortflygte. Eller det hele reduceres til et jævnt og forstandigt *Og vær aldrig flygtig* etc. *Voks som en Ranke frodig* — andre foretrækker *en frodig Ranke*, *en Lilje* eller *en Gren*. Andre Varianter: *Voks dig kun rank og frodig*; *Voks som en Kvinde frodig* (og *Voks op, bliv Kvinde i Tanke (!)*); *Voks som en Yngling modig*; *Voks op, vær tro i Tanke*; *Staa som en Klippe fæstet — paa Troens den rette Vej*; *Bliv Faders og Moders Glæde* (flere Gange); *Fader og Moder ære*; *Husk dine Barndomsdage* (den ulidelige Trang til Gentagelser!); *Vær i din Gerning frejdig* (flere Gange); *Værn om det Navn med Ære*. I Tilslutning hertil kan næstsidste Linie (uden Hensyn til Rimet) hedde: *til Glæde for Far og Mor* eller *hold dig til Løftet her*. Men de fleste foretrækker dog de banede Stier: *Gaa paa* (*gaa altid, gaa kun paa, gaa saa, bliv paa, følg kun*) *den rette* (*Herrens, den lige, den rene, den sikre, den smukke*) *Vej* (ogsaa: *gaa i det rette Spor* (Rimet!) og *Held være dig paa Vej*). Og saa er vi da ved Vejs Ende: *Det er, lille Peter, hvad vi vil ønske dig*, synger de fleste; men mange vil hellere slutte af saaledes: *Det vi, lille Helge, haaber du svinger ej*.*

Flere har imidlertid helt kasseret dette Slutningsvers eller om-digtet det væsentligt. Her er et Par Prøver:

Husk det alle Tider
 naar du fra Far og Mor
 vandre (!) ud i Livet til Glæde og Sorg.
 De kærlige Hjerter hjemme
 forglemmer du vel ej?
 det er nu, Marie, hvad vi vil ønske dig.

Husk det alle Dage
 og læg dig det ret paa Sind:
 Trofast Vejen vandre i Fremtidslandet ind,
 Lykken da nok dig gæster,
 ja, stundom følger paa Vej,
 Dette vil vi, Gunvor, nu alle ønske dig.

Husk det alle Tider,
 hvordan saa Tiden gaar:
 Sol og Lys har Livet, men ogsaa triste Kaar.
 Gaa da med ærlig Vilje
 støt fremad i Livets Færd.
 Kære Inger, Kirsten, vi lykønsker Jer,

Hidtil har vi kun behandlet Tekster, der holder sig mere eller mindre til Forskriften. Men det kan ikke nægtes, at den undertiden kan føles som en Spændetrøje; Naturen søger at gøre sig fri. Saaledes ses det, hvorledes to nye indsmuglede Linier helt kan forandre de fire tilbageblevne i den ærværdige Strofe III:

Husker du hvormeget,
Tid paa Radio du har spildt.
 Tænker du hvorpaa, din Lykke ret beror,
 Lykken er, naar du vandrer
og Spejder var du med.
 Sig os, lille Leon, det glemmer du vel ej.

Overgangen herfra er naturlig til den store Gruppe Sange, hvor der ind mellem de faste Strofer indføjes helt nye, der ved deres pudsige private Tone staar i ejendommelig Modsætning til den Kransekage-Højtidelighed, der ellers præger den rigtige „Husker du —“. Men en Undersøgelse heraf maa siges at ligge noget udenfor den oprindelige Opgave, og en enkelt Prøve maa gøre Fyldest for mange:

Tænk paa din „lille“ Broder,
 vær ikke mod ham for slem;
 du maa ej ham prygle, saa han ej tør gaa hjem.
 Hold ham nu pænt i Haanden,
 naar hjem I fra Fodbold gaar.
 Mo'r staar i Karnappen og ser hvis du ham slaar.

Medens der her føjes nye Vers til de gamle, kan det ogsaa hænde, at man indfører enkelte af de gamle og for mange kære Vers i en ellers helt ny Sang, som kun har Melodien og visse Grundtanker tilfælles med vort Festdigt. Dette forekommer ofte og er tit af ejendommelig Virkning. Andre har foretrukket at give ligefremme Parafraser af Digtet, hyppigst i samme Versemaal:

Mindes du de Dage fra Barndommens smukke Tid,
 mindes du din Fader, din Moder øm og blid.
 Mindes du de Ofre,
 de bragte med kærligt Sind.
 Sig mig, lille Erna, fandt de til Hjertet ind?

Men undertiden tilpasses Ordene helt let ogsaa til andre Melodier.
 Her er: Ja, vi elsker —

Kære Aksel, da i Dag du frem
 med Løftet gik,
 tænkte du over den Velsignelse
 du fik?
 hørte du til Orglets Tone,
 hvor dets Stemme lød?
 ved du da nu, kære Aksel,
 hvad at det betød,
 ved du da nu, kære Aksel,
 hvad at dette ret betød? —

Foruden at anvendes til Konfirmationer har Sangen besynderligt nok ogsaa været brugt til Bryllupper. Hvad den ikke er vrøvlet i Forvejen, er den til Gavns blevet det nu. Bryllupssangen fastslaar, og det maa være kedeligt for de nygifte at høre, at nu er det ude med Ungdommen, f. Eks.: *Ungdom maa nu forsvinde — for Ægteskabsbaand du faar.* Og Ændringerne fra Konfirmationsteksten kan være overordentligt barokke. Saaledes er Linierne om Orglets Tone blevet forvandlet i Sangen til Karen og Albert: *Hørte*

du Alberts Løfte, — hvor mægtig hans Stemme lød. — Sig det, lille Karen, ved du, hvad det betød. (!)

Men i Stedet for en ny detaljeret Gennemgang af Enkeltheder skal der her til Slutning anføres en komplet Bryllupsversion af Teksten. Det maa indrømmes, at selv om den oprindelige Vise repræsenterede et betænkeligt lavt Smagsniveau, er det dog her lykkedes at sænke Niveauet yderligere. Samtidig har Meningsløsheden bredt sig saa frodigt, at en videre Udvikling af denne Vej vil være skæbnesvanger for Visens fremtidige Liv. (Tegnsætningen er Originalens.)

Husker du tilbage,
Alt svandt dine Ungdomsaar,
Tænker du i Dag, paa en Skillevej du staar,
Den unge Pige nu forsvinder
Fra Ungdommens fagre Aar.
Sig os, lille Rigmor, da du skal forestaa.

Husker du de tvende,
Som ledte dig kærligt frem,
Tænker du at sprede dem Lykke i dit Hjem.
Saa du de gode Dage
Og Livets de lyse Skær.
Sig os, lille Rigmor, har du dem rigtig kær?

Husker du, hvormeget
Du skylder din Far og Mor,
Tænker du hvorpaa, deres Lykke ret beror,
Lykken er: naar du elsker,
Nu har jeg min bedste Ven.
Sig os, lille Rigmor, det er jo Kærlighed.

Husker du, i Aften
De Glæde har dig beredt.
Mange kære Venner har du omkring dig set.
Tak dem med venlig Tanke
For al deres Kærlighed.
Sig os, lille Rigmor, for det er rigtigt ment.

Husker du i Dag,
Du frem med dit Løfte gik,
Tænkte du da over, Velsignelsen du fik.
Hørte du Orglets Tone,
Hvor mægtig dets Stemme lød.
Sig os, lille Rigmor, ja det er hyggeligt.

Husk det alle Tider
Læg dig det ret paa Sind,
Lad det ej bortflygte som kølig Aftenvind.
Vær som en Ranke frodig,
I to faar det jo saa godt.
Sig os, lille Rigmor, vi hilser alle her.

GENNEMBRUDDET I GEORG BRANDES' UDVIKLING

AF

POUL HERRING

VED en for mig beklagelig Uagtsomhed har jeg først nu gjort Bekendtskab med en halvtredje Aar gammel Afhandling af Adjunkt Harald Rue om Georg Brandes' Opfattelse af det 19. Aarhundredes danske Litteratur indtil hans Udenlandsrejse 1870 (i *Edda*, Hefte 4, 1924). Grundtanken i dette Arbejde, der ved sin Kyndighed, Samvittighedsfuldhed og sin velsignede Frihed saavel for søgt Aandrighed som for forloren Overlegenhed indtager en smuk Plads i Brandes-Litteraturen, er udtrykt i disse Ord i Indledningen (p. 236 f.): „Det Afsnit af Brandes' Produktion, jeg behandler, falder i to Perioder, den filosofisk-æstetiske og den historisk-psykologiske. Mellem dem ligger, som jeg skal vise, det eneste Brud i hans Udvikling, Bruddet med Spekulationen til Fordel for Historien.“ Og dette Brud tidsfæstes til Brandes' første Pariserophold i Efteraaret 1866.

Men kan denne Synsmaade nu ogsaa forliges med de foreliggende Fakta?

Jeg beder Læseren fæste Opmærksomheden paa nogle Arbejder, der er skrevne før Pariserrejsen. Fra Aaret 1865 stammer Karakteristikerne af Chr. Richardt (*Fædrelandet* 2. og 4. Sept. 1865), Emil Aarestrup (*Dansk Maanedsskrift* I. 1867) og Kamma Rahbek (*Kritiker og Portraiter* 1870). Den første er i Virkeligheden et Forsøg paa at gaa bag Værket til Digteren og i denne finde Forfatterskabets Enhed. Her er ingen begrebsmæssig Æstetik, her maales ikke med nogen given æstetisk Alen, men Digtingens Særart søges forklaret ud fra Digterens Aandsbeskaffenhed.

Læg Mærke til en Vending som denne: „Hvad til Slutning Richardts Digterpersonlighed angaaer, da faaer man af den et i høi Grad velgjørende Indtryk af Jævnhed, Ligeformhed, Sanddruhed og Humor.“ Ordet *Digterpersonlighed* er talende!

Emil Aarestrup er en psykologisk-æstetisk Undersøgelse. Først studeres Mennesket Aarestrup, og ved Hjælp af Brevcitater gives et særdeles livfuldt Billede af den vittige og magelige Købstadslæge; ogsaa hans Ydre males. Derefter analyseres hans Digtning, og det vises, at denne, hvor den er ypperst, er et Udtryk for hans Naturs Oprindelighed. „Hans Stil“, hedder det, „er forskellig og vexlende, snart vidtløftig, snart epigrammatisk kort, i alle Tonarter, men altid Udtryk for hans Individualitet“. Da Brandes optog Afhandlingen i *Æsthetiske Studier* (1868), forbedrede han den i Enkeltheder, men fra sit første Anlæg var den et Forsøg paa at fremstille Aarestrups Poesi som Udtryk for hans indre Væsen.

Kamma Rahbek er et psykologisk Portræt, der ligeledes tildels er bygget paa utrykte Breve. Hendes Væsen forklares ud fra den Antagelse, at hun, skønt en lidenskabelig Natur, ikke har kendt Lidenskaben, og ud fra den Kendsgerning, at hun var barnløs. Med stor Finhed og et for en purung Forfatter forbausende psykologisk Skarpblik er hun særtegnet som Aand og Karakter. Da Brandes indlemmede Arbejdet i *Kritiker og Portraiter*, forøgede han det noget, men det er klart, at det fra først af var en sjælegranskende Studie.

Det anførte turde være tilstrækkeligt til at godtgøre, at Overgangen i Georg Brandes' Forfatterskab fra den abstrakt-filosofiske Metode til den konkrete, d. v. s. det historisk-psykologiske Syn, indlededes et Stykke Tid før Pariseropholdet i Vinteren 1866—67, og jeg skal i det følgende søge at vise, at Gennembruddet i hans Udvikling daterer sig fra Sommeren 1865.

Georg Brandes' Udvikling var en Væxt. Hans Ungdoms Dan-nelseshistorie er Historien om et ungt Genis Sprængen af Oplæringens hemmende Baand, dets Frigøren sig fra Opdragelsens Tvang og Tynge, dets instinktsikre og sejrige Gennembrud.

Han var som bekendt opdraget i spekulativ Filosofi. Hvad der optog ham i hans tidligste Ungdom var Datidens Filosofi og Begrebsæstetik — Historie og historisk Betragtningssmaade eksisterede ikke for ham. Da han i 1861 havde besvaret Universitetets Pris-

opgave om Forholdet mellem Digtekunst og Historie i den historiske Roman, raadede gamle Sibbern ham til et mere historisk, mindre filosofisk Studium af Litteratur og Kunst (*Levned* I p. 137). I Slutningen af 1862 udarbejdede han en Afhandling om *Romeo og Julie*, der drejede sig om Tragediens Grundproblemer, saaledes som de opfattedes i Datidens Æstetik (ibid. p. 153). Og derefter gik han i Gang med Prisafhandlingen om Skæbneidéen i den græske Tragedie. Indledningen, der er trykt i *Æsthetiske Studier*, kan nutildags læses som en Prøve paa Datidens dialektiske Tankefærdighed og afskrækkende filosofiske Terminologi. Brandes sidder til Halsen i abstrakt Æstetik, og her er ikke et Glimt af historisk Synsmaade. Som Dr. Paul V. Rubow har bemærket (*Dansk litterær Kritik i det 19. Aarhundrede* 1921, p. 260), søger Afhandlingen ad rent logisk Vej at bestemme et æstetisk Begreb, og man faar intet at vide om den tragiske Skæbneforestillings Tilblivelse og Hjemsted; Forfatteren lader uvidende om, at denne Forestilling hos Grækerne har nøje Sammenhæng med deres Verdensopfattelse, deres moralske og religiøse Begreber.

Som denne Indledning giver et tro Billede af Georg Brandes' Udviklingsstade i Begyndelsen af Treserne, saaledes afspejler hans Afhandling om det Komiske (ligeledes i *Æsthetiske Studier*) Gennembruddet ved Tiaarets Midte. Som venteligt havde han konciperet dette Arbejde i den gamle Æstetiks Aand, og vi ser da ogsaa, at Afhandlingen med Udgangspunkt i en Definition hos Søren Kierkegaards Johannes Climacus strax sætter ind i Abstraktionernes oversvævende Verden, men — — saa brister Traaden for ham. Hvad var Grunden?

Grunden var kort udtrykt den, at han havde lært en ny Litteraturbetragtning at kende, der gjorde ham led ved det gamle æstetiske Begrebssystem, som han hidtil pligtskyldigst havde dyrket — en Litteraturbetragtning, der svarede til hans egen inderste Trang og brød Vej for hans medfødte geniale Evne.

Det var, som enhver ved, Taine, der for Brandes blev Befrieren — den Mand, han skyldte mest. „Taine“, siger han i sin Selvbiografi I p. 201), „blev mig Modvægten mod tyske Abstraktioner og tysk Pedanteri. Igennem ham fandt jeg ind til mit eget inderste Væsen, som den dansk-tyske Universitetsopdragelse havde overdækket.“

Den nye historiske og psykologiske Litteraturbetragtning mødte

ham første Gang i Taines lille Bog *Les philosophes français du XIXe siècle*.¹ Det var Gabriel Sibbern, der en Dag i Sommeren 1865 laante ham den. Brandes læste den 5—6 Gange i Træk og fik Exemplaret saa kært, at han købte et andet, som Sibbern fik i Stedet. Bogen fortryllede ham, og man forstaar uden Vanskelighed hvorfor, naar man sætter den ind paa dens rette Plads i hans Udviklingshistorie.

En saa personlig, original og frisk Maade at behandle Litteratur paa maatte virke fascinerende paa den strengt akademisk op lærte Yngling. Tag t. Ex. Fremstillingen af Cousin. Efter at have bestemt dennes Talent som oratorisk paaviser Taine, hvorledes Talerevnen omdannede hans Aandsretning, hans Tænkning, hans Indbildningskraft, hans Ord- og Billedvalg. I Stilen lærer vi Mennesket at kende, thi Stilen er Personlighedens Aftryk i Værket: „l'écrivain annonce tout l'homme“ (p. 76).

Derefter vises, hvorledes denne oratoriske Begavelse gjorde Cousin til en daarlig Historiker og en endnu ringere Biograf og Portrættegner. Som et Korrektiv til Cousins Behandling af det 17. Aarhundrede giver Taine i energiske og malende Træk et Tidsbillede, der maa have frydet en Yngling, som vel var hjemmевant i Abstraktionernes lufttynde Sfære, men dog inderst inde higede mod den konkrete Verden.

For at belyse Cousins Ringhed som Historieskriver jævnfører Taine ham med Michelet og karakteriserer i henførte Ord dennes Evne til at stille Fortiden og dens Mennesker lyslevende for Læserens Fantasi, hans med Poesien, Musiken og Maleriet beslægtede

¹ Bogen, der udkom første Gang 1857 — Brandes' Exemplar var 2. Udgave fra 1860 —, er rettet imod Spiritualismen, der under Cousin var bleven Statsfilosofi i Frankrig. Det er et glimrende skrevet Indlæg, fuldt af Tankemod og Kamplyst og bidende Persiflage. Som Prøve paa den polemiske Tone læse man Begyndelsen af Kapitlet om Royer-Collard, Spiritualismens første Repræsentant: En Morgen i 1811 vandrede denne, der lige var udnævnt til Professor i Filosofi ved Sorbonne, men ikke ejede noget System, i stor Forlegenhed langs Kajerne. Condillacs Skepticisme og Materialisme var ham — Kristen, Moralist og Autoritetsmenneske som han var — en Vederstyggelighed. Hvad skulde han gøre? Da fik han pludselig Øje paa en stakkels, gammel Bog i en Boghøkers Kasse: *Recherches sur l'entendement humain, d'après les principes du sens commun, par le docteur Thomas Reid*. Han aabnede den og fandt en Gendrivelse af de engelske Skeptikere. „Hvad koster den Bog?“ — „30 Sous!“ Han købte den og grundlagde den spiritualistiske Filosofi (p. 21 f.). Denne Beretning om Royer-Collards Køb af en Filosofi for 30 Sous er betegnende for Taine som Polemiker.

Fremstillingskunst. Dette Par Sider maa have gjort et heftigt Indtryk paa den unge Georg Brandes, virket som en Kalden paa den Kunstnerevne, der laa i Svøb inden i ham selv. Og for første Gang i sit Liv har han forstaaet, at al dybere Historieforskning var Psykologi, og at kun en Kunstners Haand kunde levendegøre det historiske Stof. „Hvis man ikke har disse Syner, hvis man ikke er besat af Fantomerne af de Døde, man vil tilbagegive til Lyset, hvis de genopvakte Skikkelser ikke lever inden i Ens Sjæl, begærlige efter at træde ud og indgaa til Livet, da skal man ikke forsøge paa at være Skildrer“¹ (p. 113). Det var altsaa Forskellen mellem den sande Historiker og den blot Lærde, mellem historisk Kunst og videnskabelig Materialsamling.

Her fandt Brandes ogsaa en Henviisning til Sainte-Beuve. Efter at have omtalt, hvorledes Cousin i Biografien af Mme de Longueville gennemgaar alle de Personer, hun har kendt, og fortæller deres Historie, saa det bliver til et helt Bundt af Biografier, spørger Taine: Hvor er Livet henne i denne Sammenruden af Oplysninger? Bliver de til et Billede? Udgør de et Galleri af Portrætter? „I Sainte Beuves *Port-Royal* er — som i Cousins Arbejde — et lille Hjørne af Historien første Gang blevet grundigt opdyrket. Forfatteren har gennemforsket Dynger af Dokumenter og gjort de mindste Enkelt-heder til Genstand for omhyggelig Undersøgelse. Men af al denne Sved og Møje er fremgaaet et Værk, der lever; disse mange Portrætter, der følger sig sammen som Led i en Kæde, er besjælede; de taler til Læseren; man mærker en Romanforfatters og en Digters Haand“² (p. 119). Brandes har bidt Mærke i dette Navn paa en Historiker, der fyldestgjorde Taines Krav om kunstnerisk Formning og digterisk Levendegørelse af Lærdomsstoffet.

Gennem Taines Kritik af Cousin som Historiker og Levnedsskildrer modtog Brandes det første og afgørende Indtryk af den

¹ „Si vous n'avez pas ces visions, si vous n'êtes pas obsédé par les tout-puissants fantômes des morts que vous voulez rendre à la lumière, si les personnages ressuscités n'habitent pas votre esprit, avides d'en sortir et de rentrer dans la vie, n'essayez pas d'être peintre.“

² „Le *Port-Royal* de M. Sainte-Beuve est un petit coin d'histoire défriché, comme le sujet de M. Cousin, jusqu'au fond. L'auteur a remué des montagnes de documents et creusé jusque dans les minuties de l'érudition. Mais de ce labeur infini et de ces petits détails est sortie une œuvre vivante; ces portraits si nombreux, attachés les uns au bout des autres, sont animés; ils parlent au visiteur; on sent la main d'un romancier et d'un poète.“

moderne Historieskrivnings Væsen og Betydning. Her var den sympatiske Indlevelse i forbigangne Tiders Mennesker, den psykologiske Forstaaelse af Individet og Racer betegnet som den sande Historikers Kendemærke, og hans Værks nære Slægtskab med den digteriske Frembringelsen skarpt understreget.

Men det i Bogen, der mest betog Georg Brandes, var sikkert Afsnittet om Jouffroy.

Først males Manden, og for at Grundtrækkene skal fremtræde i Hautrelief, jævnføres han strax med sin Rival og Kontrast, Cousin. Derefter udføres Portrættet nøjere, man ser hans Ydre, hans Legemsbygning, hans Holdning, hans Ansigtssudtryk, man formelig hører hans Stemme og fornemmer rent umiddelbart hans Væsens Ejendommelighed.

Efter saaledes at have malt Manden viser Taine, hvorledes Jouffroy fra at have været Kristen blev Filosof, og hvordan hans Tankeliv nu prægedes af hans særegne Aandsbeskaffenhed. „Det indre Menneskes Konstitution, der havde formet Filosofen, formede ogsaa hans Filosofi. Hans Verdenssystem blev frembragt af hans sjælelige Tilstand; uden at vide eller ville det konstruerede han Tingene ud fra et personligt Behov. Denne Slags Illusion er næsten uundgaaelig; vi ligner disse Insekter, der alt efter Fødens Forskelligartethed spinder Kokoner af forskellig Farve“¹ (p. 261).

Ved Læsningen af disse Kapitler er der faldet som Skæl fra Brandes' Øjne. I denne gennemførte litteraturpsykologiske Studie, der efter at have givet et skarpt opfattet Billede af Mandens ydre Fremtoning udfoldede hans indre Væsen og paaviste dets Aftryk i hans Tænkning og Skrifter, mødte han en ny Litteraturmetode, en ny Maade at se og behandle Litteratur paa, og dette Møde blev af gennemgribende Betydning for hans Udvikling.

Naar et Litteraturværk var rigt og man forstod at fortolke det, saa kunde man i det finde et Menneskes, ofte en Generations, ja undertiden et helt Aarhundredes Sjæleliv. Med Beundring har Brandes læst de Sider, hvor Taine giver en klar og fyndig Karakteristik af Modsætningen mellem det 18. og det 19. Aarhundredes

¹ „Les habitudes de l'homme intérieur, ayant formé le philosophe, formèrent sa philosophie; son système du monde fut produit par l'état de son âme; sans le savoir ni le vouloir, il construisit les choses d'après un besoin personnel. Ce genre d'illusion est presque inévitable; nous ressemblons à ces insectes qui, selon la diversité de la nourriture, filent des cocons de diverses couleurs.“

Aand. Det 18. Aarhundrede stempler som Kritikens og Analysens Tidsalder, der havde kulmineret med Voltaire og Encyklopædisterne. Med det 19. Aarhundrede brød en ny Aandsretning frem, markeret ved Navnene Bernardin de Saint-Pierre, Mme de Staël og Chateaubriand. Voldsmagt kuede Frankrig og knækkede Europa. Bortset fra de exakte Videnskaber var enhver Tanke foragtet eller proskriberet. Under denne aandelige Trældomstilstand var det en Ære, en Dyd, en Tilflugt og et Oprør det at drømme.

Taine særtegner Slægten fra Aarhundredets Begyndelse som behersket af Hanget til Drøm og Hanget til Abstraktion: paa den ene Side Følelsens Exaltation, „les aspirations de l'âme“, den vage Længsel efter Lykke, Skønhed, Overjordiskhed; paa den anden Side Kærligheden til Tanketaage, Vanen at svæve op i Himlen, Smagen for den dunkle og højtravende Stil; paa den ene Side Lidenskabene for at tro uden Beviser, paa den anden Side Evnen til at tro uden Beviser. Disse to Tilbøjeligheder skabte Tidsaanden, hvis typiske Repræsentanter er René, Manfred, Werther, Jocelyn, Olympio, Lélia og Rolla (p. 291 ff.).

Den poetiske Litteratur kunde altsaa være Historieforskningens bedste Dokumenter. En Tidsalders Aand kunde studeres gennem Digtningen og fremstilles og forklares gennem typiske Figurer. Det var denne Metode, Brandes selv bragte til Anvendelse, da han i Oktober 1871 udkastede den første Plan til *Hovedstrømningerne*.

Det er interessant at lægge Mærke til, at da Georg Brandes mange Aar senere skrev Artiklerne om Rasmus Nielsen og Hans Brøchner, har han haft Taines Skildring af de to Modsætninger, Cousin—Jouffroy, præsent.

I Artiklen om den danske Retor-Filosof (1884) er der, som allerede paapeget af Dr. Rubow (i *Edda*, Hefte 4, 1916, p. 256), anvendt en Lignelse („Han var som Aand et fortræffeligt bygget Fyrtaarn, der udsendte Straalerne fra de forskelligt farvede Lys, som under hans Udvikling blev anbragte deri. Saaledes forplantede han Lyset fra Hegel, fra Martensen . . .“), der er en Reminiscens fra Taines Karakteristik af Cousin (p. 210: „Som et farverigt og hensigtsmæssigt Fyr, der skiftevis modtager fem eller sex Lys og kaster Glansen viden om, har Cousin skiftevis optaget i sig Maine de Biran, Royer-Collard . . . og ladet deres lidt afdrevne og lidt afblegede Straaler funkke paa den filosofiske

Horisont“).¹ Og i Artiklen om Nielsens Modpol, Brøchner (1886), citeres næsten hele Taines Fremstilling af Jouffroy som Lærer og Foredragsholder (p. 200—202), idet der tilføjes, at det næppe var muligt at give en mere træffende Skildring af Fortrinene ved Brøchners Undervisning, om man udtrykkeligt gik ud derpaa.

Efter 21 Aars Forløb havde Brandes Taines Ungdomsbog i frisk Minde.

Og efter 51 Aars Forløb havde han ikke glemt, hvilken Betydning den havde haft for ham. I et Interview (*Politiken* 22. Okt. 1916) udtalte han: „Den Bog fremkaldte en Omvæltning i mit Indre . . . den gav mig Indvielsen.“ Disse Ord er ikke til at tage fejl af.

I Begyndelsen af Treserne, d. v. s. i tyve—toogtyve Aars Alderen, havde hans Aandsretning været helt uhistorisk. En Reaktion kom og maatte komme. Den dybestliggende Følelse i ham var dog Skønhedsglæden, den førte ham, som han selv har sagt (i Forordet til 1. Udg. af *Samlede Skrifter*), tilbage til den konkrete Verden og gav ham et stedse mere afgørende historisk og psykologisk Hang.

De tre før omtalte Essays fra sidste Halvdel af Aaret 1865 er anlagte og udkastede under Paavirkningen fra Taine. Lad være, det kun er Begynderforsøg; fra disse tidligste Skitser fører dog en lige Linje ned til hans ypperste Manddomsværker og til hans ældre Aars store, bredt udførte Historiemalerier.

Nærværende Artikels Tankegang kan sammenfattes saaledes: Sansen for Forfatterpersonligheden, Retningen mod det litterære Portræt var dybt grundet i Georg Brandes' aandelige Konstitution. Tidsforholdene i hans Læreaar, den aandelige Atmosfære i Datidens København, medførte, at han til en Begyndelse indfangedes af tysk Skolastik og for en Stund gik op i spekulativ Filosofi. Hans Befrier blev Taine. Denne udløste Ynglingens Geni, gjorde det fri af den Spændetrøje, hvori det var lagt. Men dette Gennembrud fandt Sted i 1865, ikke under Pariseropholdet i Efteraaret 1866. Hvad der da og efter Hjemkomsten i 1867 skete, var kun en Videreførelse og Uddybning af den indslaaede Retning. Omvæltningen (for at bruge

¹ „Comme un phare coloré et commode qui tour à tour reçoit cinq ou six lumières et en transmet au loin la splendeur, M. Cousin, portant en lui tour à tour Maine de Biran, Royer-Collard . . . a fait briller au loin sur l'horizon philosophique leurs rayons un peu déviés et un peu déteints.“

Brandes' eget Ord) fremkaldtes ved Studiet af Taines Bog om de franske Filosofer; det var denne, der gav ham Indvielsen til hans Livsgerning som Kritiker.

Det bør ikke overses af dansk Litteraturforskning, at det var Taines lille Ungdomsværk, der først ledede Georg Brandes ind paa den Vej, ad hvilken han skulde naa det ubetingede Mesterskabs Højde.

DEN FORKLÆDTE BEJLER

AF

ALBERT JENSEN

Medens Hildsagnets Heltinde i næsten alle Varianter bærer Navne (oftest Hild og Trud), der maa antages at gaa tilbage til den oprindelige Myte, er Sagen langt mere indviklet for den mandlige Hovedpersons Vedkommende. Det Navnestof, der her kommer i Betragtning, fremgaar af følgende Liste:

Pryðosagnet: Offa; Hermuthrudesagnet: Amled, Viglek; Sigrud-sagnet: Halvdan; Guridsagnet: Halvdan; Gerudsagnet: Ørvendel, Fenge; de egentlige Hildsagn: Hedin (Heoden, Hetel); Regnildsagnet: Hadding; Vitolsagnet: Halvdan; Alvildsagnene: Alv, Skjold og Skate; Gunildsagnet: Hadding, Asmund; Thorildsagnet: Halvdan; Ulvildsagnene: Frø, Ubbe o. fl., Drotasagnet: Gunner, Borkar; Rutasagnene: Bjarke og Agner, Rolf Krake; Signesagnet: Gram (Halvdan); Skuldsagnet: Rolf Krake.

Det er klart, at mange af disse Navne ikke er mytiske; nogle af dem tilhører aabenbart historiske Personer fra Folkevandrings-tiden. Disse er sandsynligvis sat ind, da den gamle Myte omdannedes til Heltesagn, hvad der ganske naturligt kunde medføre, at Samtidens eller den nærmeste Fortids berømte Helte fik tildelt Sagnets Hovedrolle. At en saadan Omdannelse var i fuld Gang, før Anglerne vandrede til England (450—550), fremgaar af, at Vidsidkvadet opfatter alle Sagnets mandlige Personer som virkelige Konger, og endnu kraftigere af Pryðovarianten i Beowulfskvadet, der har Anglerkongen Offa som Hovedperson. Omtrent til samme Tid fører vel ogsaa det langobardiske Rumetrudasagn, hvor Herulerkongen Rodulfs Broder spiller Bejler. Det historiske Sammenstød mellem Heruler og Langobarder, der maa være en Forudsætning for denne Sagndannelse, fandt Sted omkring Aar 500. Vi tør da maaske slutte, at ogsaa de af Listens danske Helte, der tilhører

denne Tidsperiode — i første Række Alv (= Alevih, Offas Samtidige) og Halvdan — er indførte i Sagnet i deres egen Levetid eller ikke meget senere.

Jeg skal ellers ikke fordybe mig i disse Navne, men straks gaa over til at undersøge, om de — i denne Forbindelse — vigtigste af dem, nemlig Hedin og Hadding, kan tænkes at hidrøre fra Myten, eller om de maaske ligesom Offa og Halvdan tilhører historiske Personer.

Hedin. I min Afhandling om Hild og Trud¹ har jeg gjort opmærksom paa, at Bejleren under Indbruddet i flere Varianter viser sig i Forklædning, og nævnt nogle Eksempler derpaa. Hadding maa (i Regnildsagnet) være forklædt, da han kun kan kendes af Regnild paa en Guldring. Halvdan har et Lag Sværte over sit Ansigt (Thorildsagnet); han er „fast ukendt af Gæsterne“ (Guridsagnet), og han har paataget sig en „ful og fremmed Skikkelse“ (Sigrudsagnet). Gram (d. e. Halvdan) er „iført de usleste Pjalter“ (Signesagnet).

Jeg skal nu dertil føje følgende:

1) Da Alv bryder ind i Alvilds Jomfrubur, er han klædt i et blodigt Skind.

2) I Fortællingen om Gram og Gro maa der skelnes mellem to Sagn. Selve Frieriet hører sikkert til en anden Sagnkreds; men Grams Indbrud i Sigtrygs Land er tydeligt i Slægt med Bejlerens Indbrud i Jomfruborgen. Gram spiller uden Tvivl sin fra Signesagnet kendte Halvdanrolle; thi for det første er han udstyret med Kølle, hvad der er et godt Halvdantegn, og for det andet er han forklædt. Sakse siger, at han er „hyllet i Gedeskind og omgjordet med Dyrehuder“.

Disse to bestemte Angivelser af Forklædningens Art er der ingen Grund til at forkaste, saa meget mindre, som den falder godt i Traad med de ovenfor nævnte. Naar Bejleren er iført en Dyreham — og det er aabenbart Meningen! — maa han uimodsigeligt frembyde „en ful og fremmed Skikkelse“ og er selvfølgelig „ukendt“ baade af Jomfruen og af Skuespillets Tilskuere.

Men det nordiske Ord *hedinn* betyder nu netop et Dyreskind eller en Skindkjortel, og det er da ganske naturligt at opfatte

¹ Denne Afhandling, med hvilken det efterfølgende staar i organisk Forbindelse, findes i D. St. 1926, S. 51 o. flgn.

Hedin som et folkeligt Navn paa Hildmytens Bejler, dannet efter den uhyggelige Forklædning, hvori han optraadte ved Mysterie-spillene. At Vidsidkvadet kalder Heoden Glommernes Konge, betyder intet; det samme Kvad kalder jo ogsaa Vandguden Wade Konge over Helsingerne.

Dr. Gudmund Schütte har gjort mig opmærksom paa, at de norrøne Bersærker, der kaldes Ulfheðnir (Ulfheðinn = Ulveham) maa høre sammen med Hedin. Men det samme er uden Tvivl Tilfældet med Bersærker i Almindelighed (Bersærk = Bjørnesærk = Bjørneham). Efter min Mening stammer alle disse Væsener fra den i Dyreham formummede Guderepræsentant. Sakse har flere Gange skildret Bersærker, udførligst i de to Sagn om Sivalds syv Sønner og om Hardben, der begge findes umiddelbart efter Vitolsagnet; men heller ikke Fortællingen om Angantyr og hans Brødre er til at tage fejl af. Allerede den Omstændighed, at Hardben hører til i Helsingia, og at baade han og Sivaldflokken dræbes af Halvdans Kølle, peger — selv om det jo nok er senere Sagnudvikling — mod Hildsagnet; men de øvrige Træk i Sagnene er endnu tydeligere:

1) Hardben sætter rasende Tænderne i sit Skjold. Sivalds Sønner gør det samme; de skildres desuden som vilde og gale, de hyl og tuder af alle Kræfter. Angantyr og hans Brødre er næsten værre endnu. De render frem og tilbage, har hæslige Lader, udstøder høje Hyl, vrænger Mund, viser Tænder og opirrer hinanden, ja de gør endogsaa ad Stærkodder, som da ogsaa med fuld Ret sammenligner dem med en Flok gøende Køtere; thi alt dette er jo rene Hundemanerer. Sakses Bersærker har aabenbart hørt til Ulfheðnirne, eller de kunde vel endnu bedre kaldes — Hundinger.

2) Baade Hardben og Sivaldsønnerne gaar gennem brændende Baal (ligesom Rolf Krake og hans Bersærker), og de sluger Gløder, hvilket efter Ax. Olrik er et specielt dansk Træk. De demonstrerer altsaa, at de er Ildens Overmænd; hverken udvendigt eller indvendigt kan den gøre dem noget. At dette stammer fra Kampen med Ildguden, turde være indlysende.

3) Hardben dræber sine egne Fæller, naar han spiller sin Hunderolle. Sivaldsønnerne maa bindes for ikke at gøre det samme. Hertil hører maaske ogsaa (Ax. Olrik: Kilderne I, Side 58) den bekendte Historie om Erik Ejegod, der ophidset af en

Spillemands Musik dræber fire af sine Mænd. I Skuespillet slaar Hedin — sagtens ogsaa til Musik — sin nærmeste Kollega, den hidtilværende Guderepræsentant, ihjel.

I Myten har den forklædte Bejler — saa vidt vi véd — kun een Hjælper, nemlig Wade; men i de ovennævnte Sagn er der i alle Tilfælde flere, hvad der maa siges at være en ret naturlig Udvikling. Naar Myten er blevet til Heltesagn, er et Høvdingsfølge paa een Mand virkelig noget lidt. Hardben har tolv Mand med sig (ligesom Rolf Krake), Sivald har syv, der kaldes hans Sønner, og Angantyr otte, der for en Forandrings Skyld er hans Brødre. En anden ejendommelig Forskydning er der ogsaa Grund til at nævne. I Hardbensagnet er der kun een Bersærk, nemlig Hardben selv, hvad der stemmer med Myten. I Angantyragnet er det ikke alene Hovedpersonen, men ogsaa hans Hjælpere (Brødre), der spiller Hundekomedie, og i Sivaldsagnet er Forholdet vendt helt om; Sivald selv er en „højbyrdig“ Mand, der naturligvis ikke kan optræde paa den Maade. Og derved bliver det. Thi nu har Sagnet faaet en Form, saa det kan knyttes til selv de berømteste Sagnkonger.

Hadding. Det ligger meget nær at sætte Navnet Hadding i Forbindelse med oldn. *haddr*, „langt Hovedhaar“, og det er da ogsaa sikkert nok, at der er noget ejendommeligt ved den danske Haddings Haar. I Haddingsagaen siger Ulvild til sin Mand, at han skal gøre Gilde, og naar Hadding saa er blevet beruset og „sidder og glatter sit Haar, stryger sit Skæg og lytter til Frasagn, reder sit filtrede Hovedhaar med Kløpind eller Kam, da skal han mærke Staalet bore sig dybt i sin Bringe“.

Dette lange Hovedhaar kunde naturligvis tænkes at tilhøre den lige omtalte Dyreforklædning, og i saa Fald vilde Hadding og Hedin blot være to Navne paa samme Fremtoning. Men der kan ogsaa gives en anden Forklaring. Det lange Haar kan opfattes som Kvindehaar¹, hvilket vel nok forudsætter, at Vedkommende i det hele er kvindeklædt. Og at Hildsagnets Helt virkelig optræder saaledes, er der flere Vidnesbyrd om.

1) I Fortællingen om Hagbard og Signe, der uden Tvivl ogsaa

¹ Denne Ide skylder jeg Magnus Olsen, til hvis bekendte Undersøgelser over de norrøne Haddingjar i „Nordiske Kultminder i norske Stedsnavne“ jeg her ved henviser.

indeholder Minder om det gamle Skuespil, siges, at Hagbard tog Kvindeklæder paa og søgte Sigars Datter i Enrum. Der tilføjes, at hans Lægge var haarede og hans Hænder haarde. Men disse Træk hører dog vel snarere til Dyrehammen (de haarde Hænder = Klørne?), og der er da i dette Sagn en meget naturlig Sammenblanding af de to Forklædninger.

2) Helge Hundingsbane tager Kvindeklæder paa for at skjule sig, men kendes og forraades af Blind Bølvís. Denne Person forekommer ogsaa i Hagbardsagnet.

3) Rindsagnet, der i og for sig slet ikke vedkommer denne Undersøgelse, er hos Sakse forsynet med en lang Indledning om Odin, som bejler til den rutenske Konges Datter og skaffer sig Adgang til hende ved Forklædning. Denne Indledning indeholder tydelige Hildsagnselementer. Den ene Forklædning bestaar i, at Odin dækker sit Ansigt med Smuds ligesom Halvdan i Thorildsagnet; den sidste og afgørende er en Kvindedragt. Odin udgiver sig ligesom Gram-Halvdan for at være Læge, hvad der jo nok i begge Tilfælde er et Wadetræk.

4) Frode (den første) klæder sig i Kvindedragt og slipper paa den Maade ind i Handvans By. Han bliver senere gift med Handvans Datter.

Begge Forklædninger, Dyreham og Kvindeklæder, maa da siges at have Hjemmel i Sagnene. Dette kunde nu nok tilskrives forskellig Skik ved Offerfesterne paa forskellige Steder eller til forskellige Tider; men det er ogsaa muligt, ja vel endog ret sandsynligt, at Guderepræsentanten kan have baaret dem begge i samme Skuespil. En Dyreham kunde være meget god til sit særlige Formaal, f. Eks. til at skræmme eller snyde Jomfruens Vogtere eller til at gøre Indtryk paa Publikum med, men som Klædning for den sejrende Guderepræsentant egnede den sig dog maaske ikke. Det vilde være ganske naturligt, om han efter Indbruddet, naar han havde overvundet alle Farer og lykkeligt bestaaet sin Prøve, fik en anden Dragt som Tegn paa sin nye og sikkert meget høje Tempelværdighed. Nogen egentlig Hjemmel har denne Tanke ganske vist ikke i de lige nævnte Sagn, hvor Kvindedragten har samme Opgave som Dyrehammen, nemlig at gøre Bejleren ukendelig; men denne Forskydning er der næppe Grund til at tage altfor højtideligt. At Formodningen om de to Dragter ikke er grebet ud af Luften, fremgaar af et Par andre Sagn hos Sakse.

Det ene findes i den første Frodesaga og meddeler kort og godt, at Ulvild skænker sin Broder Frode en Kjortel, som Vaaben ikke bider paa. Det andet staar i Baldersagaen og fortæller ganske det samme, kun er det her nogle „Skovmøer“, der giver Usaarlighedskjortlen til Hød. De to Sagn ligner hinanden saa meget, at de maa have samme eller i alt Fald ganske ensartet Oprindelse, og da Ulvild er et sikkert Medlem af Slægten Hild, kan man straks gætte paa, at de begge tilhører Hildmyten. Det er ogsaa let nok at se, at Hødsagnet — d. e. den Del af Baldersagaen, der handler om Kampen mellem Hød og Balder — i sine Hovedtræk stemmer godt overens med visse Varianter af denne Myte. Hød og Balder bejler til samme Mø, en navngiven Konges Datter, kæmper om hende, og den ene dræber den anden. Men det kan siges, at et saadant Sagnindhold er af lidt for almindelig Art, til at man deraf tør slutte sig til synderligt mere end Muligheden for Samhør, og det bliver derfor nødvendigt at underkaste Sagnene om de ovennævnte Skovmøer en nøjere Undersøgelse.

I Baldersagaen er der tre Gange fortalt om et Møde mellem Hød og en Flok overnaturlige Møer, der i alle tre Tilfælde optræder som hans Venner og Hjælpere. Det er ganske usandsynligt, at disse tre Smaasagn skulde have forskellig Afstamning. Hvis de overhovedet er andet end rene Æventyr, er det meget rimeligere at antage, at de gaar tilbage til samme Grundsagn, som Sagaens Forfatter har klippet i Stykker for at anvende Stumperne, hvor de efter hans Skøn kunde passe. Denne Fremgangsmaade er ikke ualmindelig i visse Sagaer hos Sakse og kunde illustreres med mange Eksempler. Jeg skal her nøjes med at nævne, at det interessante Regnildsagn maatte hentes ud fra tre helt forskellige Afsnit af Haddingsagaen¹. Og at en lignende Sønderlemmelse virkelig ogsaa er sket her, fremgaar af, at man flere Steder tydeligt kan se, hvor Saksen har gaaet.

Overfor „Nymferne“ — altsaa i Sagn Nr. 3 — optræder Hød i Forklædning; men det gør han aabenbart ogsaa overfor „Skovmøerne“ i Sagn Nr. 1. Disse, der holder saa stærkt med ham imod Balder og viser sig saa gavmilde imod ham, maa dog i al sund Fornufts Navn have kendt ham, og naar Sagnet alligevel — som om det var noget, man slet ikke kunde vente — meddeler,

¹ Se min Afh.: „To danske Varianter af Hildsagnet“ i norsk „Historisk Tidsskrift“ 1925, S. 364 o. flgn.

at de nævnte ham ved hans rette Navn, kan dette vanskeligt forstaas anderledes, end at han paa een eller anden Maade maa være forklædt. Vi har altsaa to Træk, der er velkendte fra Hildmyten og der hører nøje sammen, nemlig at Bejleren er i Forklædning, og at Jomfruen — som her er erstattet af Skovmøerne — desuagtet kan kende ham. Det er ikke let at tænke sig anden Forklaring paa dette end den, at disse to Træk maa være klippet fra hinanden og derefter anvendt i hvert sit af Smaasagnene.

Paa lignende Maade forholder det sig med et andet Par Træk. Skovmøerne giver Hød en Usaarlighedskjortel, og Nymferne giver ham et Sejrsbælte¹. Men disse to Ting passer nøje til hinanden; denne Kjortel og dette Bælte udgør tilsammen en hel Klædning med overnaturlige, nært sammenhørende Egenskaber og kan kun med Vold være skilt fra hinanden.

Skovmøerne siges i Sagn Nr. 2 at høre til i fjerne og afsides Egne, hvor Dødelige ellers ikke kommer, og deres Bolig er en Hule — ligesom Drotas i Drotasagnet. Dette ser i høj Grad ud som en Beskrivelse af det underjordiske Dødsrige, hvad der stemmer med, at i Sagn Nr. 1 naar Hød Møernes Tilholdssted ved at trænge igennem Taage; thi ogsaa i Haddingsagaen maa Hadding først gennem Taage og Mørke, inden han naar selve Dødsriget. Vi faar derved den værdifulde Oplysning, at Møerne i Virkeligheden er Dødsmøer, og dette bekræftes atter ved det Udtryk, der i Sagn Nr. 1 bruges om dem, at de raader for Kampens Udfald; thi med samme Udtryk karakteriseres netop de norrøne Valkyrier. Det fuldstændige Referat af Mysterieskuespillene maa have indeholdt en Beskrivelse af Dødsriget; thi i Haddingsagaen findes jo et Sagn, der netop handler om Haddings Indførelse og Oplevelser i Underverdenen. Jeg skal dog ikke ved denne Lejlighed fordybe mig i dette, men nøjes med at konstatere, at ogsaa her har Sagamanden brugt sin Saks og det endda ganske eftertrykkeligt. I Sagn Nr. 1 fortælles, hvorledes man naar til Dødsriget; men den naturlige Fortsættelse som en Beskrivelse af dette vilde være, er henlagt til Sagn Nr. 2. Ligeledes betegnes Pigerne i første Sagn som Dødsmøer — de raader for Kampens Udfald — men at deres Hjem er Dødsriget — Hulen i de Egne, hvor Dødelige ikke kommer — faar vi først at vide i det andet.

¹ Om Forskernes Fortvivlelse over, at dette Bælte optræder i Sagn Nr. 3, se Saxo (Müll.), S. 124 Anm. og Olrik: Kilderne I, S. 19 Anm.

I Ulvildsagnet er det Hild selv, der er Giver af den vidunderlige Kjortel; i Hødsagnet er det altsaa Døds møerne. Forskellen er ikke stor, da disse naturligvis maa staa Dødsgudinden meget nær. I dette Sagn har de overtaget baade hendes Væsen — thi Nanna er visselig ingen Dødsgudinde og har overhovedet ingen Forbindelse med Hildmyten — og hendes Rolle; det er dem, der overrækker Usaarlighedsdragten, og det er ogsaa dem, der kender den forklædte Bejler. Til Sammenligning kan anføres, at i Hagbardsagnet findes en lignende Flok, der ogsaa formaa at kende den forklædte Hagbard; men dér er de Heltindens Turner, hvad der ser meget mere oprindeligt ud; de demonstrerer deres sande Væsen ved først at forraade Bejleren og derefter følge deres Herskerinde i Døden. Om denne Pigeflok skal opfattes som en senere Afspaltning fra Dødsgudinden, eller om de er oprindelige i Myten, er ikke let at afgøre; men da Hagbard- og Hødsagnet begge har den, og disse Sagn ellers er ret forskellige, ligger det vel nærmest at tænke paa det sidste. I og for sig vilde det passe meget godt ind i Skuespillet, om Dødsgudinden, naar hun viste sig paa Scenen, var omgivet af en Flok Tjenerinder.

Dette kunde vistnok være tilstrækkeligt til at vise de tre Smaasagns indbyrdes Forbindelse og deres Afhængighed af Hildsagnet; men jeg skal dog for en Fuldstændigheds Skyld ogsaa gennemgaa de øvrige Træk i disse Sagn. Man vil se, at de let og naturligt følger sig ind i de Rammer, der nu er givet.

Hød siges at være forklædt som Harpespiller. Dette ser ved første Blik helt afvigende ud, men er det i Virkeligheden slet ikke. Den forklædte Halvdan optræder jo baade i Gurid- og Signesagnet som Sanger, hvad der vel kommer ud paa det samme.

Fortællingen om den kraftige Føde, der var tiltænkt Balder, men aabenbart kommer Hød til Gode, har ogsaa sit Sidestykke i Myten. Lige før Hadding føres ned i Dødsriget, sidder han ved sit Maaltid, og da han netop har dræbt den tidligere Guderepræsentant, i hvis Sted han er traadt, kan man jo nok sige, at den Mad, han spiser, egentlig var tiltænkt denne. At det Maaltid, der nydes ved den Lejlighed og paa det Sted (nemlig i selve Templet), ikke er almindelig Menneskeføde, er umiddelbart indlysende.

Balder kan, siger Skovmøerne, ikke saares med Vaaben. Selvfølgelig ikke; som Guderepræsentant maa han jo bære dennes Klædning, altsaa Usaarlighedskjortlen. De kalder ham endvidere en Halv-

gud, hvad der virkelig maa siges at være en ret træffende Betegnelse.

Navnet Skovmøer kan være oprindeligt, da Templet jo sikkert laa i en Skov eller en Lund. De forsvinder pludseligt, da Høder har haft sin Sammenkomst med dem; det vil vel blot sige, at de gaar ned i Jorden, hvor deres egentlige Hjem er. I det ene Sagn (Nr. 3) siges, at der er tre Møer; dette kan sammenstilles med Gylf. 35, hvor der nævnes en lille Gruppe paa tre Valkyrier, der „afgør Kampe“, og hvis Navne (Skuld, Gunn og Rota) synes at pege mod Danmark.

Den yngste af de tre Nymfer er uvenligt stemt mod Hød og søger at hindre, at han faar Maden. Dette minder om et Par andre Sagn. Sakse lader Fridlev gaa til Gudetemplet for at spørge Nornerne (*Parcarum oracula*) om sin unge Søns Skæbne. Han træffer derinde tre Søstre, der ogsaa her kaldes Nymfer. Af disse lover de to Sønnen Skønhed, Folkeyndest og Gavmildhed, medens den tredie onskabsfuldt føjer Karrighed til. Om Nornagest fortælles et lignende Sagn; dér siges udtrykkeligt, at det er den yngste af de tre Kvinder, der blander Malurt i Bægeret for ham. Da Døds møerne altsaa i en Variant af Hildmyten spiller Norneroller, da Skuld endvidere i norrøn Overlevering (f. Eks i *Völuspá*) opfattes som Norne og i Gylfaginning endda kaldes den yngste af disse, hvorved hun føres meget nær til Nornagest- og Hødsagnet, og da Nornerne endelig netop er tre i Tal, er det ikke let at se nogen oprindelig Forskel paa de to Flokke.

Man kunde spørge, hvorfor Sagamanden giver Kvinderne i 1ste og 3die Sagn forskellige Navne, naar det dog er de samme, hvad ingen kunde vide bedre end han. Jeg kan dertil kun svare, at enhver Ræv dækker sine Spor, saa godt den kan, og skal tilføje, at Forfalskningen er gennemført; thi ogsaa i Sagn Nr. 2 har de et særligt Navn, nemlig „ukendte Møer“. Det virker unægteligt meget overraskende umiddelbart derefter at blive oplyst om, at det i Virkeligheden er vore gode Bekendte fra 1ste Sagn, Skovmøerne, vi har for os. Denne Bemærkning er da uden Tvivl en senere Tilføjelse og skyldes vel Sakse selv, som i saa Fald maa have vidst — eller haft en Mistanke om — at der var lavet noget galt. Der findes flere af den Slags smaa Forfalskninger eller Sagamandsfif, saaledes f. Eks. Skovmøernes Omtale af Balder og Nanna, der ikke er andet end Bindekit mellem to af Sagaens Grundsagn;

men jeg holder det for overflødigt at gaa nærmere ind paa disse Ting.

Jeg mener gennem denne Undersøgelse at have bevist, at de tre smaa Sagn tilsammen udgør en ejendommelig Variant af den gamle Myte, og jeg tror samtidigt at have givet Indledningen til en virkelig Forstaaelse af de forskellige Sagn i Saksens Baldersaga. Endvidere tør det nu betragtes som sikkert, at der har fundet et Dragtskifte Sted i Mysterieskuespillet. Den i Dyreham forklædte Bejler modtager af sin Brud (eller hendes Møer) en særlig Klædning, en saakaldt Usaarlighedskjortel. Derom er Ulvild- og Hødsagnet enige. I Følge det sidste faar han ogsaa et Sejrsbælte.

Spørgsmaalet er nu, om denne Usaarlighedskjortel og det tidligere omtalte kvindelige Udstyr (Kvindedragt og langt Haar) kan bringes i Forbindelse med hinanden, og Svaret bliver, at det er der ikke det allermindste til Hinder for. Den Guddom, Hadding repræsenterer og altsaa maa ligne, er nemlig en Gudinde. Derom nærer den senere nordiske Tradition ikke nogen som helst Tvivl, og det vil vi for øvrigt om lidt faa bekræftet paa anden Maade.

Medens Haddingsagaen altid nævner Hadding i Enkelttal som en bestemt Person, er der andre Steder i nordisk Overlevering Tale om flere Haddinger. I Remsen over de saakaldte Arngrimsønner nævner Sakse „*duo Hadingi*“, og i de tilsvarende norrøne Remser findes det ganske identiske „*tveir Haddingjar*“. Da der jo faktisk i Myten optræder to Guderepræsentanter, den gamle og den nye, er dette Flertal let forstaaeligt. Det kan bemærkes, at i den danske Remse — men ikke i de norrøne — findes foruden de to Haddinger tillige Hjarrande, hvilket Navn peger mod Hildsagnet og altsaa ogsaa mod Saksens Hadding.

Til Haddingerne er der i den norrøne Litteratur endnu et Par Hentydninger. Ejvind Skaldaspiller synger om *Haddingja valr* „de udvalgte eller dræbte Haddinger“, i Guðrunarkviða II betegnes en Rune som *lands Haddingja ax óskorit* „Haddinglandets uskaarne Aks“, og Helge Hundingsbane kaldes *Haddingjaskati* „Haddinghøvding“. Jeg skal ikke komme ind paa Tolkningen af disse Steder, om hvilke Forskerne er ret uenige, men blot tilføje, at Haddingnavnet desuden sikkert findes i Navnet paa Vandalernes gamle Kongeslægt Haddingerne (G. Schütte: Oldsagn om Godtjod, S. 65). Deri er intet mærkeligt; vor Folkestammes Kongeslægter bærer ofte Navne af mytisk Oprindelse. Men det er værd at notere, at dette

Navn er et Vidnesbyrd om, at Haddingmyten har været kendt af vore sydlige Folkefrænder i en meget tidlig Tid.

Hunding. Det er lige ud ad Landevejen at opfatte Hunding som et tredje Navn paa Guderepræsentanten, idet de danske Bersærkers udprægede Hundemannerer antyder, at denne — i al Fald paa sine Steder — har været klædt i en Hundeham. At Formodningen er rigtig, fremgaar af flere Sagn hos Sakse. I den første Frodesaga er Hunding gift med en Hild, nemlig med Thorild, og dermed siges jo rent ud, at han er Hildmytens Hovedperson. I Haddingsagaen nævnes han endvidere et Par Gange i et saa inderligt Forhold til sikre Indehavere af denne Rolle, at der heller ikke der kan være Tvivl om, hvem han er. Der siges saaledes, at han drukner i et Ølkar, hvorpaa Hadding, som ikke vil overleve ham, hænger sig i Folkets Paasyn, hvad der virkelig tyder paa meget intim Forbindelse mellem de to, og et andet Sted fortælles, at da Hadding har overvundet og dræbt den svenske (!) Kong Uffe, giver han dennes Broder Hunding Riget at styre. Uffes Broder og Efterfølger, og Styrrer af Haddings Land — det kan ikke godt misforstaas!

Det sidste af disse Sagn svarer nøje til et Afsnit af Drotasagnet (altsaa atter Hildmyten), hvor der siges, at da Gunnar, Sagnet's Hovedperson, har dræbt den norske Kong Regnald, sætter han en Hund til at styre Nordmændene. Saa tydelig er de to Sagns Identitet, at der ikke kan være Tvivl om, at Hunden og Hunding er een og den samme. Drotasagnet's Fortælling om Hundekongen er interessant, fordi den giver en udførlig Skildring af Guderepræsentantens fremskudte Stilling. Han er „Rigets Overhoved“, har Embedsmænd under sig og en Hird af fornemme Folk, der skal følge ham paa hans „Strejftog“ og vise ham Ærbødighed. Endvidere skal Folket svare Skat til ham baade Vaar og Høst. I alt dette er der egentlig ikke noget særligt mærkeligt. Skatten er utvivlsomt Ofre til den Gud, han repræsenterer, og dem maa han være selvskrevet til at modtage.

Til Sammenligning med dette har vi den bekendte Historie i den „store“ Olav Tryggvesøns Saga (Fornm. Sögur II, 73) om Gunnar Helming, der iførte sig Frøs Dragt og kørte omkring i Sverige med Gudens Kone. Dette er tydeligt den mandlige og den kvindelige Guderepræsentant paa „Strejftog“, og det er værd at

lægge Mærke til, at han er iført Gudedragten — altsaa vel „Usaalighedskjortelen“. De er paa Rejsen ledsagede af deres Tjenestemænd, der maa gaa, mens det høje Par kører, og hvor de kommer frem, bliver der gjort Gilde for dem og givet dem Gaver af Guld og Sølv og andre Kostbarheder — alt sammen i Overensstemmelse med Drotasagnet. Det er muligt, at det norrøne Sagn virkelig skildrer den senere Frødyrkelse i Sverige, hvad visse Enkeltheder nok kunde tyde paa; men ogsaa under den Forudsætning er Ligheden med det danske Sagn vel værd at agte paa. Det er ligeledes muligt, at Gunnar Helming er et ganske almindeligt Menneske eller en frit opfundet Æventyrfigur. Men sært er det nu alligevel, at hans Fornavn er det samme som det, Drotasagnets Hovedperson bærer, og at hans Efternavn falder sammen med et berømt dansk Slægtnavn fra Folkevandringstiden; Beowulfskvadet meddeler jo, at Kong Hrodgars Dronning var en Helming, og i Vidsidkvadet siges Helm at være Ylvingernes (!) Konge. Hvis dette Sammenfald er mere end et Tilfælde, maa Sagnets Rødder aabenbart gaa meget langt tilbage, og Ligheden med Hundesagnet er da særlig interessant.

Sagnet om Hundekongen findes endnu et Par Steder (Ryd- og Esromaarbøgerne) i dansk Overlevering. Der er Gunners Rolle overtaget af Adils, medens det for en Forandrings Skyld er Danerne, der faar Hunden til Hersker. Denne, hvis Navn er Rakke (d. e. Hund), finder sin Død i et Slagsmaal med andre Hunde, hvad der stemmer meget godt med Hildmyten.

I Haddingsagaen fortælles, at Hadding og hans Folk falder ind i Uffes Land og kriger der i lang Tid. Deres Føde slipper op, saa de nødes til at spise Paddehatte, Heste, Hunde og tilsidst Menneskekød.

I Frode Fredegods Saga findes et lignende Sagn. Kong Hun og hans Folk angriber Frode. De kan ikke finde Føde i de øde Egne, de drager igennem, og lider følgelig Hungersnød. De spiser da deres Heste (og Æsler) og afholder sig ikke fra ækle og raadne Ting. Tilsidst fortærer de endogsaa deres Hunde; døende tager de sig Lov til alt, hvad der er syndigt. Thi intet er saa trangt, at jo den yderste Nød kan drive Folk til det¹.

¹ Saxo (Müll.), S. 238: *Postremo ne canibus quidem temperatum est; nefas omne morientibus licitum fuit. Nihil enim tam difficile, quod necessitas suprema non imperet.*

Meningen med de sidste Bemærkninger er vel ikke helt klar; maaske kan de forklares som Sakses Variationer over Nydelsen af Hundekødet. Men Udtrykkene er meget stærke, og Sammenligningen med det ovenfor nævnte Haddingsagn gør det efter min Mening sandsynligt, at der ogsaa her er Tale om at spise Menneskekød, hvorved de to Sagn, hvis nære Slægtskab er umiddelbart indlysende, bliver helt identiske.

At Hun i alt Fald spiller en klar Haddingrolle, kan ikke betvivles, og at dette ikke er tilfældigt, fremgaar af, at Sakse nævner to Konger over Hunerne; de er Brødre og hedder begge Hun. Den ene bliver dræbt, hvorpaa den anden indtager hans Plads. Men Haddingerne er ogsaa to i Tal og følger efter hinanden paa samme Maade.

Om det nære Forhold mellem Hun, Hunding og Hadding vidner endvidere følgende: I Hunesagnet er Frode Huns Modstander, og denne falder i Kampen mod ham. Saaledes gaar ogsaa i den første Frodesaga Frode i Kamp mod Hunding og slaar ham ihjel. Navnet Hun er da vel kun en tilfældig Variant af Hunding eller Hund. I den sidste af disse Kampe bliver Frode saaret; men det samme er Tilfældet med Hadding i de tilsvarende Sammenstød med Asmund og med Jætten (i Regnildsagnet).

Det Afsnit af Frode Fredegods Saga, hvor Hunekrigen skildres, og hvori ogsaa Sakses Hedinvariant findes, indeholder endnu et Sagn med Tilknytning til de ovennævnte to, nemlig Fortællingen om Asmund og Asvid. Asmund er paa Jagt og forvilder sig; han flakker rundt paa øde Steder og maa æde Paddehatte. Endelig naar han Kong Bjørns Hal, hvor han indgaar Fostbroderskab med dennes Søn Asvid, som han lover at følge i Graven. Asvid dør og bliver højlagt med Hest og Hund, hvorpaa Asmund, tro mod sit Løfte, gaar levende ned til ham. Graven gaar dybt ned i Jorden, og dernede udspilles nu et frygteligt Drama. Den døde bliver levende, æder sin Hest og sin Hund og kaster sig derefter over Asmund, aabenbart for ogsaa at æde ham. I Kampen med Dødsningen faar han sit Ansigt sønderrevet og mister sit ene Øre.

Af dette Sagn findes en Variant i en islandsk Saga fra 14de Aarh.; af dens særlige Træk skal blot nævnes, at den døde foruden Hest og Hund ogsaa æder sin Høg.

Stavrimele Offervæsener. Til Forklaring af, hvad der egentlig er Meningen med disse underlige Retter, har vi Thietmar

af Merseburgs Meddelelse om de danske Vinterfester og Adam af Bremens Skildring af Offergilderne i Upsala. Thietmar skriver (i Begyndelsen af 11te Aarh.): „Der er et Sted i disse Egne, Hovedstaden i Riget, hvor de (d. e. Danerne) hvert niende Aar i Januar Maaned . . . alle samledes og ofrede til deres Guder 99 Mennesker og lige saa mange Heste, Hunde, Høge og Haner i den Tro, at disse vil tjene dem i Dødsriget . . .“ Adam skriver (lidt senere), at hvert niende Aar — altsaa som ovenfor — holdes der fælles Fest for hele Sverige i Upsala, hvor alle skal møde. Af alt levende Mandkøn ofres ni Stykker, Legemerne ophænges i en hellig Lund nær ved Templet. Der hænger Heste, Hunde og Mennesker, af hvis i Flæng ophængte Legemer et Øjenvidne har set 72.

Det turde derefter være en ret naturlig Antagelse, at ogsaa de lige nævnte Sagn om Hadding, Hun og Asmund indeholder en Liste over de levende Væsener, der ved de store Fester ofredes til Guderne. Da Thietmar skriver om Danerne, Adam om Sveerne, kan man gaa ud fra, at vi staar overfor helt forskellige Traditioner, og har Lov til at lægge Vægt paa den store Lighed mellem de to Beretninger. Den viser, at Offerskikkene har været ens i Danmark og Sverige, og den iøjnefaldende Overensstemmelse med de gamle Haddingsagn fortæller, at disse Skikke gaar tilbage til meget fjærne Tider.

De Dyr, der nævnes i Offerlisterne, er ikke nogen tilfældig Flok, men hører alle til i Dødsmyterne. Hesten er sikkert oprindeligt Odins, Stormgudens. Som Bærer af de døde Sjæle til Dødsriget har den efterladt sig mange Minder baade i danske (svenske og nordtyske) Folkesagn og i nordisk Litteratur (se f. Eks. A. Olrik: Danm. Helted. I, S. 252). Dens nære Tilknytning til Dødsriget og Dødsguderne er dermed givet. For Hundens Vedkommende er det tilstrækkeligt at pege paa, at Guderepræsentanten optræder i Hundeham og i visse Sagn ligefrem hedder Hund og Hunding. I det bekendte Sagn om Haddings Indførelse i Dødsriget, som jeg ikke her skal gaa nærmere ind paa, bruger Døds-gudinden en Hane til at vise, at hun kan gøre de døde levende igen. Ligesom Hel i senere Tradition har en Hest, har hun ogsaa baade Hund og Hane. Hunden er Garm, den nordiske Kerberos, og Hanen nævnes i Völuspá: „*sótraudr hani at sölum Heljar*.“ Det fjerde af de Dyr, Thietmar nævner, Høgen, omtales foruden i

Asmundsagnet ogsaa — og det endda i meget nær Forbindelse med Hunden — i et andet Dødssagn hos Sakse, hvis Indhold er følgende: Jarmeriks Søn, Broder, beskyldes for at staa i utilladeligt Forhold til sin Stedmoder og dømmes til Døden. Da Jarmerik ser, at Sønnens Hund sørger, og at hans Høg plukker Fjerene af sig, lader han ham i sidste Øjeblik tage ned af Galgen. I Vølsungesaga fortælles noget lignende; men her er det Sønnen, der sender den plukkede Høg til sin Fader, og dennes Benaadning kommer for sent, hvad der sagtens er mere oprindeligt. Grunden til, at Hund og Høg knyttedes til Forraadnelseguderne, kunde være den meget simple, at Hunde og større Rovfugle er aadselædende.

Om alle disse Offervæseners nære Forhold til Dødsguderne vidner endvidere den Omstændighed, at deres Navne er stavrimede, baade indbyrdes og med Hildmytens Hovedpersoner: Menneske (harjar), Hest, Hund, Hane, Høg — Hedin (Hadding, Hunding), Hild, Hagen, Hjarrande. Samme uden Tvivl særlig hellige Stavrim har ogsaa den berømte danske Kongeslægt, der begynder med Halvdan og i dansk Tradition fortsætter med Helge, Hroar og Rolf (Hrodulf).

Thietmar skriver, at de ofrede Væsener skulde gøre Tjeneste i Dødsriget. At dette virkelig var — eller snarere senere blev — Meningen, fremgaar af, at vi har adskillige Vidnesbyrd om, at netop disse Væsener begravedes sammen med en Afdød. I Asmundsagnet højlægges den døde Asvid med sin Hest og sin Hund, og blandt Frode Fredegods Love, der nævnes i nær Tilknytning til Hunekampene, findes ogsaa den, at en Husbond, der er faldet i Kamp, skal begraves sammen med sin Hest. Et meget kraftigt Vidnesbyrd findes i tredie Sigurdskvad, hvor Brynhild beder om, at man vil brænde hende sammen med den døde Sigurd og paa Ligbaalet lægge to Tjenere ved deres Hoved, to ved deres Fødder og desuden to Hunde og to Høge. Meningen er, siger hun selv, at sikre Sigurd en ærefuld Modtagelse i Dødsriget. Et historisk Eksempel frembyder Ibn Fadhlans Skildring af en nordisk Høvdings Gravfærd ved Volga (c. 920). En Kvinde, to Heste, en Hund, en Hane og en Høne fulgte ham i Graven. Gravfund viser det samme. Paa det norske Osebergskib (fra c. 850) fandtes sammen med den fornemme Kvinde, hvis Grav det var, foruden en Mængde

andre Ting ogsaa en ung Kvinde (Tjenestepige?) samt ikke mindre end 14 Heste og 4 Hunde.

Det fortjener endelig at nævnes, at den lappiske Dødsgud Rutu, der er et Laan fra nordiske Myter, afbildes ridende paa en Hest, og at der blandt de lappiske Offerdyr findes baade Heste, Hunde og Haner.

Samtidige Billeder. Den delvise Rekonstruktion af en gammel Myte, jeg i denne og en foregaaende Afhandling har søgt at foretage, hviler unægtelig i høj Grad paa en Række Sagn hos Sakse, som mange sikkert paa Forhaand har betydelig Mistillid til. De er sent nedskrevne; de er i flere Tilfælde temmelig ublidt behandlede, og det er vel endda den almindelige Mening, at de fleste af dem er udanske og af ringe Sagnværdi. Det glæder mig derfor — baade for disse miskendte Sagns og for selve Sagens Skyld — at kunne fremlægge nogle Dokumenter, som ingen tør skyde til Side.

1) Paa Guldhornet fra 1734 — der stammer fra Folkevandrings-tiden og er lavet her i Norden (Soph. Müller, *Vor Oldtid*, S. 572 og 574)¹ — ses i nederste Felt Hammen af et Pattedyr, sandsynligvis en Hund eller en Ulv, og umiddelbart over den et Menneskehoved med Haaret i to Piske til hver Side. Skulde dette ikke være Hadding og hans Hundedragt?

2) I min Afhandling om Hild og Trud har jeg søgt at bevise, at Hildmyten fører til en Tid, da gamle og nye Forestillinger om Døden brydes, og at dette staar i Forbindelse med, at en tidligere Ligbrænding afløses af Begravelse i Jorden. Spørger vi Arkæologerne, hvornaar dette kan være foregaaet, vil de henvise os til den saakaldte romerske Tid, de første to eller tre Aarhundreder efter Chr. (S. 476), og de vil tillige oplyse os om, at den nye Gravskik er kommet sydfra (S. 494—95). Jeg konstaterer, at denne Tid passer fortræffeligt. I selve Folkevandringstiden stod Myten — hvad ogsaa Guldhornets Billede tyder paa — i fuld Blomstring baade hos os og vore Naboer mod Syd (Angler, Langobarder), og ved dens Slutning var den sagtens allerede ved at blive forældet, siden denne Tids Helte kunde indsættes i den, saa den fik Præg af Heltesagn.

Det berømteste af alle danske Fund fra den romerske Tid er

¹ I det følgende findes en Del Sidetal uden særlig Titelangivelse; de viser alle hen til dette Værk.

Sølvkarret fra Gundestrup i Jylland, der antages at stamme fra 2det Aarh. (S. 575). Denne Kedel og de Billeder, hvormed den er smykket, er i Følge Stilpræget at henhøre til gallo-romersk Kunst (S. 574). Den er sandsynligvis lavet her i Landet, maaske endogsaa i Jylland, men er sikkert en Kopi efter fremmede Mønstre, hvad baade Stilen og de mange udanske Dyrebilleder viser. Da den endvidere uden Tvivl har været bestemt til hellig Brug, og da adskillige af dens Billeder straks præsenterer sig som Afbildninger af Guder (S. 576), skulde man paa Forhaand kunne nære et vist Haab om her at finde noget, der kunde henhøres til de omtalte nye Forestillinger, der jo netop paa den Tid maa have været ved at gøre sig gældende.

Efter min Mening er dette ogsaa muligt; jeg mener paa den S. 575 afbildede Plade at kunne genkende den nye Begravelses-gudinde med de vigtigste til hendes Dyrkelse og Væsen hørende Figurer. En Gennemgang af Enkelthederne i dette Billede kan i hvert Fald ikke skade. Det store Brystbillede skulde altsaa forestille Dødsgudinden; foran hende ligger et Dyr (sikkert en Hund) og et Menneske. At disse to ikke er levende, synes mig ganske klart. Menneskets Hoved ligger i en stærkt forvreden Stilling, og begge har udstrakte Lemmer. Jeg opfatter dem som dræbte Ofre og noterer, at det netop er Menneske og Hund. Paa begge Sider af Gudindens Hoved findes en Høg (eller en anden Rovfugl) med udbredte Vinger, hvad der ikke behøver nogen Kommentar. Hendes Haar er i lange Strænge lagt om hendes Pande og hænger desuden ned til hendes Skuldre i to svære Piske. Til højre og venstre for hende ses to Mennesker, som begge er iført lange Klæder (Kvindedragt) og ligeledes begge har et Haarsæt, der er tro Kopier af Gudindens. Hvis min Antagelse er rigtig, maa disse to være Hadding og Hild, den mandlige og den kvindelige Guderepræsentant. At Personen til højre er en Kvinde, fremgaar meget tydeligt af hendes travle Syslen med Gudindens Haar. Figuren til venstre, der altsaa ogsaa er i fuldt kvindeligt Udstyr, kan meget vel være Hadding, der jo netop skal være baade langhaaret og kvindeklædt, og for Resten er der noget robust over hele Personen, der leder Tanken hen paa en forklædt Mand. Han sidder ned, stirrende ud i Rummet, med den ene Haand lagt ind over Brystet, som om han var sat frem til Beskuelse eller for at modtage Hyldest paa Gudindens Vegne, og det er sagtens ogsaa Meningen.

Lige oven over ham ses et Dyr paa Spring. Hvis Billedet var helt overensstemmende med Myten, saaledes som vi kender den gennem Sagnene, maatte det være Haddings *alter ego*, Hunden; men det er ikke nogen Hund, snarere et Rovdyr af Katteslægten, maaske en Løve, og her staar vi altsaa overfor noget aldeles unordisk, hvad der ikke kan virke forbavsende. I den fremmede Myte maa der være fremmede Elementer, det er klart; men lige saa klart er det ogsaa, at Løven ikke i Længden kunde hævde sig her i Landet. Den maatte nødvendigvis meget hurtigt blive erstattet af et passende hjemligt Dyr, Hund, Ulv eller Bjørn. Paa en af Kedlens andre Plader findes et Billede, der aabenbart er en Kopi af Herkules' Kamp med den nemæiske Løve paa et bekendt græsk Broncerelief (S. 573). Det forekommer mig sandsynligt, at dette Billede hører herhen og er brugt til at illustrere et vigtigt Træk i Myten, nemlig Kampen mellem de to mandlige Guderepræsentanter, den gamle og den nye¹,

I sin ene, højt løftede Haand, holder Gudinden en Fugl, som efter vore Myter burde have været en Hane, men ikke er det. I og for sig er der nu heller ingen særlig Grund til, at Dødsgudinden til sit Eksperiment i Underverdenen netop skulde bruge en Hane; enhver Fugl med en nogenlunde kraftig Stemme maatte kunne spille den Rolle. At det senere blev en Hane, hvis Kykkeliky kunde høres vidt ud over Tilskuerpladsen, er dog forklarligt nok. Det er ganske i sin Orden, at denne Fugl er anbragt i et særlig nært Forhold til Gudinden; hvis den svarer til Hadding-sagnets Hane, er det jo i Virkeligheden den, der er Symbolet paa hendes egentlige Væsen, Herredømmet over Liv og Død.

For Fuldstændighedens Skyld kan det endelig bemærkes, at Hadding ikke bærer det Sejrsbælte, Hødsagnet omtaler, medens Hild derimod er udstyret med Bælte. Til Gengæld har han en Halsring af samme Form som Gudindens. Det er vel en ret nærliggende Slutning, at denne Halsring fra Begyndelsen af har haft de magiske Egenskaber, der senere er overført paa Bæltet; men disse Smaaling forekommer mig forøvrigt ret underordnede.

Der er da, saa vidt jeg kan se, ikke det mindste i Vejen for at antage, at vi virkelig staar overfor en Afbildning af den nye

¹ Maaske antyder disse Løver en ældre Form af Myten, hvor Guderepræsentanten kæmper med (og dræbes af) et virkeligt Vilddyr. At dette er det oprindelige Forhold, er i hvert Fald mer end sandsynligt.

Begravelsesgudinde og hendes to Repræsentanter tillige med de Dyr, der tilhørte hendes Kultus, da denne først viste sig her i Landet.

3) Fra en noget senere Tid (den efterromerske) omtaler Sophus Müller (V. O., S. 607) et Par Billeder, der viser, at Myten har været kendt i vide Kredse. Paa en Bronzeplade fra Øland „ses en mandlig, staaende Figur med Ulvehoved og vistnok ogsaa med Ryggen dækket af Ulvens Skind, idet en lang og tyk Dyrehale hænger ned bagtil. Han er væbnet med Sværd og Spyd den efterromerske Tids Form. En meget lignende Figur med de samme Enkeltheder, Ulvehoved, Hale, Sværd og Spyd, ses i tyndt drevet Sølv mellem Beslagene paa et ved Gutenstein i Baden fundet Sværd.“ At det i begge Tilfælde er Hildmytens ejendommeligste Figur, den i Dyreham forklædte Bejler, der er afbildet, turde være hævet over enhver Tvivl.

Kynokefaler og Varulve. I Haddingsagaen siges, at Hadding og hans Folk, tvunget af den haarde Nød, spiste Menneskekød. I Hunesagnet tog Hun og hans Folk, døende af Sult, deres Tilflugt til meget slemme Ting, hvad der, set i Sammenhæng med det foregaaende, godt kan betyde det samme, og i Sagnet om Asmund er det klart, at Dødningen gør et kraftigt Forsøg paa at æde ham. Det ser da ud til, at disse Sagn er enige om, at der ved de gamle Dødsgudsmysterier har fundet et vist rituelt Menneskeæderi Sted, saa Guderepræsentanten ikke alene paa Gudindens Vegne har modtaget de dræbte Ofre, men ogsaa spist af dem. Dette menes ellers at ligge vor Folkerace fjærnt.

I denne Forbindelse faar det langobardiske Sagn om Kynokefalerne Interesse. Paulus Diaconus fortæller, at Langobarderne en Gang for at redde sig ud af en Knibe lod det Rygte udsprede, at de i deres Lejr havde Kynokefaler, det vil sige Mennesker med Hundehoved, som vilde have Menneskeblod at drikke, saa de endogsaa drak deres eget Blod, naar de ingen Fjender kunde faa fat paa. Disse Kynokefaler minder baade ved deres Navn og deres Adfærd stærkt om de danske Huner (Hunde, Hundinger), og det er umuligt at lade være med et sammenligne dem med de ovennævnte Billeder fra Øland og Baden, hvor den i Ulveham (mon det ikke lige saa godt kunde være en Hundeham?) klædte Figur er

udstyret med Ulvehoved. Kynokefalerne er afbildede — dog uden Ham, hvorom der jo heller intet siges af Paulus — paa Guldhornet fra 1639, hvor man ser to Mennesker med Hunde- eller Ulvehoveder gaa løs paa hinanden med Køller. Det er da sagtens herfra, at Halvdans Yndlingsvaaben stammer. At der er to, er værd at bemærke; der er jo ogsaa to Haddinger og to Huner — det er stadig de to Guderepræsentanter, der er paa Spil.

Det gør mig ondt, men man kan heller ikke godt undgaa at komme til at tænke paa Folke, Kong Vermunds Kriger, der efter en Kamp med Adils, hvori han blev saaret, læskede sig ved at drikke sit eget Blod.

Jeg har foran omtalt, at Bersærkernes vilde Flok maa antages at stamme fra den i Dyreham klædte Guderepræsentant. Man kunde fristes til at tro, at de endnu uhyggeligere Varulve, der kendes fra gammel Tid i mange Lande, ogsaa er i nær Slægt med ham. Varulvene er — i danske Sagn, andre kender jeg ikke — Mænd, der til visse Tider, særlig om Natten, strejfer om i Ulve- eller undertiden i Hundeskikkelse for at dræbe og æde Mennesker (og Heste). De er beslægtede med Maren, et kvindeligt Væsen, der ligeledes om Natten søger at dræbe (kvæle) Mennesker og Heste, og som, hvis Varulvene er opfattet rigtigt, maa nedstamme fra Hild. Det er et staaende Træk i Folkesagnene, at denne Mare filtrer sine Ofres Haar sammen til en saakaldt Marelok, hvilket maaske kunde sættes i Forbindelse med Mytepersonernes ejendommelige Haarsæt. Helt paafaldende er det, at Hildsagnets Heltinde i det ofte omtalte Drotasagn bærer Navnet Drota, der uden Tvivl netop er et gammelt dansk Navn paa Maren.

At den nye Gravskik (med tilhørende Myte) er kommet til os fra det sydlige Europa, er der ingen Tvivl om; men at angive, hvor den har haft sit Udgangspunkt, er efter Sophus Müllers Mening næppe muligt; dog maa man utvivlsomt længere tilbage end til Romerne, som først senere ret almindeligt indførte Begravelse af ubrændt Lig (S. 495).

Det svimler næsten for Tanken, men der synes virkelig at være en Mulighed for, at den har sin Rod i gamle babyloniske Forestillinger. I hvert Fald finder vi dér noget, der minder meget stærkt om den nordiske Dødsgudinde. Babylonierne gravlagde

deres Lig uden at brænde dem (S. 333), og deres Dødsrige tænkes ligesom Hels (og andre) at ligge under Jorden. Dets Hersker er en Kvinde, Allatu eller Eresh-Kigal (Frazer: *The golden bough*, S. 326), og det skildres som „det Land, hvorfra ingen vender tilbage, det Mørkets Hus, hvor Støv ligger paa Dør og Slaa“, og hvor de døde lever af Vand og Jord.

DANER OG ERULER

AF

GUDMUND SCHÜTTE

FOLKEVANDRINGSTIDENS nationale Forskydninger i Danmark er en af vor Histories dunkleste og mest lokkende Gaader. Æmnet bliver i nyeste Tid en Del dyrket i Sverige. Et vigtigt Bidrag har Prof. Elis Wadstein ydet med sin Studie over „Namnet Danmark“ 1919. Dertil kommer nu en interessant og tankevækkende Under-søgelse af Docent Elias Wessén i Upsala om „De nordiska folkstammarna i Beowulf“ („Kungl. Vitterh. Hist. och Antikv. Ak. Handlingar“, Del 36:2, Stockholm 1927). Det turde være nødvendigt, at dansk Forskning før eller senere tager Stilling dertil.

Inden vi kaster os ud i det Kaos af historiske og episke Vragstumper, som Overleveringen fra den store Vandringstid frembyder, er det tilraadeligt at danne os et Forhaandsskøn over forskellige Typer for Stoffets Fremtræden.

Der kan paa visse Punkter iagttages en forbausende Fasthed i det etniske Stofs Forplantelse, og paa den anden Side møder vi ogsaa ved nye Folkeelementers Opdukken tit noget regelløst springende, noget ligesom paradoxalt.

Tacitus fortæller os Aar 98 e. Kr. om en Gruppe nerthusdyrkende Stammer hinsides dvs. nordfor Langbardenne: *Reudingi, Avjones, Anglii, Varini, Eudoses, Suardones, Nuithones. Henved 700 Aar senere kendte man i Frankerriget en fælles Lov for Angler og Weriner. Og det engelske Kvad Widsith fra 6. Aarh. nævner følgende sammenhængende Række Stammer: Rondinger, Werner, Eower, Yter. Her er Anglerne udeladte af Hensyn til „Bagvægtloven“, idet de som Forfatterens Landsmænd maa hædres med Pladsen bagerst i Listen. Iøvrigt genkender vi Werner = Varini og Eower < Aujer = Aujones; Yter ɔ: Jyder kan ikke uden videre lyd-

lignes med Eudoses, men da Eudoserne ifølge Ptolemaios boede i Vestjylland, hvorhen vi ogsaa maa sætte de opr. Jyder, er den geografiske Ligning ialfald i Orden. Rondingerne er unægtelig lydlig uforenelige med Tacitus' *Reudingi, men da et Par af de ledsagende Navne stemmer til Punkt og Prikke, kan der ikke tvivles om de to „hapax legomena“s Identitet. Den rigtigste Form er Rondinger, da den sikres ved Rimet paa Brondinger; en Fejllæsning for *Roudinger er udelukket, da Lydforbindelsen ou ikke forekommer i Oldengelsk. Jeg formoder altsaa, at vi hos Tacitus bør rette Reudigni til *Randingi. — Sikkert er det, at Ekkoet af den klassiske Trehed Reudigni, Avjones, Varini i Widsiths Rondinger, Werner, Eower røber en mærkelig Fasthed i Overleveringen om den gamle Nerthusdyrker-Gruppe. Selv om dette ikke tør almengøres som Gennemsnitsprøve, maa dog den blotte Mulighed kaldes en Faktor, som den historiske Kildekritik maa regne med.

Men jævnsides med saadan tro Genspejling af Oldtidens Folkeforhold møder der os Foreteelser af helt modsat Art. Netop Jylland og nærmeste Nabolag synes at have været Genstand for en Række Folkeforskydninger, der ofte har et ligefremt paradoxalt Præg.

Anglerne, der i 4.-5. Aarh. har spillet en fremtrædende Rolle i Jylland, udvandrer, og deres Minde som selvstændig Stamme paa Fastlandet udslettes (bortset fra den midlertidige Fastholdelse i Anglers og Weriners Lov).

Friser indvandrer til Sønderjylland fra Holland, idet de gaar stik mod den herskende øst-vestlige Vandringsstrøm.

En svensk Konge Angantyr faar et fremragende Eftermæle i de angliske Kvad Widsith og Beowulf paa Grund af sine Kampe med „Geaterne“. De fleste Forskere opfatter „Geaterne“ som Gøter i Götland; men de nordiske Sagn om Angatyr's Fald i Ene kamp mod to Brødre henlægger Skuepladsen til Jyllands Nabolag (Samsø), og hans Bopæl ligger ifølge norsk Overlevering paa Bolm, der synes at være Bolms-ö i Søen Bolm nær Angelstad paa Grænsen af Skaane og Smaaland. Fra den svenske Hjemmeoverlevering i Ynglingatal er Angantyr's navnkundige Kampe sporløst forsvundne; det er, som om han slet ikke havde noget med Sverige at gøre.

Svenske Udvandrere sætter sig i Vikingetiden fast paa Laaland og i det sydligste Sønderjylland.

„Geater“, efter Navnet at dømme = Gøter, gør c. 515 et Vikingetog til Rhinlandet, hvad der er et ganske isoleret Foretagende,

hvis det skal tænkes at udgaa direkte fra Götland. Senere optræder i Beowulf „Geaterne“ som en Slags Nabo til Frankerriget, truede af dets Angreb; denne Skildring synes at forudsætte Bosættelse i Jylland.

Varnerne forsvinder sporløst.

Vikingefolket Erulerne, der fra 3dje til 5te Aarhundrede har været paa Færde i Øst-, Vest- og Sydeuropa, forsvinder sporløst.

Hadubarder optræder erobrende paa Sjælland og kæmper med Skjoldungerne, men forsvinder siden sporløst.

Danerne, udgaaede fra „Skandias Indbyggere“ (eller efter anden Læsemaade: fra Sveerne) dukker pludselig op paa Skuepladsen som rigsstiftende Folk, afløser Erulerne i Østdanmark og Anglerne i Sønderjylland.

Ovenstaaende Samling Gaader eller paafaldende Foreteelser har givet Aarsag til en hel Række Drøftelser: om Geater og Jyder, om Hadubarder, om Eruler og Daner. Her er det nu, Wessén søger at naa tilbunds, idet han radikalt vender op og ned paa Forudsætninger, der hidtil har gældt for faste.

To danske Sejrvindinger giver ham Udgangspunktet: 1. historisk, Danerne underkuer Erulerne ifølge Jordanes; 2. episk, Danerne overvinder Hadubarderne ifølge Widsith (kæmper med dem ifølge Beowulf og Skjoldungsagn). — Baade Eruler og Hadubarder er forsvundne siden Folkevandringstiden, dog saaledes at Hadubardernes Konger Frode og Ingild er indgaaede i den danske Kongerække. Spørgsmaalet bliver da, hvor de skal stedfæstes, og hvilke historisk kendte Stammer kan tænkes at fortsætte dem. Müllenhoff har fremsat en Løsning, der unægtelig har det Fortrin at synes ret enkel; han identificerer simpelthen de to ukendte Størrelser: Historiens Eruler = Sagnets Hadubarder. Men Wessén fremsætter en helt afvigende Tydning: *Erulerne er = Skjoldungerne*, der i Virkeligheden skulde være Danernes Forgængere; *Hadubarderne er = de historisk kendte Daner*. — Jeg skal nu prøve at gengive Fremstillingens Hovedpunkter.

1. Danerne er ifølge Jordanes udgaaede fra Sveerne, hvad der stadfæstes af det danske Ophavssagn i Lejrekroniken (s. 8).

2. „Danerna framträda plötsligt; före 500-talets början äro de fullkommligt okända. Detta förhållande synes snarast tyda på, att deras första invasion ägt rum ungefärligen vid denna tid“ (s. 10).

3. „Danerne.... måste ha utgått från Mälardalen, icke från

det nuvarande Sydsverige. De ha sålunda kommit sjövägen, såsom vikingar, och följaktligen med stor frihet kunnat välja sitt anfalls-mål. Att detta skulle ha varit Skåne eller Själland, ha vi ingen anledning att förmoda. Däremot var Sydjylland ett lockande mål för ett erövringståg. Dit ledde den stora huvudvägen för handeln med Väst- och Sydeuropa, och därifrån spriddes de begärliga varorna till Nordens skilda bygder. Sydjylland var helt enkelt i ekonomiskt avseende nyckeln till hela Östersjöområdet" (s. 10).

Ifølge Prokops Skildring fra c. 512 e. Kr. maa Danerne dengang „ha bott norr om Varnerna, tydligen i södra delen av jutländska halvön" (s. 13).

Endvidere henvises til Wadstein, som udfra sin Tolkning af Navnet Danmark har henlagt Urdanmark til det sydlige Sønderjylland (s. 59).

4. De i Sønderjylland bosatte Daner har i Digtingen faaet Kendingsnavnet Hadubarder, som er overført fra Langbarderne. Fælles for begge Stammer er nemlig, at de er Fjender af Erulerne og tilføjer dem et tilintetgørende Nederlag (s. 33).

5. Skjoldungættens udanske Ophav røber sig i Navnet paa den første navnkundige Konge efter Skjold, Halvdan 3: den halv-danske. (S. 48).

Personnavnet Hariso i en Runeindskrift fra Himlingøje paa Själland genfindes hos en Eruler (S. 40).

6. Den sidste Skjoldungskonge Hrolf fældes ifølge nordisk Overlevering af Hjarvard, der kendes fra Beowulf som Medlem af samme Æt. Men Hjarvard optræder „i spetsen för en främmande krigshär.... mycket tyder på en främmande erövring.... Själva faktum, att skjoldungarnas makt störtats genom ett fientligt angrepp, torde sålunda vara historiskt". Det er dette Angreb, som Wessén vil lade udgaa fra Danerne alias Hadubarderne. (S. 30). Han sætter Tildragelsen til c. 540 (s. 21). — Men „hjältediktningen är uppenbart partisk för skjoldungarna; den talar uteslutande om skjoldungarnas segrar [over Hadubarderne]. Den är med andra ord herulisk till sitt ursprung och till sina sympatier" (s. 29).

7. „Skjoldungasagan är sålunda till namnet dansk, men med avseende på sitt historiska underlag herulisk. När sagostoffet kom till England, var det redan danskt" (s. 32).

Wesséns Kombinationer er unægtelig undertiden dristige. Dog vil næppe nogen Læser finde paa at sammenstille dem med en

Neuhaus' Fantasier, der nærmest blot ved et Mistag har faaet Indpas i „Nordisk Tidsskrift for Filologi“ og „Arkiv för nordisk filologi“; dem affærdiger Wessén med fuld Ret som „höjdpunkten av förvirring“. Utvivlsomt fortjener Wesséns Opstillinger alvorlig Overvejelse og er ialfald interessante som Tankeexperimenter. Men jeg troer rigtignok ikke, at de vil staa for en nøjere Prøvelse. Jeg skal nu gennemgaa nogle Hovedpunkter.

1. Særlig værd at overveje er Udgangspunktet, Danernes Afstamning fra Sveerne; det bygger jo paa Kildehjemmel af ærværdig Ælde. Alligevel maa jeg sætte et Spørgsmaalstegn ved det. Jordanes siger om Danerne, at de er „ex ipsorum stirpe progressi“, og dette „ipsorum“ henføres af Wessén til det nærmest foregaaende „Svetidi“ = Sveerne¹. Men det kan dog vel ogsaa, sammen med Svetidi, henføres til det ved Indgangen nævnte Fællesfolk „Scandzae cultores“, saaledes som det vist sædvanlig skeer i den gængse Textudlægning. — Hvis en saadan almindelig Tolkning af „ipsorum“ er mulig, mister Forbindelsen med Sveerne unægtelig meget af sin tvingende Kraft; thi med „Skandias Indbyggere“ kan der tænkes paa det fællesgottonske Ophavssagn, der henlagde Urhjemmet til Skandia, — et ret elastisk Omraade, undertiden medomfattende de danske Øer. Med rene Ord udtales Afledningen fra Sveerne rigtignok i Lejrekrøniken, der gør Dan til Søn af Ypper i Upsala. Men at dette Ursagn just tager Sigte paa en Tildragelse i sen Folkevandringstid, synes mig dog mildest talt tvivlsomt. Det synes mig, at det for Fuldstændigheds Skyld er nødvendigt at jævnføre Yppersagnet med Fornjotsagnet, der afleder samtlige Nordboer fra Finerne. Det kan tænkes, at det hele Ophavssagn røber en mytisk overdrivende Tendens til at skyde Udgangspunktet saa langt nordover som muligt. En saadan Mulighed kan vi vistnok ikke simpelthen forbigaa uden Drøftelse; derfor kan jeg ikke uden videre regne Sagnet om Danernes svenske Ophav for en historisk Realitet.

2. Danernes pludselige Opdukken kan forklares gennem en Invasion, men maa det ikke nødvendig. Den tidligere Tavshed er forklarlig, forudsat at vi tænker os dem i deres traditionelle første Rigscentrum, Sjælland. Thi denne Ø laa i hele Oldtiden udenfor den romerske Kundskabs Ydergrænse (medens derimod baade

¹ Saaledes ogsaa af Birger Nerman, i „*Härstamma Danerna ifrån Svealand?*“ i *Fornvännen* 1922, og O. von Friesen, *Rö-stenen i Bohuslän*, Upsala 1924. S. 48.

Jylland og den skandinaviske Halvø, om end blot periferisk, laa indenfor Grænsen). For at forklare Danernes pludselige Opdukken er det tilstrækkeligt at antage en epokegørende Rigsgrundlæggelse, et Slutresultat af tidligere Tidens gradevise Samling og Opadstigen gennem økonomisk Fremgang og social-militær Koncentrering; jævnfør Harald Haarfagers Rigssamling, der tilsvarende volder Nordmændenes historiske Opdukken.

3. Henlæggelsen af Danernes første Rigscentrum til Sønderjylland er en slet og ret Gisning uden nogetsomhelst sagnligt eller sprogligt Holdepunkt. I og for sig er det ikke utænkeligt, at Udvandrere fra det svenske Upland i 5te Aarh. kunde være søgt til den handelspolitisk vigtige Hedeby-Egn; den svenske Bosættelse dér i 9.-10. Aarh. yder en kendt Analogi. (Hvis man med H. V. Clausen knytter Geatekongen Hugelk til Havnepladsen Huglæstath sydvest for Hedeby¹, kan man om man vil, faa en Analogi Nr. 2: gøtisk Bosættelse i Sønderjylland). Men udover den aprioriske Mulighed øjner jeg ikke nogetsomhelst Holdepunkt. Wadsteins filologiske Argument for at henlægge Ur Danmark til Sønderjylland er forfæjlet: det er umuligt at opretholde Norens vilkaarlige Teori, at Danernes Navn er sekundært i Forhold til Sammensætningen Danmark. Navnet Danmark vil simpelthen sige den Danerne tilhørende Grænsemark, og denne Sammensætning siger os intetsomhelst om det særlige Punkt, hvorfra Danenavnet er udgaaet. Kommer vi saa til Sagnoverleveringen, vil vi finde, at den er i direkte Strid med Wesséns Gisning; thi Lejrekrøniken lader Sjælland være Danrigets Vugge; Jylland kommer først med i anden Omgang, Skaane først i tredje. Og dermed stemmer ogsaa Stednavnenes Vidnesbyrd. Den ældste Stednavnetype, hvori dansk national Ejendommelighed ytrer og udfolder sig, er -lev, og den har sit Centrum paa Sjælland, medens Jylland ligger mere i Periferien, og navnlig Hedebyegnen ligger ude i den aller yderste Yderland. Ligesaa forholder det sig med Udbredelsen af de nationaldanske Indbyggernavne paa -far, saasom Sjællandsfarer; Typen er knyttet til Øerne (Sjælland, Laaland, Langeland, Bornholm), til Halland og Bleking, men naar kun sporadisk over til Jylland (anglisk Lindisfarer). — Et fortsat Studium af sproglige og kulturelle Bølgeringes Udbredelse paa dansk Grund i Folkevandringstiden vil

¹ „Danske Studier“ 1918, 137.

overhovedet nedlægge et suverænt Veto mod Anbringelsen af det urdanske Rigscentrum i Sønderjylland.

4. Forklaringen af Navneforskydningen Daner > Hadubarder lyder mildest talt kunstlet. Forskydningen skal skyldes Laan fra langbardiske Heltesagn: Langbarderne var Erulernes Fjender, Danerne ligesaa, og Følgen var, at Danerne blev til Hadubarder. — Man kan a priori indrømme Muligheden af en Sammensmeltning af to Sæt Erulerfjender. Men hvorfra kommer saa den selvstændige Navneform Hadubarder, der aldrig nogensteds i Sagnet identificeres med Langbardernavnet? Og hvorfor var det netop Danernes Navn, der maatte vige, og ikke omvendt Danerne, der med Fastholdelse af deres eget Navn opslugte de langbardiske Størværker? — Den danske Sagnhistorie er jo fuld af nationalt omklædte Helte, — Goter, Anglere, Holmryger osv.; men atter og atter seer vi de fremmede Helte ikklædes dansk Dragt. Derimod forekommer det næsten ikke, at Danskere udleveres til en fremmed Nationalitet. (En af de sjældne Undtagelser er Hrolf Krakes Banemand Hjarvard, der i Lejrekrøniken gøres til en Tysker, fordi dansk Nationalfølelse ikke vil vedkende sig denne forhadte Person). Den hele Forskydnings-Gisning er aabenbart i uforsonlig Strid med den episke Udviklings Love.

5. Skjoldungernes oprindelig udanske Nationalitet skal røbes af Kongenavnet Halvdan, som Wessén vil opfatte eponymt. Muligheden kan indrømmes; men mere end en Mulighed bliver det ikke, da vi kender for lidt til den gamle Navnegivnings Love. Udelukket er det vel ikke, at Navnet kan skyldes Moderens udenlandske Herkomst. Navnet Harisos Forekomst paa Sjælland og hos Erulerne i Italien er paafaldende; men Foreteelsen er for isoleret til, at der kan bygges synderlig paa den. Navnet Hrodulf, Hrolf, der før 6. Aarh. ikke kendes, findes rigtignok samtidig hos Skjoldungerne og hos Erulerne, men da det paa den Tid ogsaa viser sig i Norge, turde det ikke kunne bruges for Ligningen Skjoldunger = Eruler. Jeg kan ikke se, at der i Sprogstof, Kultur eller Historie lader sig paavise noget Vidnesbyrd, der gør Ligningen tvingende.

6. Hvis Danerne skulde være = Hadubarderne, og Skjoldungerne = Erulerne, vilde Heltedigtningen have glemt Danernes endelige Sejr over Erulerne, thi den lader jo Hadubarderne bukke under. Wessén indrømmer ogsaa selv, at Heltedigtningen er partisk for Erulerne; men det vil med andre Ord sige, at her er noget, der taler stærkt mod den foreslaaede Ligning. — Heltedigtningen

kender ganske vist godt nok Skjoldungskongen Hrolfs Undergang, og Wessén mener at skimte, at den skyldes et fremmed Folk, nemlig Danerne alias Hadubarderne. Ja, men Sagnet fremhæver udtrykkelig, at Hrolfs Banemand er Hjarvard, hvem vi fra Beowulf kender som Medlem af hans egen Æt, Skjoldungerne; og Hjarvards fremmede Ledtogsfæller er ikke Hadubarder, men Gøter. Stadigvæk iagttager vi en skarp Uoverensstemmelse mellem den faktisk foreliggende Sagnform og den af Wessén givne Tolkning.

7. Den af Wessén formodede Forskydning, hvorved Danerne blev til Hadubarder og Skjoldung-Erulerne til Daner, skulde allerede have foreligget fuldt færdig, inden Sagnstoffet naaede over til England, saaledes som Wessén selv gør opmærksom paa. — Nu kan Forskydningen dog næppe være fuldbrydet før et Stykke Tid efter Hrolfs Fald, der af Wessén sættes til c. 540; thi nogen Tid maatte der dog forløbe, inden Erulerne var slugt af den danske Nationalitet og deres særegne Ejendommelighed glemt. Imidlertid foreligger den forudsatte Forskydning allerede fuldt færdig i Widsith (Ingild som Konge over Hadubarderne i Kamp med Hroar og Hrolf), og dette Kvad indeholder overhovedet ikke Stof yngre end c. 580; jfr. Chadwick, der i „The Origin of the English Nation“ udtrykkelig fremhæver, at Udførselen af skandinaviske Sagnstoffer til England standsede ved Slutningen af 6. Aarh.¹ Hertil maa føjes, at Widsith overhovedet ellers ikke røber Spor af nationale Forskydninger; de gamle Stamme-Personligheder synes overalt klart fastholdte. Alt dette synes afgjort at modsige Wesséns Opfattelse.

Jeg har nu Punkt for Punkt gennemgaaet Wesséns Opstillinger, og Enderesultatet er, at den forfægtede Teori ikke kan opretholdes. Mest Hold er der vel i Udgangsteorien om Danernes Ophav fra Upsveerne, da den kan bygge paa Overensstemmelsen mellem Jordanes og Lejrekrøniken. Men selv om denne Teori godtages, følger deraf ingeniunde, at den øvrige Række Opstillinger er rigtige.

I det hele troer jeg, vi bliver nødte til at lægge os efter større Resignation. Folkevandringstiden har overleveret os nogle kummerlige Vragstumper, dels historiske, dels episke. Saa fristende det er at ville samtyde de historiske Stumper med de episke for deraf at

¹ S. 18: „It is curious . . . that we hear of no Danish king later than Hrothwulf and no Swedish king later than Eadgils, two kings who were apparently contemporaries. Is it permissible to conclude that communication between England and the Baltic ceased in their time?“

sammenflikke et større Hele, bør vi dog vise den nøjeste Varsomhed. Jeg mener, vi bør indtil videre lade Eruler og Hadubarder være, hvad de er: løsrevne Vragstumper, som næppe lader sig redde iland paa sikker Grund.

Det er overhovedet nyttigt at gøre sig klart, at Oldtidsstammer ofte manifesterer sig med pludselig Voldsomhed, for derefter lige-saa pludselig at synke tilbage til det store Intet, paa Stjærneskuds Manér. Skirer indleder den gottonske Historie med et Fremstød helt sydpaa til Sortehavet c. 200 før Kristus, og glimrer derefter ved Fraværelse i c. 600 Aar; Kimbrer, Teutoner, Haruder, Eudoser optræder en eller to Gange i Historien og siden aldrig mere; nøj-agtig paa samme Maade maa vi tænke os et Fænomen som Hadubarderne.

Men jævnsides med disse etniske Stjærneskud maa vi tænke os en stadig fortsat Væxt i visse politiske Centrér, der ender med at udvikle sig til virkelige Folkestater. Et saadant Centrum er Svitjod, og det lader sig historisk og kulturelt forfølge siden 1ste Aarhundrede efter Kristus. Et andet var sikkert Sjælland, men her hæmmes vor lagttagelse af den gamle historiske Overleverings Udebliven, og heraf voldes mange Forskeres metodiske Fejlsyn. Naar Danerne ved Aar 500 dukker op som en fuld færdig, statsdannende Nation, forbauses man og veed ikke andet Raad end at ty til Teorien om en pludselig Indvandring fra Sverige. Forbauselsen skyldes imidlertid hovedsagelig det Forhold, at man har glemt at regne med Sjællands negative Stilling i den klassiske Synskreds: Sjælland laa i hele Oldtiden hinsides den geografisk-politiske Videns Grænser. Hvad hér groede, hvad her rørte sig, anedes ikke af Sydboerne. Her maa vi da ty til Kulturforskningens og Sprog-forskningens Vidnesbyrd, og de siger os tilstrækkelig, at Sjælland var et Centrum, der nok kunde konkurrere med Svitjod. Først og fremmest var Sjælland Centrum for den mægtige Kulturudstraaling, der røber sig gennem Levbosættelsen. Dertil kommer saa Sagn-overleveringen, som med rene Ord viser os den ældste Udviklings Faser: Danrigets Vugge var de østlige danske Øer, Sjælland, Laaland, Falster, Møn, tilsammen dannede Riget Videslev; dertil føjedes i anden Omgang Jylland ved fredelig Sampagt med Jyderne, og i tredje Omgang Landet østenfor Sundet ved krigersk Erobring. I denne Erobring har vi efter min Mening den sagnlige Genlyd af Jordanes' Fortælling om Danernes Underkuelse af Erulerlandet.

Jeg kan ikke se andet, end at dette er en helt naturlig og utvungen Samtolkning af Kulturudviklingens, Sagenes og Historiens Vidnesbyrd. Det er ganske vist et Billede uden hine episk-personlige Træk, som vi kunde vinde ved at forbinde Skjoldungerne og Hadubarderne med det eruliske Undergangsdrاما. Men min Tolkning gør ialfald ikke Vold paa de forliggende Vidnesbyrd. Og iøvrigt er det som sagt nødvendigt at kunne resignere.

BIDRAG TIL DANSK ORDHISTORIE

AF

MARIUS KRISTENSEN

V.

Verdenshjørnerne.

I Lucidarius-håndskriftet AM. 76, 8vo findes på bl. 15^v en plan over vejrhjørnerne. Ovenover står, så vidt jeg kan læse (det er noget udvisket): *Notacio fygh*. Dette ord, som Kalkar kun har i *fyg-om-by* 'rendemaske'¹, og som den danske ordbog kun kender (i sammensætning) fra ganske moderne forfattere, genfinder vi i norrønt *fjúk*, sv. dial. *fjuk* 1. 'faren afsted gennem luften', 2. 'lette småpartikler, som føres afsted af vinden'. Ordet *fygh* synes at være brugt som et specielt ord for 'vind', 'vindens faren af sted', vel sagtens fordi ordet *vejr* var for flertydigt og *vind* åbenbart en tid har været et lidet brugt ord.

Vindenes navne gives både på latin og dansk og svarer til hinanden på følgende måde.

nord norduest	nordhen	nord nordost
circius	boreas	aquilo
ost nordost	østen	ost sudhost
wlturnus	eurus	subsolanus
sudh sudhost	synnen	sudh sudhuest
affricus	auster	notus
vest suduest	vesten	vest norduest
choirus	zephirus	fauonius

Modsætningen mellem den rent nordiske form af de fire hovedhjørners navne og den nedertyske form af skråhjørnerne er påfaldende.

¹ Om dette er samme ord, er endda tvivlsomt, da *fyg-om-by* nærmest ser ud til at være en imperativdannelse som *pas-op*, *snur-om*, o. lign., af temmelig ny oprindelse.

Thorsen har (Haandb. i det nordslesv. Spørgsmaals Hist. s. 74, Afh. og Breve I s. 34) gjort opmærksom på aldersforskellen mellem geografiske navne på *nør-* (*nørre-*), *øster-*, *sønder-*, *vester-* og på *nord-*, *øst-*, *syd-*, *vest-*. De første er folkelige og gamle, de sidste litterære (tyskpåvirkede) og ny. Det er den samme modsætning vi træffer mellem hovedhjørnerne og skråhjørnerne i Lucidarius-håndskriftet, og det er en modsætning som til dels har holdt sig til den dag idag. Vel hører vi nu også *sydøst*, *nordøst*, men det er åbenbart temmelig ny fordanskninger af samme art som *håndklæde*, *håndværk* for det ældre *handklæde*, *hantværk*.

I norrøn litteratur træffer vi skråhjørnerne nævnte som *útnordr*, *landnordr*, *landsudr* (*austanvert* l. o: ostsydost), *útsudr* og de tilsvarende vinde *útnyrðingr*, *landnyrðingr*, *landsynningr*, *útsynningr*. At dette er gamle norske navne, hjemmehørende paa en vestkyst, er tydeligt nok, og de er som så meget andet flyttet med ud til Island, hvor de egentlig ingen mening har. Spørgsmålet bliver nu, om disse navne kun er norske, eller om de har været i brug også andensteds på det nordiske fastland og først senere er afløste af de mere praktiske nedertyske former, som vel også har fået fremme ved den nordtyske skibsfarts stærke udvikling.

Vi træffer i danske breve fra slutningen af det 13. årh. en mand, som synes at have hjemme paa *Ærø*, *Petrus dictus Utnyrthing* (1268, Erslevs Repert. nr. 375; skrevet *Wnyrthing* 1272, Repert. nr. 412), og vi ved andensteds fra, at tilnavn kan tages af vinden (den svenske *Peder Sunnanväder*). Det ligger da nær at sætte lighedstegn mellem dette tilnavn og dette norrøne *útnyrðingr* 'nord-vestvind.'

Sagen afgøres imidlertid af en markeskelsangivelse i Esrom-bogen (s. 114 afskrift af et dokument fra o. 1170, også trykt i Thorke-lins Diplomatarium I s. 22). Der står: „Altså er det nuværende skel mellem ovennævnte skov og landsbyen *Tumethorp* omsluttende fra alle sider: først i den dal som er den tredje *aff Kistehoghe i lansunning*, gennem hvilken der går en grøft, som dær er gravet til skelmærke, nemlig til at skille mellem, hvad jeg har overdraget det sørnævnte kloster, og hvad jeg har forbeholdt mig og mine efterfølgere, hvilket jeg også har ladet en vis Helge bo på ...“ De fremhævede ord er skrevne på dansk, resten på latin.

Her er ikke stedet til at bestemme hele skellets gang; det, vi har brug for, er blot *lansunning*, som giver os det fuldstændige

sidestykke til *utnyrthing*, og sammen med dette beviser, at de gamle norrøne benævnelser på skråhjørnerne også har været danske, men formodentlig tidlig er gået ad glemme, så de så vidt vides aldrig findes i en dansk tekst.

Et dansk ord svarende til norr. *nordan-* (austan-, sunnan-, vestan-) *verdr* ligger det nær at finde i udtrykket *sunnæn wart a* (Vald. Jordeb., O. Nielsen s. 41, Sv. Aakjær s. 23,15); men der er visse ordføjningsvanskeligheder, som gør sagen tvivlsom. Nogen parallel til et sådant udtryk kender jeg ikke andensleds fra.

VI.

Nogle nyfundne olddanske ord.

Ordet *nonne* er hidtil ikke påvist i dansk før 1402 (Kalkar), medens det norrønt forekommer temmelig tidlig. Det kan imidlertid påvises langt tidligere i dansk, idet vi i Lunds Necrologium under 25. december finder: *Obiit Nicolaus lundensis canonicus subdiaconus dictus nunna*. I andre Kilder oversættes hans tilnavn til *monialis*, sål. i Liber Daticus og i Absalons testamente. *Nicolaus nunna* må være død omtrent 1219, og dermed er ordet *nonne* i dansk ført tilbage til omtr. 1200.

Formen *enskr* for 'engelsk' er vel kendt fra norrøn brug. I dansk er den så vidt jeg ved hidtil ikke påvist, men at formen også har været dansk fremgår af Lunde-dødelisterne. I Lunds Necrologium står under 22. juli: *Biorn enski. obiit*, og det er derfra før 1145 overført til Liber Daticus (*Biorn enske obiit in domino*). Selve den oprindelige indførelse i Necrologiet er efter Lauritz Weibull sket i 1123—24, så den er henved 200 år ældre end de ældste håndskrifter på dansk. Formen findes for øvrigt også i den krønike, der er bevaret i „Valdemars Jordebog“-håndskriftet: *Gorm enskæ* (Gertz, Script. min. I, 176,64).

I et latinsk brev fra 1307 (Repert. nr. 853, afskrevet i vidisse 1422) finder vi: „Hvorfor førnævnte mænd endelig fastslog, at ingen måtte have magt til i fremtiden at forhindre fri adgang, *proprie strock*, til det førømtalte gærde (ålegård) for de nævnte arvinger ved nogenslags ny bygninger så de hindredes i at fange fisk og ål.“ Da afskriften er så sen, kan vi ikke stole paa stavemåden; formodentlig har originalen haft *strok* eller *stroc*. Ordet *strok* kendes fra norsk og glsv. i samme form i betydn. bl. a. 'gennemfart, pas-

sage', sml. sv. *stråkväg* landevej. Kalkar har det i betydningen 'vej' i et par eksempler fra det 17. årh. (*strugged* 1660, *ded straag* Jammersm.). Også jysk kender det endnu i samme betydning (Feilberg III, 614 under *strøg* 2. slutn.). Sml. også *adelstrog* 'hovedvej' (Kalkar I, till. 2 b), og *fiskestrog* 'det strøg i vand, hvor fiskene trækker' (1487, sst. 59 b).

VII.

orgrant.

I et brev fra 1320 (Repert. nr. 1301) finder vi: „et si aliquod dampnum perpassi fuerint vel bona de possessione ipsorum cedant, quod vlgariter dicitur *orgranth* ipsis promittimus nos facturos.“ Dette må oversættes: „og dersom de lider tab eller godset går ud af deres eje, lover vi at gøre dem hvad der på folkesproget kaldes *orgranth*.“ Ordet må enten være et adjektiv som prædikat til objektet eller selv objekt, og den latinske konstruktion taler for det sidste, så vi vist kunde ombytte „gøre“ med „yde“ el. lign. Ordet *orgranth* må betyde 'skadesløsholdelse' eller noget lignende, men det er så vidt vides aldrig fundet i dansk ellers.

Der er imidlertid andre nordiske ord som minder om det i lyd. I nyislandsk findes et *örgrannur*, som betyder 'meget tynd eller fin', 'overmåde nøjagtig', men dette ord kendes nok kun fra det sidste hundrede år. Et helt andet ord er *örgrandr*, som findes i komparativ i Karlevi-stenens vers (**urkrantari**) og af Wimmer forklares som 'uden fejl eller lyde'. Sv. Söderberg har hermed sammenstillet et *örgrant*, som findes en enkelt gang i skjaldesproget i et vers af islændingen Gizurr Þorvaldsson, Snorres svigersøn og overvinder (F. Jónsson, Skjaldedigtn., II B s. 110). Indholdet er, at fyrsten bød sine mænd holde fred *örgrant* i seks dage. Som man vil se, passer både det nyislandske ord og det fra Karlevi-stenen ganske godt i betydning; Finnur Jónsson (og Sveinbjörn Egilsson) ligesom Torp-Hægstad sætter det lig det nyislandske, Söderberg derimod genfandt her Karlevi-stenens ord og fandt deri et vidnesbyrd om, at Karlevi-verset skyldtes en norrøn digter, da ordet *örgrandr* ellers var ukendt. Af formen kan intet sluttes, da *unt* og *ndt* lydligt falder sammen. Jeg er tilbøjelig til at holde med Söderberg, da det nyislandske ord udmærket kan være en helt ny dannelse (måske netop på grundlag af en i forvejen kendt intetkøns-

form, som så er omtolket; visse forhold ved brugen af *örgrannt* kunde nok tyde i den retning). Så må *örgrant* hos Gizurr oversættes 'ubrudt, ukrænket', hvad der måske også giver bedst mening.

Hertil må det danske *orgrant* også henføres; *ör-* i de norrøne former er *æ*-omlyd (got. *uz-*) så *or-* i dansk er netop, hvad vi skulde vente. Betydningen af *orgrant* 'uden fejl', 'uden mangel', 'skadesløst' passer også så godt, som man kan vente.

Men så brister ganske vist det bevis for, at Karlevi-verset skal være af norrøn oprindelse. Der er dog tilstrækkelig gode grunde for den opfattelse endda, så dette bevis kan undværes. Og det gamle danske lovsprog er blevet et ord rigere.

FRA SPROG OG LITTERATUR

OM „RUNGSTEDS LYKSALIGHEDER“

Skønt der efterhånden foreligger en hel litteratur om „Rungsteds Lyksaligheder“, føler jeg mig dog på et enkelt punkt ladt i stikken. Jeg savner en udredning af sammenhængen mellem de vers, der udgør digtets første lange punktum. Hvorledes er deres rækkefølge bestemt? Findes der anden forbindelse end at de er sideordnede naturindtryk?

Prof. Brix anfører (i „Fagre Ord“) i forbigående den opfattelse, at idet digteren sidder i løvhytten og hører køernes brølen fra den nære mark, „søger hans Øje efter Lyden og glider siden op langs Kystlinien og endelig ud over Sundet“, en „fuldendt naturlig Bevægelse fra det nære mod det fjerne, og fra Vest gennem Nord mod Øst“.

Denne opfattelse deler jeg ikke. For det første finder jeg, at de fire første vers ved sætningsforbindelse og parallel opbygning er så nøje sammenknyttede, at man ikke kan se bort fra det sidste af dem. Og her drejer blikket mod syd, ned mod dronning Louises residens Rungstedgård, der ligger sydligere end Ewalds opholdssted. Men denne synsretning støder på den vanskelighed at digteren i v. 1 sidder i skygge af roserne, som altså må dække udsigten sydefter. — Ganske bortset herfra er der andre forhold, der falder i øjnene. Først og fremmest tidsangivelserne. I v. 1 er det åbenbart middag; digteren har søgt ly mod den hede sol (*kiølende Skygger*). V. 3 skildrer tiden henimod solnedgang (vandreren *glemmer den heldende Dag*), og v. 4 aftenen (*Slummer* og *Hviile*). Denne rækkefølge ser så naturlig ud, at man fristes til i v. 2 at søge et eftermiddagsbillede, hvad teksten i hvert fald ikke hindrer, om end heller ikke bekræfter. Er denne opfattelse rigtig, kan „rundskue“-teorien ikke fastholdes. Men yderligere fremgår heraf en stærk sandsynlighed for at *den Vandrer* i v. 3 og *den Vandrende* i v. 4 er samme person, der går ud på en tur og vender hjem fra den. Også detaljerne i versene peger — som nedenfor vist — i denne retning. Det ligger nær i denne vandrer at se Ewald selv; navnlig indholdet af v. 4 tyder derpå.

Hvis man ud fra denne teori betragter digterens omtale af sig selv, vil man blive en ejendommelighed vær, som ytrer sig i en skiftende mellem brug af 1. og 3. person. 1. person anvendes i stroferne 4 (*mit Bryst*), 5 (*min Sang*), 6 (*jeg*), 7 (*jeg*) og 9 (*min Smerte*), 3. person derimod i stroferne 1 (*den følede Skiald*), 3 (*den Vandrer*), 4 (*den Vandrende*), 5 (metonymien *Kummer* og *Smerte*) og 9 (*lyksalige Digter*). Det ses at mens 3. person anvendes i de rolig beskuende strofer, er 1. person

karakteristisk for de digterisk bevægede; eller med andre ord, *jeg* er Ewald som skabende digter, der skiller sig ud fra mennesket Ewald og i et erindringsbillede ser denne under hans forskellige menneskelige sysler, fra han ved middagstid hviler sig i haven, til han om aftenen efter en vandring i omegnen begiver sig hjem.

Og går vi dette billede efter og søger at karakterisere den totalstemning, som hviler over beskrivelsen, vil vi deri finde en ypperlig skildring af en rekonvalescens.

Se således digteren i v. 1 nyde sin siesta i rosernes skygge; lydene når ham dæmpede og dyssende; halvt drømmende gør han sine iagttagelser af det fredelige liv om ham; en udpræget vegetativ tilstand. Eller mærk i de følgende vers sommerferiestemningen, det magelige driveri ved skovbrynet eller i strandkanten, mens tanken adspredt sig ved at følge *Helsinges graanende Høie* eller *kiende den Fremmedes Flag*. Denne vandrer har intet hastværk, han glemmer tiden, han skal ingen steder hen, hans tankeleg optager ham, så han træder ud i strandkanten og får våde støvler. Endelig den lykkelige følelse af træthed i det sidste af disse billeder, følelsen af tryghed på dette velsignede sted, som allerede engang har huset en ulykkelig ensom, der her fandt lindring for sin kummer.

Den sidste tanke dukker op, idet digteren på vejen hjem ser Rungstedgård forude eller aner den bag træerne.

Den her givne tolkning strider nu ganske vist mod den opfattelse, som Vilh. Andersen har fremsat i „Aaret og Dagen“. Det hævdes der at rytmen viser at digteren sidder stille. Imidlertid: rytmen er ikke Ewalds egen, han har valgt en hyrdevise versform, og har da vel væsentlig taget i betragtning at han vilde skrive en ode; hovedvægten lå derfor på de senere vers, og naturskildringen måtte bøje sig for dette hensyn. Endelig er den vandring der skildres i digtet, meget vel forenelig med den karakteristisk Vilh. Andersen giver af rytmen som „en Bevægelse, som dog ikke kommer nogen Vegne.“

Svagheden ved denne tolkning er strofe 2, som ikke giver noget holdepunkt for den. Jeg ser imidlertid ikke at dette er avgørende, da strofen som før sagt heller ikke forbyder denne tolkning. Ses der nøje til, vil man måske endog hævde, at de indtryk der skildres (fx. køernes mætte pusten, landmandens ord), forudsætter at den der opfatter dem er meget nær.

Den harmoniske opbygning af digtet er tidligere påpeget (fx. af Brix). Den her givne tolkning bidrager ikke til at svække dette indtryk af harmoni. Versene fordeler sig naturligt: v. 1—3 skildring af naturen og samtidig af det voxende legemlige velbefindende; 4—6 digterevnens deraf følgende væxt. V. 4 er den ring, der holder de to verskæder sammen (svarende til at der i strofens begyndelse anvendes 3. person, i slutningen for første gang 1. person).

— En enkelthed andetsteds i digtet vil jeg gerne her påpege: Hymnen til den almægtige bringer i erindring en anden lovsang, den, der findes i Johs. Åbenb. Kap. 7 v. 9—12, hvor „en stor skare, som ingen kunde

tælle“ og „alle englene“ priser Gud således: „Velsignelsen og prisen og visdommen og taksigelsen og æren og kraften og styrken tilhører vor Gud i evighedernes evighed.“ De udhævede udtryk har fundet anvendelse i Ewalds hymne.

Forøvrigt har jo Brorson i de samme vers hentet teksten til „Den store hvide Flok“, hvad jeg bemærker, fordi hverken Brix (i „Tonen fra Himlen“), K. Mortensen eller Falkenstjerne (i deres kommentarer) nævner dette faktum.

A. N. B. Fich.

ET HARDSYSSELMAAL

Peter Skautrup, *Et Hardsysselmaal*, Ordforråd, I, Kbh. 1927, Th. Linds Efterfølger, 116 Sider.

Forfatteren, som her i DSt. 1921 S. 97 flg. gjorde Rede for Folke- og Sprogblending i et vestjysk Hedesogn, har nu paabegyndt den egentlige Udgivelse af sit indsamlede Materiale, en Beskrivelse af Dialekten i Tvis og Hodsager Sogne. Det her udgivne er en mindre Del af en Besvarelse af Universitetets Prisopgave i nordisk Filologi 1925, for hvilken Forf. erhvervede Universitetets Guldmedaille.

Ordforraadet gives ikke i alfabetisk Ordbogsform, men sagligt grupperet i sammenhængende Fremstilling. Her findes saaledes behandlet alle de Ord, som falder ind under Overskrifterne *Bo*, *Indbo*, *Jorden*, *Vejr* og *Vind*. Under *Bo* finder man alt om Huse og Husbygning, under *Indbo* alt om Møbler, Sengeklæder, Husgeraad og Avlsredskaber. Alt beskrives, fortrinsvis i Dialekt, omhyggeligt gengivet med Lydskrift; herved kommer Ordene frem i deres rette Forbindelse, ligesom der bliver Lejlighed til at anføre en Mængde faste Udtryk og Vendinger; det meget betydelige Sprogstof, der saaledes bliver meddelt, giver paa denne Maade langt mere end en alfabetisk Ordbog. Den beskrivende Form gør tillige Bogen til et værdifuldt Afrids af den materielle Kultur; mange særlige Ord er jo knyttet til Kulturgenstande, og Ordenens Forekomst eller Mangel betyder derfor noget i Almuekulturens Geografi; Genstande og Bygninger afbildes (der findes ialt 50 Illustrationer paa de 116 Sider), og Beskrivelsen lægger i særlig Grad an paa de rent saglige Forhold. — Man savner dog, for at kunne benytte Bogen til at slaa efter i, et alfabetisk Ordregister, men det følger forhaabentlig senere.

Den anvendte Lydskrift er Dania's, en lille Smule tillæmpet; en Oversigtstavle savnes dog. Lydskriften kunde typografisk set have fremtraadt smukkere, de større og mindre Kursivtyper i Blanding gør et lidt uroligt Indtryk, men herfor bærer selvfølgelig Trykkeriet Skylden. Bogen er en Del af et større Værk, hvori skulde behandles ikke alene Dialektens Forraad af konkrete og abstrakte Ord, men formentlig ogsaa Dialektens Grammatik og historiske Udvikling, et Værk, der vil blive mange Gange større end den her foreliggende Begyndelse. Forfatteren, der paa egen Bekostning har udsendt denne første Del, fortjener at opnaae den fornødne Støtte til at kunne faa udgivet Værket i dets Helhed. Det er grundige

Enkelt-Beskrivelser af denne Art, der skal til for at klarlægge vore Folke-
maals historiske og geografiske Forhold. „Et Hardsysselmål“ bærer helt
igennem Vidnesbyrd om den største Samvittighedsfuldhed og Nøjagtighed
fra Forfatterens Side, og der er ingen Tvivl om, at den bliver en af vore
bedste Dialektonografier, det var derfor meget at ønske, at den snart
kunde blive trykt i sin Helhed for at virke forbilledlig, saa at andre derved
kunde faa Interesse for at foretage lignende Undersøgelser i andre Dia-
lekter, inden det bliver for sent.

Gunnar Knudsen.

ODDUMSTENEN

Ved undersøgelse af Oddumstenen (²⁹/s 26), der efter at være flyttet
fra kirkegaardsdiget til præstegaarden fremdeles staar i den for 3—4 aar
siden nedlagte og bortsolgte præstegaards have i ugunstig opstilling (ind-
skriftfladen mod nord), saa jeg med forundring, at Skonvigs tegning giver
en rigtigere forestilling end Wimmers om denne stens form. Wimmers
afbildning synes fremkommet ved et kunstgreb; formentlig af interesse
for indskriftens anordning i en usædvanlig, næsten symmetrisk figur synes
Wimmer at have benyttet sig af den omstændighed — som muligvis kunst-
neren har gjort ham opmærksom paa —, at stenen ved at tegnes noget
fra siden kunde faa en tilsvarende regelmæssig form (hvorimod indskriften
naturligvis maatte tegnes lige forfra). Paa stenens højre¹ side er noget
af kantsiden kommet med i billedet og ved undladelse af schattering
betegnet som del af indskriftfladen; paa stenens venstre side er et stærkt
fremtrædende udbuet fremspring tegnet i perspektivisk forkortning og ved
schattering betegnet som hørende til kantsiden. Stenens virkelige form
er meget mere uregelmæssig, end man skulde tro efter Wimmers afbildning.

Wimmer har vel ikke tænkt sig, at det kunde gøre noget at forbedre
Oddumstenens monumentale virkning paa denne maade. Der er heller
ingen grund til at antage, at Wimmers afbildninger i almindelighed skulde
vise saadanne forsættelige afvigelser fra originalen.

Men helt uskyldige er saadanne afvigelser ikke. Ved behandlingen
af runestenenes ornamentik har det betydning, om en ejendommeligt tegnet
indskriftramme passer saa nøje til stenens figur, at denne kan siges at
afgive oprindelsescertifikat for rammens kunstneriske idé, eller om rammen
maa antages at have sit forbillede andetsteds indenfor tidsalderens orna-
mentalkunst og herfra at være laant uden gennemført (eller i tilfælde blot
forsøgt) tillempning. At Oddumstenen hører til sidst nævnte gruppe², er-
kendes klart ved selvsyn af stenen; Wimmers afbildning kan, hvad afvi-
gelserne fra originalen angaar, kun tjene til at tilsløre forholdet.

Da fremdeles Wimmers afbildning af Oddumstenen er anvendt, i
tillid til dens troværdighed, ved det DSt. 1926 s. 27 fremsatte om for-
holdet imellem Skonvigs tegninger af denne sten og Randersstenen, maa
hele denne passus udgaa, og da der ikke haves (idetmindste ikke af mig

¹ i heraldisk forstand.

² Jfr. Aarhus V og især Oseberg III fig. 333.

er bemærket) andet bevis for, at stedbetegnelsen ikke har været paaskrevet Skonvigs skizzer, kan Skonvig ikke siges at have paadraget sig denne dadel. Det væsentlige i fremstillingen paa det nævnte sted, at Skonvig ikke ved paaskrift paa skizzebladene har hindret sig i at sætte en og anden indskrift galt paa stenen ved rentegningen, berøres ikke heraf.

Fr. Orluf.

KLOPSTOCKTIDEN OG JOHS. EWALD

Leopold Magon: *Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750—1850. I. Die Klopstockzeit in Dänemark. Johannes Ewald.* IV + 565 S. (Dortmund 1926).

Den tyske Litteraturhistoriker Dr. Leopold Magon, der er Professor i nyere tysk og nordisk Litteratur ved Universitetet i Münster, har med ovennævnte Bog paabegyndt et stort anlagt Værk i 3 Bind, som skal skildre de litterære Vekselvirkninger mellem Tyskland og Danmark i Tiden 1750—1850. Hensigten er i det kommende andet Bind at skildre „Empfindsamkeit“ og „Sturm und Drang“ i Sverige og Danmark med Thorild, Lidner og Baggesen som Midtpunktfigurer, hvorefter det afsluttende tredje Bind skulde give Romantikens Historie i de tre nordiske Lande. Det var oprindelig Forfatterens Mening at begynde med det sidste og kun presse Fremstillingen af „Førromantikken“ ind i et indledende Kapitel. Med Rette har han indset Umuligheden heraf, og som det første Resultat af hans Arbejde foreligger nu det tykke Bind om Klopstocktiden og Ewald.

Forfatteren vil være adskillige Danske bekendt fra flere Studieophold her, ligesom han med stor Flid har arbejdet i Upsala, Stockholm og Oslo. Det maa indrømmes ham, at hans Bog er noget af en Bedrift. Med sit for en Udlænding enestaaende Kendskab til Kilderne og den foreliggende Litteratur samt til det danske Sprog har han været veludrustet til det, der har været hans Maal: at interessere tyske litterære Kredse for nordisk Kultur og Litteratur. Han har her fortsat det fortjenstfulde Arbejde, der i de senere Aar er gjort af f. Ex. Prof. Paul Merker i Greifswald for at gøre Norden til Genstand for tysk videnskabelig Opmærksomhed, hvilket naturligvis maa paaskønnes fra vor Side.

Værket er uhyre bredt anlagt og gennemført. Der er arbejdet med stor Omhu og med næsten ængstelig Iver for at faa alt med. Det er et i høj Grad „filologisk“ Arbejde, der i saa godt som alle Tilfælde har taget alle Kilderne op til fornyet Behandling — og det vil jo ikke sige saa lidt i det 18. Aarhundrede. For danske Læsere vil det snart staa klart, at Værket væsentlig er beregnet for Tyskere. Kyndige danske Læsere vil ikke finde meget nyt Stof inddraget under Undersøgelsen, især ikke, hvis man har læst vort eget Hovedværk: Rønnings „Rationalismens Tidsalder“.

Bogens Disposition kan forekomme lidt ejendommelig, hvorom nærmere i det følgende. En Indledning omtaler aandelige Forbindelser mellem Skandinavien og Tyskland før 1750 og Holbergs afvisende Stilling til Tyskland. 1. Kapitel hedder „Enevold Ewald und der dänische Pietismus,

Johs. Ewalds Anfänge“, hvori der uhyre bredt, men samvittighedsfuldt, gøres Rede for Pietismen, Bernstorffs Forhold til den, hans Indkaldelse af Klopstock (med stærk Understregen af Bernstorffs udprægede Franskvenlighed) og endelig Johs. Ewalds Barndom og første Ungdom. Der er adskilligt Stof i dette store Kapitel, der godt kunde være set bort fra; en Del er ligefrem kedeligt at læse om, især da Forfatterens Stil mindst af alt evner at gøre det tunge Stof levende. Paa p. 96 f. opregnes saaledes en Række Pietistfamiljer, der ikke betyder noget videre. Hvad Johs. Ewald angaar, lægger man Mærke til (p. 107) Forfatterens bestemte Afvisning af Teorien om Ewalds illegitime Oprindelse (Bobé, Levned og Meninger p. 243) og hans prisværdige Forsigtighed i Omtalen af Forholdet mellem Digteren og hans Moder, en Undersøgelse af Digterens Anlæg i Ungdommen, hans Fantasi og hans Forkærlighed for det underlige og sære, og endelig Omtalen af „Lykkens Tempel“.

Det 2. Kapitel hedder „Klopstocks Dichtung in Dänemark bis auf Johs. Ewald“. Det er f. Ex. her, man synes, at Dispositionen er underlig; thi nu jages man fra Fremstillingen af Ewald til en lang Undersøgelse af Klopstocktidens Filosofi, Eilschows og Sneedorffs Skrifter, af Kampen om Klopstock — en lang Behandling af den af N. M. Petersen saa stedmoderligt behandlede Peder Christoffer Stenersen — og af Stiftelsen af de skønne Videnskabers Selskab. Om dette sidste vides intet sikkert; baade Rønning og N. M. Petersen melder Pas. Magon mener, at Planen dertil er udgaaet baade fra Sneedorff og fra Johann Andreas Cramer, stærkt støttet af Klopstock.

I alt dette findes selv sagt meget af stor Interesse — men overvældende med nye Synspunkter er der ikke! Først i 3. Kapitel naar Forf. til sin Gennemgang af Ewalds Forhold til Klopstock 1765—1770. Højest sandsynlig er her hans Paavisning af Grunden til, at Ewald saa hurtigt efter Tilbagesendelsen af „Adamiaden“ fik sin Selvtillid tilbage. Det er Klopstocks Personlighed og Livsførelse, der styrker ham og faar ham til at ønske at kunne leve udelukkende som Digter, hvorfor han ogsaa kæmper for at faa sin Fædrenearv udbetalt. Det maa erkendes, at Forf. er overmaade forsigtig i sin Anvendelse af Digterens egne ofte usikre Meddelelser, og hvor det lader sig gøre søger Bekræftelse i sikre Kriterier. Der er ingen vidtstvævende og uunderbyggede Hypoteser i denne Bog. Man ser det f. Ex. af Forfatterens meget omhyggeligt dokumenterede Gennemgang af „Adam og Eva“. Han har søgt at paavise, at Værket indtager en langt vigtigere Stilling i Ewalds Udvikling end hidtil antaget, og hans Undersøgelse viser, at E. har været mere optaget af hin Tids religiøse og filosofiske Drøftelser, navnlig af Theodizeeproblemet, end man tidligere har troet, og at „Adam og Eva“ ikke blot er et Udslag af hans Begejstring for Klopstocks „Messias“, men bundet dybt i Mennesket Ewalds religiøse Oplevelser. Der er muligt, at ikke alle vil føle sig overbevist, men det er i al Fald værd at lægge Mærke til denne Udlandings indtrængende Forstaaelse af Ewald paa dette Punkt. — I Anledning af Forf.s Omtale af de puristiske Bestræbelser kan der nu henvises S. 342 til Mar. Kristensens Behandling af Ordet „Modersmål“ (DSt. 1926, 66 f.).

4. Kapitel behandler Tiden fra Bernstorffs Fald 1770 til 1773 efter at han i det foregaaende har omtalt Gerstenbergs Andel i „Rolf Krage“. Det er Trykkefrihedstiden og Guldbergtiden med dens Kamp mod det tyske Element, Ewalds Frigørelse fra Klopstocks Indflydelse og Udviklingen af hans satiriske Evner (f. Ex. i „Mester Synaals Fortælling“). Heri omtales atter Forholdet til Moderen, og der drøftes, hvorvidt Nytaarsdigtet 1773 er rettet til Moderen eller ej, hvilket Forf. i Overensstemmelse med A. D. Jørgensen og Brix besvarer bekræftende. Ligeledes mener han, at den omstridte Kvinde i „Rungsteds Lyksaligheder“ er Moderen; han har paa Grund af sin brusende kunstneriske Magtfølelse kunnet glemme Striden med hende og takke hende, mener Forf. Uhyre fornuftigt erklærer han det i en Note for ligegyldigt Blækspild at strides om, hvem den Kvinde er, som Ewald i Rungsted-Perioden vilde have ægtet.

Endelig giver det 5. og sidste Kapitel Tiden 1773—81, ikke blot for Ewalds Vedkommende, men ogsaa for Wessel, der faar en lovlig hastig Omtale, ligesom hele det norske Selskab nok havde været en fyldigere Behandling værd. Desværre har Forf. ikke kendt Winsnes' nye Bog derom. Heller ikke har han i sine Noter omtalt Ida Falbe-Hansens „kætterske Tanker“ om „Kærlighed uden Strømper“ („Edda“ XIII (1920)), der jo bryder med den gængse Opfattelse paa en Maade, der mærkelig nok ikke har vakt synderlig Opsigt.

Naar jeg før nævnte Bogens Disposition som ejendommelig, mente jeg, at det i nogen Grad er gaaet ud over Helhedsbilledet af Ewald, der jo dog baade for Forf. og Læserne er det interessanteste. Næppe er man naaet til Ende med eet Afsnit om ham og har faaet fat i Forf.s Tanke, saa kastes man ind i noget helt nyt, og saa kan det vare adskillige tætrykte Sider, før man træffer ham igen. Det gør Fremstillingen af ham noget urolig, om end man naturligvis ikke undervurderer Forf.s Samvittighedsfuldhed. Hans lange Redegørelser tjener tydelig nok til at give Forudsætningerne for Ewald og staar der ikke blot for deres egen Skyld. Sikkert er Stoffet ogsaa svulmet op for Forf., thi han har ikke til Slut givet en samlet Slutningskarakteristik af ham og hele Perioden, hvor Undersøgelsen summeredes op. Der savnes et saadant Overblik, og der burde vel ogsaa i Bogen være gjort meget mere ud af Ewalds Sprog og Metrik end sket er. Med Hensyn til det første er der S. 353 Tilløb, men det havde dog været en smal Sag at meddele Eksempler paa Ewalds Ejendommeligheder, saa meget mere som Materialet allerede er samlet i Hans Møllers Disputats (Kiel 1906).

Forfatterens Litteraturkendskab er overvældende, herom vidner de 46 Sider Anmærkninger, som vil være fremtidige Forskere til megen Nytte. Han har fulgt med lige til de sidste Aars Arbejder, kender saaledes Poul V. Rubows „Saga og Pastiche“, Lollesgaard „Sprogforsken og Sprogfilosofien“, Otto Brandts „Geistesleben und Politik in Schleswig-Holstein um die Wende des 18. Jahrhunderts“ (1925), Carl Roos' Disputats om tyske Holberg-Oversættelser etc. Derimod har han kun overfladisk citeret Rønnings Værk; det er uretfærdigt kun at citere det en passant, thi selv om Rubows Dom derom (DSt. 1925. 98 f.) kan være aldrig saa sand, saa

er det dog hidtil det vigtigste danske Værk om Perioden. — Forfatterens fuldkomne Sprogbeherskelse ses bedst af de tyske Oversættelser af de danske Citater. Jeg har ikke truffet en Fejl deri.

Ovenstaaende grunder sig kun paa en enkelt Gennemlæsning af Bogen. Det er muligt, at mere sagkyndige Folk vil komme til andre Resultater, men jeg kan foreløbig ikke se andet end, at Dr. Magon ved sit flittige og dygtige Arbejde har Krav paa dansk Anerkendelse. Hans Interesse for Danmark, der er saa ægte og varm, bør ikke køles, og det maa haabes, at han maa faa Lejlighed til at fuldende sit Værk.

Aage Houken.

„ALADDIN“ OG SAMTIDENS DOM

I sit store Værk „Baggesen og Oehlenschläger“ (II, 1871, S. 158—161) har Kr. Arentzen henledet Opmærksomheden paa det satiriske Angreb, der fra konservativt Hold rettedes mod „Poetiske Skrifter“s Forfatter i den „*Skrivelse fra Poeten i Aabenraa*“, som gaar gennem to Numre af J. Werfels „Nyeste Skilderie af Kjöbenhavn“ for 1805 (Nr. 89, ¹⁹/₈, og Nr. 95, ⁹/₈). Tonen er slet ikke ueffent truffen, og Poeten i Aabenraa giver tilmed et meget levende Billede af den unge Oehlenschläger, den „unge brændende Poet af den nyere Skole“, som „tog sit Øienglas frem, og kigede mig med tindrende Øine bestandig i Ansigtet.“ (S. 1416). Arentzen gætter paa Sander som Ordfører for „de rette gamle Sæbekjælderfolk i den rette gamle Sæbekjælder“ (se hans „Adam Oehlenschläger“, 1879, S. 213—14).

Denne Epistel kan suppleres med et andet Indlæg i „Skilderiet“, som muligvis kan stamme fra samme Pen, og som Arentzen mærkeligt nok har oversat, skønt det kun følger tre Numre senere (No 98, ²⁰/₉ 1805, S. 1551—1561). Det er betitlet „*Atter en Prøve af min Avis*“, og det bringer — i nøje Efterligning af Samtidens Journalistik — en Række satiriske Smaastykker, hvis Adresse ofte er temmelig tydelig. Saaledes findes under Rubriken *Nyheder* følgende Ondskabsfuldhed til den altid vennsalige „danske Tilskuer“ Knud Lyne Rahbek:

Forfatteren af det berømte Værk: *den Stærblinde*, høitideligholdte nyligen sin Fødselsdag, ved hvilken Leilighed han indbød alle sine Venner. Paa Mangel af Rum kunde hele Personalet ikke indfinde sig, men det afsendte 432 Repræsentanter. Man saae heraf, at Forfatteren har circa 1544 *ædle* Venner, 5140 *simple* Venner, og 14,345 Ungdomsvenner, som alle findes omtalte med tilbørlig Roes i hans berømte Skrifter.

Til Oehlenschläger sigter aabenbart følgende:

Skuespil.

Onsdagen d. 10 hujus opføres den talende Faarekylling, et Lystspil i 13 Acter, udarbejdet efter det Arabiske ved Christopher Donnerkeil. NB. Da dette Lystspil udgjør 50 trykte Ark, saa kan det ikke opføres paa een Aften, men maa gives i enkelte Afdelinger. Hr. Z. spiller Faarekyllingens Rolle, og Hr. N. debuterer som Faarekyllingens Aand. Hr. Z's ypperlige Discantstemme vil komme ham meget tilpas her. Til Slutning opføres en Laplandsk Entree, hvori Jomfru XX svinger sig ti Gange rundt paa det ene Been, medens hun med den ene Haand holder Hr. X i Knebelsbartet.

— — — —

Seilfærdige Skippere.

Brigskibet *Smagen* og Cutteren sund *Fornuft*, som for nærværende Tid ligge ved Pladsen *Litteraturen* kaldet, agte med det første at seile herfra. Man melder sig hos Forfatteren af den talende Faarekylling, der, som velbestalt Mægler, har paataget sig denne Expedition.

Indkomne Skibe.

Fregatten *Tydskhed* kaldet er nylig indkommen fra Leipzig med en heel Ladning Vind, Svulst, Galimathias og Nonsense, som den har udlosset paa Pladsen: det nye Parnassus kaldet. Dette Gods er især brugeligt til tykke Bind Poesier, der skulle passere for Mesterstykker. Det sælges mod *contante* Betaling i Tønder og Skjepper paa Børsen.

H. G. Topsøe-Jensen.

FRED HVILER OVER LAND OG BY

Spørgsmaalet om denne Sangs Tilblivelse er ved F. Rønnings: Ingemanns Liv og Digtning 1927 (jfr. DSt. 1915 S. 205, 1921 S. 135, 1926 S. 172) atter kommet op. To Hypoteser staar overfor hinanden, den ene henfører Digtet til København den anden til Sorø. Ydre Bevisligheder foreligger ikke, men noget lader sig udlede af selve Digtet, og dette noget støtter den sidste Hypotese.

Langs Sortedamssøen strakte sig i gamle Dage Blegdammen, hvor ved Aftenstid Vogteren gik og blæste i sit Kohorn for at skræmme Tyvene bort fra Tøjet. Paa Dammen fjerne Vogter gaar — og lover Herrens Navn — skal altsaa være denne Vogter, der, naar han er færdig med at blæse i sit Horn, lader sin egen Stemme lyde, og det er denne Sang, Digteren en stille Juliaften paa sin Vandring ad Kærlighedsstien skal have hørt derovrefra.

Der er nu allerede noget barokt i den Forestilling, at Manden med Kohornet, og Kohornet var vel kendt i København, skulde blive til: Paa Dammen fjerne Vogter gaar — og lover Herrens Navn. Men saa er der Sceneriet. „Og Søen blank og rolig staar“. Blank, det kan siges, men rolig er et stærkt Udtryk om Sortedamssøen. Og saa er der Maanen og Stjernerne. Efter Hypotesen skulde Digtet være tilblevet sidst i Juli (1822); men sidst i Juli er Himlen endnu bleg, og der er ikke megen Maane; „fro smiler Maanen fra sin Sky — til Stjerne Stjerne ser“ passer først i Slutningen af August og ind i September, da Stjernerne faar Glans, og Maanen skinner igjennem Skyen; dette passer med at Ingemann just kom til Sorø midt i September. Men ogsaa Udtrykket „med Himlen i sin Favn“, er et underligt Udtryk om Sortedamssøen, men et overmaade smukt og naturligt Udtryk om den vidtstrakte Sorø Sø. Man har ogsaa nævnt det umulige i „ej Verden larmer mere“ anvendt paa Sorø, der er ingen Larm i Sorø. (Olrik i DSt. 1925). Maaske ikke. Men Ingemann behøvede blot at gaa ned gennem Klosterporten for at høre en Vogn drøne under Hvelvingen.

Det falder afgjort mere naturligt at henlægge Sangen til Sorø. Paa den vestligste Bred af Søen laa der en Engstrækning, der kaldtes Dammen,

der drev Vogteren med sit Kvæg (Ussing: DSt. 1915), og Udtrykket: Paa Dammen fjerne Vogter gaar — og lover Herrens Navn — kan da, af udvortes Grunde, med samme Ret henføres til Sorø. Det er Sangen derovre fra, Ingemann hører, eller tror at høre, om ikke just fra sin Bolig, der laa fjernt derfra, saa fra en anden Kant, eller ogsaa ude fra selve Søen, hvor han yndede at ligge og gyngte i sin Baad. Men det vilde overhovedet ikke ligne Ingemann at inspireres af den urolige Hovedstad til et Udbrud som: Fred hviler over Land og By, hvorimod det ligner ham saa ganske, i samme Øjeblik han opslaar sin Bolig i Sorø, da straks at gribes af Stemningen ved den stille Sø og udsynge den.

Johan Borup.

SOLBAANDSKÆP

I Ferslev-Vellerup og Kyndby-Krogstrup sogne, de vestligste noget afsides liggende egne af Horns herred i Frederiksborg amt betegner ordet *solbaandskæp* den leg, som ellers mest gaar under navnet *pind*, man *leger solbaandskæp*. Ordets omraade er snævert indgrænset. Det kendes ikke engang overalt i disse sogne, ti øst paa i Ferslev og Røgerup *spiller man pind* som i herredets østligere byer. I Ordrup af Krogstrup sogn findes ordet som vanskabning, idet man der *leger solmandskæp*, og samme form bruges i Dalby huse ude ved fjorden. Men i Vellerup, Vejleby, Venslev og Kyndby træffer man drenge, der ikke ved, hvad det er at spille pind, og udtrykkets omraade er saaledes herredets vestligste landsbyer fra Dalby strand i nord til Vellerup vig i syd.

Ved at sysle med vokalerne i det sprog, som tales i det sydlige Horns og i det nordlige Voldborg herred er jeg bleven opmærksom paa, at dialektvokalerne maa oversættes, hvis man ønsker at se dialektordene i rigsmaalets sædvanlige klædedragt. Derved har jeg fundet en tydning paa ordet *solbaandskæp*, som synes mig sandsynlig og ganske morsom, og som jeg meddeler for at henlede sprogkyndiges opmærksomhed paa udtrykket.

Der findes i disse egne sprog en lyd, som rigsmaalet ikke bruger. Den lyder som en mellemting mellem *o* og *u* efterfulgt af en *e*-lyd. Med den i Ordbog over det danske sprog brugte lydskrift maa den skrives *o'æ* eller *u'æ*. Det er en meget brugt vokal, der træffes hyppigere end *aa*-lydene, som den altid stedfortræder i ord, hvor rigsmaalet har lukket *au*. Tit erstatter den ogsaa det aabne *aa*. Den findes typisk i ord som en *aa* (*u'æ*), en *aas* (*u'æs*), saaledes (*'so'æledæs*), som saadan (*'so'ædan*), medens *aa*-lydene bruges i ord som *baand* (*bæ'n*), *gavl* (*gå'l*), *bund* (*bø'n*), *kun* (*køns*). I staaletraad findes den samme med kort aabent *aa* (*stæltro'æd*). Det er denne lukkede lyd, dialekten bruger i ordet *solbaand* (*'so'ælbæn*). Ogsaa ordet *solbænk* siges i disse egne med denne vokal (*'so'ælbæng*).

Hvor skriftsproget sætter *u*-tegnet, har sproget i Horns og Voldborg herreder forskellige vokaler. Der kan være kort og langt *u*, *o*, *ø* og *aa*. Det der har interesse i denne forbindelse er *aa*-lyden. Den optræder

fortrinsvis foran *n* og *m* og navnlig er det en regel, at der foran *ng* lyder en kort, aaben *aa*-lyd. Det hedder *læn'* (lunge), *tæn'* (tunge), *tæn'* (tung), *dæn'g* (dunk), *bængø* (bunke). Foran *n* og *nd* bruger dialekten mest en kort skarp *u*-lyd, men et aabent *aa* forekomme ogsaa, saaledes i *kæns* (kun), *kænsgau* (kundskab), *sbænsbøl* (spunshul) og *bæn* (bund). En lægmand, der lægger mærke til forskellen mellem *aa*-lydene i *tønde*baand og *tønde*bund, er temmelig vaer, men har man sin opmærksomhed henvendt paa det, er den tydelig nok.

I solbaandskæp findes dette korte aabne *aa*, og iklædt skriftsprogets daglige dragt vil ordet altsaa vise sig som saalbundskæp.

I denne form er dets betydning iøjenfaldende. Ordet betegner en leg, der leges med kæp langs jordbunden, og legens jordbundethed understreges ved navnets sammensætning af to ord, der betegner det samme nemlig grunden. Saalbundskæp er grundbundskæp, jordbundskæp, jordgrundskæp eller en anden kombination af ordene saal, grund, jord og bund, og giver man afkald paa forstærkningen, kan det meget pænt omskrives til grundkæp eller jordkæp¹, idet jorden ofte bruges i betydning grunden.

En saadan forstærkning af et udtryk ved ordsammenstilling er ikke noget enestaaende i det danske sprog. Kildevæld er lige saa hyppigt som kilde eller væld, et skarensbæst er nok saa slem som et skaren eller et bæst, garnets bindende ævne fremhæves i seglgarnsbaand og sædvane er noget meget solidt. Men iøvrigt er det jo muligt, at sammensætningerne skyldes en almindelig trang til udtværing. De sammensatte navnes art og mangfoldighed kunde tyde paa det. Sortedamssø for Sortedam eller Sortesø, Trehøjebakkerne, Selsø sø, Aabækgaard og ikke at glemme Søbysøgaard-sø er eksempler, hvis tal er let at øge.

I udtrykkets hjemstavn leger man saalbundskæp uden anelse om ordets oprindelige betydning. Det er ophørt at være en betegnelse, det er blevet et navn. Men de fra fædrene (bogstaveligt — ti det er en udpræget drengeleg) arvede lyde har man bevaret rigtigt, upaavirket, som de har været, af skolernes staveøvelser. Anderledes, hvor ordet kommer paa fremmed jord. Dér giver unøjagtighed i opfattelsen af det hørte mulighed for fejltagelser, der ikke korrigeres af ældre kammerater, som er fortrolige med ordet, og saaledes forklares formodentlig vanskabningen '*so'almønskæp* i grænseegnene Ordrup og Dalby.

I Skibby i Horns herred triller børnene trømlenold eller trømlenort, idet de ruller sig sidelænds ned ad en skraaning. Andetsteds har jeg set legen i en fikser mere forvoven form. Den legende sætter sig med benene over kors (budda stilling), fatter, idet armene ikke krydses, venstre fod med højre haand og højre fod med venstre haand, dukker hovedet ned i benkrydset og triller sig hovedkuls ned. Dette kaldes at trille solhjul. Et fortrinligt navn for legen i denne form, hvis solhjul = jordhjul.

¹ I Ramsøllille er navnet solpind (DSt. 1920 S. 134).

En mand i Dalby, Horns herred, har fortalt mig, at han legede sobold med sine gæster fra Ledøje — ligesom Vejleby et sted fjernt fra den alfare vej. Han lagde mærke til, at de kaldte legen solbold, og han tænkte, at dette var rigtigere end hans ord, ti disse folk var hjemmehørende nær ved hovedstaden.

I Skibby og tilgrænsende egne opfattede vi bolden som en so, der skulde drives i sti, og sodriverens modspillere repræsenterede de genvordigheder, der mødte driveren. Dette er maaske ogsaa opfattelsen i de egne, hvor legen kaldes so i hul, men det er jo ikke umuligt, at Ledøjerne har ret i deres solbold (formodentlig *so'æl*). Jordbold vilde i alt fald være en fortrinlig betegnelse, og sobold kan være et eksempel paa, at ændringen fra betegnelse til navn kan medføre ændring i begreberne.

Johan Repstock.

INGEMANN-STUDIER

Kjeld Galster: *Fra Ahasverus til Landsbybørnene*, Kolding 1927.

Dr. phil. Kjeld Galsters nye Ingemann-Bog „Fra Ahasverus til Landsbybørnene“ danner ved Synspunkter og Metode et Sidestykke til hans Undersøgelser over Ingemanns Romaner („Ingemanns historiske Romaner og Digte“. Kbhvn. 1922), som tidligere har været omtalt her i DSt. (1922, S. 164 ff.). En Læser vil møde samme Fortrin, men ogsaa samme Mangler, som var karakteristiske for det forrige Arbejde.

Dr. Galster behandler Ingemanns Digterliv fra de alvorlige Depressionsaar under Fejderne i Anledning af „Erik Menveds Barndom“ og ned til Udgivelsen af „Landsbybørnene“. Det er altsaa ikke en enkelt Periode, men en Række Perioder i Digterens Udvikling, en Bølgen op og ned med de positive Højdepunkter i „Holger Danske“, Morgen- og Aftensangene og „Landsbybørnene“. Undersøgelsen begynder ret brat — den forudsætter tydeligt Værket om de historiske Romaner — og den ender ogsaa lidt umotiveret, idet det sidste Tiaar i Digterens Liv skitseres paa tre Sider. Da Dr. Galster imidlertid ellers ligeligt har skildret Ingemanns nationale og hans religiøse Udvikling, forstaar man ikke, hvorfor han netop er stoppet op med „Landsbybørnene“ og ikke har ført sit Arbejde helt tilbunds; først Behandlingen af Ingemanns religiøse Digtning fra 1850erne, der er saa specifikt „ingemannsk“, vilde have fuldstændiggjort Billedet af den gamle Digter. —

Ogsaa denne Bogs Styrke er det med utrættelig Flid indsamlede omfattende Materiale, hvis Tilvejebringelse vidner om baade Udholdenhed og Skarpsindighed hos Forfatteren. Han har sikkert noget nær „skrabet Bunden“ her. Vi ved adskilligt mere om Ingemann nu, end vi før har gjort det, men selve Linjerne i det Billede, Schwanenflügel og Rich. Petersen i Firserne tegnede, ses ikke paa afgørende Punkter at være ændrede; Konklusionerne er omtrent de samme, selvom Præmisserne nu støttes af et langt mere omfattende Bevismateriale. Til Gengæld synes selve Stoffmængden i nogen Grad at have taget Magten fra Forfatteren; Fremstillingen virker overvejende annalistisk; man savner de Kapitler der skulde

sammenfatte Resultaterne i en endelig Karakteristik. Men bliver Bogen saaledes næppe det sidste Ord om Ingemann, vil i alt Fald en fremtidig Ingemannforskning med Taknemlighed hos Dr. Galster finde alle de besværlige Forarbejder præsterede.

Dr. Galsters Hovedinteresse er Digterpersonligheden, ja Mennesket Ingemann; først i anden Række Kunstneren, der for en Del maa træde i Skygge. Bogen giver os Ingemanns „Levned og Meninger“ med Bidrag til Forstaaelsen af hans Kunst. Imidlertid — det er dog udelukkende for den sidste Skyld, at vi interesserer os for de to første. Hvor tiltalende Ingemann end har været som Menneske, byder hans Liv og hans Filosofi kun paa lidet, der kan hæve ham op over en vis Almindelighed. Kun som Kunstner naar han (i sine bedste Ting) de store Højder. I Galsters Fremstilling tager imidlertid Mennesket langt mere Plads op end Digteren. Dette ses ogsaa i hans Interesse for privathistoriske Oplevelsers Betydning i Ingemanns Produktion. Ifølge Dr. Galster vil det saaledes være nødvendigt „saa godt som muligt“ at faa undersøgt de Maaneder under Ingemanns Italiensophold 1818, hvor han paa sin Rejse var sammen med Maria Bügel, hvis man vil forstaa Gloriantsangene i „Holger Danske“. Det er dog at vende Tingen fuldstændigt paa Hovedet. Snarere vilde man kunne sige det modsatte: — for at forstaa den Betydning, Ingemanns Hjerтеoplevelse paa Italiensrejsen har haft for ham (hvis den da virkelig har været saa gennemgribende, som Forfatteren energisk søger at bevise det), kan man f. Eks. gaa til Gloriantsangene, hvor den endnu synes at spejle sig. — Overhovedet spiller Maria Bügel en fremtrædende Rolle i Ingemanns Digtning, om man da ellers vil tro Hr. Galster: Berengaria, Gloriant, Sulamith, Faustina i „Landsbybørnene“. Uden at benægte Muligheden heraf maa det dog være tilladt at minde om, at de fire Skikkelser er saa indbyrdes forskellige, at man ikke let ser Fordelen ved at føre dem tilbage til en fælles Grundfigur. Men Tendensen hertil bunder i Dr. Galsters Forkærlighed for det alt for bogstavelige, de formentlig positive, haandgribelige Realiteter, som ogsaa faar ham til at anstille nogle besynderlige Betragtninger over Ingemanns Holger Danske og Gravlunds Studier af dansk Folkekarakter, eller som fører til mereologiske Undersøgelser af Vejrliget i Anledning af Morgensangenes Tilblivelse. Til Gengæld skal det indrømmes, at hele den Side af Ingemanns Digtning, som staar i direkte Relation til hans Liv, er grundigt og oftest overbevisende behandlet, saaledes Afsnittet Ahasverus.

Naar det her er sagt, at Forf.s Hovedinteresse for Digterpersonligheden har trængt hans Interesse for Digtningen i Baggrunden, saa skal dette forstaaes saaledes, at selve Synspunktet er altfor snævert. Ingemann behandles som et fuldstændigt isoleret Fænomen, hans Digtning ses næsten aldrig i dens Forhold til Samtidens. Som det gælder om de historiske Romaner, at der kun kan vederfares dem fuld Retfærdighed udfra literærhistoriske Synspunkter, saaledes gælder det ogsaa om Lyrikken, om Æventyrdigtningen og om Romanen „Landsbybørnene“. Men lige saa lidt som Forf. har set det som sin Opgave at placere Ingemann 1829—1852 indenfor den samtidige Digtning, lige saa lidt har han — bortset fra en Undersøgelse

af den religiøse Digtning i Kapitlet om Morgensangene — brudt sig om at give en samlet Vurdering af hans Poesi. Der findes i den store Bog adskillige Brudstykker af et Kapitel om Ingemanns Lyrik; Skade at det ikke blev skrevet!

Sammenlignet med Forgængernes Arbejder maa man vel derfor sige, at Dr. Galsters Ingemann-Undersøgelser er de bredeste, de grundigste og de solideste, rigtignok ogsaa de tungest læselige (navnlig „Fra Ahasverus til Landsbybørnene“ sætter ofte Læserens Taalmodighed paa en svær Prøve), der foreligger. Deres Grundsyn er nøgternt og ærligt. Kærligheden til Ingemann — en Børnekærlighed, der undertiden kan minde om Grundtvigs — er ægte, uden at Blikket for hans Svagheder derfor er svækket. Derfor vil man overalt støde paa klare og fornuftige Domme, lidt haandfaste, men aldrig skæve. Galster danner derved en behagelig Modsætning til den noget ængstelige Skelen til Fremskridtets Mænd og den altfor store Forsigtighed, som skadede Schwanenflügels Biografi. Men Galsters Bøger savner det principielle og metodiske Greb, som (alle Mangler og Svagheder tiltrods) gør Nørregaards Disputats til en virkelig litterærhistorisk Undersøgelse, selv om dens Resultater flere Steder er angribelige; og de mangler den fine Sans for Ingemanns Poesi, der gør Rich. Petersens Bog saa tiltalende (selv om en Del af Galsters Nøgtternhed her havde været paa sin Plads). — I Petersens lille beskedne Karakteristik synes ogsaa Opgaven hidtil bedst at være løst: at give Kunstneren, hvad der tilkommer ham; Mennesket hvad det har Krav paa, saaledes at det væsentlige altid gaar forud for det uvæsentlige.

Imidlertid — hvordan man end stiller sig til Dr. Galsters Metode, kan man kun beundre den Energi og det Arbejdsmod, der ligger bag hans Forfatterskab. I en Tid, hvor dansk Litteraturforskning har saa vanskelige Kaar som den nuværende, hvor derfor det lette Essay og den lille snævre Specialundersøgelse er eneraadende, maa man med Interesse og Beundring hilse den tungt bevæbnede Mand fra Kolding og hans to tungtlastede Studier over Digteren B. S. Ingemann.

H. G. Topsøe-Jensen.

BLICHERSKE SOLDATERHISTORIER

Nogle supplerende Bemærkninger til Artiklen i DSt. 1921.

Efter at være bleven gjort opmærksom paa og have gennemgaaet „St.-Helenapakken“¹ i Hærens Arkiv følte jeg lidt fastere Grund under Fødderne „paa den lidt farlige Sti“, som jeg havde betraadt under Forsøget paa at gøre de i „Soldaterhistorierne“ nævnte to „holstenske“ Ryttere, Niels Petersen og Søren Rasmussen, identiske med Husekræmmeren Jens Jensen og hans Kammerat Ras Rask i E Bindstouw. I 1858, da St. Helenamedaillen tildeltes de fleste af de danske Soldater — Befalingsmænd og Menige — som under Frankrigs Krige 1792—1815

¹ Om Pakkens Dokumenter og om St. Helenamedaillen se Kaptajn K. C. Rockstrohs Artikel i „Slægten“ Jan. 1927.

havde været i fransk Krigstjeneste eller „havde gjort Tjeneste mellem de med den franske Armee coopererende Alliance- eller Auxiliair Tropper“, levede nemlig Søren Rasmussen endnu, og gennem hans Ansøgning om at blive dekoreret med Hæderstegnet¹, erfarede jeg — hvad Stambogen² ikke havde angivet — at Niels Petersen og Søren Rasmussen var fra Tørring ved Skanderborg 3: fra den lille Landsby, der ligger godt 4 Mil sydøst for Lysgaard: „han bowwer helles en fi Miil hær Øster po“. Jeg nævnede vel denne By i Artiklen, men havde dog nærmest fæstnet min Opmærksomhed ved Tørring i Horsenseggen, i hvis Nærhed Herregaarden Rask ligger, hvorfra Søren Rasmussen kunde have hentet sit Navn ved Regimentet, det Navn, som Blicher, „da det lyder ganske kvikt, havde bibeholdt i sin Fortælling“. Dr. Marius Kristensen gjorde mig allerede dengang opmærksom paa, at „Rask i Ning- og Hadshereder er den almindelige Forkortelse af Rasmussen og derfor maaske ikke peger hen mod Rask Hovedgaard“. Og i Virkeligheden var Niels Petersen og Søren Rasmussen fra Gjern Herred, Naboherred til Ning- og Hadshereder, og den sidstnævnte kaldtes Søren Rask. (Se neden for).

Blicher offentliggjorde sin første Bindstouw-Fortælling („De fortunelest Oer i Jens Jensens Lyu“) i Majheftet 1827 af sit da nystiftede Tidsskrift *Nordlyset*, og i Anledning af Hundredeåret for denne litterære Begivenhed skrev jeg en lille Opsats om de to berømte Blicherske Ryttere i det illustrerede 14-Dages Skrift „Verden og Vi“.³

En Uges Tid efter Offentliggørelsen havde jeg den Glæde fra Kommune lærer Oluf Kristensen i Horsens at modtage et Brev (af 6/8), der ganske bestyrkede min Tro paa, at Blicher (paa sin ejendommelige geniale Vis) har gengivet den muntre Historie efter at have hørt den fortalt af Niels Petersen (No. 68 ved Holstenske Rytterregiment i 1813) eller maaske af Søren Rasmussen (No. 30 ved samme Regiment).

Med Hr. Kristensens Tilladelse gengiver jeg her et Udtog af hans Brev, der indledes med, at Brevskriveren introducerer sig som direkte Efterkommer af „Ras Rask“ — hans Farmors Far:

„... Min endnu levende Far, Kontorbestyrer Jens Kristensen, Skanderborg, født 1849, mindes endnu sin Bedstefader og hans Fortællinger fra Soldatertiden. Navnlig Sammenstødene med Kosakkerne synes at have interesseret den gamle Kriger, og min Far, der i Parentes bemærket aldrig har læst eller hørt „E Bindstouw“, kan gengive ordrette Udtalelser fra Søren Rasmussen, der paafaldende minder om „Jens Jensens“. Hvad mener De f. Eks. om denne, der skriver sig fra i Forgaars (min Far har, trods ca. 60 Aars Ophold i Skanderborg, bibeholdt sit jydsk Maal): „Søren Rask fotaal saa tit om Kosakkerne, dæ vil' prik Danskerne mæ

¹ Under 22/11 1858 meddeltes bl. andre Menig i holstenske Regiment Ryttere Søren Rasmussen Tilladelse til at bære den ham af H. M. de Franskes Kejser tildelte St. Helene-Medaille.

² Holstenske Rytterregiment. Stambog over Mandskab c. 1800—1840. Hærens Arkiv.

³ No. 15 27 Juli 1927.

djæ Pigkjæpper. Vi sku jo kal dem Lanser, saa han, men vi kalt dem aalle annet end Pigkjæpper. Men vi slow jo te dem te die fløw!“...

S. R. samlede sig som Hosekræmmer¹ en lille Kapital, for hvilken han købte Gaard i Haarby; han afhændede den senere og fik Aftægt af Køberen; Stuehuset eksisterer saa vidt jeg ved endnu.

S. R. har talrige Efterkommere i Skanderborg, Ry, Aarhus, Nørre Vissing, Høver, Venge og Haarby.“

Søren Rasmussens ovenomtalte Ansøgning (til Krigsministeriet) er dateret Haarby, Venge Sogn 17/7 1858 og Ordlyden af de to af de vedlagte „Attester“ fortjener at meddeles, da jeg særlig efter Modtagelsen af ovenanførte Brev føler mig ganske forvisset om, at Søren Rask virkelig er Forbilledet for en af Rytterne.

Skoleforstanderen i Haderslev, Sekondritmester Obel, udtaler om ham: „Nærværende Rytter Søren Rasmussen af Tulstrup Sogn og Tørring By, har i Undervisnings Skolen ved det Holstenske Rytter Regiment ved Examen erholdt den Værdi af 116, som berettiger ham til det hæderfulde Navn af en brugbar Krigsmand.

Eckernførde, den 22. Januar 1813.“

Og hans Sognepræst, Pastor Bruun, Dover og Venge Sogn, giver ham u. 15. Juli 1858 følgende Vidnesbyrd:

„Gaardaftægtsmand Søren Rasmussen (Tørring) lever endnu iblandt os i Haarby i en hæderlig Alderdom. Denne gamle Mand bevarer endnu noget ualmindelig kækt og mandigt ved sig, der berettiger til at antage, at han har været en særdeles brav Soldat.

Sveistrup Præstegaard.

Bruun.“

Er Blichers Hjemmelsmand m. H. til Beretningen om „de forunelest Oer i mit Lyu“ en af de to nævnte holstenske Ryttere, kender vi ogsaa Præsten, der ikke vilde gøre Jens Jensens Fader ældre end han var for at fri Jens for Soldatertjenesten: Pastor David Wenzel (f. i Ribe 1752) var Sognepræst til Alling-Tulstrup, Gjern Herred, Aarhus Stift, fra 1797 til sin Død 1824 og gift med Dorothea Christiane Brochmann, som fornuftigvis beholdt baade Smørret og den store sorte Kok.

Niels Petersens og Søren Rasks Fødeby Tørring ligger mellem de to Kirkebyer Alling og Tulstrup øst for Jul og nord for Knud Sø.

Præstegaarden var den Gang i Alling (den er først i 1893 flyttet til Tulstrup) og over Korbuen i den lille Alling Kirke findes den Dag i Dag en Blikplade med Inskription over Præsten D. H. Wenzel.

Er denne beskedne Mindetavle netop ikke et Udtryk for, at Pastor W. har været „møj gue mod fatte Folk?“

O. Bauditz.

¹ Fremhævet af mig.

SMANKE

I en Indberetning til Stednavneudvalget af $\frac{8}{9}$ 1927 for Tjele Skov-distrikt — et Led i Stednavneoptegnelsen i vore Skove — kom der Oplysninger om nogle Stednavne, som indeholdt et mærkeligt Ord: *Smanke*.

1. *Kartoffelsmanken*. Har været Agermark i gl. Dage. (If. Generalstabens Maalebordsbl. liggende i Skoven Birkelund, i en Indskæring i en temmelig stejl Bakke, der efter Kortet at dømme paa ca. 50 m falder ca. 10 m).

2. *Margrethesmanken*. En dyb Dal med en Del store Sten. (If. Gst. Mbl. liggende tæt Ø. for Nr. 1, Indskæring i samme Skrænt).

3. *Broksmanken*. (If. Gst. Mbl. en noget langstrakt Dal i Lindum Skov, over 2 km fra Nr. 1 og 2).

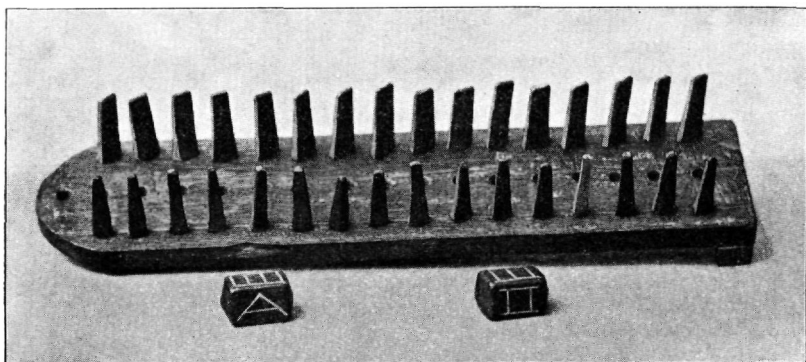
4. *Ørneredesmanken*. Hvor Ørnen har boet. (If. Gst. Mbl. en snæver, ret stejl Dal, der ligesom Nr. 3 sænker sig ned mod Kvensø, men c. $\frac{1}{2}$ km S. for denne. Paa 200 m falder den c. 33 m).

5. *De laadne Smanke*. En stor Dal. (If. Kortet beliggende i stærkt kuperet Terræn i Løvskov, Bigum Skov, $3\frac{1}{2}$ km SV. for Nr. 4).

Der kan efter det foreliggende ikke være nogen Tvivl om, at her maa findes et Ord *Smanke*, som betyder „Kløft“. For at faa dette yderligere bekræftet, skrev jeg herom til Indberetteren, Hr. Skovrider H. F. Horstmann, Tjele, og fik $\frac{14}{9}$ fra ham denne Oplysning: „De Steder her i Skoven, der bliver nævnt Smanke eller Smanker, er nogle *snævre Dale*, og er altid nævnt saaledes af Folk her paa Egnen. Mon Ordet ikke staar i Forbindelse med Smøge?“ Og $\frac{21}{9}$ skriver han paa ny: „Da jeg nu har talt med flere Mennesker angaaende Navnet *Smanke*, kan jeg meddele, at Navnet er almindelig her paa Egnen. Den ene Mand fortalte mig: „Da han var Røgterdreng, blev der ofte sagt til ham, især om Efteraaret naar det blæste: „I Aften skal du sætte Faarene i *Smanken*“. Smanken var en snæver Dal“.

Trods det, at jeg har ret betydelige Samlinger af Appellativer i Stednavne, har jeg dog ingensinde før truffet Eksempler paa dette Ord. Det kendes saavidt jeg kan se hverken i Dansk eller i de øvrige nordiske Sprog, og derfor vilde jeg gerne have Oplysninger om, hvorvidt det iøvrigt maatte være kendt her i Landet. Gaadefuldt ser det ud; Endelsen *-ke* kunde jo tyde paa en Diminutivdannelse; paa Forhaand tør man heller ikke afvise den Mulighed, at her kan foreligge et sammensat Ord, jvfr. at Stednavnet Sminge er opstaaet af Smaa-Enge (1207 Smaheng). Kunde der paavises flere Eksempler paa Ordets Forekomst, vilde det sikkert bidrage meget til den rette Forstaaelse.

Gunnar Knudsen.

I. Daldøs-Spillet fra Thisted-Museet.

II. Et ægyptisk Elfenbens-Spil fra 12. Dynasti; Pindene er forsynede med Dyrehoveder.
Fra Lord Carnarvons ægyptiske Samling. (Afbildet efter The Illustrated London News
5. Marts 1927).

DALDØS

AF

H. BILLESKOV JANSEN

FEILBERG: Spilles paa „en daldøsbræt“ med Terninger mellem 2 Partier, som har forskellig mærkede Smaapinde i Huller paa Brættet.

ORDBOG OVER DET DANSKE SPROG: Brætspil med Terninger af uvis Oprindelse. J. P. J. I. 153 „... han havde spillet Daldøs med Marie.“

Den Hjemstavnsfølelse, som er en alt beherskende Side af Thyboens Tankeliv, lader mig ikke i mindste Tvivl om, at Masser af Thyboer nedstamme i direkte Linie fra dem, der hvile i de Tusinder af Gravhøje, som kuple sig over Thyland. Jeg kender gamle Bønder, der aldrig ere komne og — for sikkert — aldrig i deres Liv vil komme Syd for Limfjorden. Hvis Hr. Professor Dr. H. Nielsen — i Stedet for paa Gjøl og Øland i Limfjorden — havde foretaget sine med Kranierne fra Oldtiden sammenlignende antropologiske Undersøgelser paa Hanstholmen, vilde Professoren mulig have fundet en mindre krydset Befolkning end paa de nævnte Øer. (Cfr. Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1906). Og ned igennem Tiderne har den af-sides Beliggenhed medført, at gamle Skikke og Ord holdt sig meget længe her i Thy. Som et Udslag heraf er det maaske, at det for nogen Tid siden lykkedes mig at finde — maaske det sidste — Daldøs-Spil der eksisterer og — højst sandsynligt — netop det Spil, som J. P. Jacobsen har set og spillet med.

Vest for Thisted nær Klit og Vesterhav ligger i Vang Sogn den gamle Gaard „Færgegaard“, som allerede nævnes i Middelalderen. Jacobsen havde en Onkel, Thomas Overgaard, som boede dér i Nærheden, i Tvorup, og som hans Forældre med Børneflokk tit besøgte om Søndagene. Hen paa Dagen endte da hele Familien ofte paa „Færgegaard“, hvor den gamle Dame, som har foræret Museet i Thisted Daldøs-Spillet, var Datter i Huset og i sine Pigeaar tit har fordrevet de lange Vintertimer dermed. Hun var ofte sammen

med Jacobsen ved dennes Besøg paa Gaarden og selv om den gamle Frue ikke erindrer at have set Jacobsen benytte Brædtspillet, saa er det dog højst sandsynligt, at Digteren har set det i Folkestuen, hvor det stod til almindelig Afbenyttelse. Der kan i alt Fald næppe være Tvivl om, at Jacobsen har syntes, at Navnet Daldøs havde en Klang af Fortid og derfor ladet Ulrich Frederik og Marie spille dermed. Hvorom alting er, saa findes Ordet i dansk Litteratur kun paa det angivne Sted og jeg har ikke her i Thy kunnet opspore nogen udenfor „Færgegaard“-Børnene, der have set Spillet. Min gode Nabo, en ældre Smedemester, der døde fornylig 80 Aar gammel, har meddelt mig, at hans Moder havde sagt, at hendes Moder igen havde fortalt, at naar Smedens Bedstefader havde spist til Aften, sagde han ofte til sin Kone: „Ja Mutter, vi skal vel have „en Dallepind“ før vi gaa i Seng“. Dette rækker i alt Fald 125 Aar tilbage og i Smedemesterens Hjem var intet saadant Spil. J. P. Jacobsens Papirer paa Det kgl. Bibliotek indeholder ikke nærmere Oplysning om Ordet Daldøs, men efter det foran oplyste er der jo al Sandsynlighed for, at han har det fra sine Besøg paa „Færgegaard“.

Som det af foranstaaende Afbildning vil ses bestaar Spillet af et Brædt (31 Cm. langt, 8 Cm. bredt). Paa hver af Ydersiderne er 16 Huller, og i Midten 17. Spillerne have hver sin Side, og naar Spillet begynder, har hver i de respektive Huller 16 Pinde, hvoraf det ene Sæt er noget bredere end det andet. Til Spillet hører to Tærninger af usædvanlig Form, lidt aflange med lave Pyramider for de lange Sider, saa at de kun kunne ligge ned paa disses Flader, de ere betegnede ved indskaarne II, III, IIII og A, hvilken sidste kaldes „Dallen“.

Det afbildede Spillebrædt er skaaret af en gammel Røgter paa „Færgegaard“, Kaldal, der var en gammel Mand, da den nuværende Proprietær, som nu er op i 70'erne, var ung. Det er lavet af Drivtømmer, han havde fundet paa Stranden ved Vesterhavet; Brættet er saaledes af Mahogni, Pindene og Tærningerne vistnok af Teaktræ.

Først slaaes der om, hvem der skal begynde — højeste Slag begynder — og ingen af Spillerne maa begynde at flytte sine Pinde før han har faaet „en Dal“ [dal'] og alle Pinde skal „fordalles“, førend de maa flyttes. Fra Siderne rykkes ind paa Midterlinien efter det Antal, der slaaes med Tærningerne, idet en Dal repræsenterer 1 Træk. Faaes 2 Daller paa een Gang 3: „Dal Dal“, maa Spilleren flytte 2 Pladser og kaste en Gang til. Spillerne have Lov

til at dele Flytningen af sine Pinde i 2 Dele efter de Tal, han har paa Terningerne. Naar Spillernes Pinde ere naaede til Midtliniens Ende, flyttes de ind paa Modpartiets Side. Man maa ikke flytte forbi sine egne Pinde.

Hvis man ved Flytningen naar de Huller, hvori Modpartens Pinde staa, er disse „døde“ og tages op fra Brædtet. Det gælder altsaa om saa snildt som muligt at kombinere sine Flytninger, saa at man stedse staar truende bågved Modpartens Pinde. Som det vil ses er det heldigst at have een af sine Pinde staaende „fordallet“ nederst ved Indgangen til Midterlinien, idet Modparten, naar han svinger ind paa denne, saaledes er truet af denne Forpost. Jeg kan bevidne, at Spillet er fuldt af Spænding, Overraskelser, Sejre og Skuffelser. Den gamle Frue, der endnu er en Mester i at spille Daldøs, var saa elskværdig at demonstrere Spillet for os en Dag i mit Hjem. Efter adskillige Sejre over forskellige af Familiens Medlemmer lykkedes det en af Drengene at holde „Mandefaldet“ paa Fruens Side paa Højde med sit eget, i den Grad, at hver af dem tilsidst kun havde een Pind tilbage. Nu gik det over Stok og Sten paa Jagt efter hinanden og Tærningerne raslede paa Bordet som ustandselige Smeld fra Armbrøste. Tilsidst endte det med, at Fruens Krieger maatte springe over Drengens og kom til at staa indenfor Skudvidde og det lykkedes ham at slaa det spærrende Antal og dræbe Fruens Krieger. Da var der flere Gange forgæves kaldt til Aftensbordet og den gamle Dame tørrede sit Ansigt og sagde: „Puh ha! Han løb mig ganske svedt!“

Med Hensyn til Oprindelsen af Ordet „Daldøs“ skal jeg med mine Sprogkundskaber ikke indlade mig paa at paavise denne, men nøjes med nedenstaaende Oplysninger.

Fra afdøde Lord Carnarvons Samling af ægyptiske Antikviteter er foranstaaende Fotografi af et Spillebræt fra det 12. Dynasti's Tid, afbildet i Illustrated London News for 5. Marts 1927. Ligheden mellem dette og vort Daldøs-Spil er umiskendeligt, 15 Huller paa Ydersiderne, 10, hver i 2 Rækker, mellem disse og Spillepinde af forskellig Højde.

Dalles betyder paa Fransk smaa Sten eller Marmorstykker til Brolægning paa Fortove eller i Kirker m. v., altsaa en Slags Mosaik og „døs“ kunde jo muligvis hænge sammen med duo (deux). Men ganske vist er det jo noget usandsynligt, at Spillet er kommen til os over Frankrig; en Overgang fra latinsk talus („Tærning-

spil“) til fransk dalle kan der heller ikke, etymologisk set, være Tale om.

Terningespillet gaar ogsaa i Danmark tilbage til Oldtiden. Ligesom i sin simpleste Form i Rom — talus og tessera — brugtes hos os Knogler fra Faarets Fod — astragalus — og i en Grav paa Skellerup Mark, Onsild Herred, Randers Amt, er endog funden 22 af disse ensartede Knogler. Dette er anført af Sophus Müller i Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1900, p. 183 og flg. og S. M. udtaler samtidig, at der ikke kan tvivles om disse ejendommelige smaa Bens Anvendelse til Spil og dettes Optagelse fra Romerne. Romerske Terninger og Spillebrikker træffes i samtidige Grave i Norden og intel tyder paa at slige Spil skulde tidligere være fremkomne hos Barbarerne.

Det er da maaske værd i denne Sammenhæng at lægge Mærke til, at talus — foruden at betyde Hæl — ogsaa anvendes som Betegnelse for Fodknokkel, men jeg maa opfordre de Sagkyndige paa dette Omraade til at se at udfinde, hvorfra Ordet Daldøs er kommen til os.

OM MELODI I TALE OG SANG

AF

ALF BO

I

Mens andre Sider af Fonetikken er Genstand for en meget indgaaende Behandling, har den tonale Side — Studiet af Talens Toner — ligget ret uopdyrket, i hvert Fald for vort Sprogs Vedkommende, mens man dog samtidig er klar over, hvor stor en Rolle Taletonerne spiller for Talesprogets Stemnings- og Meningsindhold og for dets nationale Ejendommelighed. Men disse Toner er saa flygtige og tilsyneladende saa uberegnelige, at de ofte synes et ganske vilkaarligt Akkompagnement til Ordene. Men for den, der kommer til at lytte efter, aabner der sig stadig større Lovmæssighed i dette flygtige Materiale, en Lovmæssighed, der til en vis Grad er beslægtet med Musikkens, idet Talen under Rytmens eller Stemningens Indflydelse udnytter Tonernes Styrkegrad, Højde, Længde, Tempo og indbyrdes Klangforhold paa utallige Maader med en refleksmæssig Sikkerhed, der først svigter, hvis man bevidst vil reproducere disse Figurer.

Tonernes Evne til at udtrykke en Stemning uafhængig af Ordene kender enhver; man behøver blot at tænke paa, hvor ofte man med lukket Mund giver sin Stemning et forstaaeligt Udtryk, hvad enten man brummer en Tonefigur, der udtrykker Spørgestemning, Tvivl, Utaalmodighed, Forbavselse, Beklagelse eller Velvære. Og man vil, naar man sammenligner med Tekstmelodier, blive slaaet af, i hvor høj Grad disse anvender Stemningsfigurer, der svarer til Taletonernes. Hvem har ikke lagt Mærke til Spørgfiguren i første Linie af Melodierne til „Husker du i Høst“ eller i Linien „Fatted du den Klang i Fuglens Tone“? i „Droslen slog“, — eller i første Linie af Carl Nielsens Melodi til „Hvem sidder der bag Skærmen“? Ligeledes er Indignationsfiguren i Mel. til Drach-

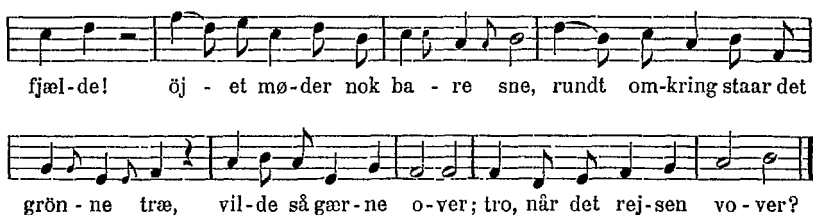
manns „De vog dem — — —“ i Linierne „Hvem gemmer vi vel ellers vore Kranse til! Søster hvad er det, Du siger“ — en sikker Fiksering af den tilsvarende Talefigur.

I „Paa Vossevangen“ kan vi aflæse en nydelig Forsikringsfigur i Linien: „Ja tro du mig, jeg siger dig — — —“. Den dybtliggende enstonige Figur, man ofte henfalder til, naar man meddeler noget uhyggeligt, kan man genfinde i Slutlinien „ham suse vildt forbi“ i Sangen „Paa Sjølund's favre Sletter“ og talrige andre Steder. Fremdeles naar vi finder visse Melodier med stærkt kromatisk Melodigang „sentimentale“, hænger det maaske sammen med, at Halvtonetrin ofte anvendes i Talemelodi som Udtryk for Vemod, Beklagelse og lignende „sentimentale“ Stemninger, smilgn. Figuren „Taarer skal“ i „Kommer hid I Piger smaa“ eller Halvtonetrinene i Linien „Men den, som har slet ingen Ven“ i „I fjerne Kirkelaarne“; man kan her genkende Beklagelsesudtryk fra daglig Tale, — en Tonegang, der kan være karakteristisk for visse Personer, ja kan blive karakteristisk for visse Egnes Sætningsmelodi. Mon det ikke er gaaet andre, som det gaar mig, naar jeg paa Aarhus Banegaard sætter mig ind i Ning-Herreds-Toget, at der lyder som noget af en Forurettelse i den lokale Sætningsmelodi med deres hyppige Anvendelse af et højtliggende dalende Halvtonetrin (med efterfølgende brat Fald), som f. Eks.

Eller prøv at „sige“ saadanne Børne-Sange som „Højt fra Træets grønne Top“ eller „Danse, danse Dukke min“, saa vil man blive sig bevidst, hvori Barnesproget er forskelligt fra de voksnes Sprog i tonal Henseende: De tryksvage Stavelers friske — eller overdrevne — Hoppen op over de trykstærke.

Dette er et lille Udpluk af en Samling Eksempler, der har overbevist mig om, at Stemningsudtrykkene i Tale og Sang er beslægtede. — Men ikke blot det refleksmæssige Stemningsudtryk, men ogsaa de af Traditionen udformede lokale eller nationale Ejendommeligheder i Talemelodien kan afspejle sig i Tekstmelodierne, især naturligvis i de mere udpræget nationale Melodier. Hvis man saaledes sammenligner nedenstaaende fire Melodier til „Undrer mig på“, hvoraf de to første er norske, de to sidste danske, saa vil

fjæl-de! øj - et mø-der nok ba - re sne, rundt om-kring staar det
grøn - ne træ, vil-de så gær-ne o-ver; tro, når det rej-sen vo-ver?

Heise.

Un-drer mig på, hvad jeg får at se o - ver de høj - e
fjæl-de! Øj - et mø-der nok ba - re sne,
rundt om - kring står det grøn - ne træ, vil-de så ger-ne
o - ver; tro, når det rej - sen vo-ver?

M. Eskesen.

Und-rer mig på, hvad jeg får at se o - ver de høj - e
fjæl-de! øj - et mø-der nok ba - re sne, rundt omkring står det
grøn-ne træ, vil-de så gær-ne o - ver; tro, når det rej - sen
vo - ver?

II

Jeg har her været inde paa det rent refleksmæssige Stemmingsudtryk og de af Traditionen skabte Ord- og Sætningsmelodier. Men desuden er der tonale Fænomener, der bedst finder deres Forklaring i Rytmens Krav.

Naar Gymnastiklæreren tæller til Gang 1 — 2 . . 1 — 2 . ., saa vil man sjældent høre en ganske monoton Tælling, men en rytmisk Vekslen i Tonehøjde svarende til det vekslende Fodskifte. Da Bevægelsen med højre og venstre Fod er lige „vægtig“, idet de har samme Kraft, samme Varighed og samme lydlige Resultat, saa kan denne Toneveksling ikke have dynamiske Aarsager, men maa være af rent rytmisk Art.

Vi kan overføre denne gentagne Tonefigur paa Remsen:

ˆ1 — ˆ2, ˆ1 — ˆ2
ˆet Par ˆStøvler, ˆto Par ˆSko¹,

saaledes at vi gentager nøjagtig det samme Tonespring hele Verset igennem; men man vil da høre, at man trods Nedgangen paa „Sko“ faar en Fornemmelse af noget uafsluttet, af at Sætningen bør gentages. Den rytmiske Ligheddannelse bliver næsten som et Symbol paa Uendeligheden.

Vil man derimod høre Verset som en absolut afsluttet Enhed, maa vi have en rytmisk Modsætningsvirkning frem, idet vi lader „Støvler“ne faa en udpræget Højtone korresponderende med Dybtonen paa „Sko“.

Hermed har jeg antydnet de to rytmiske Fænomener Ligheddannelse og Modstilling, hvis Rolle i Melodidannelsen sikkert er større, end man har været opmærksom paa.

Lighedannelsen vil ofte høres som Akkompagnement til en fortsat rytmisk Bevægelse, som naar Barnet sætter Gyngestolen i Gang og siger: ˆGynge — ˆgange — ˆgynge — ˆgange — — eller naar man udtrykker Urets Pendulbevægelse ved ˆTik — ˆtak, ˆtik — ˆtak — — eller ved alle de mange andre Ekko-Ord med Vokalskiftet i-a². En mere

¹ Jeg henter Tegnene for Højtone ˆ og Dybtone ˆ fra Jespersen: Modersmålets Fonetik.

² Aarsagen til den faste Rækkefølge af Vokalerne i-a (Ding-dang, bim-bam, trip-trap etc.) kan maaske søges i Vokalernes egen Tonehøjde; Vokalen a uden Stemmebaandstone har dybere tonalt Leje end i (hvad man kan overtøye sig om ved at hviske dem) og egner sig derfor bedst til at slutte Figuren. Dybere endnu er ø og u; derfor: Tip-tap Tønde. Bim-bam-bum.

logisk Udnyttelse af Ligedannelsen har vi ved Ordgentagelser som i Sætningen:

„Hun sad og rokkede frem og tilbage, frem og tilbage“

Man kan prøve, hvor umuligt det vil være at vende Figuren om anden Gang og sige:

„frem“ og tilbage, „frem og tilbage.“

Man er bunden til den først anvendte Figur. Herfra er Skridtet ikke langt til, at Ligedannelsen løsriver sig fra Rytmen og bliver det tonale Udtryk for logisk Sidestilling af flere ensartede Led. Jeg nævner som Eks. følgende Sætning fra Jespersen: „Modersmaalets Fonetik“ (S. 150): „På bordet lå i broget uorden: nogle noder, en pistol, et par askebægere, fire-fem uindbundne bøger, en skiden flip, nogle gamle alviser, en halvvrøget sigar, en pisk o. s. v.“

Prof. Jespersen giver følgende Forklaring paa den stadig gentagne Nedgang: „Hvor der følger mange sideordnede ord efter hinanden, vil man almindelig ved opgang på de første vise at man ikke er færdig; men der er tilfælde, hvor nedgang vil gøre mere virkning. — — Her frembringer jeg ved ligesom at sætte punktum efter hvert led et langt kraftigere indtryk af den uordnede masse; jeg synes hver gang at sige: jeg kunde egentlig ligeså godt holde op her, for jeg blir dog aldrig færdig“.

Jeg mener ogsaa at høre, at Melodien angiver en vis Uendelighed; men jeg tror, det ligger i de ligedannede Tonefigurer, ikke i Nedgangen, der snarere udtrykker den talendes Mishag eller Forargelse over den uordnede Masse.

I Sangmelodierne træffer vi Ligedannelsen i næsten hver eneste Melodi, ofte uden nogen tilsvarende Tekstfigur. Hyppigt ser man dog, at en foreliggende Ligedannelse i Melodien skaber Ordene, idet den fremkalder en logisk Ligedannelse i Teksten. Det er f. Eks. Tilfældet i Figurerne

„Kuck-kuck, Kuck-kuck, (rufts aus dem Wald“).

„Glade Jul, dejlige Jul — —“.

„Sov sødelig, sov blødelig — —“.

hvor Melodiens Ligedannelse formentlig er ældre end Tekstens. Omvendt vil ofte Teksten fremkalde en tonal Ligedannelse; saaledes vistnok i Melodien til Wilsters Holberg-Sang „Før var der knap

skrevet —“; hvor der i sidste Linie findes en mærkelig Lighedannelsesfigur, der passer daarligt i første Vers, men virker forbavsende mundret i Verset:

Og Holberg sin mandige Røst oplod
om Daarernes Lader og Fagter,
saa levende som de gik og stod
med Ansigt, med Tale og Dragter,

saa det formodentlig er dette Vers, der har dannet Melodiens egentlige Tekstgrundlag, hvad Versets øvrige Indhold nok kunde berettigge til at mene.

Selv om Lighedannelsen udvides til en længere Figur der repeteres uforandret, vil den i Sangene vedblive at beholde sin „sidestillende“ Virkning. Naar vi træffer en saadan tonal Repetition som til Ordene

„ej lyfts en höjd mot himlens rand,
ej sänks en dal, ej sköls en strand“

(i „Vårt land“), saa føler vi, at Ord og Melodi svarer godt til hinanden. Derimod kan Ord og Melodi ofte komme i en slem Uoverensstemmelse. Naar saaledes Melodien til „Langt højere Bjerge“, der i Virkeligheden er laant fra en anden Sang, lader første Liniepars Tonefigur gentage sig uforandret til andet Liniepar, saa udvisker den 3. Linies „men“ og den Modsætning, som hele Sangen igennem hersker mellem Ordene i første og andet Liniepar. Teksten kræver her en antitetisk Melodigang; men vi har nu sunget Melodien saa tit, at vi næppe mærker, hvor ulogisk den er, hvor den luller os ind i sit „Ligeløb“.

III

Mens vi i Lighedannelsen har det tonale Udtryk for Sidestilling, har vi Midlet til at udtrykke Forskel i den tonale Modstilling; d. v. s. høj og dyb Tone i indbyrdes Modsætning eller to Tonebevægelser i indbyrdes modsat Retning. I „Modersmålets Fonetik“ S. 148 er der et Eks. i Spørgesætningen: „Vil du 'ind' eller 'ud?'“ med Højtone paa ind og Dybtone paa ud. Figuren er temmelig fast. Man kan ikke vende den om og sige: „Vil du 'ind' eller 'ud?'“, fordi Dybtonen naturligst ligger paa Slutstavelsen; derved kommer første Led af Antitesen ogsaa til at ligge fast som Højtone; dog kan

vi i Stedet for den rene Højtone og Dybtone have en indbyrdes modsat Tonebevægelse, en Glidning op paa ind og ned paa ud¹.

I „M. F.“ er denne Sætning behandlet som en Slags Spørgesætning. Men ogsaa udenfor Spørgsmaal kan vi træffe den tonale Modstilling som i Vendingen:

„Enten 'Skidt eller Ka₂nel“.

Fra en Opførelse af „Ambrosius“ i Friluftsteateret har jeg Figuren:

„Efter Bordet skal du 'staa' eller tusind Fodskridt „gaa“

med en Oktav mellem staa og gaa.

Den tonale Modstilling bliver særlig tydelig i disse Sætninger med deres alternative Karakter; men den er hørlig overalt, hvor vi har en logisk Modsætning, der skal fremhæves. Fra en Grammofoonplade med en vulgær Historie har jeg følgende Sætning:

„Den ene kom til at hedde 'Kejser' og den anden Ca₂rolus“.

med en Sekstafstand mellem Højtonen og Dybtonen. — Fra en Oplæsning af „Kejserens nye Klæder“:

„Ligesom man siger om en Konge, at han er i 'Raadet', saa sagde man altid her: Kejseren er i „Klædeskabet“.

I Anekdoten om Fr. II.s Brev til Voltaire: „Voltaire ist ein Esel.
Fr. II.“

beror Pointen netop paa den tonale Modstilling, idet Voltaire, da han læser Brevet, lægger Højtone paa ein og Dybtone paa Zweite: „Voltaire ist 'ein Esel', Friederich der „zweite“. (eller med modsat Tonebevægelse glider op paa ein og ned paa zwei).

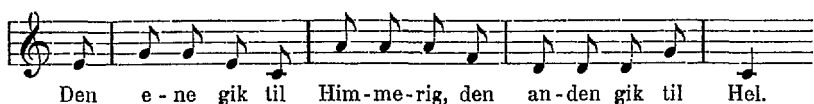
Vælger vi en lignende Tanke-Modstilling i rytmisk bunden Form og læser den med rytmisk-skematisk Tonegang:

Den 'ene gik' til 'Himmerig',
den „anden“ gik til „Hel.

saa kan vi ikke blot høre Forskellen paa Himmerigs Højtone og Hels Dybtone, men tillige Forskellen paa den ene, som faar relativ Højtone, omend mindre høj end Himmerigs, og den anden,

¹ Palmer fortæller et Sted: I heard a Japanese teacher ask the following unintelligible question: „Is a 'table' or a 'boot' made of leather?“ wichi should have been of course: „Is a 'table or a „boot — —“? (P.s Højde- og Dybde-Tegn er her omskrevet til de i „Modersmålets Fonetik“ anvendte).

der skønt Ordet er trykstærkt, faar relativ Dybtone, saa at man uden Vanskelighed kunde danne en primitiv Melodi til Teksten:

Man kunde fristes til at sige, at Ordene har gjort Melodien; men i Virkeligheden er det, som jeg mener at kunne vise, Rytmen:

I det Versemaal, vi kalder „Aleksandrinen“, er den antitetiske Højtone særlig fremtrædende og understreger her ofte Tanke-modstillinger, som vi kender dem fra „Kærlighed uden Strømper“ og „Peder Paars“:

„Du Elskov er min 'Lyst', du Dyd min Kæledægge“.
 „En Fisk er skabt til 'Rist', en anden til en Gryde“.

Men det mærkelige er, at man ogsaa kan høre Højtonen paa 3. Fod, selvom der ingen logisk Modstilling er i Teksten:

„Han tog en Rejse 'for' fra Kallundborg til Aars“.

Hertil svarer en Talefigur, jeg ofte har hørt, og som øjensynlig er fæstnet ved hyppig rytme-fast Gentagelse: Efter Middag tager alle hinanden i Hænderne og siger i Kor:

Tak for 'Mad og' Velbe, komme.

med en Højtone paa Mad, som er altfor udpræget til at kunne skyldes almindelig Trykstavelsesaccent; ej heller er der i denne korte Ordgruppe Anledning til en Fortsættelses-Optone. Højtonen skyldes det rytmiske Instinkt, der — hvor der er Betingelser til Stede — søger at inddele Stof i lige vægtige Grupper. Jvfr. den rytmiske Læsemelodi i følgende Rim:

„Budding, Æbler, Te og 'Kage',
 aa, hvor det skal dejlig smage“.

Eller: „Man græder for han er ej 'mer';
 man husker, hvad han var, — og ler“.

Eller uden Ord: „Da dei, da dei, da dei, da 'dei',
 da dei, da dei, da dei da dei“.

Det faste Punkt i denne rytmiske Tonemodstilling er den dybe Slut-Tone; fra den regner Instinktet baglæns og halverer en bestemt overskuelig Stofmængde ved denne skarpe Højtone, der er

Rytmesansens Halvmilepæl. (Indenfor de enkelte Dele kan Rytmen melodiskabende Delinger forfølges yderligere, og her ligger sikkert Oprindelsen til talrige primitive Melodier¹.)

At den tonale Modstilling er saa synlig i Aleksandrinen, beror nok paa den symmetriske Deling ved Pausen i Midten (Cæsur), der gør Aleksandrinen til en Vægtstang med lige lange Arme. Dette Ligevægtsforhold er gunstigt for Opstilling af Modsætninger, og hvor det ikke er til Stede, svækkes Kontrastvirkningen baade logisk og tonalt. Saaledes kaldes Drachmanns Sang: „De vog dem, vi grov dem en Grav i vor Have“ gerne af Skolebørnene: „Vi vog dem, vi grov dem en Grav etc.“, vistnok fordi Modstillingen i Teksten er for uligevægtig. Hvis den havde balanceret, vilde de ikke tage fejl f. Eks.:

„De vog dem i Kamp
vi grov dem en Grav“.

Den Midterpause, som Rytmen skaber i Aleksandrinen, skaber den ogsaa ofte imellem For- og Eftersætning i daglig Tale og baner ogsaa her Vejen for en Højtone paa Forsætningens sidste Trykstavelse. Sammenligner man følgende to Eksempler:

Naar man ikke har 'Raad', saa er det saa nemt,
Naar man ikke har Raad, ka' man bare la' vær' med at købe.

vil man se, at skønt Tankeindholdet er det samme, og skønt de begge beherskes af anapæstisk Rytme, bliver den tonale Modstilling tydeligst i det første Eksempel, hvor Rytmen tvinger den talende til en Pause svarende til to tryksvage Stavelser, mens Anapæsten kører ustandset videre i det sidste Eksempel. — Man vil tillige se, at den Højtone, som man hidtil gerne har opfattet som en Fortsættelsestone², en Tone, der angav, at der kom mere efter, — maaske ofte er en rytmisk Delingstone.

I Sangmelodierne træffer man som nævnt ofte paa den af Rytmen skabte Tonemodstilling. Ser vi paa en afsluttet melodisk Sætning som:

„Bro, Bro, 'Brille,
Klokken ringer el've“,

saa finder vi Tonegangen her temmelig nøje som den vilde lyde i Fremsigelsen med Højtone paa Brille og Dybtone paa el've.

¹ Det synes at gælde en Del af de primitive Arbejdssange i K. Büchers: „Arbeit und Rythmus“. ² Modersm.s Fonetik. S. 149.

Ogsaa Melodien til

„Vil du, vil du, vil du, vil du, vil du
med mig ud i Marken gaa.“

synes skabt af den rytmiske Talemelodi, der af sig selv vil lægge Højtonen netop der, hvor Melodiens Højtone ligger.

I firliniet Strofe vil Højtonen naturligt komme til at ligge paa næstsidsite Linies sidste Trykstavelse, der korresponderer med sidste Linies sidste Trykstavelse. Smlgn. den ene Melodi til „Jeg er træt og gaar til Ro“ — med den for Teksten ødelæggende Højtone i 3. Linie:

„Fader se med Kærlig-hed.“

Endvidere Melodien til „Jeg gik mig over Sø og Land“ med Højtonen i 3. Linie

„han sagde saa, han spurgte 'saa.“

Endelig et Par Eksempler paa en bevidst Udnyttelse af en antitetisk Tonefigur til Understøttelse for en logisk Modstilling:

Fremad er ver - dens vil - de røst med damp og med
vind til vin - ge. Hjemad er hjer - tets mil - de trøst, den
hvis - sker så varmt her in - de.

hvor „Fremad“ og „Hjemad“ øjensynlig med Vilje er anbragt med modsat Retning. Synger man her 3. Linie paa samme Melodi som første, vil man mærke, at den logiske Modsætning svækkes. Det samme Eksperiment kan man gøre med Hornemans Melodi

Hol - der du af mig, hol - der jeg af dig

Synger man her 1. og 2. Linie paa samme Figur

Hol - der du af mig,
hol - der jeg af dig . . .

saa bliver det meningsløst; derimod kunde man f. Eks. synge:
„Grøn er Vaarens Hæk, Kaaben kastes væk“ — til den samme Figur,
fordi her ikke er nogen logisk Modstilling.

I Ordsprogene kan vi ofte høre den tonale Modstilling tydeligt, saadanne Vendinger, som gentages ensartet Gang paa Gang, kommer lettere ind under Rytmens Herredømme end den improviserede, uberegne-
de Sætningsperiode. Ikke blot faar de en metrisk Regelmæssighed, men ofte antager de en tvedelt Form (ligesom Aleksandrinerne) som en Vægt med lige lange Arme, velegnet for en Modstilling, saavel logisk som tonalt, ja hyppigt rummer Ordsproget en dobbelt Antitese med de logisk samsvarende Ord paa de rytmisk samsvarende Pladser.

Ligesom vi i Blichers Vers hørte at:

Den 'ene' gik til 'Himmerig'
den 'anden' gik til 'Hel

saaledes hører vi i Ordsproget, at:

Naar 'Øllet' gaar 'ind'
gaar 'Vid'et 'ud'.

De 'unge' skal man 'lære'
de 'gamle' skal man 'ære'.

'Tale' er 'Sølv'
'Tavs'hed 'Guld'.

Mens den antitetiske Tonefigur er den almindeligste til visse af de rytmisk formede Ordsprog, saa er der andre, hvis Melodi hyppigere har Karakter af Lighedannelse. Et Ordsprog som

Mands Vilje, Mands Himmerig

kan høres med Højtone paa Vilje og Dybtone paa Himmerig; men ofte høres Højtone paa begge disse Ord: Mands 'Vilje', Mands 'Himmerig'.

Her er nemlig den tankemæssige Opstilling snarere en Parallelisme end en Antitese, og det begunstiger den tonale Lighedannelse.

Jeg sagde før, at i firliniet Strofe vilde Melodiens Højtone lettest falde paa 3. Linies sidste Trykstavelse; det gælder dog kun, saafremt Rytmen er monopodisk, d. v. s. hvis alle Trykstavelser har samme Vægt; er Rytmen dipodisk, forrykkes Højtonen til venstre; det ses af Verset:

„At Smørrebrød er ikke Mad,
og Kærlighed er ikke Had,
det er for Tiden, hvad jeg ved
om Smørrebrød og Kærlighed“.

Her genfinder vi den tonale Modstilling i sidste Liniepar. Men her er den Ejendommelighed, at Højtonen i næstsidste Linie kan anbringe sig paa sidste Trykstavelse (ved) eller paa næstsidste (hvad), eftersom Verset læses med lige Vægt paa alle Trykstavelser (monopodisk) eller med Hovedvægt paa hveranden Trykstavelse og Afsvækkelse af hveranden (dipodisk). Altsaa med monopodisk Rytme vil Accentueringen i de to sidste Linier blive:

Det 'er for 'Tiden 'hvad jeg 'ved
om 'Smørre-brød og 'Kærlig-'hed,

og den rytmiske Højtone falder da paa ved, Dybtonen paa hed. Men i dipodisk Rytme

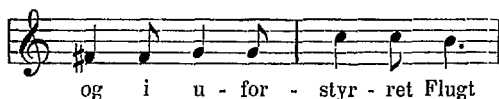
Det 'er for Tiden, 'hvad jeg ved'
om 'Smørrebrød og 'Kærlighed,

rykker Hovedaccenten en Fod til venstre og dermed ogsaa Højtonen i 3. Linie saavel som Dybtonen i sidste Linie. Altsaa: I dipodisk Rytme forrykkes den rytmiske Højtone til venstre.

Det kommer til at gælde for følgende Vers:

„Solen synker 'nok saa smukt
'ned bag grønne 'Linde
'og i ufor'styrret Flugt
'danse lette 'Vinde.“

Rytmen er her som angivet dipodisk, alene fordi 2. og 4. Linie er afkortede (mangler en Fod), og Melodiens Højtone maa da naturligt falde paa 3. Linies næstsidste Trykstavelse styr. Det stemmer ogsaa paafaldende med Gebauers kendte Melodi:

der paa dette Sted derved kommer paa tværs af Ordet. (Dette sidste er tidligere iagttaget af R. Winge i „Rytme, Ord og Tone“, S. 20, men forklares der paa anden Maade, ved en saakaldt Accentvending, en Omvending af Hovedaccenten fra første Liniepar).

IV

Et meget vanskeligt Spørgsmaal er det, hvorvidt der findes noget musikalsk Princip i Talemelodien. Mange har tidligere ment, at den var baseret paa samme Dur- og Moll-skala som Nutidens Musik, og vi kan træffe helt udførlige Angivelser af, hvad hvert enkelt af Skalaens Tonetrin særlig er anvendeligt til i Talen¹.

Paa Forhaand skulde det synes mærkeligt, om de Toneskalaer, som Nutidens Musik opererer med, skulde ligge til Grund for Talen, eftersom tidligere Tidens Musik ogsaa har fulgt andre Tonerækker end vor Dur og Moll. Og de sidste Aartiers Eksperimentalfonetik, der optegner Taletonerne mere nøjagtigt, end Øret kan opfatte dem, synes at have taget Livet af Troen paa et musikalsk Princip i Talemelodien; thi de eksperimentelle Undersøgelser har vist, at Talens Intervaller sjældent er absolut rene efter Musikkens Maal; men dog har jeg samme Tro som Alnæs i hans Bog „Norsk Sætningsmelodi“ S. 27: „Jeg kan dog ikke verge mig mot det indtryk, at disse resultater beviser litt for meget. Det er rimelig at heller ikke sang vilde staa sig for den strenge eksperimentelle undersøkelse.“

Jeg tror ikke, at man vil komme til en fyldestgørende Forstaaelse af Talemelodien ved blot at studere Eksperimentalfonetikernes Kurver, ligesaa lidt som en Sang vilde komme til sin Ret ad denne Vej; de mere uvæsentlige Glidninger vil her gøre sig langt mere gældende, end det modtagende Øre opfatter. Øret dvæler ved Vægtpunkterne (Tryktonerne) og opfatter Talemelodien mere i adskilte Enkelttoner end i Glidninger. Det er da ogsaa hos de fleste, der sysler med disse Spørgsmaal, en anerkendt Sag, at der paafaldende til lyder rene Intervaller i Talen, i Særdeleshed Treklangstoner.

Disse Treklangstoner (eller Naturtoner, som de kaldes paa Grund af det simple Forhold mellem deres Svingningstal) giver Øret et fast Hvilepunkt i den Grundtone, hvorpaa Treklangen er bygget op, og giver derfor i særlig Grad Følelsen af „Harmoni“, Hvile eller Ro, og her staar vi formentlig ved det rette Udgangspunkt for Forstaaelsen af Tonernes harmoniske Virkeevne baade i Musik og Tale: En Gruppering af Intervallerne efter den Grad af Ro eller Uro, hvormed de virker. En saadan Ind-

¹ Saaledes i G. Forchhammer: Om Nødvendigheden af sikre Meddelelsesmidler i Døvstummeundervisningen. S. 44—48. Noreen: Vårt Språk II, 443 f.

deling findes hos A. J. Polak: „Die musikalischen Intervallen als spezifische Gefühlsreger“, idet han der deler Intervallerne efter deres Grad af Stabilitet eller Labilitet (Vaklen). (Se hans Skema S. 100). Rigtignok er det ikke Talens Toner, han behandler; men denne Intervallernes umiddelbare Virkning kan næppe undgaa at mærkes eller at udnyttes ogsaa i Talen, idet Øret ogsaa her søger at finde sig et Hvilepunkt, en Grundtone, hvad enten vi kun har et enkelt løsrevet Interval for os eller en længere Periode. Denne Antagelse støtter jeg paa forskellige Forsøg, hvoraf jeg her vil nævne to; det første drejer sig om et enkelt Intervalls Klangvirkning, det andet om Grundtonefølelsen gennem en længere Periode.

Jeg fortæller i en Klasse, at Inspektøren forhører to Drengene, hvem det er, der har slaaet en Rude ud, og at begge Drengene svarer: „Jeg har ikke gjort det“ (med nøjagtig samme Styrke, Tempo og Ansigtssudtryk); men den ene siger det med Tonerne:

og den anden i en Kvintnedgang:

(idet jeg samtidig med at jeg siger Figurerne, anslaaer Tonerne paa Klaveret).

Hvem af dem lyver? — Et overvældende Flertal stemmer da hver Gang for den første, ham med det halve Tonetrin. Hvorfor? Herpaa svarer Børnene: „Han er mere forsagt. — Han er ikke helt bestemt. — Det er lissom han skal til at tude. — Det lyder usikkert. — Han forsvarer sig. — Der er Kryds for. — Den lyder mere bedende. — Den er falsk. — Den sidste sagde det mere frimodigt. — Den sidste var mere bestemt“ — o. s. v.

Det første Tonetrin virker nemlig mere uroligt end det sidste. Jeg har foran omtalt Virkningen af et saadant dalende Halvtonetrin i Ning Herreds Dialekt, og man vil ofte høre det i Børns Beklagelser, naar de føler sig forurettede.

Det andet Forsøg, som jeg ogsaa har foretaget adskillige Gange, er følgende:

Jeg siger til et Barn: Læs derfra og dertil og syng saa lige bagefter: „Dejlig er den Himmel blaa“ [der begynder paa Grundtonen]. Under Læsningen vil jeg næsten altid høre en bestemt Tone som Grundtone (ikke altid den dybeste) og noterer den op, mens Læsningen staar paa; den vil da oftest være den Tone, Sangen sættes an med. Nu er Læsetone nok forskellig fra Tale-tone, mere stiliseret, men dog næppe væsensforskellig. Mere sangagtig er Gadesælgeres, Avismænds og Jernbanefolks Raab, der undertiden former sig som en „rigtig“ Melodi; vi har alle saadan nogle Raab hængende i Hukommelsen med bestemte Toner til. — I Spørgsmaalet om der er et musikalsk Princip i Talen, er min Opfattelse da den, at man ikke kan bruge den moderne Dur eller Moll som Maalestok for Talens Toner, og at man ikke paa mystisk Vis tør tillægge de forskellige Tonetrin hver sin særlige Betydning eller Stemning, men at Talen ofte er baseret paa en Grundtonefornemmelse, og at Intervallerne med deres forskellige Grad af Ro eller Uro, Hvile eller Spænding, kan farve den specielle Stemning, som angives af Talens andre Midler.

Endelig kan nævnes en Faktor, som dog nok spiller en større Rolle i Sang end i Tale: Tonernes Udnyttelse til at illustrere en Retning. Vi kan høre det i Ordene: „Højt, højt oppe“ og „Dybt, dybt nede“. Smlgn. hermed Melodiens Tonebevægelse til Ordene: I Østen stiger Solen op. Til Himlene rækker din Miskundhed, Gud. Solen sank bag grønne Lund. Den skønne Jordens Sol gik ned o. s. v. Eller Maalet paa Vorherre og Herodes i Melodien til:

Vorherre han var et lille Barn

Herodes han var det største Skarn,

som nu rigtignok hyppigst synges til Sangen

Vorherre han er en Konge stor

dog mellem de kristne smaa paa Jord

hvorved Intervalmaalet bliver meningsløst. Eller hør i Melodien til „Paa Vossevangen“, hvor „de lange Fletninger til Jorden naar“

og i Melodien er en hel Oktav lange fra øverst til nederst. — Dette er der fuldt op af i Sangmelodierne, ligesom ogsaa Lydefterligning træffes hyppigt der som i Talen, (f. Eks. Klokkerne i Weyses: „Nu ringer alle Klokker“ og „I fjerne Kirketaarne“).

Til Slut vil jeg blot nævne endnu en Faktor, hvis Betydning i Talemelodien endnu er uklar: Vokalernes egen Tone og dens mulige Indflydelse paa Stemmetonen, — (om f. Eks. Ordet Bille er tilbøjeligt for en højere Tone end Bolle). —

Man ser, at Talemelodien skyldes et Sammenspil af mange Kræfter, som er meget vanskelige at rede ud fra hverandre; man kan her ikke let være for forsigtig i sine Slutninger.

OM INGEMANNS MORGENSALMER

AF

H. G. OLRİK

INGEMANNS syv „Morgensalmer til Brug for Eleverne i Sorø Academies Skole“, digtede i Oktober 1822, har kun været Genstand for ringe Omtale fra deres Side, som har skrevet om Digteren og hans Værker. I de tre Ingemann-Monografier af H. Schwanenflügel (1886), Jens Nørregaard (1886) og Rich. Petersen (1889) nævnes de kun i Forbigaaende og faar blot tillagt Betydning som dannende et Mellemlid mellem Ingemanns første kristelige Poesi i Digtsamlingen „Julegave“ (1816) og den omfattende Salmedigtning, der en halv Snes Aar senere fremkom som „Højmesse-Psalmer til Kirkeaaets Helligdage“ (1. Udgave 1825, 2. Udgave med et Tillæg af andre Psalmer samt Morgen- og Aftensange 1843). Hos Vilh. Andersen hedder det (i Illustr. dansk Litteraturhistorie, 1924, S. 235) om Morgensalmerne, at de „har samme Stil som Julegave-Digtene, hvis Forudsætninger dels er den religiøse Ode fra det 18. Aarhundrede hos Ewald og Thaarup, dels Novalis' aandelige Sange, tilsat et svagt Præg af Stedet [ø: Sorø]“, og i Kjeld Galsters Ingemannsskrifter nævnes Morgensalmerne kun kortelig (i Fra Ahasverus til Landsbybørnene, 1927, S. 127) med Paavisning af, hvor lidet det i dem er lykkedes Digteren at skrive for Børn, og i hvor overdreven Grad de indeholder Ord som Lov, Tak og Pris („Halleluja“). Noget udførligere omtales Salmerne og deres Oprindelse af Ingemanns seneste Biograf, F. Rønning, som dels (i B. S. Ingemanns Liv og Digtning, 1927, S. 189) anfører — med Angivelse af Salmernes Betydning for en enkelt Samtidig — hvorledes Ingemann i denne Digtning er „paa Vej til at dale ned fra den opskruede Højde i de tidligere „Hymner“ og „Religiøse Ode“ og til at synge jævnt“, dels — med et Optryk af 5 af Morgensalmerne — (i B. S. Ingemanns Digte i Udvalgt 1919, S. 119 f.) giver Eksempler paa, hvor-

ledes der i disse Salmer er „noget af den Ingemann, der skulde naa sin fulde Udfoldelse i „Morgensange for Børn“ (1837)*.

I det følgende skal, tildels paa Grundlag af nyt ved Arkivundersøgelser fremskaffet Materiale, gives en samlet Fremstilling af de Vilkaar, hvorunder Morgensalmerne fremkom og blev taget i Brug i 1822—23, og af Ingemanns eget Syn paa dette Arbejde til lige med en Omtale af Samtidens og Eftertidens Opfattelse deraf. Under Hensyn til, at disse Morgensalmer næppe er almindelig kendte, aftrykkes de her efter Originaludgaven fra 1823.

Søndagspsalme.

I

Mel. Af Højheden oprunden er ic.

En hellig Morgensol opstaaer,
Med Høitidsglædes den stille gaar
Genover Søs og Skove.

Op, hver en Sjæl paa videns Jord,
Som paa den Herre Kristus troer,
Stat op, din Gud at love!

Tier, flygter, Jordens Sorger!

Himmels Borger

Fred er givet —

Himmelsfred i Jordelivet.

Fra Dagværk hvile skal din Haand,
Og hvile skal i Gud din Aand!

Hver Jesu Christi Tjener!

Han ei i Graven os forlød:

Med Søndagsolen han opstod,

Hans Morgen os forener.

Lad os frydes og tilbede!

Fred og Glæde

Os er givet —

Priis Opstandelsen og Livet!

II

Mel. Hvo ikkun lader Herren raade.

Bær lobet Du, som evig vaager

Mens Verden slumrer under Dig!

Dit Vind bortviser Jordens Taager,

Og Nat til Dag forvandler sig.

Du kom dit mindste Barn ihu:

Vor Gud høiløvet være Du!

Du aabned vore Dønsaae;

De luffes evig, naar Du vil —

O, lær os bede, lær os vaage

Og prise Dig, mens vi er til!

Lad ogsaa Sjælens Døe see!

Vor Gjerning i dit Navn lad see!

Og hvad vi see og hvad vi høre,

hvad Sjælen fatter af din Aand —

Lad det til Dig, vor Gud, os føre!

Vor Salighed er i din Haand.

Indslut al Verden i din Favn!

Bønhør os Gud, i Jesu Navn!

III

Mel. Mind nu op i Jesu Navn.

Vaagn og bryd i Lovsang ud,

Vaagn, hver Sjæl paa Jord, som sover!

Himmels Engle! takker, lover,

Priiser med os Livets Gud!

Tak for Dagen, som oprinder!

Tak for Himmelhjætet højt!

Tak for Gravens Seiersvinder!

Tak, o Gud, for Jesum Kristus!

Tak for Aanden, Du os gav,

Som ei Nat — ei Død udslukker!

Tak for Aanden, som oplukker —

Sprænger mægtig Sjælens Grav!

Tak for Livet, som henfører!

Tak for det, som varer ved!

Livets Herre og Forklarer!

Tak og Priis i Evighed!

og Aalborg) og C. F. Molbech Skolemænd af Fag, og af dem var atter Fogtmann, der siden 1815 havde været Adjunkt og fra 1820 Overlærer ved Herlufsholms Skole og Opdragelsesanstalt, den eneste som besad Erfaringer, der kunde komme den kostskolemæssige Side af den nye Virksomhed i Sorø til Nytte¹. Han nedskrev da ogsaa straks den 2. Oktober 1822 „foranlediget ved det som baade Herr Directoren og nogle af de Herrer Lectores have talt med mig om Morgen- og Aften-Bøn i Sorø Academies Skole“ en Betænkning om dette Forhold med Motto'et: *πάντα ἐν συγχρόνῳ καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω*² som han den 4. Oktober sendte Tauber og hvori han udviklede, hvad der efter hans Mening krævedes, før man gav sig til at holde Morgen- og Aftenbøn.³ Her hedder det om Morgenbønnen, at den efter Forf.s Mening blot skal bestaa i en Salme „som, dersom Disciplene ikke strax kunne bringes til at synge den, kunde læses med Andagt og Højtidelighed“ af den af Lektorerne, der var tilstede ved Morgenbønnen eller af den inspektionshavende Adjunkt. Som Bilag til sin Betænkning lod Fogtmann følge en Fortegnelse over „Psalmer passende til Lovsang Aften og Morgen og som alle synges efter Mel. „Hvo ikkun lader Herren raade“, nemlig følgende af den evangelisk-kristelige Salmebogs Numre:

- Nr. 117: Min Jesus, aldrig skal jeg glemme —
 - 134: Det er min Trøst, mit Haab, min Ære —
 - 228: O Held mig, om jeg aldrig træder —
 - 240: O Fader, lad din Aand ledsage —
 - 270: O hvor mit Livs fremfarne Dage —
 - 294: O Gud, med stille Sind jeg giver —
 - 305: Naar under Modgangs Vægt jeg sukker —
 og - 336: Dig, Jesu, bør vi efterligne —

Af disse fandt Fogtmann Nr. 294 „især passende til Morgenpsalme“ og Nr. 270 og 305 „passende til Aftenpsalme“, medens de øvrige var „passende baade til Morgen- og Aftenpsalme“ dog fandt han, at Nr. 134, 228 og 240 er „maaske vel lange“; iøvrigt mente han, at dette Antal, hvortil kom Nr. 307: Ei Livets Kummer, Jordens Møie —, der kunde bruges som Aftenpsalme, var „meer end

¹ Oversigt over Lærerstanden ved Sorø Akademi og dets Skoler 1822—1922 (Sorø Skoles Aarsskrift 1921—22). ² 1. Cor. 14, 40. ³ Sorø Akademis Direktor-Arkiv. Indk. Sager 1822 B. Nr. 7.

tilstrækkelig til at begynde med, da altfor hyppig Afvexling ingenlunde er til Gavn¹.

Da Fogtmann stillede dette Forslag om at hente Skolens Morgensalmer fra den evang.-kristl. Salmebog, var det ham sikkert ukendt, at hans ny Kollega, Ingemann, allerede af J. P. Mynster i dennes Egenskab af Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler havde faaet overdraget at tilvejebringe et Antal Morgen-Lovsange til Brug for Skolen, for hvilken Opgave og dens Løsning Ingemann selv har gjort Rede i et Brev af 31. Oktober 1822 til Mynster². Det ses heraf, at Mynster havde tænkt sig noget lignende som Fogtmann: at der skulde foretages et Udvalg blandt de allerede foreliggende Tekster — om ikke netop alene blandt dem i den evang.-kristl. Psalmebog — og Ingemann har derfor først opsøgt „de gamle Morgenpsalmer af Kingo og Brorson . . . for om muligt, ved en vaersom Forandring af enkelte nu stødende Udtryk, at faae dem anvendelige til vort Øiemed, uden at de derfor skulde tabe noget af den Aand og Hjertelighed, som gjennem de forældede Former saa umiskjendelig tiltaler os“. Men, tilføjer han, der be-
tragter Opgaven som „et højst kærkomment og vigtigt Hverv“, — „enhver noksaa lempelig Forandring syntes mig en Synd mod det ærværdige Gamle og vilde man desuden, som nok til Hensigten blev nødvendigt, forkorte Psalmerne, vilde det blive et Flikværk, hvormed Ingen kunde være tilfreds“.

Han har da valgt selv at skrive nogle Morgensalmer, hvad der faldt ham saa meget naturligere som han i sin nye Stilling ofte har følt sig i en saa lykkelig Stemning, at han *selv* har følt Trang til at prise Gud for Lyset og Livet „saa det er ligesom kommet af sig selv, at hvad jeg skrev, blev Morgenpsalmer“. Det viser sig, at han deri er enig med Fogtmann — man erindre dog, at Brevet først er skrevet da Arbejdet var gjort, og at Ingemann utvivlsomt har udvekslet Meninger derom med sin Kollega, Lektoren i Religion og Moral —, at „et mindre Antal Salmer, en til hver Morgen i Ugen, er passende, naar man ved Andagten vil forebygge det mekaniske i daglig Gjentakelse og det overfladelige Indtryk af altfor megen Omvexling“. Men medens Fogtmann foreslog 8 Salmer, alle

¹ Af de anførte 9 Salmer gik alene de 2 første og den sidste over i Roskilde Konvents Psalmebog 1857, henholdsvis som Nr. 127, 131 og 47, og af disse gik atter kun Nr. 131 men i ændret Skikkelse, videre til Psalmebog for Kirke og Hjem 1900 som Nr. 111. ² Af Efterladte Breve til J. P. Mynster 1862, S. 83f.

til samme Tone, har Ingemann benyttet 7 forskellige, vel kendte Salmemelodier — maaske er det en Høflighed mod Fogtmann og Traditionen, at Mandagssalmen har den af Fogtmann foretrukne Melodi — og med sin Kollega har han fundet 2 à 3 Vers passende, idet kun Mandags-, Onsdags- og Lørdagssalmerne har 3, de øvrige 4 kun 2 Strofer. Som Themaer vilde han gerne „ved alle de Dage, hvortil christelige Erindringer knytte sig (især Torsdagen og Fredagen) have hentydet derpaa i Lovsangen, men dette kunde neppe skee uden at disse Søgnedage derved fik et saadant Helligdags-Anstrøg, som kun tilhørte de store Festdage“, og han har derfor „kun ved Søndagen taget Hensyn derpaa og valgt Løverdagen til Dødens Erindring som den Dag, paa hvilken Christus laae i Graven og som Modsætning til den følgende ugentlige Opstandelses-Sabbath“.

Disse Salmer har da været Ingemanns digteriske Beskæftigelse i Oktober 1822; i et udateret Brev til Vennen P. Th. Schorn¹, hvori han beskriver sit stille, daglige Liv i den nye Bolig og den nye Gerning, siger han: „*Hun* [o: hans Hustru] maler flittig, mens *jeg* skriver Lovsange for Eleverne; og hver 6te Morgen staar jeg op Kl. 5 for at synge med“. Denne sidste Bemærkning viser, at Brevet maa være skrevet *efter* den 20. Oktober, thi først denne Dag begyndte man paa Opdragelses-Anstalten med Morgensang og Bordbøn². Herom hedder det i et nævnte Dag skrevet Brev fra daværende Adjunkt i Sorø, Jacob Daugaard til hans Kæreste³, at den i Skolens Reglement foreskrevne daglige Lovsang ikke før har fundet Sted men nu er holdt „med megen Højtidelighed. Forsamlingssalen var godt oplyst, et Bord bedækket med grønt Klæde fremsat i Baggrunden, og alle Lærerne vare til Stede. Lektor Fogtmann, Religionslæreren, traadte frem og holdt en Bøn, hvorpaa Sangen begyndte. Denne er forfattet af Ingemann, og er saare smuk. Den blev ogsaa smukt afsungen“. Det ser ud til, at man i nogen Tid, maaske Aaret ud, er blevet ved med daglig at benytte denne ene Salme — det angives hos Daugaard at være Mandagssalmen: Vær lovet Du, som evigt vaager —; maaske hang det sammen med, at Melodierne til Lovsangene skulde udføres 3-stemmig og derfor

¹ Trykt hos H. Schwanenflügel: Ingemanns Liv og Digtning 1886, S. 385 f.

² Se min Artikel: Om B. S. Ingemanns Konfirmationskantate og Sorø Skoles Bordbønner i Soraner-Bladet for Juli 1927, 12. Aarg. Nr. 7. ³ Biskop Daugaard. En Mindebog af Christine Daugaard, 1896, I, S. 277.

krævede nogen Tid til Indøvelse, og Teksten har i hvert Fald foreløbig kun kunnet foreligge i Afskrifter.

Mod Slutningen af Oktober har Ingemann afleveret sit Manuskript til Tauber, som den 31. — samme Dag som Ingemann skrev sit ovenfor omtalte Brev til Mynster — indsendte Salmerne til Universitetsdirektionens Bedømmelse. Først den 23. November sendte Direktionen dem tilbage til Direktor med Bemyndigelse til at lade dem trykke paa Akademiets Regning og med Anmodning om at ville „bevidne Forfatteren Direktionens Tak for hans udviste Omhu for Elevernes Tarv“. Det var al den ydre Løn, Ingemann fik for sit Arbejde, og af Konceptet til Direktionens Skrivelse ses, at det var Ove Mallings, Direktionens første og styrende Medlem, der havde gjort denne Tilføjelse¹. Men den gamle Geheimeraad lod det ikke blive herved; meget rørende er det Brev, han samtidig skriver til „Hr. Lector Ingermann“, hvori han takker ham for dette Arbejde med dets „hjertelige, religiøse Tone“, der forøger Brevskriverens Højagtelse og Venskab for Forfatteren. „Alleene“ hedder det videre, „nogle faae Udtrykke har jeg troet at kunne fortjene Deres nærmere Granskning; og herom har jeg yttret mig i hoslagte Note“, idet han, „til en Mand af Deres Tænkemaade og Deres Beskedenhed har troet at kunne ytre sig aabenhjertigen“ og derfor aldeles henstiller til Digteren, hvorvidt denne vil tage Hensyn til Forslagene eller ikke². *Desværre* er Sedlen med Ove Mallings Rettelser til Ingemanns Morgensalmer ikke bevaret, og vi er saaledes afskaaret fra at fastslaa, hvorledes den unge Lektor men forlængst anerkendte Digter har klaret det Dilemma, han her er bleven stillet overfor. Kontrol har han ikke kunnet undgaa, thi i en Efterskrift tilføjer Ove Malling, at „naar Sangene ere trykte vil et Exemplar deraf være mig dobbelt kiert, naar jeg maae modtage det fra Deres egen Haand“.

Direktor Tauber lod efter Ordre Morgensalmerne trykke — hos Hofbogtrykker Boas Brünnich i Løvstræde — i et Antal af 200 Exemplarer paa Skrivpapir og indbinde i stift Postpapir hos Bogbinder Milo i Trompetergangen. Omkostningerne herved var henholdsvis 12 Rdl. 58 Sk. og 10 Rdl.; Bogtrykkerens Regning er dateret d. 28. December 1822 og Bogbinderens d. 4. Januar 1823³. Efter Juleferiens

¹ Universitetsdirektionens Brevbog 1822 R. Nr. 1231. ² Breve til og fra Bernh. Sev. Ingemann, 1879, S. 153, Nr. 61. ³ Underbilag 38 og 39 ad „Conto

Ophør den 2. Januar, er Salmehæfterne da taget i Brug af Skolens 30 Elever¹.

I „Freia, et Ugeblad for behagelig Underholdning og selskabelig Dannelse“, udgivet af F. M. Lange, blev de „Syv Morgensalmer af Ingemann“ trykt med henholdsvis de 3 første i Nr. 4 for 24. Januar 1823 og de 4 sidste i Nr. 5 for 31. s. M.; Sorø-Eleven, den senere Præst i Herstedøster, Dr. Marcus Tage Schack, hvis Flid i Skolen ellers lod meget tilbage at ønske, skrev — maaske i Mangel af mere velkomment Brevstof — Morgensangene af i sine Breve til Hjemmet til stor Glæde for Faderen, daværende Sognepræst i Sengeløse, Dr. N. C. Schack, som i et yderst svulstigt Brev af 19. Januar 1823 takker Ingemann for de nye Morgensalmer; ogsaa fra Pastor emer. Jens Hornsyld i Aarhus og fra sin gamle Lærer fra Skoletiden i Slagelse, nu Professor, Dr. theol. Jens Møller, som anmeldte Salmehæftet i Dansk Litteratur-Tidende Nr. 6 for 1823, modtog Ingemann anerkendende Takkebreve i Februar og Marts s. A.²

II

Morgensalmernes Indførelse hæmmedes i Begyndelsen af Vinterforkølelser blandt Eleverne, og den nye Søndagssalme kom saaledes første Gang i Brug den 19. Januar 1823; endnu d. 11. Marts anfører den daværende Adjunkt Chr. Wilster i Alumnatets Inspektionsprotokol, at „den nye Psalme ved Morgenlovsangen gik yderst maadelig“, hvilket „saarede nogle Elevers Gehør“ og paadrog tre af dem, der trak paa Smilebaandet, en alvorlig Irettesættelse. For Ingemann selv var Interessen for Morgenlovsangen og dens Udførelse fremdeles levende, og Adjunkt Daugaard noterer for 8. Maj 1823: „Hr. Lektor Ingemann gjorde den Bemærkning, at Eleverne ved Lovsangen burde have Ansigterne mod Vinduerne, saasom disse vende mod Østen, og da Hr. Director billigede dette Forslag, bleve de den følgende Morgen opstillede i den nye Orden, hvilken dog kuns kan gjælde for Sommermorgenerne“.

I denne sidste Tilføjelse laa for den indviede — i første Række

for efter Direktor Taubers Anvisning forefaldne Udgivter“, S. 121 i Sorø Aca-
demies Hoved-Kasse Regnskab 1823, Jan. Kvartal. ¹ 2. Oplag af Morgensal-
merne — med Tilføjelse af Ingemanns Kantater til Brug paa Kongens Fødselsdag
og ved den offentlige Examens Afslutning i Sorø — udkom paa Fr. Holms Forlag
i Sorø 1824; 3. Udgave ibid. 1827; 4. i 1832 og 5. i 1844. ² Breve til og fra
Bernh. Sev. Ingemann, 1879, S. 154—158, Nr. 62—64.

Direktor Tauber selv — en Hentydning til det Eksplosionsstof, som netop paa Grund af den aarle Morgenlovsang efterhaanden havde hobet sig op blandt den nye Læreanstalts Mænd, hvor det allerede havde sat Sindene i Bevægelse og snart, navnlig hos Ingemann, vilde gøre dette i føleligere Grad. Hermed forholdt det sig saaledes:

Ved Skolens Interims-Reglement, som d. 12. Oktober 1822 var sendt denne fra Direktionen, var det i § 30 bestemt at „om Morgensangen skulde finde Sted i Alumnatet eller paa Skolen, overlades til Direktoren efter Overlæg med de øvrige Lærere at afgjøre“, hvortil var føjet den Forskrift, at dersom Lovsangen holdtes paa Skolen, burde de Lærere, der skulde begynde Dagens Undervisning, stedse være tilstede ligesom saavidt mulig ogsaa Musiklæreren. Derimod var det — bortset fra Søn- og Helligdage, da Lektoren i Religion og Moral skulde være tilstede og holde Bøn — ikke foreskrevet, hvem der, udover den inspektionshavende Adjunkt, skulde møde om Morgen, hvis man valgte at holde Morgenlovsang paa Alumnatet, hvor den i saa Fald, baade Hverdage og Helligdage, skulde holdes i Tiden umiddelbart efter at Eleverne var staaede op, havde klædt sig paa og var mønstrede, men inden de fik deres Morgenmad, der om Vinteren serveredes Kl. 6 $\frac{1}{2}$, om Sommeren Kl. 5 $\frac{1}{2}$. Om dette Forhold havde Lektor Fogtmann allerede i sin Betænkning af 2. Oktober 1822 (se ovenfor) udtalt, at Morgenbønnen ikke burde ansættes for tidlig, særlig ikke før Kl. 7 i de tre strengeste Vintermaaneder (December-Februar), thi „skulde Disciplene staa op før Kl. 6 $\frac{1}{2}$ om Vinteren og før Kl. 5 $\frac{1}{2}$ om Sommeren, vilde de møde med Ulyst i Hjertet og med Søvn i Øjnene, i hvilken Tilstand man ikke er oplagt til Bøn eller Sang“; helst saa han derfor, at man holdt Morgensang med hele Skolen før Undervisningens Begyndelse og ikke med Kostskoleeleverne alene i deres Bolig („Regensen“ paa Sorø Torv).

Men Direktor Tauber, der, som det i et Brev af 11. November 1822 fra J. P. Mynster til Peder Hjort hedder¹ „ved denne som ved et Par andre Leiligheder foretrak den directoriale Fremgangsmaade for den collegiale“, havde paa egen Haand straks bestemt ikke blot, at Lovsangen skulde holdes paa Alumnatet, saasnart Eleverne var staaet op, men havde yderligere med en noget tvivlsom Hjemmel i Reglementet beordret Lektorerne til paa de Dage, hvor de skiftevis var tilpligtet at møde ved Elevernes Middagsbord, ogsaa at give

¹ Udvalg af Breve fra Mænd og Qvinder til P. Hjort, 1867, S. 118.

Møde ved Lovsangen. Mod denne Bestemmelse reagerede navnlig Lektor Peder Hjort paa det voldsomste, men han var ikke ene heri; som det vil forstaas var Fogtmann en Modstander af Ordningen, og den af Helbred ikke helt stærke Lektor H. F. J. Estrup gjorde overfor Director Tauber Indsigelse mod at skulle staa op Kl. 6 Vinterdage for at tilbringe 10—15 Minutter paa Alumnatet, hvor de inspektionshavende Lærere lettelig kunde udøve det fornødne Opsyn og tilmed følte sig ilde berørte ved at skulle underkastes et Overtilsyn af Lektorerne¹. Striden herom, der efterhaanden blev meget skarp og sammenkoblede med anden Misfornøjelse og Klage til Direktionen fra Adjunkternes Side, fandt en foreløbig Afgørelse ved en særdeles skarp Skrivelse af 28. Juni 1823 til Peder Hjort fra Direktionen, der gav Tauber Medhold². Det var dog forlængst Skolens Tilsynsmyndighed klart, at der forelaa et Misgreb fra Direktorens Side, og ved Godkendelsen af Skolens Timeplan for Skoleaaret 1823/24 tog Direktionen Lejligheden iagt til under 30. August 1823³ at bestemme, at da den hidtil fulgte Ordning med Morgenlovsang i Opdragelsesanstalten „er befunden at have nogle Uleiligheder, vil bemeldte Lovsang for det næste Skoleaar blive at holde paa Skolen før Undervisningens Begyndelse“.

Dette var et Nederlag for Tauber, og, hvad der i hans Øjne — og i deres som endnu fulgte ham, i første Række Ingemanns — var næsten værre: en Sejr for Peder Hjort. Paa Lærermødet den følgende Dag blev Direktionens Afgørelse meddelt Lærerne, og da nu den første Skanse var taget, benyttede Sejrherrerne Lejligheden til at kræve fremtvunget en Forespørgsel hos Direktionen for at faa fuld Klarhed med Hensyn til Lektorernes Morgen-Mødepligt paa Alumnatet. Tauber maatte bide i det sure Æble og føje Lærerraadets Flertal heri, men inden dette behøvede at ske og Svar kunde foreligge, kunde der hengaa en lille Tid — og denne Frist benyttede han til et sidste Forsøg paa at mudre Sagen ved Hjælp af Ingemann, hvem han samme Dag Lærermødet var holdt tilstillede følgende Skrivelse:⁴

„I Anledning af den nye Bestemmelse, som den kgl. Direction

¹ Brev af 17. Jan. 1823 fra Estrup til Tauber i Sorø Akademis Direktor-Arkiv, Indk. Sager B. 1823 Nr. 4. ² Skrivelsen er aftrykt i Udvalg af Breve fra Mænd og Qvinder til P. Hjort, 1867, S. 72.

³ Sorø Akademis Direktor-Arkiv, Indk. Sager B. 1823, Nr. 57b. ⁴ Direktor-Arkivets Korrespondanceprotokol (a: Kopibog over udgaaede Skrivelser) 1823, Nr. 123a.

har givet for Lovsangen i herværende Underviisningsanstalt, ønsker jeg at fornemme Hr. Lectors gode Betænkning, om De anseer de af Dem forfattede Psalmer for passende til denne nye Bestemmelse, eller andet Valg af den evangelisk-christelige Psalmebog eragtes fornødent“.

Tauber har næppe været i Tvivl om, hvad Ingemann vilde svare — maaske har en Ytring af hans Ærgrelse paa Lærermødet givet Anledning til at stille Spørgsmaalet paa en Maade, saa Svaret kom til at passe i den Tauberske Politik. Det blev i hvert Fald omgaaende afgivet og lød saaledes:¹

„Ærbødigst P. M.

Med Hensyn paa Passeligheden af de hidtil brugte Morgenlovsange, naar nu, efter den nye Bestemmelse, Morgenandagten er udsat til Kl. 7³/₄, tager jeg mig den Frihed efter Hr. Directorens Anmodning at bemærke:

- 1) at de alle tilsammen, paa Søndagspsalmen nær, som efter denne Bestemmelse bortfalder, i samme Orden som hidtil kun passende vil kunne synges i de 4re mørke Vintermaaneder fra 16de Novbr. til 16de Februar;
- 2) I de øvrige Maaneder af Aaret ville kun 3 af disse Morgenpsalmer passende kunne synges saa sildig paa Morgen, nemlig Nr. 2, der bestandig kan gælde til Mandagspsalme og Nr. 7, som ligeledes bestandig kan bruges til Løverdagspsalme, og Nr. 5, som kunde bruges de andre Dage i Ugen;
- 3) Hvis mere Afvexling, som jeg ikke troer, skulde befindes fornøden, vil det ikke være vanskeligt i den evangelisk-christelige Psalmebog at finde 3 passende Psalmer til dette Brug, f. Ex. No. 292, No. 294 og No. 135².

Sorøe, den 31te Aug. 1823

ærbødigst

Ingemann.“

¹ Direktor-Arkivet. Indk. Sager 1823 B. Nr. 78. ² De Morgensange, Ingemann vil have bevaret i Brug ved den nye Ordning, er

Mandagssalmen: Vær lovet Du, som evigt vaager —

Lørdagssalmen: Stig frem, o Dag med Dødens Minde —

og Torsdagssalmen: Lover Herren, han er nær —.

Af de foreslaaede Erstatningssalmer fra evang.-kristelig Psalmebog

Nr. 292: Herre, stor i Magt og Maade —

- 294: O Gud, med stille Sind jeg giver — og

- 135: I Jesu Navn bør al vor Gerning ske —

overlevede kun den sidste den evangelisk-kristelige Psalmebog, idet den, i ændret Form, optoges som Nr. 126 i Konventpsalmebogen og derfra, yderligere ændret, overgik til Psalmebog for Kirke og Hjem som Nr. 112.

Ingemanns Vrede lyser ud af Svaret, der noksaa meget er afgivet af Digteren som af Lektoren. Fra første Færd havde han dog i denne sidste Egenskab stillet sig loyalt overfor Tauber og underordnet sig hans Ledelse, medens Peder Hjort, Ophavsmanden til Uroen, næsten fra første Dag havde trodsset den og ligget i stadig Strid med Akademiets Chef; Ingemann og Direktor Tauber havde altsaa i ham en fælles Uven. Men dertil kom at Morgensalmerne var Ingemanns Hjertebørn, og Peder Hjorts Protest mod at staa op med eller før Solen for at synge Morgensang med Eleverne har for Ingemann ikke usandsynlig staaet i Skæret af den uovervindelige litterære og personlige Modsætning mellem dem. Ingemann var derfor personlig forurettet — eller troede i hvert Fald at være det, og i sin første Vrede har han næppe været klar over, at han var ved at blive et Redskab i Taubers Haand, for hvem Spørgsmaalet om Morgensalmernes Anvendelse sikkert var langt underordnet Udsigten til Følgerne af Nederlaget paa Spørgsmaalet om Lektorernes Mødepligt om Morgen. I Ingemanns Udtalelser havde han imidlertid nu en Støtte for sin Modaktion, og medens han først den 7. September fremsender en Udskrift af Protokollen for Lærermødet den 31. August med Spørgsmaalet om Lektorernes Tilsyn med Eleverne udover Mødepligten ved deres Middagsmaaltid, sender han straks den 31. August en Skrivelse til Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler¹, hvori han — med Udgangspunktet i det ændrede Sted for Morgensangen — spørger „om ingen Morgenlovsang paa Søn- og Helligdage mere skal afholdes“ — ved dette Spørgsmaal fik han Direktionen til eventuelt at maatte ændre i dens egne reglementariske Bestemmelser og paa et Punkt, hvor en Lektors Fremmøde *var* anordnet — og „hvilke Psalmer der for Fremtiden ved de daglige Forsamlinger skulde bruges, da de hidtil brugte med Hensyn til den forandrede Tid af Forfatteren tildels maa ansees for uanvendelige“. I de følgende Dage er Ingemanns Vrede imidlertid afsvalet og — uden at det kan ses, om han har været Genstand for nogen anden Paavirkning; man tør gætte paa Estrups — synes det at være gaaet op for ham, at han ved i sin Digter-Forurettelse at bære Ved til det Baal, Tauber holdt vedlige, bl. a. kunde risikere visse Ubehageligheder, der for ham som Lektor og Embedsmand vilde være en ret rimelig Følge af at staa i et Modsætningsforhold til Universitetsdirektionen, om hvis Stilling til

¹ Direktor-Arkivets Korrespondance-Protokol, Nr. 132b/1823.

Morgenlovsangsspørgsmaalet han ved nærmere Eftertanke ikke kunde være i Tvivl. Antagelig har han i denne vanskelige Situation be-
raadt sig med Fogtmann, og de to har da besluttet sig til at gøre udførligt Rede overfor deres foresatte med Hensyn til deres individuelle Opfattelse af en Sag, som efterhaanden var kommen til at spille en langt større Rolle i det lille soranske Samfund, end dens reelle Værdi kunde have Krav paa. De indgav da med en Dags Mellemrum til Direktor Tauber hver sin Betænkning, der her gengives in extenso som Udtryk for det Mod til at være en ændret Opfattelse bekendt, som kommer frem i Fogtmanns Erklæring, medens Ingemanns Udtalelse har Betydning ikke blot ved at klarlægge hans Syn paa det konkrete Tilfælde — Anvendelsen af de Morgensange, det havde været ham saa kært at digte og som nu var komne til at staa som Genstand for Strid og Uenighed, helt modsat deres Øjemed og de Tanker, der var nedlagt i dem, — men ogsaa ved at vise ham fra en Side — som Læreren og Pædagogen — der er lidet kendt¹.

1.

„Høitærede Herr Director!

Da den Høikongelige Directions endelige Resolution om Morgen-Lovsangs Holdelse paa Skolen endnu ikke er kommen til os, og da jeg alt-saa troer, at Sagen endnu ikke er endelig afgjort: saa giver jeg mig herved den Frihed, efter flere af mine Collegers Ønske, at tilstille Herr Director følgende Betænkninger desangaaende:

- 1) Morgenlovsangen hører nærmere til Opdragelsen end til Undervisningen; og derfor bør den uden al Tvivl hellere holdes i Opdragelsesanstalten end paa Skolen.
- 2) Elevernes Mønstring om Morgen vil blive en tarvelig tom og kjedsommelig Ceremonie, dersom den blot skal bestaae i en Opstilling og Optælling af Eleverne.
- 3) Lokalet paa Skolen er for lidet til at rumme alle Disciplerne; og derfor vil Lovsangen der vanskelig kunne holdes med tilbørlig Orden og Høitidelighed.
- 4) Den Uleilighed, som Morgenlovsangen i Opdragelsesanstalten kan have medført, bestaaer, saavidt jeg veed, kun deri, at alle de syngende Disciple ikke kunne være tilstede derved. Men da Musiklæreren dog hidtil har ordnet alt saaledes, at Sangen er gaaet ganske godt, og da Andagten *her* er vigtigere end Musiken, saa synes den Omstæn-

¹ Originalerne findes som Bilag til Direktor Taubers Skriv. af 11. Septbr. 1823, se Direktionen for Universitetets og de lærde Skolers Ref. og Resol.prot. 3 A. 1817—24, Nr. 1067 (henlagte Sager).

dighed alene ikke at burde være Aarsag til Lovsangens Forlæggelse til Skolen.

- 5) Det synes rigtigst, at det vedbliver, som hidtil, at være Lectorerne overladt, om de ville være tilstede ved Morgenlovsangen paa Opdragelsesanstalten, eller ikke; dog saaledes, at enhver af dem, naar han har Leilighed, kommer der paa den Dag, da han efter Reglementet er forpligtet til at være tilstede ved Skolens Bord. Forresten gaaer Handlingen sin Gang, enten han kommer der, eller ikke.

Det forekommer mig saaledes, at flere og vigtigere Grunde tale for, at Morgenlovsangen fremdeles holdes i Opdragelsesanstalten, og at Uleilighederne derved ikke kunne komme i Betragtning derimod. Dette har jeg desto mere følt mig forpligtiget til at erklære, da jeg tilforn, fordi jeg ikke nøie nok havde overveiet alle Omstændigheder, har været af og yttret en anden Mening. Men efter rolig Overveielse af Sagen er jeg kommen til forestaaende Overbeviisning, som ogsaa stemmer overens med de fleste af mine Collegers, baade Lectors og Adjunkters Mening og Ønske. Derfor beder jeg, at Herr Director, om Sagen finder Deres Bifald, vil have den Godhed endnu en Gang at foredrage samme for den høikongelige Direction, førend den endelige Resolution bliver udstedt, og jeg har intet imod, at Herr Director indsender dette mit Brev til den Høikongelige Directions Prøvelse.

Sorøe, d. 9de Sept. 1823

ærbødigst

N. Fogtmann.“

2.

Underdanigst P. M.

Da den forandrede Bestemmelse med Morgenlovsangen her ved Opdragelsesanstalten endnu venter paa den høie Kongelige Directions nærmere Forklaring førend den kan iværksættes, og da Bestemmelsen af Tiden og Stedet for denne Morgensang i Reglementet for Sorø Academie gunstigst er overladt til Directors og samtlige Læreres Overlæg: troer jeg det hverken ubetimeligt eller uheskedent, at gjøre den Kongelige Direction opmærksom paa hvad der i denne Henseende ikke alene er min, men saavel Directors, som de fleste Læreres Mening, og hvad jeg haaber Directionen gunstigst vil værdiges nærmere Overveielse.

Hidindtil er Morgenlovsangen (idetmindste hvergang jeg har været tilstede ved den) i Henseende til Udførelsen gaaet upaaklageligt og synes langt fra at have forfeilet sin Virkning paa Elevernes Gemytter, som i den stille tidlige Morgenstund synes mest aabne og modtagelige for gudelige Indtryk.

Den Morgenlovsang, hvorved Hans Excellence Hr. Geheimeraad Malling glædede Stiftelsen med sin Nærværelse¹, var netop den maaske, som ikke

¹ Ove Malling besøgte ofte Skolen og Alumnatet i Tiden efter Genoprettelsen. Ifølge Inspektionsprotokollen var han tilstede Tirsdagen den 22. Juli 1823

udføres tilfredsstillende, da Musikken, hvor smuk den forresten kan være, ikke synes ganske at passe til Elevernes Stemmeomfang. Ved en Forandring i Melodien kunde denne Mangel lettelig afhjælpes.

Den naturligste og høitideligste Tid for al Morgenandagt synes den tidlige Morgenstund upaatvivlelig at være, da intet Menneske, som med virkelig Andagt beder, opsætter det til langt op ad Dagen, men henvender naturlig sine Tanker til Gud førend til nogen verdslig Gjerning; og jo tidligere, jo høitideligere virker altid Sangen paa det endnu af Dagens Sysler uadsprede Sind. Characteren af simpel ukonstlet Huusandagt, som Sangen saa smukt og passende har paa Stiftelsen, vil ogsaa aldeles bortfalde naar den synges paa Skolen, hvor den vel af samtlige Disciple kan udføres konstmæssigere og firstemmig, (i stedetfor paa Stiftelsen kun af Eleverne og trestemmig), men dog snarere vil faa Udseendet af Underviisning i Musik, end af virkelig Andagt, og aldrig vil kunne synges med den Orden og Rolighed som paa Stiftelsen.

Hvad der kan vindes ved at faa de Opdragelsesanstalten uvedkommende Disciple med og ved Sangens deraf følgende bedre Udførelse, synes mig for dyrt betalt ved Opofrelsen af Morgenlovsangens egentlige Betydning, Simpelt og sande Høitidelighed, som den mere glimrende Yderside aldrig vil kunne erstatte.

Det uopbyggelige Udseende af en blot Skoleindretning, istedetfor en paa den naturlige Følelse grundet gudelig Skik ved Opdragelsen, vil desuden paa denne Maade langt vanskeligere kunne undgaaes.

Ere nogle af Eleverne, som man har indvendt, undertiden søvnige ved den tidlige Morgensang, saa synes de ikke at have udsovet og burde maaske staae tidligere op¹, men er dette endog stundom Tilfældet med en Enkelt, er han dog vist, selv som saadan, mere modtagelig for Sangen og for af denne at vækkes til Andagt, end naar han paa Skolen har Hovedet fuldt af Græsk og Latin og de Skolecharacterer, han haaber eller frygter for.

At endelig de fleste af de hidtil brugte Morgenpsalmer vilde, ved at afsynges tidligere, blive mindre passende, er ikke nogen Grund, jeg, som Forfatter af hine Psalmer, vil anføre til Fordel for den gamle Indretning, da den Glæde, jeg personlig har ventet mig af at kunne medvirke til Ungdommens Morgenandagt, uden mindste Indvending fra min Side maa staae tilbage for Stiftelsens virkelige Tarv.

At jeg alene med denne for Øie og af min inderligste Overbeviisning

ved Morgenlovsangen; ved denne Lejlighed er da Salmen: Vaagn og bryd i Lovsang ud — blevet afsunget.

¹ Med denne ejendommelige Opfattelse af Børns Morgentræthed har Ingemann vistnok staaet ret ene blandt sine Kolleger i Sorø. I Adjunkternes Inspektionsprotokol skriver Daugaard den 15. Juni 1823: Hr. Director var tilstede ved Morgenlovsangen — ved den paafølgende Kirkegang sov flere af Eleverne; og den følgende Søndag, da ogsaa flere havde sovet under Gudstjenesten, skriver Lütken: Maaske vilde det være hensigtsmæssigt om Søndagen at tilstaa en Times længere Søvn om Morgenen. Heraf blev imidlertid intet!

om Sagens Vigtighed, har taget mig den underdanigste Frihed, at ytre min Mening ved denne Leilighed, haaber jeg den Kongelige Direction vil tiltroe mig uindtaget Redelighed nok til, og jeg troer at opfylde en Pligt i det mig betroede Kald ved ikke af Frygt for mulig Miskjendelse, skjøndt uopfordret, at holde min Mening tilbage.

Sorøe, d. 10de Septbr. 1823.

Underdanigst

Ingemann.

Til den Kongelige Direction for Universitetet
og de lærde Skoler.

Ved at gennemlæse disse to Aktstykker — man bemærke, at Ingemann har stilet *sin* Erklæring til selve Direktionen; den maatte altsaa fremsendes in originali — har Tauber maattet indse at da Ingemann ikke vilde staa fast paa sin i Promemoret af 31. August nedlagde Protest mod Anvendelse ved Skole-Morgensangen af hans Salmer, var det eneste Holdepunkt for Taubers Indsigelse glippet; Spillet var tabt, og der er noget særdeles slukøret over Tonen i den korte Skrivelse, hvormed han den 11. September fremsender de to Erklæringer til den kgl. Direktion „om den maatte ville tage noget Hensyn til samme ved Bestemmelsen angaaende denne Gjenstand enten for indeværende eller næstkommende Skoleaar“¹. I de sidste Ord laa udtrykt et Haab om endnu en Udskydelse af Nederlagets Besegling, men — naturligvis — forgæves: under 13. September resolverer Universitetsdirektionen² — uden at komme ind paa Spørgsmaalet om Tiden for Morgenlovsangen, der jo var afgjort ved dens Resolution af 30. August, og uden med et Ord at berøre Ingemanns og Fogtmanns Betænkninger (der er registrerede i Referats- og Resolutionsprotokollen som indgaaede Dagen før) — at Reglementet ikke nogetsteds paabød Lektorerne at „have Jour paa Opdragelsesanstalten“ og følgelig heller ikke at møde ved Morgenlovsang, at denne ikke behøvedes afholdt paa Søn- og Helligdage „da Eleverne og de skolesøgende paa disse Dage tage Del i den offentlige Gudstjeneste“ — hvorved man paa en heldig Maade kom uden om Interimsreglementets § 30, der unægtelig gjorde det til Pligt for Lektoren i Religion og Moral 3: Fogtmann at møde og holde Morgenbøn i Alumnatet, hvilket som ovenfor anført i Reglementet var forudsat at skulle ske straks efter Morgenmønstringen —

¹ Direktor-Arkivet. Korrespondanceprotokollen 1823, Nr. 138. ² Direktor-Arkivet. Indkomne Sager, 1823 A, Nr. 59.

og endelig at „da man i det Væsentlige finder de Psalmer, som hidtil har været brugte ved Morgenlovsangen paa Opdragelsesanstalten, efter Aars- og Dagstiden lige saa passende til Brug ved samme Lovsang i Skolelokalet, saa kunne de fremdeles som hidtil bruges ved bemeldte Lovsang“.

Nu var der intet mere at vente efter; den 14. September holdtes Lærermøde, hvor der „først gjordes Aftale i Henseende til Morgenlovsangens Holdelse i Skolebygningen i Anledning af den kgl. Directions Resolution af 13. d. M. og vedtoges da, at Kl. 7³/₄ Morgen møde Disciplene paa Skolen i deres respektive Klasser, hvorfra de under Lærernes Opsigt begiver sig paa givet Tegn i Lovsangssalen og ordnes dér efter de forskellige Stemmer“, og i Inspektionsprotokollen for 15. September 1823 noteres: Morgenlovsang første Gang holdt paa Skolen. Det eneste ydre og reelle Tab ved den nye Ordning, der i de siden forløbne 104 Aar har været fulgt i Sorø Skole, var, at Ingemanns Søndagssalme ikke mere kom til Anvendelse; for saa vidt blev det altsaa alligevel Digteren, der kom til at betale Krigsomkostningerne. Da der i 1861 blev foretaget en Omredaktion af Skolens Morgenlovsangsbog, hvorved den forøgedes med 12 Tekster, gled Søndagssalmen helt ud. For den nye Udgave af Morgensangbogen havde Peter Heise som Skolens Sanglærer antagelig Ansvaret — til Gengæld komponerede han de nye og smukke Melodier til Ingemanns Onsdags- og Fredagssalmer, som siden da har været i Brug paa Skolen. Søndagssalmen optoges atter, da Rektor B. Hoff i 1899 foranledigede en samlet Udgave af Skolens Morgen- og Festsange, hvorved Teksterne ordnedes kronologisk med de syv oprindelige Lovsange fra 1823 i Spidsen, og hermed har man fortsat i de følgende Oplag, senest i 1927. I Ingemanns Salmer er Ordlyden uforandret bibeholdt, men Lørdags-salmens sidste Vers blev udeladt i Udgaven 1861 og er senere ikke genoptaget; Grunden hertil kendes ikke, men Salmens Værdi synes iøvrigt ikke at have lidt derved.

III

Ingemanns Morgensalmer var, som det ovenfor er vist, skrevet i et bestemt Øjemed og for en bestemt Kreds. Hvor han selv, i Omtalen af sin digteriske Virksomhed, omtaler dem, er det kun for at nævne, hvorledes de, ligesom Højmessesalmerne og Morgensange for Børn 1887, lader hans „religiøse Anskuelser, der dogmatisk stemme

overens med vor evangeliske Kirkes Grundlærdomme“ træde kendeligt frem¹.

Vil man forstaa den Følelse af Glæde, hvormed Ingemanns samtidige modtog Morgensalmerne (se ovfn. S. 125), maa man se dette paa Baggrund af de eksisterende danske Salmer af denne Art som, uden at kræve Tillempning efter Tidens Krav, stod til Raadighed for den, der deraf vilde gøre et Udvalg, f. Eks. til Brug for dansk Skoleungdom, saaledes som det var Fogtmanns Tanke og blev stillet Ingemann som Opgave; Fogtmann saa sig henvist til at vælge mellem den evangelisk-kristelige Salmebogs Indhold, Ingemann kunde ikke bruge „de gamle Morgenpsalmer af Kingo og Brorson“ uden Tillempninger, der bød ham imod — med Muligheden af at danne sin Lovsangs-Samling ud fra det, som den autoriserede Salmebog kunde yde, synes han slet ikke at have regnet. Men det er netop med dennes 24 Morgensalmer at Ingemanns Salmedigtning i 1822 maa sammenlignes. For os er Forskellen mindre fremtrædende, som Ingemanns religiøse Digtning overhovedet har et „ældre“ Præg end hans profane Lyrik; men at det for hans Samtid var iøjnefaldende, at der her virkelig var sunget „en ny Sang“, har vi et Vidnesbyrd om i Jens Møllers ovenfor nævnte Anmeldelse af Ingemanns Morgensalmer i Dansk Litteratur-Tidende for 1823 (Nr. 6, S. 82f.). Man vil næppe med Føje kunne bestride denne Anmelders Kompetence til at udtale sig herom, og i Betragtning af den Misfornøjelse med den autoriserede Kirkesalmebog, som henimod Slutningen af forrige Aarhundredes 1. Fjerdedel gjorde sig gældende hos mange, er der næppe Tvivl om det almen-gyldige i hans Skøn, naar han i sin Anmeldelse i forsigtig valgte Udtryk fremsætter Ønsket om, at den, der nu „med saa stor Forskjellighed, uden at optage nogen uvedkommende Tanke“ har kunnet skænke sin Samtid „syv saa opbyggelige, hjertelige og til-lige poetiske Morgenpsalmer“ — at han „ogsaa vilde være istand til at afhjælpe de Savn, som vor nyeste evangelisk-christelige Psalme-bog, uagtet dens mange gode Psalmer, unægtelig frembyder“. Og naar Jens Møller i sin Anmeldelse udtaler Tvivl om, hvilken af de syv Morgenpsalmer der har behaget ham mest, og mener, at Prisen maaske tilkommer Søndags- og Lørdagssalmerne, men alligevel vælger at aftrykke Søndags- og Onsdagssalmerne — altsaa: En hellig

¹ Tilbageblik paa mit Liv og min Forfattervirksomhed fra 1811—1837, 1863, S. 34.

Morgensol opstaar — og: Bleg Morgenstjernen smiler og forsvinder — kan dette tages som et Fingerpeg om, hvor det nye og værdifulde for ham, d. v. s. det poetiske mest træder frem — nemlig der, hvor Naturbilleder, simpelt og ægte, danner Optakt til Salmens religiøse Indhold.

Eftertiden har gjort et noget andet Udvalg end Jens Møller; saaledes optog Konventssalmebogen kun Torsdagssalmen: *Lover Herren*, han er nær — som Nr. 365, og i Tillægene til Konventssalmebogen møder man Søndagssalmen som Nr. 587 og Tirsdagssalmen: *Vaagn og bryd i Lovsang ud* — som Nr. 586; i 1. Udkast (1885) til Psalmebog for Kirke- og Hjem optoges de tre Psalmer som henholdsvis Nr. 7, 20 og 607; i 2. Udkast (1888) gled den første af dem ud og de to andre fik Nr. 18 og 624, men i den endelige Udgave findes kun den første af disse som Nr. 414; selv anføres det af Ingemann¹, at Lørdagssalmen: *Stig frem, o Dag med Dødens Minde* — med en ændret Begyndelseslinie: *Fra Verden Livets Strøm skal rinde* — „er brugt som Jordefærdssalme“, men heller ikke under denne Form er den optaget i de autoriserede Salmebøger. Det er da formodentlig kun i Sorø Akademis Skole, at de seks Morgensalmer til Ugens Hverdage alle er bevarede og i stadig Brug.

Til vor Tids kritiske Bedømmelse af Morgensalmerne, saaledes som den senest er udtalt af Kjeld Galster², kan bemærkes, at naar det af denne Forfatter paavises, hvorledes „Ordene love, takke og prise og Afledninger deraf forekommer ikke mindre end 31 Gange, omtrent to Gange i hvert Vers“, da er dette Regnestykke nok rigtig; men at der „udover Halleluja er næsten intet“, turde dog være en noget for flot Bemærkning; at disse Salmer har haft og formentlig stadig har en opbyggelig Virkning paa mangfoldige af den gamle Skoles Sønner, der Aar igennem har sunget dem ved Morgenandagten, lader sig sikkert ikke bestride. Og selve Opgaven, som den af Mynster var stillet Ingemann (se ovfr. S. 122) var just „at bringe de Morgenlovsange i Orden“, hvorfor der var Brug; Ingemann lægger netop Eftertrykket paa det her fremhævede Punkt i Hvervets Ordlyd, naar han anfører, hvorledes han mente sig vel skæftet til at udføre dette Arbejde, fordi han i sin „nye, lykkelig Stilling . . . selv ofte har følt Trang til at prise Gud for Lyset og

¹ Samlede Skrifter, 4. Afdlg. 7. Bind, 2. Udg. 1861, S. 33.

² Fra Ahasverus

til Landsbybørnene 1927, S. 127.

Livet“. Lovprisning var altsaa Hovedøjemedet, og dennes Form i religiøs Digtning er Salmen med dens frydefulde Halleluja-Klang, ikke den jævne Sang.

Naar det derhos hos Galster fremhæves, at man i disse Morgensalmer — Forf. bruger som en Art *petitio principii* Ordet *Morgensange* om dem — „intet mærker til Børnene, der er intet Forsøg gjort paa at sætte sig i deres Sted“, da er dette vel rigtig — navnlig set med Nutidsøjne — og det kan ikke bestrides, at f. Eks. Ingemanns Tanke med at ville gøre Lørdagen til „Dødens stille Dag“ ikke staar som Vidnesbyrd om noget lykkeligt pædagogisk Instinkt; men det maa atter her fremhæves, at hans Opgave aldeles ikke tog Sigte paa at skrive Børnesalmer, og Dr. Galster har ved at anbringe sin Omtale af Morgensalmerne i Kapitlet om Ingemanns Forhold til Børnene og det barnlige saa at sige faaet dem „i den gale Hals“. Sorø Akademis Skoleelever betragtedes afgjort ikke i 1822 som Børn i den Forstand, at der skulde tales barnligt til dem, og iøvrigt var Salmerne jo ikke bestemt for de mindste Klasser alene, men skulde benyttes af alle Skolens Elever, altsaa ogsaa af unge Mennesker, der stod umiddelbart for exam. artium. Naar Ingemann i 1837 saa smukt evnede at tale til det barnlige Sind i sine „Morgensange for Børn“, var det med Tanken henvendt paa en hel anden Kreds, saaledes som af Galster selv paavist¹; af disse barnlige Morgensange blev der først i Sorø Skoles Morgensangbog i 1861 optaget 4 og ved Udvidelsen i 1919 endnu 1. Og det maa meget betvivles, at Ingemann, hvis han i 1837 eller senere skulde have skrevet nye Morgensalmer for Sorø Skoles Elever, vilde have anslaaet samme Tone som overfor Asylbørnene. Derimod var der maaske kommet mere af det „Præg af Stedet“, som Vilh. Andersen — og andre med ham — forgæves har eftersøgt i Salmerne fra 1822. Men det maa erindres, at da Ingemann skrev disse, havde han kun været en Maanedstid i Sorø, og som ofte paavist er hans Mangel paa Iagttagelse af de Realiteter, han havde for sig, en af hans Ejendommeligheder; den særlige Sorø-Stemning kom saaledes først forholdsvis sent til at sætte sig uomtvistelige Spor i hans Digtning.

Med mere Føje kunde man have foreholdt Morgensalmernes Digter, at han ved uovervejede Udtryk som Søndagssalmens: *Op, hver en Sjæl paa viden Jord* — og Tirsdagssalmens: *Vaagn, hver*

¹ I. c. S. 108.

Sjæl paa Jord, som sover — synes at kræve, at alle Jordens Beboere burde staa op paa samme Tid som Eleverne i Sorø¹, eller at han ved at prise Søndags-Morgensolens Højtidsglans, ved at tale om Jorden, der for de syngendes Øjne „udsmykker sig med Glansen fra det høje“, medens Morgenstjernen „smiler og forsvinder“ og om Mark, Sø og Skov, der fryder sig i „Himlens Straaleklæder“ afgjort gør de paagældende Salmer uanvendelige paa den forud for dem bestemte Ugedags Morgen, naar det paa denne tilfældigvis er Graavejr eller maaske Regn og Taage. Her vilde han da blive ramt af lignende Hensyn som dem, der engang fik ham selv til at nedlægge Indsigelse mod, at Tirsdags-, Onsdags- og Fredags-salmerne blev benyttede saa sent som Kl. 7³/₄ i Aarets lyse Maaneder.

Men ligesom Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler ikke i 1823 vilde tage Digterens Protest tilfølge, saaledes vilde det ogsaa være uberettiget, om man vilde lade en smaalig Kritik af denne Art være afgørende for Bedømmelsen af Morgensalmerne fra 1822. Indtager de ikke nogen høj Rang indenfor Ingemanns Produktion, saa har han dog med dem efter Evne gjort en Indsats i dansk Salmedigtning paa en Tid, der i saa Henseende endnu var gold og begyndte at lide under sin Goldhed, og det af saa meget mere Betydning, som disse Salmer netop ikke var Litteratur, men var bestemte til at synges og straks blev sungne. Ej heller maa det ved deres Vurdering lades ude af Betragtning, at de vel har haft deres Mission indenfor den danske Ungdom, de var skrevet for og hos hvem de blev bevarede — endelig maa det ikke glemmes, at med dem skabtes det første Led i den Række af Aandsværker, som fra 1822 fløj ud over Landet fra det lille midtsjællandske Kulturmidtunkt, eller, som Jens Møller udtrykker det: de var „det gjenoprettede Sorøe-Academies Førstegrøde“.

¹ I Morgensangen: Nu titte til hinanden — er det *alle Jordens Børn*, som slaar Øjnene op paa een Gang. Kritiken har altsaa ikke i Tiden fra 1822 til 1838 advaret Digteren paa dette Punkt.

OLDTIDSHAVNEN VED FERRING

AF

VILH. LA COUR

I indeværende Aargang af „Danske Studier“ (S. 61 ff.) har Hr. Læge Jens Lund polemiseret imod en Opfattelse, som jeg i sin Tid gjorde gældende i „Fortid og Nutid“ (IV, 63 ff.), nemlig at Ferring (Vandfuld H., Ringkøbing A.) i yngre Stenalder og ældre Broncealder har været en vigtig Handelsplads for Landets Ind- og Udførsel. Basis for min Undersøgelse var dels den Kendsgerning, at den store Oldtidsvej, som Soph. Müller først af alle havde fulgt fra det indre Jylland til Vesterhavet, har sit Endepunkt herude, dels at Stednavnet Ferring utvungent kan tolkes som „Pladsen, hvorfra der finder Udfart Sted over Havet“. Sophus Müller havde ikke fæstet Opmærksomheden ved selve Ferring, men var dog kommet til det Resultat, at Egnen ved Bovbjerg — det eneste Sted mellem Limfjorden og Blaavandshuk, hvor Gravhøjene naaer helt ud til Kysten — havde rummet en Havneplads allerede i disse fjerne Tidsrum, idet han foretrak denne Opfattelse for en anden Mulighed: at der paa dette Sted havde bredt sig et nu forsvundet, stort og tælbefolket Land, som kunde gøre Antagelsen af en saa kraftig Vejforbindelse med Indlandet forklarlig.

Mod denne Opfattelse retter nu Hr. Jens Lund to Indvendinger. For det første synes det ham „en altfor dristig tanke, at man i så fjern tid skulde have sejlet i regelmæssig fart tværs over Vesterhavet“, og for det andet mener han, at der ikke kan „være nogen tvivl om, at Ferring for henved 4000 år siden har ligget adskillige mil inde i landet“. Da Muligheden for en Storhavn af disse Grunde maa opgives og Vejliniens ejendommelige Løb ikke des mindre kræver en Forklaring, søger han en saadan i den Hypotese, at „vejen har fortsat sig længere udad, enten sønden eller norden om Bovbjerg, og derefter har bøjet i nord over den daværende tange mel-

lem fjord og hav“, hvorved Bygderne i Ty og Bygderne i Harsyssel er blevet sat i direkte Vejforbindelse med hinanden.

Det forekommer mig, at ikke alene de rejste Indvendinger mod det tidligere antagne, men ogsaa den nyopstillede Hypotese hviler paa et meget spinkelt Grundlag, og selv om en virkelig dybtgaaende Undersøgelse af de med Problemet forbundne Spørgsmaal nærmest hører hjemme i et arkæologisk Fagtidsskrift, skal jeg dog overfor „Danske Studier“s Læsere kort gøre Rede for, af hvilke Grunde jeg ubetinget maa fastholde den Fremstilling, jeg tidligere har givet.

Det første Problem drejer sig altsaa om, hvad vi tør forudsætte vedrørende oversøisk Handel i vor yngre Stenalder og ældre Broncealder.

Hr. Jens Lund henholder sig paa dette Punkt ikke til andet end sit Skøn, naar han som „en altfor dristig tanke“ afviser Muligheden af „regelmæssig fart tværs over Vesterhavet“. „En . . . kystsejlad med en heftig brænding til den ene side synes . . . ganske udelukket“. Maaske er det ikke af Vejen til en Begyndelse at klare sig, hvad man i arkæologisk Forstand kan mene med „Havn“ og „regelmæssig Fart“. Der er næppe Tvivl om, at adskillige, som forudsætningsløst læser om disse Ting, uvilkaarligt overfører ret nutidige Begreber paa Fortiden, naar de ser Arkæologerne benytte saadanne Betegnelser. Men det vilde være ganske fejlagtigt. En Havn er ganske vist det Sted paa Kysten, hvorfra der ikke alene kan finde Udfart Sted, men hvor fremmede ogsaa søger ind — f. Eks. for at købslaa med den omliggende Egns Befolkning. Alligevel er vor Tids Havn og den fjerne Fortids to helt forskellige Ting. I vore Dage har Trafiken paa Havnen og det regelmæssige Varebytte skabt en fast Bosættelse omkring den. I Oldtiden var — og det gælder forøvrigt under alle primitive Forhold — Handelspladsen ved Havnen udelukkende en Markedsplads. Befolkningen strømmede til Havnen, naar Markederne holdtes og Varebyttet fandt Sted — den øvrige Del af Aaret laa Pladsen enten folketom, eller den beboedes af Mennesker, som søgte deres Udkomme paa samme Vis som Landets øvrige Indbyggere. Vi kender disse primitive Markedspladser fra Nordeuropas tidlige Middealder, og selvsagt har man ikke haft andre i vor forhistoriske Tid.

Dette indskrænker i høj Grad Begreberne „fast Forbindelse“

med og „regelmæssig Fart“ paa de oversøiske Lande. „Fastheden“ og „Regelmæssigheden“ bestaar med andre Ord ikke i, at der — som nu — til Stadighed gaar Skibe ind og ud. Den indskrænker sig til, at der paa den bestemte Tid af Aaret, da Markedet afholdes — og det vil atter sige den Tid, der erfaringsmæssigt har vist sig som den gunstigste for en primitiv Skibsfart — finder Sejlads Sted paa „Havnen“. I den Tid, da Havet plejer at være roligst og Risikoen ved at befare det derfor er mindst, søger man til Kysterne, hvor købe- og sælgelystne fra Indlandet har samlet sig, og før man kan regne med, at det haarde Vejr atter vil sætte ind, er Markedet endt, de fremmede er draget bort og de hjemlige „Købmænd“ er paa ny søgt hjem til Bygderne, hvorfra de var kommet.

At noget saadant har kunnet finde Sted ogsaa i Bovhøjeggen og paa et saa tidligt Tidspunkt som i den yngre Stenalder, har vi tvingende Grunde til at tro. Muligheden deraf kan paa ingen Maade afvises ved en Henvisning til Hjortspringbaaden. Hr. Lund har ubetinget Ret, naar han skriver: „Det vilde være en skrøbelig båd at anvende til sejlads på Vesterhavet“; men han har Uret, naar han fortsætter: „og vi må dog antage, at næsten 2000 år tidligere var bådmateriellet ikke så lidt ringere“. Hvad er nemlig Hjortspringbaaden for et Fartøj? Nærmere bestemt: til hvilket Brug er Baaden bygget? Hvis den, hvad adskilligt tyder paa, er en nordtysk Flodbaad — eller, for at tale med Dr. Brøndsted: „næppe beregnet paa andet end Fart langs Kyster og ad Aaer“¹ — siger den jo ikke det fjerneste i denne Forbindelse. Eller vil Hr. Jens Lund paastaa, at man heller ikke i førromersk Jernalder — altsaa paa Hjortspringbaadens Tid — her i Nord- og Vesteuropa kendte andre Fartøjer end saadanne usødygtige Kyst- og Flodbaade? Selvfølgelig giver Baaden os kun et højst ensidigt og begrænset Begreb om den Tids Skibsteknik.

Nej, Spørgsmaalet om oversøisk Fart i vor yngre Sten- og ældre Bronzealder kan kun besvares ud fra det Materiale, som disse Perioder selv har efterladt os. Jeg anførte i min Afhandling en Del af det. Da Hr. Jens Lund imidlertid ganske forbigaar det, skal jeg kort henvise til de væsentligste Vidnesbyrd, vi har om en meget tidlig Søfart paa vore Kyster.

Vi har saaledes Sikkerhed for, at Bornholm allerede i den yngre Stenalder har staaet i „regelmæssig“ Forbindelse med det østsven-

¹ Nationalmuseets Bog om sjældne Fund (1925), 24.

ske Kulturomraade¹, ligesom der rimeligvis har været direkte Forbindelse mellem Øland og Danmark². Vi har en lang Række ganske overbevisende Vidnesbyrd om, at man i den yngre Stenalder fra Jylland har drevet en livlig Handel paa Bohuslen, tværs over Kattegat³. Vi kan paa vise, at Forbindelsen samtidig har været stærk mellem Jylland og Norge, tværs over Skagerak, ja at hele 73% af de paa Østlandet fundne tyknakkede og bredeggede Flintøkser er dansk Importgods⁴. Men mere end dette: vi har et sikkert Grundlag for den Opfattelse, at der fandt direkte Fart Sted mellem de britiske Øer og vore Kyster. En saadan Forbindelse er for Vestsveriges Vedkommende vel tidligst paavist af Montelius⁵, men siden er Teorien knæsat af enhver svensk Arkæolog, og hvad Nørrejylland vedrører er den samme Forbindelsesvej forudsat ikke alene af Soph. Müller, men af C. A. Nordman⁶. Man vil overhovedet ikke kunde finde nogen plausibel Løsning paa Spørgsmaalet om den danske Megalitikulturs Oprindelse⁷, hvis man ikke forudsætter en periodevis Besejling af Vesterhavet, og ganske den samme Nødvendighed fremlyser af flere andre samtidige Ejendommeligheder ved vor hjemlige Kultur. Men vel at mærke: den „direkte“ Fart fra Britannien til Jylland behøver jo paa ingen Maade at være gaaet tværs over Havet. Den kan have fulgt Kysterne op til Limfjorden og rundt om Skagen, naar Vejr og Vind tillod det — hvilket sikkert ofte krævede, at man smurte sig med forhistorisk Taalmodighed. Denne Trafik kan endelig i en vis Forstand have haft det Præg af „lokal“ Skibsfart, som man gerne regner med, naar man taler om disse fjerne Tidsrums Havsejlad⁸. Hvorledes vi i det enkelte vil opfatte Vesterhavs-Farten, bliver en Sag for sig. At

¹ Ekholm: Stud. i Upplands bebyggelsehist. II (1921), 71. ² T. J. Arne i Fornv. 1909. 95. Vedrørende Søfart i den botniske Bugt og Østersøen se forøvrigt Julius Ailio: Om handlen mellan Finland och andra länder under stenåldern (Rig 1920, 1 ff.). ³ Se f. Eks. Frödin i Opuscula archæologica Oscari Montelio (1913), 45 ff., sml. 60 f., 63, 68. — Bidr. t. kännedom om Göteborgs och Bohusläns Fornm. VIII (1906—13), 407 ff. — Arvid Enquist: Stenåldersbebyggelsen på Orust och Tjörn (1922), 52 f., 89 ff. — Frödin i Fornv. 1910, 57. — A. W. Brøgger: Den arktiske Stenalder i Norge (1909), 205. ⁴ H. Shetelig: Primitive tider i Norge (1922), 229, sml. 250. — Avhandlingar i norsk forhistorie, tilegn. K. Rygh (1914), 61, 73. ⁵ Archiv f. Anthropologie XIX (1891), 1 ff.; sml. Prähist. Zeitschr. II, 256 f. ⁶ Aarb. 1915. 120. ⁷ Sml. Vilh. la Cour: Sjællands ældste Bygder (1927), 36, 208 f. ⁸ Montelius i Prähist. Zeitschr. II (1910), 256. — W. Vogel i Prähist. Zeitschr. IV (1912), 4 ff.

benægte Sandsynligheden for en Oldtidshavn ved Ferring, fordi Farten paa dette Sted forekommer en „altfor dristig“, turde derimod ikke finde Støtte i nogen som helst af de foreliggende Kendsgerninger¹.

Der er næppe Anledning til i Enkeltheder at gennemgaa de Vidnesbyrd, som fortæller os, at den oversøiske Handel paa vort Land spillede en endnu større Rolle i Broncealderen end i den yngre Stenalder. Det vilde jo desuden i sig selv være usandsynligt andet. Man vil finde Sagen oplyst dels i flere af de tidligere nævnte Arbejder², dels i Afhandlinger, som tager direkte Sigte paa det af Hr. Lund opstillede Spørgsmaal. Saaledes har Soph. Müller fremhævet, at der i Broncealderen fandt en vigtig Skibsfart Sted langs Jyllands Vestkyst, og at nogle vendsysselske Fund „alene synes at kunne forklares som hidrørende fra Skibsfart om Skagen“.³ Jeg vil i Stedet for yderligere at drøfte hele dette Handelsspørgsmaal vende mig mod den Kritik af Ferring-Hypotesen, som bygger paa, at „Ferring for henved 4000 år siden har ligget adskillige mil inde i landet“, saa Stedet af den Grund umuligt kan have været nogen Havn eller have faaet sit Navn af en saadan⁴.

Forudsætningen er, at der Vest for Bovbjerg i disse Aartusinders Løb skal være gaaet et milebredt Bælte af Land tabt til Havet. Man vil huske, at Soph. Müller overvejede netop denne Mulighed,

¹ Hr. Jens Lund benytter S. 18 det Udtryk, at der „vel ikke“ foreligger noget sikkert om en „Storhandel“ i den yngre Stenalder. Jeg henviser til de ovennævnte Forfatteres Redegørelser. Skal det ikke blive en Strid om Ord, maa man i al Ædruelighed indrømme, at en Handel af denne betydningsfulde Art i hvert Fald ikke er til at overse i det samlede Kulturbillede. Det hedder videre hos Hr. Lund: „Om der dengang udførtes rav, ved jeg ikke.“ Forholdet er imidlertid klarlagt af flere Arkæologer. Den jyske Ravudførsel baade til Norge, Sverige og England allerede i yngre Stenalder er en fastslaaet Kendsgerning. Se f. Eks. H. Shetelig: *Primitive tider i Norge* (1922), 296 ff. og Knut Stjerne: *Före Hällkisttiden* (1911), 121 ff. Begge Steder vil man finde yderligere Litteraturhenvisninger. Knut Stjerne fremhæver ikke alene, at det er Ravet, som har „lockat hit britterna“, og at „de stora jylländska skatterna af bärnstensperlor äro tydligen depoter afsedda för Storbritannien“, men han regner med, at det er Vestkystens Ravrigdom, som har lokket Enkeltgravsfolket op paa den jyske Halvø. „Det har trängt upp i Jylland för att sätta sig i besittning af bärnstenskusterna (l. c. 122).“ ² Sml. endvidere Montelius: *Kulturgeschichte Schwedens* (1906), 122 ff. — Hvorledes den stigende oversøiske Handel indvirker paa hele Bebyggelsesbilledet, har jeg selv paavist i „*Sjællands ældste Bygder*“ (1927), 243 f. Sml. *Hist. Tidskr.* 9. V (1927), 506. ³ Aarb. 1911, 318. ⁴ D. St. 1927, 19.

da han søgte efter en Forklaring af den karakteristiske Vejbane, men at han opgav Tanken til Fordel for Havne-Hypotesen¹, og deri gjorde han utvivlsomt Ret.

Maa jeg indledende anføre en meget lærerig lille Afhandling af Prof. Johs. Steenstrup: „Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid“², hvori man ogsaa vil finde enkelte Spørgsmaal vedrørende Bovbjærgegnen belyst. Idet han henviser til Oluf Nielsens „Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg og Vandfuld Herreder“, minder han om, at man paa Vandfuld Herreds Ting i 1685 efterlyste en „Kongsjord“, der skulde have været brugt som Ferring Kirkes Jord, men at gamle Folk intet kendte til den, hvorfor de henviste til, at „Vesterhavet i streng Storm og Uvejr har udtaget af Bovbjærg saa vel som af anden Ejendom en ganske stor Del Jord, som nu ligger langt ude i Havet; men hvilke Gaarde, det har tilhørt, eller om det har været Kirkejord, vide de ikke“. Og dog fandtes denne „Kongens Jord“ ifølge Matriklen af 1683 i bedste Behold under Damsgaard! Man havde kun ikke Rede paa Forholdet og gav da beredvilligt Havet Skylden.

Jeg tror, man skal være varsom med at forestille sig dette Landetab ved Udskridning og Bortskylning som saa overvættes stort. Klinten ved Bovbjærg skal i Tidsrummet 1790—1874 være rykket 500 Fod tilbage³. Selv om man uden videre overførte dette Forhold paa samtlige 4000 Aar, som efter Hr. Jens Lund at dømme ligger mellem Ferring-Bosættelsen i den yngre Stenalder og vore Dage (for mit eget Vedkommende vilde jeg regne lidt mindre rundaandet med Aarhundrederne, men det er af underordnet Betydning), kom man dog til det Resultat, at der kun maatte være tabt een Mils Land — hvilket er noget ganske andet end et Bælte af „adskillige“ Mils Bredde. Hovedsagen er imidlertid, at man slet ikke har Ret til at gaa ud fra et saadant jævnt og bestandigt Landetab. Hr. Jens Lund anfører Statsgeolog Axel Jessens omfattende Undersøgelse af „Stenalderhavets Udbredelse i det nordlige Jylland“, utvivlsomt den fyldigste og værdifuldeste Redegørelse for den foreliggende Sag, og det havde været rart, om man af Hr. Lund havde faaet at vide, hvilken Opfattelse af hele dette Beregningsproblem Axel Jessen da har gjort gældende. Det sker ikke. Jeg skal derfor citere Jessens egne Ord⁴:

¹ Aarb. 1904, 62. ² Hist. Tidsskr. 8. V (1907—08), 153 ff. ³ Danmarks Geologi, 2. Udg. (1904), 300 f. ⁴ l. c. 64. Fremhævelserne er mine.

„Af det her anførte vil det ses, at de Beregninger, som enkelte Forfattere har foretaget over, hvor meget Land der er skyllet bort af Jyllands Vestkyst i de sidste 400, 1000 eller 2000 Aar, savner ethvert Grundlag. De Maalinger, der foreligger, stammer alle fra en kritisk Periode, kort efter Aggertangens Gennembrydning i dette Aarhundrede, hvor Tabet af Land selvfølgelig var eksceptionelt stort. Er der Tale om flere Hundrede eller Tusinde Aar, da vil et saadant Tidsrum omfatte saavel lange, rolige Perioder med en Kystform, der er i Ligevægt, og hvor Landtabet er ringe, som kortvarige Perioder med Gennembrud og stødvis, stærk Tilbagerykning af Kystlinjen.“

Dette er egentlig ikke til at misforstaa. Ikke alene slaas der en tyk Streg over samtlige Beregninger, men der advares tydeligt nok mod disse Fantasterier om mægtige Bælter af bortskyllet Land. Det gennemgaaende har været et forholdsvis ringe Tab — det „eksceptionelle“ har været den stærke Tilbagerykning af Kystlinien!

Men, vil man indvende, selv om dette Bælte paa „adskillige“ Mil ikke har hjemme i Virkelighedens Verden, kan der dog godt være tabt tilstrækkeligt Land til, at Ferring i den fjerne Oldtid ikke har kunnet tjene som Havn.

Her tror jeg, Hr. Lund burde have lagt mere Vægt paa den af Aug. F. Schmidt udtalte Formodning, ifølge hvilken Limfjorden tidligere har sendt en Bugt ind til Ferring, saa at Sejladsen er sket ad denne Vej ud til Havet. Sagen er jo, at Hr. Schmidts Hypotese hviler paa et langt bedre Grundlag end — hvad man efter Hr. Lunds Fremstilling maa tro — paa en Ytring af C. Klitgaard. Tanken findes tydeligt udtalt hos den Autoritet, vi ovenfor raadspurgte: Statsgeolog Axel Jessen. Han skriver om dette Forhold flg.¹:

„Højlandets Rand danner fra Ferring Sø mod NNØ forbi Engbjerg Kirke en tydelig og paa sine Steder stejl Kystskrænt At anse denne Bakkerand for en tidligere Vesterhavskyst er utvivlsomt fejlagtigt Langt større Lighed er der mellem denne Skrænt og Skrænten ved Nymindegab, hvor det tidligere Udløb fra Ringkøbing Fjord har eroderet stærkt i Rendens sydlige (og østlige) Bred som Følge af Materialvandringen langs Kysten og den deraf følgende Forskydning af Udløbet i sydlig Retning. At lignende Forhold under en eller flere Perioder har gjort sig gældende ved

¹ I. c. 64 f.

Harbøre, er højst sandsynligt Alt tyder paa, at dette lave Engdrag [Hygum Nor, Noret, Mellemvese, Søndervese og Ferring Sø] er Rester af en tidligere Kanal, et ældre Udløb fra Limfjorden til Vesterhavet, og at det, i alt Fald for en Del, er den stærke Strøm i denne Kanal, der ved sin Erosion har frembragt den stejle Bakkeskrænt mellem Engbjerg Kirke og Ferring Sø.

Det er næppe nødvendigt at føje noget til denne Fremstilling, som fuldkommen klart redegør for de stedlige geologiske Forhold. Altsaa formaar end ikke Sandsynligheden af et mindre Landetab ved Bovbjerg at svække Hypotesen om Oldtidshavnen ved Ferring.

Ved dette Resultat skal jeg standse. Hr. Lund opstiller, som man vil huske, en egen Tydning af den store Vejlinie: den skal fra Ferring være fortsat over Aggertangen til Ty. At Aggertangen har eksisteret allerede i Sten- og Bronzealderen, er givet, at den nu og da har været gennembrudt, er højst sandsynligt¹ — alene af den Grund vilde jeg stille mig yderst skeptisk over for Tanken om en Vej herude. Dertil kommer, at Vejen jo i saa Fald maatte have krydset „Ferring-Kanalen“. Det turde i sig selv være nok til, at Hypotesen blev opgivet. Endelig tyder den samlede Bosættelse baade Nord og Syd for Tangen, i Ty saa vel som i Harsyssel, aldeles bestemt imod denne farefulde Strandvej. Jeg regner den i Virkeligheden for ganske indiskutabel.

¹ Axel Jessen l. c. 61.

OMKRING H. C. ANDERSEN

AF

PAUL V. RUBOW

I.

I *Sorø Amtstidende* for 29. Okt. og 2. Nov. 1927 har min udmærkede Kollega Vilh. Saxtorph viist mig den Ære at skænke min nylig udkomne Afhandling om H. C. Andersens Eventyr en udførlig Om-tale. Maaske jeg maa have Lov til at glossere nogle Steder i disse to interessante Kroniker. Det er langt fra for at besvære mig over at der ikke skulde være gjort tilstrækkeligt ud af mit beskedne Skrift: jeg mener ingenlunde en Forfatter er berettiget til at underholde Offentligheden med sine Krav paa Anerkendelse. Og selv om jeg mente det, kunde jeg ikke gøre det gældende her, da Saxtorph snarere sætter min Bog for højt end for lavt. Jeg har imidlertid ikke skrevet den for Ambitions Skyld, men for at befordre Diskussionen af et af de meget talrige Spørgsmaal i dansk Litteratur-historie, som ikke er løste, neppe nok stillede. Da han nu har op-taget denne Diskussion paa nogle Punkter i mine Udviklinger, tør jeg vel vente Opmærksomhed hos ham og muligt flere Læsere for et lille Indlæg.

Mit Skrift er at opfatte som et Cirkulære til Folk med Kendskab til Andersens Eventyr og Interesse for Litteraturforskningens Problemer. Dets Fremstilling er derfor sammentrængt og fordrings-løs; Saxtorph har sikkert Ret i at Bogen ikke er let læst; og det er en alt for stor Honnør han beviser mig at udskrive Steder han kalder „skønne“, dem er der vist ikke for mange af. Omvendt er det underligt, at han forlanger jeg skal „demonstrere Livsfølelse“. Jeg har ikke lagt Skjul paa at mine Skrifter alene bringer Teori. Ogsaa denne Afhandling er rent teoretisk, den indgaar som Led i en Række jeg begyndte i 1916 med en Undersøgelse af Georg Brandes' Forhold til Taine og Sainte-Beuve (i Tidsskriftet *Edda*)

og senere har fortsat bl. a. med en Drøftelse af det 18. Aarhundredes almindelige litterære Karakter (i *Danske Studier* 1925 og 26), en Karakteristik af vor ældste Prosa (i *Acta philologica* 1926), nogle Forsøg paa at stille Holberg- og J. P. Jacobsen-Problemerne paa Benene (i *Tilskueren* 1923—27) og flere Bøger og Afhandlinger om Kritikken og Prosaens nyere Historie. Den fælles Tendens i alle disse Arbejder er at rive de litterære Spørgsmaal ud af den blotte Menens og den dilettantiske Historieskrivnings Sfære, og at bidrage til deres Løsning ved Anvendelse af de nøjagtigst formulerede Begreber og den størst mulige litterære Erfaring.

Her kolliderer jeg strax med Saxtorph, der vil negte mig Ret til at anvende Genrebegrebet. Han protesterer imod „at der regnes med det Formelle som noget fast, i hvilket Livet paa den ene eller den anden Maade maa se at finde sig til Rette.“ Men hvorledes kan han komme uden om den Erfaringssag, at en Forfatters Forhold til Genren er hans halve Skæbne? Mener han virkelig at Oehlenschläger har opfundet Tragedien eller Grundtvig Rimkrøniken? Enhver Forfatter meddeler den Art han dyrker, et særligt Præg, og han vælger til en vis Grad mellem sine Forgængeres divergerende Formler, men det en Gang foreliggende Moment (den Tilstand hvori han forefinder Digtarten) kommer han ikke uden om.

Yderligere paadutter Saxtorph mig den Anskuelse, at Andersens lykkelige Resultater skulde bero paa hans „stadige Spekulation over Formerne“. Det er ikke faldet mig ind. Min Opgave er just at vise, hvorledes der bestaar et Baand mellem Idé og Form i en Digtart. Digteren har Held med sig i samme Grad som hans Ideer passer til Formen. Jeg kan ikke forstaa hvordan det er undgaet hans Opmærksomhed, at jeg i min æstetiske Forskning overalt har bestræbt mig for at fortrænge den blot formelle Beskrivelse med en Analyse af Digtartens og Værkets hele formale og ideale Struktur.

II.

Saxtorphs Indvendinger falder uens paa de tre Dele hvoraf min Bog bestaar. Han har mindst at sige imod første Del, som ikke handler om Andersen selv, men hvori jeg foretager den strategiske Opmarch før Slaget.

Han vilde blot have jeg skulde insistere paa, „at der til Grund for Dyrefabelen maa ligge en Lyst til at lave Sammenligninger“. Jeg brød mig ikke om at komme ind paa Spørgsmaalet om Arternes

Oprindelse, det er i Æstetikken som i Biologien et Kapitel for sig. For Resten er jeg neppe uenig med min Kollega paa dette Punkt; i min Bog S. 42 skrev jeg: „Hvad enten man (højest usandsynligt) skal søge Fabelens Oprindelse i Totemismen eller i Dyreeventyret, eller hvad jeg snarere tror, i en oratorisk Figur, saa fremtræder den allerede i den europæiske Litteraturs Begyndelse i nogenlunde samme Form som den hvori vi kender den nutildags“. Med den oratoriske Figur tænkte jeg, i Tilslutning til Lessing og nogle franske Litteraturforskere, netop paa den de Gamle kaldte *comparatio*. I Stedet for at anerkende dette, tillægger den unaadige Saxtorph mig en uhyrlig Mening: „Rubow tror først og fremmest paa selve Formlen som det skabende“. Hvem taler om at tro! Og hvorledes skulde de Sætninger, hvori Forskeren resumerer sin Viden, blive skabende for Digteren!

Det er af samme Grund jeg har fattet mig i Korthed om Parabelens Herkomst. Saxtorph tager meget fejl ved at læsse en Del af Skylden paa den moderne Æstetik, han mener den „udelukkende gaar ud fra det Formelle uden at tage det Psykologiske i Betragtning“. I Virkeligheden hælder de fleste Æstetikere i vore Dage til en trist Psykologisme.

Imod Tankerne i anden Del retter Saxtorph forskellige Anker. Jeg tror ikke han har lagt Mærke til at de 7 Kapitler hænger sammen som Ærtehalm, og at Thesis er nittet ind i Thesis som Ringene i en Brynje. Min Teori, som maa tages eller forkastes *en bloc*, kan resumeres i følgende Sætninger, som jeg burde have vedhæftet Bogen som Korollarium:

1° Andersen indsætter som Ækvivalent for Eventyrets Tro paa det Overnaturlige den ørstedske Lære om Naturen som et Under;

2° og som Ækvivalent for Eventyrets Tro paa de gode Magters Hjælp sin Genius- og Lykketro;

3° endelig til Erstatning for Folkeeventyrets fortryllede Verden en oplevet — dette var mislykket for alle de tyske Romantikere; de franske Eventyrdigtere var kommet uden om Vanskeligheden ved at berøve Digtarten ethvert alvorligt Præg.

4° Andersen naar saa vidt i de andre Digtarter som Eventyrets Vinger kan bære ham. — Derimod vil jeg ikke vedkende mig hvad Saxtorph tillægger mig, at Andersens Resultater skulde være naaet i Kraft af hans „Vilje til at blive Eventyrdigter“: han var det allerede før han fandt Genren.

5° Andersen arbejder med det intense Virkelighedsindtryk, bevaret i den første Inspirations Renhed og Styrke.

6° Grundlaget for Andersens Eventyr er de primære (alvorlige) Folkeeventyr, som han imidlertid omarbejder stærkt;

7° men til Erstatning for at han drager dem ud af deres Mørke, skubber han læmpeligt Fabliauerne (som han ikke forandrer meget paa) fra Krostuen ind i Barnekammeret (*Lille-Claus, Svinedrengen* osv.);

8° fornyer Fabelen (*Springfyrene, Kærestefolkene* osv.);

9° og Parabelen (*Boghveden, Klokken, Fem fra en Ærtebælg*);

10° naar i sine stærkeste Inspirationer det Mytiske (*Skyggen, Historien om en Moder*);

11° og digter under Afspænding gerne legendarisk (*Den lille Pige med Svovlstikkerne, Dyndkongens Datter*);

12° assimilerer Genrer af større Format ved at udskille deres formelle Bestanddele.

13° Han varierer ikke lidet, i tre Perioder: 1835—46, 1847—55, 1856—74.

For at opstille disse Sætninger har jeg ikke blot maattet gennemgaa og analysere den lille Litteratur før H. C. Andersen, men ogsaa uddrage hvad der havde Interesse i hans øvrige Produktion og i hans Personlighed. Bl. a. har jeg drøftet Andersens Forhold til Religionen. Paa dette Felt falder Saxtorph voldsomt ud imod mig: „her synes Rubow slet ikke i Stand til at skønne, han tager Andersens Udtalelser for gode Varer“. Naturligvis bygger jeg paa Andersens egne Ord! Men saa vidt jeg ser, afviger Saxtorphs Opfattelse kun fra min ved en mindre præcis Formulering. Han skriver, at Andersen var „primitivt-troende paa en Gud, som til Sidst lader det Gode sejre“. Dette er aldeles ikke primitiv Religion. Min fortræffelige Modpart, der giver mig saa mangen Lektion, kunde af mine Bøger lære at udtrykke sig mere exakt. Skulde jeg udtrykke mig med Saxtorphs Ordbrug, var mit Skrift ikke blevet paa 200 men paa 1200 Sider. Jeg skelner imellem

1° Andersens Rationalisme: en Arv fra Faderen; hans kritiske Bibellæsning, rationalistiske Kristologi og Exegese m. m.;

2° hans primitive Reaktionen, der opererer uafhængigt af Reflexionen: hans notoriske Anvendelse af Magi, hans Skælven ved Modtagelsen af den hellige Nadvere („Kristi blodige Legeme“) o. lign.;

3° hans Geniustro, der hverken er primitiv Religion, Kristen-

dom eller Rationalisme, men en Slags hedensk Privattro, som findes hos mange, maaske alle, udvalgte Naturer.

Dersom Saxtorph havde beskæftiget sig saa meget med religionsvidenskabelig Forskning som jeg, vilde han sikkert give mig Ret i denne Distinktion. I Stedet har han den just ikke salte Bemærkning, at „Andersen var religiøs set udenfor sin Tids store Begivenheder, Grundtvig og Kierkegaard“. Ja vist! Jeg kan forsikre min kloge Broder udi Orpheus, at der har existeret alvorlige religiøse Personligheder før, samtidig med, og efter Grundtvig og Kierkegaard (som iøvrigt aldeles ikke forstod hinanden og altsaa kun var halvt saa gode som de burde være). Andersen interesserede sig ellers for Kierkegaard.

III.

Saxtorph koncentrerer sit Angreb imod tredie Del af min Bog, som handler om Sprog og Stil. Han siger, med Urette, at den er „rent sproglig“, og erklærer, frejdigt og udisciplineret, at „Sproget i Eventyret vil næppe vise sig forskelligt fra Andersens Sprog ellers“. Jeg gad dog se, hvad mit første Kapitel, om Fortæller og Tilhører, har med „Andersens Sprog ellers“ at gøre, eller hvor meget af min Beskrivelse af Diktionen i Eventyrene, det andet Kapitel, der kan appliceres paa Andersens Digte og Dramaer. Den hele Redegørelse for Andersens Rapport til Børnene, som Eventyrfortæller, er saa vist heller ikke noget Fremmedelement i Bogen. I det tredie Kapitel, om „Figurerne“, har vel Et og Andet Gyldighed uden for Eventyrene. Jeg har søgt at skifte Sol og Vind lige, men nogen Ulykke er der ikke sket ved at Træk er medtagne, som er højlig karakteristiske for Eventyrene og tillige af Interesse i hans Romaner og Rejseskildringer.

„Flere Steder“, skriver min Antagonist, „tørner Forfatteren sammen med H. C. Andersen selv, hans Sjæl, hans Psyche“ (de tre ser ud som Positiv, Komparativ og Superlativ af eet og samme, for mig aabenbart utilgængelige Begreb). Og herpaa følger, *instar omnium*, fra min Paragraf om Inversionen: „Han bruger den ofte saadan, at jeg ikke tror, der lader sig finde anden Forklaring, end at hans Temperament fordrede *køligere* Ombytning af Sætningens Hovedled end andre Menneskers“. Ja det lyder mærkeligt, og man maa sige Saxtorph nyder sin Triumf med Maadehold, idet han tilføjer: „Slutningen er vist vrøvlet“. Unegtelig, men ikke fra min

Haand: den citerede Passus kan læses sort paa hvidt i min Bog S. 210, kun staar der ikke *køligere*, men *livligere*. Min Mening var, at jeg foreløbig beklagede at maatte give Afkald paa en mere speciel Tydning af Andersens Inversioner — der er dog gjort nogle Forsøg paa den følgende Side — da jeg ikke er tilfreds med den givne Forklaring. Det er en Gemeinplatz i Stilistik og Syntax, at Inversion giver Foredraget mere Liv, men den forklarer for meget. Jeg minder om at Benedetto Croce i en Polemik mod Karl Vossler dadlede denne traditionelle Opfattelse af saakaldt omvendt Ordstilling, jfr. ogsaa de svenske Filologers ødsle Anvendelse af „emfatisk utbrott“ som en Art Sesam-luk-dig-op. Croce fremhævede, at Dante brugte Inversion i større Maalestok, og det uden at den „emfatiske“ Fortolkning kunde anvendes med synderlig Virkning.

Det „Vrøvlede“ kommer altsaa ikke paa min Kappe i dette Tilfælde. Jeg tror i det Hele taget man kunde love Saxtorph en Gulddaler at lægge paa hvert Sted, hvor min Bog er vrøvlet, uden at udsætte ham for Rigdommens Fristelser. Den kan have Skavanker nok, men med Præcisionen kniber det ikke.

Til Slut i sin anden Kronik affyrer Saxtorph nogle kapitale Salver imod mig. Han paastaar, at i min Bog „behandles de forskellige Fortælle typer: Eventyr, Fabel, Lignelse, som noget fra Evighed af, mens Forholdet selvfølgelig [*sic*] er ganske omvendt [?]: det er den poetiske Tilværelse, der finder eller skaber Formerne, efter Folkerace, Kultur og Forfatterpersonlighed. At der saa ogsaa nok [*tænk dog!*] er nogle Lærde, der har taget en bestemt kunstnerisk Form op, er noget for sig.“ Her opstilles altsaa to Slags Forfattere: de benaadede, som „skaber Formerne“ af deres poetiske Indre, aabenbart paa ganske fri Haand, og nogle lærde Stakler som bare „tager dem op“. Men den æstetiske Erfaring stemmer ikke med Saxtorphs Tvedeling: den første Ramme vilde staa aldeles tom, og den anden vilde komme til at rumme saadanne lærde Uhyrer som Homer (der ikke har opfundet Epopeen), Æskylos (som ikke har skabt Teatret), vore Folkevisers Digtere (der overtog den vest-europæiske *chanson de toile*), Holberg (som indførte den moliéreske Komædie i Danmark), og nu sidst Andersen.

I min Bog er Genrerne ikke betragtet som noget „fra Evighed af“ — Saxtorph mener uforanderligt. Og jeg har ikke „sprængt mine Rammer“ ved at gøre Rede i Detajlen for den specifikke Form den lille Litteratur modtog i Andersens Hænder. I Bogens første

Del har jeg netop fremstillet de Forandringer de smaa Genrer undergik i Tidens Løb: hvad man lidt flot og løst i vore Dage kalder deres „Udvikling“. Og i de følgende Kapitler er Andersens Eventyr analyserede som en Begivenhed i Genrens Historie, i Lighed f. Ex. med Molières Teater i Komediens, eller La Fontaines smaa Fortællinger paa Vers i Fabelens.

Endelig giver Saxtorph mig et forsigtigt Mistillidsvotum som Fortolker. I sin første Kronik holdt han paa at Fabel og Parabel var dobbeltbundede, i den anden forbyder han mig at fortolke Allegorier: „H. C. Andersen var Digter, lad dog Digtningen staa ved sin Værdi, som den er; det er vel derfor den er bleven til.“ Med mindre her skal være fremsat et positivt Forslag til Afskaffelse af al Literaturforskning, maa det vel forstaas saaledes. Han ønsker da ogsaa, at „man var sluppet for de snærende og usikre Fortolkninger til *Skyggen* og *Klokken*“.

Min Fortolkning af *Skyggen* gaar navnlig ud paa at man kan tage denne Digtning „for det den giver sig ud for: en Digtning om Skyggen og dens Verden, alle de Associationer der knytter sig til Begrebet Skygge i Menneskets Hjerne. Det er en Lakune, Andersen har fyldt ud, Sol og Skygge svarer til hinanden, og Andersen har fundet at Solen indtil hans Tid har været vel meget favoriseret. Det var en nordisk Digter forbeholdt at digte om dens sære og farlige, saa meget mindre ansete Modstykke“ (S. 146). Jeg ser ikke hvad der kan snære Saxtorph heri, eller forekomme ham usikkert. Denne Myte kunde kun blive til hos den danske Digter under Sydens stærke Sol, den Mening staar jeg ved, og dermed har jeg sandelig ikke nægtet at Andersen var Poet.

Hvad angaar *Klokken*, som jeg har viet det meste af et Kapitel, da maa man være blind paa begge Øjnene, om man ikke kan se det er en Allegori, som altsaa fordrer Fortolkning. Den er Led for Led sat sammen af Symboler, og den som skal forklare og klassificere Andersens Eventyr, kan paa ingen mulig Maade „slippe for“ at fortolke den. Til dette Arbejde mødte jeg med nogen litterær Erfaring, specielt m. H. t. Eventyrlitteratur, og med en ikke ringe Fortrolighed med Andersen og Ørsted. Man vil forgæves pege paa et eneste Punkt i det Kapitel som jeg har kaldt *Le Merveilleux*, hvor Udlægningen kunde siges at klikke. Tydningen er kompliceret, men det er Digtningen ogsaa; den er muret op af smaa Sten, men der er i denne Mur ingen Sprækker, ingen Revner.

Saxtorph appellerer til „Livet“ over for min litteraturhistoriske Analyse. Jeg kender denne Appel, den bringes ikke blot i hver anden Diskussion af Skrifter som mine, men overhovedet saa ofte Videnskabens Værdi drøftes. Da hedder det bestandig:

Grau, theurer Freund, ist alle Theorie,
Und grün des Lebens goldner Baum.

Det er nok vittigt, men ikke vittigt nok. Citatet er fra *Faust*, men Sammenhængen det forekommer i, er ikke ufarlig. Thi det er ingen anden end Mephistopheles, der anvender denne bestikkende Maxime til at forlokke den naive Skolar med. Og i det Øjeblik Peblingen er ude af Døren, udbryder Menneskehedens gamle kloge Fjende:

Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft . . .
So hab' ich dich schon unbedingt.

DET DANSKE UDLYDS-R

AF

PETER GROVE

Det danske Udlyds-r har dels i Rigssproget, dels i større og større Dialektomraader vist en Tilbøjelighed til at forsvinde enten sporløst eller med gennemgribende Ændring af den foregaaende Selvlyd. I „V. Bennike og Marius Kristensen: Kort over danske Folkemaal“ § 133 Anm. 2 omtales det, at et Omraade i Midt-sjælland omkring Roskilde har tabt Udlyds-r helt og uden nogen Ændring af den foregaaende Vokal, saaledes at f. Ex. Træ og Træer udtales ganske ens.

I Rigsdansk findes praktisk talt ikke længere noget Udlyds-r, men r'ets Forsvinden har medført ret gennemgribende Ændringer af de foregaaende Vokaler. Mærkeligt er det, at Professor Jespersen, der i sin store Fonetik kun regner med et vokalisk Udlyds-r i daglig Tale, i „Modersmaalets Fonetik“ dog finder ikke mindre end 3 forskellige r-Lyde i Udlyd. Dette kan muligvis bero paa, at Professoren er født i Randers, der netop er det Sted, hvor de 3 Farver paa Bennike og Kristensens Kort over Udlyds-r støder sammen.

Professoren regner med et stemt *r* i *Verden*, *Korderne*, et ustemt *r* i *Kar*, *var*, *skærpe*, *Værft* og et vokalisk *r*, der kan veksle med det stemte i *borte*, *Parterne* og med det ustemte i *stor*, *værd*, *har*, etc.

Et konsonantisk Bagtunge-*r* er en Frikativlyd, der frembringes ved at Tungeroden hæves op mod Drøblen, saaledes at denne bøjes noget fremefter, ved kraftig Udtale ligger Drøbelen vandret i Tungens Midterrille. En saadan Lyd findes afgjort ikke i Rigsdansk i de nævnte Ord. Naar den høres hos Folk, der ellers ikke taler dialektisk, virker den unaturligt som Forsøg paa Efterligning af Skriftsproget. Mange, der ikke er fonetisk trænede, vil fejlagtigt i Vokalens ændrede Karakter mene at erkende Tilstedeværelsen af et *r*.

Begynder man nu med at iagttage Ordene *Aarhus* og *arve* synes det mig overordentligt let at erkende, at hele første Stavelse i hvert af Ordene i Virkeligheden er en usammensat Lyd. Man kan blot anstille den almindelige fonetiske Prøve. Udtaler man Forstavelsen *am* i *Amme* og trækker den langt ud, vil man opdage, at man mod Slutningen har tabt *a*-lyden og kun holder det stemte *m*. *Am* er altsaa en sammensat Lyd. Prøver man derimod at trække Stavelsen *aar* eller *ar* langt ud, vil man let se, at man holder nøjagtigt den samme Lyd lige til Slutningen. *Ar* i *arve* og *aar* i *Aarhus* er altsaa ganske utvivlsomt usammensatte Lyde. Ganske vist vil den samme Prøve af Stavelsen *ir*, *er*, etc. give et andet Resultat, men derom senere.

Vi har fastslaaet, at Stavelserne *ar* og *aar* er usammensatte Lyde, men hvilke? Det er tydeligvis Vokaler, men ikke identiske med *a* og *aa*. Det siges almindeligt, at Forskellen mellem Vokalerne og Konsonanterne ikke er nogen særlig skarp; men for Lægsfolk synes den dog altid mere udpræget end f. Ex. Forskellen mellem stemte og ustemte Konsonanter. Forskellen er nu heller ikke en helt ringe. I Modsætning til Konsonanterne, der karakteriseres ved det Sted, hvor Explosionen eller Friktionen finder Sted, faar Vokalerne deres Karakter væsentlig ved Mundens samlede Resonansrum, der kan gøres højere eller lavere ved Hævninger og Sænkninger af Tungen og smallere eller bredere ved Hjælp af Kinderne, hvis Bevægelser lettest ses af Læbestillingen.

Vokalerne falder naturligt i 2 Hovedrækker: *i*-Rækken og *y*-Rækken.

Begynder man med lille Mundaabning (Ovalen vandret) og Tungen fremme og løftet, vil man, hvis man gradvis samtidigt sænker Kæben (og Underlæben) og trækker Tungen ned og tilbage komme til at gennemgaa følgende Skala:

i - e - æ - a₁ - a₂ - a₃ - a₄.

Si - se - Ven - sad - sat - Rand - arve.

Begynder man med lille Mundaabning (Ovalen lodret) og Tungen helt fremme og løftet, vil man med samme gradvise og samtidige Sænkninger og Tilbagetrækning faa Rækken

y - ø - ö - a₁ - a₂ - a₃ - a₄.

sy - sø - søn - (ukendt paa Dansk) - smaat - raat - Aarhus.

Den første Række kan vi kalde „den brede“, idet den vandrette Oval giver bred Lydkanal. Den anden Række maa saa kaldes „den smalle“, idet den lodrette Oval giver smal Lydkanal. Da Tungen i begge Rækker efterhaanden fjerner sig mere og mere fra Fortænderne og den haarde Gane, kan man kalde de første Lyde i Rækkerne nære, de sidste fjerne.

De to Vokaler *ar* og *aar*, *a*₁ og *å*₁ lader sig saaledes definere som henholdsvis den fjernest mulige brede og den fjernest mulige smalle Vokal.

Til de smalle Vokaler hører ogsaa *u* (ude) - *o* (gode) - *aa* (Gaade), der ikke lader sig indkile i Rækken, fordi de har Læberunding som *y*-*ø*-*ö* men Tungestilling mellem *å*₁ og *å*₃ (vistnok med mere hvælvet Tunge end disse).

Af større Betydning end disse tre Vokaler for Undersøgelsen af Retskrivningens „Udlyds-r“ er imidlertid to Vokalrækker, der hører til sjusket Udtale, og derfor navnlig findes i tryksvage Stavelser. De brede Vokaler vil her ikke blive udtalt med fornøden Spændvidde af Læberne og derfor faa en ganske ringe Tilnærmelse til de tilsvarende smalle. I det følgende vil jeg betegne disse „i-Rækkens“ Dobbeltgængere saaledes:

(*i*) - (*e*) - (*æ*) - (*a*₁) - (*a*₂) - (*a*₃) - (*a*₄).

Omvendt vil de smalle Vokaler i tryksvage Stavelser nærme sig ubetydeligt til de tilsvarende brede og her betegnes saaledes:

(*y*) - (*ø*) - (*ö*) - (*å*₁) (*å*₂) - (*å*₃) - (*å*₄).

Sammenlign f. Ex. det tilnærmede (*i*) og (*y*) i *Visit* og *Fysik*, (*e*) (*ø*) i *Romeo* og *Homøopati*, (*a*₃) og (*å*₃) i *Karantæne* og *Marokkanerinde*, (*a*₄) og (*å*₄) i *fårvel* og *fordi*. *E* i tryksvag Stavelse bliver oftest (*ø*) f. Ex. *Spise*. Den engelske Vokal i *Hull* er iøvrigt (*å*₂) i *Smaatteri*.

Naar vi betragter andre Vokaler med efterhængt *r*, bliver Spørgsmaalet strax mere indviklet end ved *ar* og *år*. Synger vi „Irmelin Rose“ med Dvælen paa Stavelsen *ir*, vil vi opdage, at vi standser ved en helt anden Lyd, end vi begyndte med. *Ir* er alt-saa ingen Enkeltlyd. Imidlertid er det heller ingen Forbindelse mellem Vokal og Konsonant, da baade første og anden Del af Lydforbindelsen er ganske friktionsfri, men derimod en faldende Dif-tong, hvis første Bestanddel er *i*, medens den anden øjensynligt er

en Tilnærmelse til a_4 , men ogsaa kun en Tilnærmelse. Det vilde imidlertid ogsaa være urigtigt at vente et rent a_4 .

En Diftong er ikke at opfatte som en virkelig Overgang fra den ene Lyd til den anden, men som en Svingningsretning fra den første Lyd mod den anden. Tvelyden *ir* naar ikke helt tilbage til a_4 . Prøver man nu at udtale en Mellemtung mellem a_3 og a_4 straks efter Slutningslyden i *ir*, vil man høre, at Lydene endnu ikke er helt identiske. Dette skyldes imidlertid, at den sidste Del af Tvelyden er mindst betonet, hvorfor vi — i Følge det ovenfor anførte — ikke skulde vente en Lyd mellem a_3 og a_4 , men mellem (a_3) og (a_4) f. Ex. i Karantæne og Færvel. Ved opmærksom Prøve vil det ogsaa vise sig, at en saadan Mellemlyd faktisk er identisk med sidste Del af Tvelyden *ir*. Vi kan altsaa lydskriftligt betegne Navnet „Irma“ som $i(a_4)ma_2$, hvor i og (a_4) betegner de Yderpunkter, mellem hvilke Tungen bevæger sig.

Prøver vi paa samme Maade Stavelsen *yr* i *dyrke*, vil Tvelydens anden Del nærme sig den fjerneste Lyd i *y*-Rækken, nemlig $\hat{a}_4$, eller med samme Modifikation som for *ir*-Lydens Vedkommende ($\hat{a}_4$). I Lydskriften kan Ordet altsaa bestemmes som $dy(\hat{a}_4)k(\emptyset)$.

Prøver man at artikulere i og uden at afbryde Stemmebaandsvirksomheden gradvis at sænke Kæben og langsomt at trække Tungen ned og tilbage, til man ender med a_4 , vil man se, at man gennemgaar hele Rækken af Vokaler $i-e-\varepsilon-a_1-a_2-a_3-a_4$. Da Tungen faktisk maa gennemgaa hele denne Bevægelse for at naa fra i til a_4 , er Tvelyden *ir* i Virkeligheden en overmaade hurtig Gliden gennem hele denne Vokalskala. Saa akrobatisk hurtig er imidlertid Tungemusklen i sine Bevægelser, at det er uhyre vanskeligt at opfange Mellemlydene med Øret; men ofte høres unægtelig ogsaa i Slang Udtalen $K\hat{a}(a_4)k(\emptyset)$, $v\hat{a}(a_4)-k(\emptyset)li$ etc., hvorved den voldsomme Tungebevægelse modificeres betydeligt.

Man naar ved fortsatte Prøver af samme Art til det Resultat, at enhver Forbindelse mellem a og r giver Vokalen a_4 , enhver Forbindelse mellem aa og r giver $\hat{a}_4$; i og r giver $i(a_4)$; e og r samt ε og r giver $\varepsilon(a_4)$; y og r giver $y(\hat{a}_4)$; $\emptyset$ og r giver $\emptyset(\hat{a}_4)$ (f. Ex. Ørne); $\ddot{o}$ og r giver $\ddot{o}(\hat{a}_4)$ (f. Ex. Børge); af *y*-Rækkens Anormaler giver u og r $u(\hat{a}_4)$ og o og r $o(\hat{a}_4)$.

Ved Stødtone forandres disse Lyde ikke anderledes end enhver anden Lyd. Forholdet er maaske vanskeligere at iagttage. Har

man derfor vanskeligt ved at erkende Tilstedeværelsen af ($\dot{a}_4$) kan man forsøge foran et Spejl efter hinanden at sige *ru Ur*. Konsonanten *r* kræver ikke stort større Læbeafstand end det efterfølgende *u*, men den faktiske Tilstedeværelse af et ($\dot{a}_4$) i Tvelyden *ur* vil tvinge Underlæben ned. Til yderligere Bekræftelse kan man udtale *ur* med efterfølgende Læbelukke, f. Ex. „det Ur bruges ikke“, hvor Bogstavet *b*, der følger umiddelbart efter, ikke er i Stand til at hindre en kraftig Sænkning af Underlæben mellem *u* og *b*. Medens der i Ordet „Uro“ med konsonantisk *r* ikke findes større Sænkning end *o* nødvendiggør. I en Tvelyd som *av* udtalt *au'* mærkes nøjagtig de samme Forhold. *u*-Lyden bliver meget kort, og et Pust opstaar let derefter.

Professor Jespersens Anvendelse af et omvendt *r* som Udtryk for et vokalisk Udlyds-*r* bliver i nogen Grad misvisende, da Udlyds-*r*, som vist, ikke optræder som en selvstændig Lyd, men enten blot ændrer den foregaaende Vokals Karakter eller i Forening med den danner en faldende Diftong.

Det uheldige i Anvendelsen viser sig allerede deri, at Professor Jespersen baade i „Fonetik“ og „Modersmaalets Fonetik“ udstyrer *r*-Lyden med en Evne til at optage et efterfølgende tonløst *e* i sig; som Exempel nævnes i begge Bøger Navnet Karen. Dette er afgjort i Strid med almindelig Rigssprogsudtale. Naar Karen udtales i een Stavelse, er *ar* een Lyd og det er det efterfølgende *n*, der har opslugt det tonløse *e*, saaledes som Udlyds-*n* saa ofte gør (Ulden, Katten, Vinen o. s. v.).

Uheldigt virker det, når i et Ord som „farlig“ Vokalen *ar* opløses til *a* + vokalisk *r*, hvor *a* tilmed er betegnet med den Type, der i Modersmaalets Fonetik bruges for de mere æ-agtige *a'*er. Første Stavelse skulde altsaa udtales *fa₂(a₄)*; en heldigere Betegnelse er afgjort *fa₄*.

Medens det ikke kan anerkendes, at *r* kan optage et efterfølgende tonløst *e*, er det selvfølgelig rigtigt, at det altid vil smelte sammen med et foregaaende. I et Ord som „Fader“, udtalt i to Stavelser vil det omvendte *r* altsaa uden Skade kunne anvendes som Betegnelse for sidste Stavelses *er*. Da det danske *e* i tonløs Stavelse som før nævnt snarere hører hjemme i *y*-Rækken, maa vi betegne Stavelsen *er* som ($\dot{a}_4$). Her er der altsaa virkelig Tale om en Sammenfalden, idet Diftongen ($\ddot{o}$) ($\dot{a}_4$) er blevet en Enkeltlyd ($\dot{a}_4$).

Vi har to Udtaler af Ord som „Lærer“ og „Grosserer“, nemlig

Lær($\hat{a}_4$) og *Læ*($\hat{a}_4$), *Groser*($\hat{a}_4$) og *Grose*($\hat{a}_4$), idet Indlyds-*r* kan falde bort. Det fonetisk set mærkeligste Ord i det danske Sprog „snarere“ kan udtales paa to Maader: en boglig paavirket *sna₃r(ø)r(ø)* og den naturlige *sna₄($\hat{a}_4$)(ø)* eller maaske snarere *sna₄($\hat{a}_4$)($\hat{a}_4$)*

Den af Otto Jespersen formodede Forskel mellem stemt *r* i „Verden“ og ustemt i „Værten“ er i Virkeligheden Forskellen mellem lang Diftong i *væ(a₄)d(ø)n* og kort i *væ(a₄)d(ø)n*.

For til Slut at sammenfatte Resultatet har vi altsaa følgende Enkeltlyde:

ar = *a₄* (Far)
aar = $\hat{a}_4$ (Aarhus, Orne)
 trykløst *er* = ($\hat{a}_4$) (Haver)

og følgende Tvelyde:

ir = *i(a₄)* (Irma)
er og *ær* = *æ(a₄)* (er, Ærter)
yr = *y($\hat{a}_4$)* (dyrke)
ør = *ø($\hat{a}_4$)* (Ørne)
ör = *ö($\hat{a}_4$)* (Børge)
ur = *u($\hat{a}_4$)* (Urne)
or = *o($\hat{a}_4$)* (Ærme)

Alle de nævnte Lyde undtagen tryksvagt *er* findes ogsaa med Stødtone, f. Ex. i følgende Bydemaader: *far*, *kaar*, *fir*, *vær*, *fyr*, *før*, *smør*, *kur*, *bor*.

Ovenstaaende Analyse giver os altsaa en tydelig Forklaring paa det uhyre almindelige Fænomen, at Børn i 2-Aarsalderen, der er ude af Stand til at sige *r* uden Vanskelighed siger „Far“ og „Mor“. Tillige er den af stor Betydning for Undervisning i fremmede Sprog. En dansk Elev vil naturligt udtale Ordet „Bruder“ som *bru₄d($\hat{a}_4$)*. Først naar Eleverne har forstaaet, at ($\hat{a}_4$) er en Vokal, er Banen ryddet for den korrekte tyske Udtale *bru₄d(e)r*. Denne Forskel i Udtale er — set med tyske Øjne — meget betydelig. Under et Ophold i Tyskland bestilte min dengang 3-aarige Søn uden mit Vidende i en Restauration „fire Glas Wasser“. „Wasser“ var det eneste tyske Ord, han kendte. Tjeneren, der bragte Glassene, berømtede hans Udtale af de to første Ord, som han altsaa havde udtalt paa Dansk, men kritiserede skarpt hans Udtale af Wasser. '*Was*($\hat{a}_4$)... *hat er ge'zaxt* forklarede Tjeneren og gentog flere Gange smagende den for ham meget aparte

Lyd. At fire er udtalt i to Stavelser og Glas med kort og mere æ-agtigt *a* har altsaa ikke virket nær saa fremmedartet. Ogsaa for Udtalen af fransk *ar a₁₂* er den rette Forstaaelse af dansk *ar a₄* formaalstjenlig.

Muligvis kan den rette Forstaaelse af det danske Udlyds-r ogsaa finde Anvendelse i Sproghistorien og f. Ex. forklare, at tysk „Welt“ (middelhøjtyisk „Wërlt“) har tabt sit *r*, fordi det foran *lt* var vanskeligt at udtale isoleret, medens det paa Dansk og Engelsk, hvor det er assimileret i den foregaaende Vokal er bevaret med samme Lydværdi som ethvert andet „Udlyds-r“ paa disse Sprog.

— — —

Muligt er det, at *r*'ets Assimilation i Prof. Jespersens Generation ikke har været fuldendt; men sikkert er det, at den i den unge Generations daglige Tale nu er fuldkommen. I det hele taget har det været mig mindre væsentlig at finde og rette eventuelle Fejl, end at opnaa Klarhed over de Ændringer, det assimilerede „*r*“ har foraarsaget i de forudgaaende Vokaler, da Klarheden over disse Forhold har ikke ringe praktisk Betydning i Sprogundervisningen.

LIDT OM GENNEMBRUDET I GEORG BRANDES' UDVIKLING

AF

HARALD RUE

Il faut observer l'homme entier pour
définir une de ses parties. *Taine.*

De mange ideer, Brandes fremførte i sine første forelæsninger, virkede så overvældende nye på offentligheden, at den anså dem for noget nyt, han lige havde ført hjem fra udlandet. Typisk er *Dagbladets* fremhæven af Brandes' skrifter fra før den store udenlandsrejse på bekostning af dem efter. Troen på denne modsætning har helt ned til vor tid været den gængse opfattelse, udtrykt f. ex. af Paul V. Rubow, når han skriver: „Det er bekendt, at der findes en overordentlig afstand mellem arbejderne fra 1869—70 og det følgende, første bind af *Hovedstrømninger*“¹.

I en afhandling om Georg Brandes' opfattelse af det 19. århundredes danske litteratur indtil udenlandsrejsen 1870² blev det vist, at der i Brandes' udvikling kun findes ett brud, nemlig da han opgav den abstrakte, filosofiske og æstetiske opfattelse af kunsten, der dømte et værk efter udefra givne og i forvejen vedtagne regler, og han istedetfor gik over til at bedømme det historisk og psykologisk, som udtryk for tiden og som skildring af menneskenes liv. I en senere afhandling om indledningen til *Emigrantlitteraturen*³ vistes det derpå, at næsten alle ideerne fra denne berømte fortale fandtes i de tidligere afhandlinger, og at de nu blot var forenet og givet fælles retning ved at blive samlet om frihedsideen.

Med tilslutning til denne opfattelse har Poul Herring behandlet gennembrudet i Georg Brandes' hele udvikling⁴, men med benægtelse af, at gennembrudet er foregået under pariseropholdet 1866,

¹ Edda 1914, hæfte 4, s. 285. ² Edda 1924, hæfte 4. ³ Edda 1926, hæfte 1.

⁴ Nærværende tidsskrifts forrige hæfte.

som det var blevet hævdet. Istedet henlægger han det til sommeren 1865 og daterer det fra læsningen af Taines bog *De franske Filosofer i det 19. Århundrede*, idet han vil finde øjeblikkelig påvirkning fra bogen i de tre karakteristikker af Chr. Richardt, Aarestrup og Kamma Rahbek.

Da spørgsmålet berører det endnu i en vis udbredt art af litteraturforskning så yndede emne om litterær påvirkning, er det vel en overvejelse værd.

J. Paludan pegede i sin tid på, at Sainte-Beuve havde omtalt en udtalelse af P. Leroux om, at man ved skildringen af de typer, der nedstammer fra Werther, nemlig Faust, René, Obermann, Adolphe, Byron, vilde få den nyere europæiske litteraturs historie gennem denne dens vigtigste, rigt varierede type. Paludan siger: „Man ser, hvor meget af sin plan og navnlig af typerne og behandlingen i *Emigrantlitt.* dr. Brandes her har forefundet i skizze“¹. Dette er allerede gennem Vilh. Andersens store litteraturhistorie² på vej til at blive en kendsgerning. Det hedder der, at for det tidsrum, Br. behandler, „var planen udkastet“. Udtrykket er vagere, men vil kun blive forstået således, at Brandes har lånt planen. Tilsyneladende er det jo også overbevisende.

Men havde man nu istedetfor at søge udaf, set indad mod Brandes selv, vilde man have opdaget, at den metode at skildre litteraturen gennem typer let kunde opstå selvstændigt af hans sammenlignende studier af forskellige landes litteraturer, der naturligt førte til at vælge repræsentative skikkelser og ånder — hvorfor han også studerede en hel kunstscole i dens udløbere, som den oehlsenschlägerske skole gennem Munchs „Lord William Russell“. Brandes' racestudier ledte i samme retning, og han begyndte også at dyrke anekdoten. Endelig drejer det sig hos Brandes ikke om en skildring af litteraturen, men om gennem litteraturen at skildre århundredet og dets ideer. Jagten efter at finde påvirkning fører altså bort fra det væsentlige, fra værket og forfatteren, istedetfor ind til dem. Og så er konstateringen ovenikøbet gal. Brandes vidste intet om Pierre Leroux, andet end at George Sand en tid havde været påvirket af en populærfilosof af dette navn. „Og Sainte-Beuve omtaler jo tusinder af personer!“

Et andet sted nævner Vilh. Andersen, at det nylig udgivne

¹ Nær og Fjærn 4. Nov. 1877, s. 8. ² Illustreret dansk Litteraturhistorie IV, 168.

Jammersminde „først havde åbnet Brandes' øjne for det uvirkelige i livsbillederne i den ældre tids historiske kunst“¹. Forståelsen af sin egen tids mennesker hos den, der grublede „fuldt så meget over livet som over kunsten“, og historiske studier havde åbnet hans øjne ikke blot for manglerne i den historiske kunst, men også i samtidsskildringen. Allerede året før havde han da også i anmeldelsen af Oehlenschlägers *Dronning Margareta*² angrebet det historisk mislykkede i den danske tragedie. *Jammersminde* lærte ham da intet nyt, var blot en bekræftelse.

Fra Brandes' egen produktion kan nævnes behandlingen af Paludan-Müllers forhold til Byron³ og forsøget på at fremstille *Danserinden* som efterligning af *Beppo*, *Adam Homo* som affødning af *Don Juan*, motivet til sidste sang af *Adam Homo* som lånt fra *Dommedagssynet* og *Ahasverus* som fremkaldt af *Himmel og Jord*. Herimod protesterer Paludan-Müller overfor Brandes i et brev, beregnet på at offentliggøres⁴, ligeså bestemt men knapt så arrigt som Brandes selv, når der blev eftersøgt steder, hvorfra ideer og udtalelser i hans skrifter er lånt. Brandes anerkendte rigtigheden af Paludan-Müllers indsigelse ved at udelade de nævnte udtalelser af bogen i det senere optryk. Kun hævdelser af *Adam Homo* som affødning af *Don Juan* bibeholdtes, og med rette, ud fra den anskuelse, at et så kendt værk kan påvirke mennesker, selvom de ikke har læst, eller kun læst lidt af det, idet det er en del af tidens åndelige atmosfære.

Kommer man nu til det foreliggende spørgsmål med sådanne fejltagelser hos solide litteraturhistorikere og gode kritikere i mindet, og ved man, at der kan hentes dynger af lignende fra de mest anerkendte værker, studser man strax. En enkelt bog skulde forårsage et alvorligt gennembrud i en karakter som Brandes'?

Poul Herring fremhæver med rette, at Taines bog ikke må overses, og citerer Brandes' egne udtalelser om den betydning, den har haft for ham. Derpå forsøges påvist indflydelse fra den på de tre nævnte karakteristikker for at vise, at overgangen fra den abstrakt filosofiske metode til den historisk-psykologiske skete 1865.

Denne påvirkning er imidlertid meget tvivlsom. De tre arbejder er nok udkastet 1865, men sådan som de foreligger for os, er de to, *Emil Aarestrup* og *Kamma Rahbek*, stærkt udarbejdede

¹ Illustreret dansk Litteraturhistorie IV, s. 215. ² Illustreret Tidende 22. Nov. 1868. ³ Naturalismen i England, 1875. ⁴ Det nittende Aarhundrede, III 471.

efter Pariseropholdet, og, som jeg har søgt at vise¹, netop under indflydelse af Brandes' egne indtryk fra rejsen, et forhold der er os velkendt fra senere værker, som f. ex. *Emigrantlitteraturen* og som for Brandes' vedkommende spiller en stor rolle. Og påvirkningen er svær at bestemme, Vilh. Andersen ser således i karakteristikken af Kamma Rahbek et Sainte-Beuvesk kvindeportræt, mens Poul Herring opfatter det som en Tainesk karakteristik. Snarere bør man lægge vægt på, at Brandes til udarbejdelsen har haft samlinger af breve at bygge over, hvad der i sig selv giver ham større frihed, så man ikke behøver at søge påvirkning fra et filosofisk værk. Ihvertfald er de så overarbejdede, at man ikke har lov at slutte noget som helst til sommeren 1865. Derimod er artiklen *Om Christian Richardt som lyrisk Digter*, Brandes' „allerførste forsøg på en litterær karakteristik“, dateret sikkert ved at være trykt i *Fædrelandet* 2. og 4. Sept. 1865.

Men her er intet nyt, der kan afledes af Taines bog. At finde enheden i et forfatterskab har Brandes også forsøgt i den ganske begrebsmæssigt udførte bedømmelse af *Paludan-Müller og hans Adam Homo*. Og den æstetiske opfattelse er den gamle med adskillelsen mellem form og indhold, uden krav om nyt livssyn som efter 1866. Fremstillingen er ikke frit bevæget, men omstændeligt udførelsende, med en mængde eksempler og flere abstrakter rundt om i dokumentationen, i stilen og i sproget. Og forsøget på at skildre digterpersonligheden fremkommer ved, at Brandes fremfor alt vil finde tidspræget i Richardts digtning og følgelig også i ånden deri. Noget ganske tilsvarende findes i arbejder som anmeldelsen af Paludan-Müllers *Ungdomskilden* fra April 1865, altså før læsningen af Taines bog. Endvidere viser det sig, at artikler, der er skrevet samtidig med den om Richardt, f. eks. anmeldelsen af Oehlenschlägers *Den lille Hyrdedreng* — er rent begrebsmæssige, når undtages denne interesse for tidspræget. Og endelig er indledningen til doktordisputatsen om det komiske, der er skrevet mere end et halvt år senere, men ikke fortsat efter Pariseropholdet, helt i den gamle tids opfattelse med forestillingen om, at naturen ligefrem har en hensigt med det komiske, og uden en eneste historisk anekdote, rent litterær. Man skal da ikke gå til Taines bog for at forstå tilblivelsen af disse karakteristikker; den har ingen indflydelse haft på de litterære arbejder, der er blevet til et par måneder efter læs-

¹ Edda 1924, hæfte 4, s. 255 f.

ningen. Orienterer man sig derimod efter værket selv, opdager man en forfatter, der stiller de behandlede digterværker i forhold til den tid, han befinder sig i, og vi føres da ind til Brandes selv og ser ham optaget ikke blot af filosofi og æstetisk spekulation, men af tidens problemer, som ikke mindst krigen i 1864 havde gjort til virkelighed for ham. Med hensyn til Richardt-karakteristiken har det vigtigste været, at Brandes og hans venner i denne digtning fandt en fornyelse af poesien — som Julius Lange og Brandes tit drøftede — og det afgørende var, at Richardt var Brandes' gode ven, at de arbejdede sammen, og at dette intime bekendtskab ikke blot med værkerne, men med digterens særlige begavelse, ja med hans private person, har lokket Brandes' evne til at karakterisere frem. Hvor langt den er fra at være frigjort kan let ses ved at lægge denne karakteristik ved siden af det straalende essay om Aarestrup. De to kan ikke være samtidige.

Taines bog har imidlertid været vigtig for Brandes, men på et andet område, det filosofiske. Hvad der betog ham var angrebet på spiritualismen. Når han senere har søgt bogen frem igen, er det da også dette angreb og fremstillingen af grundene til denne filosofis sejr han er vendt tilbage til. I marginen af sit exemplar har han et sted i afsnittet om Gousin kort og fyndigt tilføjet: „Forbereder Bergsons vrøvl“. Påvirkning fra skriftet kan da også eftervises i det arbejde, Brandes selv, med rette, anså for det vigtigste af alle fra denne periode, det filosofiske stridsskrift *Dualismen i vor nyeste Philosophie*, som udkom 25. Oktober 1866, lige før afrejsen til Paris. Brandes var efterhånden blevet led ved spiritualismen, efter 1864 ikke mindst fordi den var tysk. Han vilde med sit skrift ikke blot angribe Rasmus Nielsens lære, men hele spiritualismen — at han til dette har fundet støtte hos Taine, er uden tvivl. Men han har et videre sigte. Han vil åbenbaringstroen tillivs for at kunne rejse en ny og enhedspræget, humanistisk kultur. Men dette har han jo ikke fra Taine. Han har selv oplevet det. Det er resultatet af hans alvorlige og stærke religiøse krise. Skriftet er altså tænkt for Taines påvirkning. Og det er tænkt af ham selv gennem længere tid. I det 11-siders brev, hvori han søger at lokke Brøchner frem til angreb på Rasmus Nielsen, opregner han da også alt hvad han „i disse første ungdomsår havde tænkt om det filosofiske studium ved universitetet.“ Desuden er det lokale, københavnske udgangspunkt let kendeligt i pjecen. Hans standpunkt var altså taget før

læsningen af Taine, der da ikke gav ham nogen ny anskuelse på dette område. Gennem *Den franske Æsthetik i vore Dage* ses det også, hvor stor afstand Brandes tager fra Taine på det afgørende punkt i dennes lære¹. „Jeg har elsket hans person, ingenlunde hans ideer,“ skriver han. „Der har vi den unge skandinav, der kommer for at gøre indvendinger,“ sagde Taine, når Brandes trådte ind hos ham.

Hvad der betog ham nu, i 1866, var ikke blot angrebet på spiritualismen, men at han fandt filosofiske problemer behandlet på en helt ny måde, uden svære filosofiske kunstudtryk, med en redegørelse, der var klar og rammende, fri for alle abstrakte begreber, for alt det, Brandes senere kaldte pedanteri. At det samme findes i hans eget stridsskrift, skyldes da sikkert ikke alene det, at det for at virke vidt, som dets hensigt er, måtte være alment forståeligt.

Af det fremførte vil det fremgå, hvorfor gennembrudet i Brandes' udvikling ikke kan føres tilbage til den omtalte bog. Der findes flere vendepunkter i Brandes' liv. Et af de vigtigste er, da følelsen, medlidenheden med de ulykkelige og undertrykte vælder frem i ham og giver hans sind retning for hele livet, gør ham til hader af uret. Et andet, da han opgiver troen for tvivlen, da han forstår, at den vedtagne religion må erstattes med den ny tids religion, medfølelsen, der i vor tid igen er veget for samfølelsen. Endvidere krigen 1864, der fik samme betydning for Brandes som verdenskrigen for dem, der da var 22, og som er udgangspunktet for hele hans virksomhed, dels ved desillusioneringen, dels ved at give tilskyndelser til at finde nye veje til at rejse landet igen. Alt dette er forstadier til gennembrudet 1866. Efter dette var der den store udenlandsrejse, hvor skønhedsglæden helt brusede frem og berusede ham, og derefter hjemkomsten med den heftige reageren mod de forskellige forhold, så han sattes i den blandede stemning af begejstring og afsky, kærlighed og foragt, hvoraf *Hovedstrømninger* udsprang. I denne forbindelse må også huskes kommunen i Paris, der for Brandes var, hvad den russiske revolution på en ny måde har været i vor tid, frihedsideens gennembrud. Men intet af disse vendepunkter har været resultatet af nogen enkelt oplevelse, end mindre af en enkelt bog — og så skulde en sådan endda kunne bevirke et gennembrud!

¹ Se særlig sjette kapitel. Dog må det stadig erindres, at bogen først er skrevet fire år efter det tidspunkt, der her er tale om.

En hel omvæltning og en endelig befrielse, en udløsning af alt det eftertragtede kunde derimod en ny hel grundanskuelse eller verdensanskuelse og en ny livsfølelse give, og det var netop, hvad han oplevede under opholdet i Paris. Han omfattede byen „med religiøs følelse“. Her foregik en omdannelse af hans sind, han levede i dyb lykke over den uafbrudte, åndelige berigelse, han til-egnede sig den moderne videnskab, lærte Taines skrifter at kende og fandt en ny helhedsopfattelse deri, og nu trådte hans temperament helt frem, befriet for den indsnævring, universitetsopdragelsen havde holdt det i. Hans *Levned* viser hvorledes. Den der slår op i første bind, på afsnittet om det første længere udenrigsophold, vil snart forstå, at det er ud fra sådanne oplevelser og under sådanne forhold som de der skildrede, at et gennembrud finder sted hos den, for hvem ideerne ikke er interessante videnskabelige spørgsmål, til at studere i bøger, og som der kan gøres bøger om, men for hvem de er menneskehedens problemer, der skal løses.

KULTUR OG FOLKEMINDER

LIDT OM LIGKISTER AF STRAA.

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede i Krigsaarenes fattige Tid tog man Ligkister i Brug, der var flettet af Straa. I 1811 staar i Særslev Sogns Kirkebog (Nordfyn) om en fattig 93aarig Kone: „Dette Lig var det første, som heraf Menigheden blev jordet i en Straakiste.“ I „Fyens Stifts patriotiske Selskab“s Jubilæumsskrift, 1910, S. 52, findes følgende fra Lumby ved Odense: „Ligkister af Straa havde Amtsprovst Lützens Avlskarl, Rasmus Christensen, i sin Fritid i Aaret 1811 lavet ikke saa ganske faa af, og under Hensyn til, at Krigen havde lagt Beslag paa mange Haandværkere, saa det til Tider kneb — især paa Landet — med at fremskaffe endog noget saa nødvendigt som en Ligkiste, fik den nævnte finger-nemme Karl paa sin Principals derom fremsatte Henstilling udbetalt af Selskabets Kasse 30 Rdl. som Flidsbelønning.“

I „Fyens Stifts Adresseavis“, den saakaldte Søren Hempels Avis, 21. Januar 1812 staar omtalt i Bladets Tekst¹: „Paa den indenlandske Butik her i Byen er i disse Dage indsat de første Halm Ligkister fra Landet, som vel maatte ønskes ført i Brug paa en Tid, da en Fjellekistes Bekostning overstiger den ubemidledes Evner. Blandt flere vakre Frembringelser, som Butikken fremviser, er ligeledes nogle meget skønne Pib-rør af Kunstdrejer Clasen i Faaborg. Overalt er ved denne priselige Indretning aabnet enhver Fabrikant og Kunstner Lejlighed til at gøre sit Talent bekendt og frugtbringende.“ (Denne Butik staar omtalt flere Steder i Bladets Aargang 1812.)

I ovennævnte Nummer staar iblandt Kundgørelserne følgende:

„*Liggkister og Sengelurve af Halm*, som en Prøve af Tjenestefolks Vinteraftens Arbejde, falholdes i den patriotiske Boutique. Størrelsen er fra 1 Alen $\frac{1}{2}$ Qvarteer indtil 2 Alen 3 Qvarteer, Prisen fra 1 Rdl. 3 Mk. til 6 Rdl. 2 Mk. efter Størrelsen og Beskaffenheden af Arbeidet. De, som behøve disse Arbeider vilde henvende sig med Opgivende af Høiden, Længden og Breden til Lumbye Sogns Fattigkommission, hvor man ogsaa

¹ I Forbindelse med nærværende Emne kan tilføjes, at i Hempels Avis 1. September 1812 findes følgende: „Bladet *Dagen* gør atter opmærksom paa Vigtigheden af offentlige Ligstuer saavel til at forhindre den skrækelige Tildragelse: et Menneskes Opvaagnen i Graven som og de Ubehageligheder og for Sundheden skadelige Følger, der for den fattige som oftest kun har eet Værelse ere forbunden med at have et Lig længe liggende hjemme. Inderlig maatte enhver Menneskeven ønske, at der dog en Gang maatte vorde gjort noget til Opfyldelse af dette og flere Menneskehedens høje Krav — —.“

har sørget for, at de, som andre Fattigkommissioner dertil udsee, kan faae Anvisning i 8 a 14 Dage i disse simple Sagers Forfærdigelse. Materialer og Undervisning leveres her, men for Underholdning maae Kommissionen sørge, samt indestaae for den lærendes Sædelighed og Forhold, da Anviisningen meddeles i mit Huus. — De, som muligen kunde give sig af med at bedømme disse Arbejder, ville erindre, at de ere de første Arbejder af Begyndere, hvoriblandt endog smaae Dreng, som herved første Gang gives Leilighed til Haandgjerning.

Lumby den 21. Januar 1812.

P. W. Lütken.“

Amtsprovst *Lütken* var Medlem af Fyens Stifts patriotiske Selskabs første Bestyrelse af 1810, og Provsten var en varm og virksom Forkæmper for Husflidens Fremme i den nordfynske Sletteegns Sogne (om hvilket jeg har skrevet i Od. Amt. h. Samf. Aarb. 1914.)

I Bogen „O. T.“ skriver H. C. Andersen i II. Del, 23. Afsnit: „Tre Uger efter bare sex Soldater en flettet, guul Straakiste ud af et fattigt Huus i „Paaskestræde“.“

Disse Linier citeres af Hans Brix, S. 41 i Skriftet, „2 April 1905, H. C. Andersen — Fra hans Fødeby.“

I Aarvog for „Historisk Samfund for Odense og Assens Amter“ 1919, S. 449, spørger Sognepræst G. Schovsbo, Nørre Aaby: „Jeg finder i en gammel Protokol denne Cancellie-Skrivelse af 25 Dec. 1809:

Kongen har allernaadigst tilladt, at enhver uden Undtagelse til Liigs Begravelse maae bruge Ligkister af Vidier eller Straae, naar det blot iagttages, at begede Træ-Kister bruges i de Tilfælde, som ved Fordn. af 17de April 1802 § 6 ere bestemte.

Er der nogen af dette Aarsskrifts Læsere, som kan oplyse, om disse Ligkister er bleven anvendte paa hans Egn?“

I den følgende Aarvog 1920 meddeler Pastor Schovsbo tre modtagne Svar paa Spørgsmaalet. Det første er, hvad jeg i et Brev fremkom med og som svarer til det oven for meddelte om Amtsprovst Lütken Karl og Kirkebogen for Særslev Sogn. Det næste Svar gives af Politimester *V. Woll*, Kerteminde, der b. a. nævner Citatet fra „O. T.“ og mindes at have læst, at man sværtede Kisterne. Det tredje Svar er af forhv. Lærer i Nørre Lyndelse *E. Petersen*, der henviser til Overlærer Hans Rasmussen, der har skrevet fra Krigstiden 1807—14 om Strandvagten ved Rødby: „Da Englænderne stoppede for al Tilførsel af Træ, saa var det vanskeligt at faa Ligkister til dem, der skulde begraves, og da Mandskabet ingen Lønning fik og intet havde at bestille, saa lavede de Ligkister af Siv og Straa, ombandt dem med Vidier og indsmurte dem med Beg og Tjære. De bedste kostede 4 Rdl., de ringere 3 Rdl. Captajn Kongsted skaffede saaledes Mandskabet baade lidt Lønning og Beskæftigelse.“ — Derefter har Hr. Rasmussen meddelt Pastor (nu Provst) Schovsbo, at hans Kilde var to Aargange af Lolland-Falsters Stiftstidende for 1809—10, der findes paa Stiftsmuseet i Maribo.

I sin Bog om *Sejersø* 1923 skriver Rasmus Nielsen om Kirken, at den rimeligvis er bygget ved Aar 12—1300, maaske før, bygget af Esbern Snare: „Kirken er bygget paa Øens gamle Begravelsesplads, da man har fundet ældgamle Lig, der var indsvøbt i Halmmaatter, og nogle af disse Lig fandtes liggende halvt inde under Kirkemuren. Sidste Gang, man stødte paa den Slags, var i 1886“, da man „gravede en Grav nær Taarnet, og disse Halmkister strakte sig efter Sigende ind under Taarnmuren“. Samme Forfatter mener i et Brev, „at Halmkister har været brugt meget i gamle Dage, da Øen allerede i Begyndelsen af Middelalderen var blevet skovløs, paa Valdemar Sejers Tid findes i hvert Fald neppe Skov paa Øen.“

Vilde man med Flid eftersøge dette Emne, kunde sikkert mange andre Litteratursteder drages frem.

Meget fyldigt faar man hele denne Skik med Halmkister skildret i „*Dansk Minerva*“, Septemberheftet 1818, i en Afhandling paa 23 Sider af nævnte Skrift. Det er et Foredrag, som J. Petersen, Præst i Sandby i Lolland har holdt i et gejstligt Konvent. Det er et saa kraftigt og varmfølt Indlæg for Straakisternes Afskaffelse, at neppe andre har kunnet tale de fattiges Sag mere hjertevarmt eller med større Grundighed, end denne Præst her har gjort det. Af dette Skrift gengives i Uddrag følgende:

Er det ønskeligt, at den under Krigen¹⁾ givne Bestemmelse, at begrave de fattiges Lig i Straa- eller Riskister, nu da Krigen er ophørt, vedbliver? Eller gives der Grunde, som tilstrækkeligen retfærdiggøre det Ønske, at hin Bestemmelse nu maa bortfalde?

Kister af Ris eller Straa blev indført af økonomiske Grunde, da Krigen gjorde Fyrrebrædders Tilførsel vanskelig og kostbar. Men nu er disse Omstændigheder ophørt, og Præsten fører da en Række Modgrunde frem. Riskister har ikke da været i Brug og vil i den største Del af Danmark ikke blive det, saa det er alene Halmkisten, der tales om. En smuk og hæderlig Begravelse er et af de kraftigste Midler til at trøste de efterlevende i Sorgen og Savnet.

Naar Graven synker, og man mener, at Kisten er knust, er denne Synkning til Bekymring for de afdødes Venner, hvor større maa denne Bekymring da være, naar det samme mærkes under Jordpaakastelsen? Eller naar Straakisten nedsænkes i en med Vand halvt opfyldt Grav. Ofte er det umuligt at skaffe dette af Graven nogle Øjeblikke, medens Kisten nedsænkes, ikke sjældent strømmer Vandet saa stærkt, at det staar lige saa højt som Kisten, førend Jorden kan blive paakastet.

De mere kultiverede indesluttet i stærke Kister, der hensættes i Kapeller, saa man kan ikke undres over, at Almuen ønsker, at Kisten, hvori de døde indesluttet, maatte yde de kære Levninger en kortvarig Beskyttelse.

Straakister er farlige for deres Sundhed, som er til Stede ved Begravelsen, da de giver Uddunstninger fri Udgang. Taleren var under

¹⁾ Det var i Aaret 1809.

Krigen til Stede ved en militær Persons Begravelse, som jordedes i Straakiste. Den modbydeligste Lugt udbredtes over Kirkegaarden, før Liget var bragt ind paa samme, denne Lugt tiltog og blev utaalelig under Jordpaakastelsen. Liget var ført en lang Vej, og dets Vægt havde bøjet Kisten, saa Arm og Ben laa blottet for alles Øjne.

Disse Kister eller Kurve kunde gøres fastere og stivere, men de, som binder dem, er enkelte gamle Mænd, som kun er vant til at binde Bikuber (ofte helt maadeligt) og nogle mindre Kurve til husligt Brug. Paa-tager de sig nu at binde en Kurv til dødes Begravelse, fuser de stundom helt jammerligen derpaa, og vi faar endelig En, som den kan blive. Endvidere kan disse Kurve ikke erholdes, naar de behøves, men man maa have et Par Kurve i Beredskab. Men nu gaar der maaske flere Aar, inden de bruges, og de er da gnavet af Tiden og af levende Utøj, saa det skrøbelige Redskab maa stives af med Kæppe og tilsurres med Reb for at holde den raadne Halmkasse om det døde Legeme, indtil det slippes i Graven. At dette kan ske, og sker; tør jeg paastaa — jeg taler af Erfaring.

Disse Kister bruges kun til de fattiges Begravelse, der nyder offentlig Understøttelse, stort videre vil deres Brug ikke strække sig, dertil kender Taleren for godt Almuens Modbydelighed for Straakister. Brugen vil blive indskrænket til Fattiglemmer, saa længe intet Lovbud deri gør Forandring, og Taleren paaviser ved Eksempler og Priser, at et Sogn aarlig kan spare 5 à 10 Rdl. Kan vi, saa lyder den sindige Bondes Ord, føde den fattige, medens han lever, saa kan vi og give ham et Par Fjælle, naar nan er død. Og — føjer Præsten til — sandelig jeg agter denne Bondes Tale.

Tager vi Hensyn til den Frygt for Halmkurven; der ængster saa mange af vore Fattiglemmer, gør dem Døden skrækkende og den sidste Kamp haard — da hører vi en Stemme, som taler højt om at afskaffe dette Slags Ligkister og som paaminder os at skaane de svage. I Straakurven kan de ikke forestille sig, at deres Ben kan hvile med Ære, saa længe den til dem allene bruges, og de anser den som den sidste Beskæmmelse, der følger deres Armod. Derfor beder de stundom i deres sidste Timer saa inderligen, at de maa fritages for Halmkurven og et Par Fjælle skænkes deres jordiske Levninger.

Præsten fortæller nu mangt og meget fra sine Besøg ved Sygesengen, og at det er tungt at se den lidendes Taarer og modtage hans Bøn, uden at kunne opfylde den, og mange støder da Præsten bort og ikke vil høre de Trøstegrunde, der skal lette den døende Overgangen fra det timelige til det evige. — Og ved Graven at se en Søn eller Datter grædende betragte Halmkurven, der indeslutter en kær Fader eller Moders Levninger; som et Skændselsmærke. — — Dersom Formue eller betydelige Indkomster var falden i min Lod — siger Taleren — skulde ingen fattig hos mig ængstes for Straakisten. Videre omtales, hvor lidet Straakisten værner de jordiske Levninger; naar nye Grave skal kastes, støder man ofte paa et endnu ikke forraadnet Legeme eller paa Ben, der uden Skaansel bringes frem.

Bør Straakister bruges, saa bør de bruges til alle, hvorfor bedrøve den fattige og saare hans Følelser paa det ømmeste. Hvor ophører den Forskel, som Stand og Kaar og Omstændigheder satte iblandt Menneskene, dersom ikke i Døden? Vil man maaske, at Halmkurven, brugt til de fattiges Begravelse, skal give Eksemplet og opdrage andre til at følge det? Eksemplet er længe givet, det har intet virket, og vil intet virke. Skal Eksemplet virke, bør det gives frivilligt og komme ovenfra og ikke paatvinges de laveste iblandt Folket.

Taleren kender de fattiges Tale og Tanker og forstaar deres Følelser. — Jeg ønsker dem frelst fra en Frygt i Døden, der stundom er større end deres Frygt for Døden. — Præsten slutter sit lange, kraftige Indlæg med Ønsket om, at Straakister maa vorde afskaffede eller almindelig befalede.

Christine Reimer.

TYSK OVERTRO.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Herausgegeben unter besonderer Mitwirkung von E. Hoffmann-Krayer und Mitarbeit zahlreicher Fachgenossen von Hanns Bächtold-Stäubli. Berlin und Leipzig 1927, Walter de Gruyter & Co. 1. Hæfte.

Hovedformaalet med dette Værk er at tilrettelægge for Forskningen et vidt adspredt og vanskeligt tilgængeligt Materiale. Som Forarbejde er den herhen hørende Litteratur i videst mulige Omfang blevet gennemgaaet — Litteraturfortegnelsen alene fylder 30 tospaltede Sider — og der er herfra blevet udskrevet c. 600.000 Henvisningssedler, et Forarbejde som har taget 10 Aar. Selv hermed er Litteraturen ikke udtømt i alle Enkeltheder, men det er tilsigtet at bringe fyldigt Eksempelstof paa alle forskellige Æmner. Udgivelsen sker nu med Bistand af ca. 80 Medarbejdere, hvoraf vi fra Skandinavien kun finder Dr. F. Ohrt. Det samlede Stof tænkes behandlet i ca. 2500 Artikler. Det tegner derefter til at blive et omfangsrigt Værk, foreløbig anslaaet til ca. 160 Ark, hvoraf maanedlig vil komme 1 à 2 Hæfter, hvert paa ca. 5 Ark (hvert Hæfte koster 4 Mark).

Det Værk, vi ved et løseligt Skøn kunde sammenligne dette med, vilde være Feilberg's Ordbog over det jyske Almuesmaal. Men medens Feilbergs folkloristiske Stof nærmest bringes som Tillæg til de egentlige Ordbogsartikler og derfor i knappest mulige Form, ofte som rene Andtynninger, er der i foreliggende Handwörterbuch givet ganske fyldige Redegørelser for de enkelte Punkter, med udførlige Referater af den citerede Litteratur, saaledes at det som Regel vil være fyldestgørende for den, som studerer Sagen. Medens Feilberg i sine folkloristiske Notitser tog Hensyn til Litteratur fra alle Verdens Lande, holder man sig her specielt til den tyske, dog med de Afvigelser, Stoffet i sig selv kræver. Hvor udmærket tilrettelagt end det hele er, kan man ikke undgaa at bemærke, at Ordbogsformen er noget af en kunstig Ramme, idet der som Opslagsord ofte maa anbringes Udtryk og Begreber, der staar Folketroen og den folkelige Ytringsform fjern; som Eks. kan nævnes „Abwehrzauber“, der

behandles i en Artikel paa 20 Spalter. Udgiverne hævder, sikkert med Rette, at Ordbogsformen er den mest neutrale Inddelingsform, fordi den saglige Inddeling let medfører Vilkaarligheder. Det kan dog ofte være vanskeligt at afgøre, under hvilket Opslagsord man skal søge det enkelte Fænomen, men her hjælper en Del Krydshenvisninger, og der loves desuden et udførligt Sagregister. Behandlingen af Afsnittene gør Indtryk af at være foretaget med største Omhu; det som meddeles er givet i klar Fremstillingsform, og alle Litteraturhenvisninger samles i en Gruppe ved Artikkels Slutning, ved de større Artikler ved Slutningen af de enkelte Underafsnit. Helt ensartet kan Behandlingen vanskelig blive paa Grund af de mange Medarbejdere, og undertiden finder man derfor ogsaa forældede Teorier anførte, uden at der tilstrækkelig tages Afstand fra dem. Men Værket ser i det hele meget lovende ud, og Resultatet vil uden Tvivl blive en Haandbog til stor Nytte for alle, der driver folkloristiske Studier, ikke mindst for skandinaviske Forskere, der herigennem vil faa lettere Adgang til at bruge det tyske Sammenligningsstof.

Gunnar Knudsen.

FRA SPROG OG LITTERATUR

DEN LÆDERNE MAND.

In Leipsig var en Mand
In Leipsig var en Mand
In Leipsig var en Læderen Mand
In Leipsig var en Læderen Mand
In Leipsig var en Mand
Die Mand han nam en Fru etc.

(Holberg: Jeppe paa Bierget. I, 6).

Jens: Kandst du ikke den Vise, Christoff:
Zu Leipzig war ein Mann? Den gaaer ret artigt.

(Holberg: Jacob von Thybo. IV, 6)

Christoff svarer: Nej! paa Jenses Spørgsmaal, og omtrent det samme utilfredsstillende Svar faar man, naar man søger i de forskellige Holberg-udgaver og Kommentarer.

Mest faar man at vide af en Artikel, som for hundrede Aar siden (20 Maj 1826) stod i „Nyt Aftenblad“ og som i Følge C. Molbechs Oplysning i den af ham paabegyndte Udgave af Holbergs Comedier (1843 S. 336) er skrevet af Rasmus Nyerup. Men Æmnet er især Ordet: ledern.

Artiklen hedder: „Om Bogen: Den politiske Stokfisk og om den læderne Mand i Leipzig,“ og deri staar:

„ . . . Den ledern Mand i Leipzig har jeg meget mindre at sige om, end om Stokfisken. — Manden forekommer som bekjendt i Jeppe paa Bjerget i 1. Akts 6. Scene, hvor Jeppe, da han er bleven „overstadig drukken“, begynder at synge:

In Leipzig var en Mand,
In Leipzig var en Mand,
Die Mand han nam en Frue etc.

At herved skal antydes en tydsck Vise, derom kan næppe være Tvivl. Men hvorfra denne skriver sig og hvad dens Indhold er, derom gives ingensteds Underretning. Hos Rahbek, saavel i *Holbergs Skrifter* I, 317—20 og VI, 146—64 som i Bogen: *Om Holberg som Lystspil-digter* I, 227—67 søger man forgæves om Lys i dette Mørke.“

(Herefter gaar Artiklens Forfatter over til at tale om Ordet „ledern“, dets Betydning og Herkomst.)

Molbech henviser (anf. Sted) i Anledning af „den bekjendte tydsck Soldater- og Folkevise“ til denne Artikel for derefter at forklare

Ordet „ledern“. I Werlauffs Antegnelser sker det samme (S. 82), idet der dog (S. 271) skrives videre: „Den af Jens anførte tyske Vise: Zu Leipzig war ein Mann, er en gammel tysk Studentervise, der brugtes til at drille Fuchserne (Russerne) med.“ (Henviisn. til Rahbek).

— — Ved at sysle med vore folkelige Sanglege, som er gaaet i Arv fra Slægt til Slægt, er jeg stødt paa et og andet, som muligvis kan bidrage til at sprede lidt „Lys i dette Mørke“, som Nyerup skriver. Selv om det ikke nøjagtigt kan vise, hvor Sangen stammer fra, saa vil det dog efter min Mening kunne give et Begreb om dens oprindelige Indhold.

Vi har blandt vore Sanglege to, som handler om en Bonde (Mads hedder han i den ene) der tildeles eller selv erhverver sig forskellige Livsgoder, men berøves dem igen.

Den ene, som jeg optegnede 1906 efter Lærer C. Weiss's Sang og Forklaring, lyder saaledes (Melodien er som: Hvad er der i det Kloster at se):

1. Saa jager vi Bonden i Gaarde;
den arme Bonde, den stakkels Bonde;
saa jager vi Bonden i Gaarde.
2. Saa giver vi Bonden en Kone;
den arme Bonde, osv.
3. Saa giver vi Bonden en Pige; osv.
4. Saa giver vi Bonden en Høne; osv.

(I mellemliggende Vers gives der Bonden forskellige Væsener og Ting, alt efter de legendes Antal; men naar der ikke er mere (flere Deltagere) at give ham, fortsættes der:)

5. Saa tager vi Bondens Høne osv.
6. Saa tager vi Bondens Pige osv.
7. Saa tager vi Bondens Kone osv.
8. Saa jager vi Bonden af Gaarde;
den arme Bonde, den stakkels Bonde;
Saa jager vi Bonden af Gaarde.

(Thyregod: Sanglege Nr. 27).

Legen om „Mads“ har jeg fra min Fader og (særligt hvad det musikalske angaar) min Moder. Den lyder:

1. Nu sidder Mads paa Stol,
nu sidder Mads paa Stol,
nu sidder Mads paa Englestol,
Stol, Stol, Stol.
2. Nu tager Mads en Fru,
nu tager Mads en Fru,
nu tager Mads en Englefru,
Fru, Fru, Fru.
3. Nu klapper Mads sin Fru, osv.
4. Nu kysser Mads sin Fru, osv.
5. Nu rejser Mads fra Fru, osv.
6. Nu græder Madses Fru,
nu græder Madses Fru,
nu græder Madses Englefru,
Fru, Fru, Fru.

(Thyregod: Sanglege Nr. 28).

At disse to Lege har Forbindelse med hollandsk og tysk Tradition, har Hjalmar Thuren paavist (Danske Studier 1908 S. 168) idet han der efter Coussemaker oversætter „Der Kirmesbauer“ saaledes:

1. Hej, Bonde, gaa nu til Dansen,
gaa nu til Kermesdansen,
Kermes, Kermes, Kermesdansen
Gaa nu til Dansen!
2. Hej, Bonde, sæt dig paa Stolen.
sæt dig paa Kermesstolen, osv.
3. Hej, Bonde, vælg dig en Kone, osv.
4. Hej, Bonde, kys din Kone, osv.
5. Hej, Bonde, gaa ud af Dansen,
gaa ud af Kermesdansen,
Kermes, Kermes, Kermesdansen,
Gaa ud af Dansen!

Den hollandske Kermesbonde og vor hjemlige „Mads“ maa vel siges at være temmelig nær beslægtede; men den danske Bonde, som jages i Gaarde, faar sig en Kone, en Pige, Høne osv. men berøves disse for tilsidst at blive jaget af Gaarde igen, har ogsaa en udenlandsk Lidelsesfælle.

Fra Brandenburg og Thüringen meddeler Erk & Böhme nemlig endnu en Leg om en Kermessebonde, hvortil Teksten kan gengives saaledes:

1. En Bonde fo'r til Skovs,
en Bonde fo'r til Skovs,
en Bonde fo'r til Kermesskov,
Ki — Ka — Kermesskov,
En Bonde fo'r til Skovs.

(Efter at man i Vers 2—3 har faaet Besked om, at han der vil hente Brænde, og i Versene 4—8 har været Vidne til, hvordan han bliver nappet, knebet, stukket, puffet og endelig kysset, fortsættes Sangen i Lighed med den danske Form:)

9. Den Bonde ta'r sig en Viv,
den Bonde ta'r sig en Kermesviv, osv.
10. Den Kone ta'r sig et Barn, osv.
11. Barnet ta'r sig en Pige, osv.
12. Pigen ta'r sig en Karl, osv.

Men nu mistes alt igen:

13. Bonden skilles fra sin Viv, osv.
14. Konen skilles fra sit Barn, osv.
15. Barnet skilles fra sin Pige, osv. og
16. Pigen skilles fra sin Karl, — som nu sidder ene tilbage for, hvis Legen gentages, at begynde som ny „Kirmesbauer.“

Som man ser, er Gangen i samtlige fire Lege saa nogenlunde ens; og ud fra den Formel, som derved er givet, mener jeg, Visen om „den læderne Mand“ kan rekonstrueres.

I de Linier, Holberg meddeler, har han ikke blot givet os Sangens første Vers, men ogsaa Begyndelseslinien til andet: „Die Mand han nam en Fru“, og i det „etc“, som er føjet til, antydes, at Fortsættelsen skal dannes efter Mønsteret i 1. Vers, nemlig:

„Die Mand han nam en Læderen Fru“.

Derefter vil man kunne forlænge Rækken af de „læderne“ Personer og Ting, som Manden „nam“, saa Sangen kommer til at svare til de anførte Lege, og dermed har vi Indholdet, som Rasmus Nyerup efterlyste.

Der kan gøres den Indvending, at Melodien til Linien: „Die Mand han nam en Fru“ er vidt forskellig fra den, der indleder Sangen, saa man føler den som Afslutning og ikke som Begyndelse. Men hertil maa siges, at Jeppe selvfølgelig ikke har i Sinde at synge Legen helt igennem. Første Vers er faldet ham i Munden, men hans Trang til at improvisere, hans Lyst til at vise sin Stemmes Omfang, idet han med et Fortissimo sætter ind paa det høje „g“, forsynet med Fermat, faar ham til at sætte ny Melodi til og derved bringe sin Præstation til en effektiv Afslutning, og ligesom han i sine alvorlige Stunder slaar ind i Prædiketone, saaledes bliver Sangen nu i Messestil.

Det er da ogsaa bevisligt, at denne Sanglinie er paahængt. — Man formoder det jo allerede derved, at den af Holberg angivne Tekstlinie ved Udførelsen forvandles fra en Trefods til en Firefodsjambe, endda med kvindelig Udgang, altsaa forlænget med tre Stavelser: Die Mand han nam *sig* ene Fru. — Og denne Formodning bliver fuldtud bekræftet ved Sammenligning med den oprindelige Melodi. Denne kender vi nemlig andetstedsfra.

Hvis vi sammenligner Jappes Melodi, som den synges paa Theatret og findes trykt i tredje Bilag („Traditionel Musik“) til „Jubeludgaven“ af Holbergs Komedier S. 15, med Erk & Böhmes „Deutsche Liederhort“ II, Nr. 987, da vil vi se, de er ens.

mf NB¹

Jeppe:

In Leip-zig var ein Mand; in Leip-zig var ein Mand; in

Sangleg:

Es fuhr ein Baur ins Holz; es fuhr ein Baur ins Holz; es

NB¹

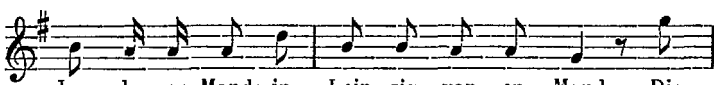
Jeppe:

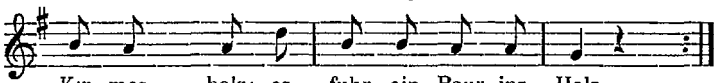
Leip - zig var en Læ - de - ren Mand; in Leip-zig var en

Sangleg:

fuhr ein Baur ins Kir - mes - holz Ki ka

¹ Jeg har sat et NB de to Steder, hvor Jeppe afviger fra den tyske Optegnelse.

Jeppe: Læ - de - ren Mand; in Leip - zig var en Mand. Die

Sangleg: Kir - mes - holz; es fuhr ein Baur ins Holz.

Jeppe: Mand han nam sig ee - ne Fru - e.

Al den Afvigelse, der er, bestaar i et Par indskudte Smaapauser til Vejrtrækning og to ligegyldige Ottendedels-Noder, som ikke har Spor af Indflydelse paa Melodiens Karakter, men udmærket godt kan skyldes Jeppe selv eller Nedskriverens Opfattelse. — — Men — og det er for mig det afgørende Bevis for en nær Forbindelse mellem „Den læderne Mand“ og de Lege, jeg har anført — Teksten til denne Melodi hos Böhme er netop den Brandenburg-Thüringske Leg, „Der Kirmesbauer“, som findes gengivet ovenfor.

S. Tvermose Thyregod.

ET HIDTIL UKENDT BREV FRA HOLBERG.

Ved en Gennemgang af Partikulærkammerets Arkiv fra 18. Aarh.'s første Halvdel, foretaget i arkitekturhistorisk Øjemed, er jeg blevet opmærksom paa en egenhændig Skrivelse fra Holberg til det kgl. Partikulærkammer, der findes blandt dettes indkomne Breve fra 1740. Da den ikke har fundet Optagelse i den Dahlerup'ske Udgave af Holbergs samtlige kendte Breve, offentliggøres den her som et første Supplement til denne Publikation. — Stavemaade og Tegnsætning er gengivet uforandret; dog er der tilføjet Prikker over i'er, hvor disse mangler.

„Velæble og høitærede
Hr. Casjerer og Bogholber

I følge af Hans Kongl Mayestets allernaadigste resolution og tillæbse, erklærer ieg allerunderdanigst saavel paa Universitetets som paa mine egne vegne at de 5 resterende terminer blive frembees ved det Kongl particulær Kammer paa rente bestaaende indtil 2 Aars forløb fra datts af de ellers til betaling bestemmende terminer.

Seg forbliver

Velæble og høitærede Herrers
ydmuygste tiener

Kjøbenhavn d 17 Nov
1740

L Holberg."

Udskrift: „Hans Kongl Mayest^s tilfor
ordned Casjerer og Bogholber
Ved den Kongelige Particuliere
Cassa

Velæble Gabr Linde
og P: Silberman."

Indholdsmæssigt set er dette Brev, — som langt de fleste af de øvrige bevarede —, af ringe Betydning. Det er en smukt bevaret, karakteristisk Skriftprøve. Til Belysning af Holberg som Godssamler giver det dog et beskedent Bidrag. De Terminer, som Holberg nævner „paa egne vegne“ (o: ikke i Egenskab af Universitetets Kvæstor) at skyldte Partikulærkammeret, er formodentlig identiske med de restereude Terminer af det samlede Beløb paa 4026 Rd. 43 Sk. Cour., som han paa en Auktion i Slagelse d. 3. Juni 1740 havde maattet give for 108 Td. Hartkorn og 7 Td. Mølleskyld i Antvorskov Amt, Aarslev By, der hørte til det kgl. Strøgods i Vordingborg og Antvorskov Rytterdistrikter. En Tredjepart af denne Sum havde han udbetalt d. 19. Juli s. A., for Resten blev udstedt en Panteobligation til Kongen, dat. 20. Aug. [jfr. Chr. Bruun: Ludvig Holberg og Tersløsegaard, Kbh. 05, p. 25]. Imidlertid viser Partikulærkammerets Regnskaber, at Holberg d. 12. Decbr. 1741 ikke blot betalte den halvårlige Rente men ogsaa hele Restbeløbet, 2684 Rd. 1 Mk. 12 Sk. [Part. Ka. Resol. Protok. 1741, Nr. 158]. Forudsat, at Holbergs i Brevet omtalte Gældspost(er) og det her citerede Beløb dækker hinanden, hvilket er rimeligt at antage, da hans Navn ellers ikke forekommer i Partikulærkammerets Regnskaber for disse Aar, har han altsaa i Decbr. 1741, — uvist af hvilken Grund —, ikke haft nødig at benytte sig af Kongens Tilladelse fra det foregaaende Aar til at skyde Terminsbetalingen ud „indtil 2 Aars forløb fra datis af de ellers til betaling bestemmende Terminer“.

C. Elling.

TO DIGTE AF HANS ADOLPH BRORSON.

Det er jo ved sine Salmer, at Biskop Brorson har opnaaet sin Digterberømmelse; hvad han udover disse har skrevet, er hverken meget eller betydeligt. Nedenstaaende 2 Digte til Grev I. L. Holstein synes ikke tidligere at have været trykte.

De findes i det kgl. Bibliotek, og hidrører fra den ledreborgske Manuskriptsamling (Ledr. Fol. 433).

I.

Deres Excellence/ Høi-Behaarne Herre/ Hrr. Johan Ludvig von Holstein/
Ridder, Hans Kongel. Majs til Dannemark og/ Norge høyst betroede Geheime
Conferencé/ Raad, Geheime Raad, Cammer-Herre/ og Ober-Secretærer ved det danske
Cancellie/ Præsæs i General-Ridde-Inspecti-ons Collegio

Ønsker ved dette Høi Åars Gælderbedse alld Naade, Fred og Salighed af Gud
vor Fader ved vor Herre Jesum Christum

Deres Excellences
underdanigste Tjenere og Forbedere
hos Gud

Ribe d. 1. Jan. 1742.

Hans Adolph Brorson.

Da Tiden ingen Hvide veed
 For dend engang sig ender,
 Som Epyset altid synker ned,
 Til det ey meere brænder,
 Bestaaer i altsin Sammenhæng
 Af Djeblit med Binger,
 Rand briste, som en Harpe-streng,
 Naar Tønen beyligt klinger:
 Saa har da de, som ret forstaaer
 At tælle deres Dage,
 Og samle i de gode Aar
 Hvad ævig vel sand smage,
 Betænkt, at visde aldrig roe,
 For Havnen dend var funden,
 Og ingen Tid i Verden troe,
 For Tiden var forsvunden.
 Dend Dag og Aar, som gif paa Dør,
 Er ey i vores Eone,
 Dend Tid, vi har, er borte, for
 Vi dend engang sand nevne;
 Dend Tid, som kommer, veed vi ey,
 Om dend til os vil komme,
 Saa meget stinkt er Tidens Bø
 Til altsin vor Tid er omme,
 Dog bis imidlertid saa rar,
 Som ingen sand beskrive,
 For altsin dend Deel vor Herre har
 Os foresat at drive,
 Af Tiden ey dend mindste Stund
 Vi havde, har og vendter,
 At der jo af saa stort et Pund
 Skal svares daglig Rendter,
 At bygge, som vi slutte boe
 I Verden alle Dage,
 Og dog i ingen Ting vor Noe
 Af heele Verden tage.
 Som Føllet roer i Slidet ey,
 At blive der paa Vandet,
 Men haster giennem Bølgenes Bø,
 Thi Sindet er paa Landet.
 Guds Kirke gaaer i Tidens Spor,
 Det faaer dend nok at finde,
 Men Sindet er dog uden for,
 Og alt i Himlen inde,
 Med altsin flid arbejde her,
 Dog heele Verden glemme,
 Det er en Kunst for dem især
 Som har i Himlen hjemme.

Da Deres Excellence staaer
 Som Muur for alle Stænder

Og Rigets høje Sager gaar
 Igiennem Deres Hænder,
 Saa mange som en stridig Flok
 Til Guds og Kongens Øre
 (Gid Danmark aldrig saadan gob
 Geheime-Naad undvære),
 Rand Deres Excellenss engang
 Ej vide ret, hvorledes
 At nogen bliver Tiden lang
 Og derved kunde teedes;
 Dog Deres Excellences Agt
 Gaaer over alle Tider
 Bemander sig med Naadens Pagt
 Og efter Himlen skriver.
 Hvad Under? Tid og Evighed
 Sig ventligen foreene
 At pryde saadan byre Sved
 Med Seyers Palme Ørene.
 Det overvejer nok enhver
 Af Kongens Undersatter,
 Som Kirken har og Landet kjær
 Og høyt sin Konge statter.
 Næst Kongens eget Huus og Hiem,
 Som Himlen selv besmykke,
 Er ingens os saa angennem
 Som Holsteins Liv og Lykke.
 Gud løste selv sit Aahyn paa
 Hans Excellences Nøje,
 Og altsin Hans Naad og Vert bestaae
 Som Solen i det Høje!
 Langvarig Velstand, Sundhed, Fred,
 Hans gaadste Huus bepryde!
 Saa skal Lykkeligbed der ved
 Til heele Landet flyde.
 Lad altsin dend Deel, som hører til,
 Betsignes over Maade!
 Lad altsin dend Del, som drive vil,
 Til Herrens Priis geraade!
 Guds Wiisdom selv Hans reene Sind
 Med Himmel-Glands forgylde,
 Og føre altsin Hans Afskom ind
 I beste Velstands Fylde!
 Opholde med ham sund og glad
 Hans dyrebare Mage,
 Og lad dem ikke stilles ad,
 For Begge mæt af Dage
 Rand ind med Fryd i Himlen gaar
 Til Livsens Arve-Krone,
 Og Frydens gylbue Harpe slaar
 For Lammets Purpur-Throne!

II.

Dend Høyvelbaarne Herre/ Hans Excellence/ Johan Ludvig von Holstein/
 Til Breilæs Kloster, Leire Rønnesholm og/ Fuglsfæg, Ribber, Hans Kongl. Majts
 til Dan/mark og Norge Høyfættroede Geheime-Conferrence Naad, Geheime-Naad

i Conseillet/ Cammer=Herre og Obersecretærer, Præsæs i/ Collegio de cursu Evan=gelii promovendo og/ General=Kirke Inspection/ med hans/ Høvelbaarne Familie

Duflæs alb Naade og Velsignelse
af den barmhertige Gud i dette
ny og mange paafølgende flere Aar
Hans Excellences
Min Naadigste Herres og
høye Patrons
underdanigste Tienere
og Forbeber

Ribe d. 1. Jan. 1744.

H A Brorson.

Kom hiertens klare Nytaarsdag
Fra søde Himmerige,
Vi møder dig med Gavn=tag
Og glædeligen sig;
O Gud stee Lov! Det gamle gik
I Fred og gode Dage,
Og Tak for hvert et Øyeblik
Af baade Fryd og Plage.
Lad Tiden slide sine Aar
Lad Aarene sig vende,
Vi veed, at Himlen ævig staaer,
At Naaden ey har Ende.
Guds Mistundhed er daglig ny,
Hvo vilde Troen hindre
At see i Nytaars Morgen=stj
Guds Kierlighed at finde?

Saa lad min Gud af samme Vels,
Som aldrig aldrig tømmes
Af Bestand, Lykke, Fred og Helb
Slinbarlig overføsmmes
Vor Konges dyrebare Mand
Hans Høvelbaarne Fru
Hans ædle Blandter, høye Stand,
Hans Vælde og Rørmue;
Lad alb Hans høje Wiisdoms Raad
Til Landets Bedste lyttes
Hans Fliid og Møye, Drifft og Daad
Med Himlens Være smyttes!
Lad dine Englers Være=tagt
Alb Farlighed fordrive,
Von Holsteins Huus fra Slegt til Slegt
Guds Mistundhed omgive!

Ved C. Behrend.

OR(D)GRANT

I *Danske Studier's* Hefte 1—2, 1927, undersøger Dr. Marius Kristensen et i et latinsk Brev fra 1320 fundet dansk Middelalder=Ord *orgranth*. Dette Ord er imidlertid ikke, som Dr. Marius Kristensen synes at mene, noget meget sjældent Ord, idet det aabenbart findes hyppigt i Skøder fra den senere Middelalder, hvad bl. a. de tre følgende Citater hentede fra Skøder, der er aftrykt i Lunds Årkestifts Urkundsbok IV, vil vise.

1) Præsten Isak Nielsen i Efverød skøder Åby Gaard i Vestergötland til Domprovst Jens Bing. Lund, den 25. November 1466.

„— — — och ty tillbind(er) iach mek och mijnä arffwinge med thettä mitt obne breff at frij, frälsa, hämlä, tilstånde och aldelis *ordgrant* at gøre förenäffnde herra Jens Bing och hans arffwinge för:de godz med alle theres tilliggelse . . för hwars mans tiltall, hinder eller hielpe räthe eller någors igensegelsä med någor arge liste i någre måde.“

Tekstens let svenske Præg skyldes, at Skødet er aftrykt efter en Afskrift i Lasse Eriksson Sparres Kopibog (II 401—02).

2) Henrik Dringenberg, Kongens Foged og Møntmester i Malmø m. fl. bevidner, at Arent Wogen, Borger i København, har tilskødet Hr. Hans

Holthus og Hr. Jep Nielsen Ræng i Lund en Gaard ved den nordre Side af Adelgaden i Malmø. Malmø, den 4. December 1475.

„— — — ath fry, hembæl og thilstaa for all delæ, som waræ kan. ænther mæth kirchene loff æller wærlitz ræth, mæn i alle mathæ thil ewigh tydh *orgranth* ath göræ — — —“.

3) Jens Hvid, Borger i Malmø, sælger sin iboende Gaard i den sydvestlige Del af Byen til Kanniken Magens Kempe. Malmø, den 10. September 1482.

„Fforthy tilbinder jack migh oc mynæ arffwinge at frij oc hemlæ, til at sta oc *oordgrant* at gøre for:de her Maghens Kempe for:ne gaardh fra migh oc myne arffwinge oc til for:de her Maghens oc hans arffwinge til ewinneligæ eyæ for hver mantz tiltall eller gensielssæ.“

I disse tre Citater saa vel som i et Par ret kortfattede hos Kalckar, III, 380, daterede 1401 (orthgrant) og 1406 (ordhgrant) findes nøjagtig det Udtryk, Dr. Kristensen beskæftiger sig med, nemlig „at gøre *or(d)grant*“.

Nu er Spørgsmaalet, hvad betyder her: at gøre ordgrant. Kalkars Fortolkning, som han selv forsyner med et Spørgsmaalstegn: med aldeles tydelige og bestemte Ord (efter vedtagen Form), er ialfald ikke helt klar, og støtter sig sandsynligvis paa den senere velkendte Betydning af ordgrant i dansk og svensk. (jfr. Dahl & Hammer, II, 102 = ordlydende, ordret og svensk *ordagrann* = ordret, se Dalin: Ordbok öfver svenska Språket, II, 188, og Lyttkens & Wulff: Sv. Ordlista, 281; i Hellquists etym. Ordbog findes Ordet ikke).

Selvom man ikke tør benægte Muligheden af, at et tidligt „or“ senere kan være mistydet som „ord“, taler dog Forekomsten af Former som „ord-“, „oord-“, „orth-“ og „ordh-“ allerede i det 15. Aarhundrede og den svenske Form „orda-“ for en Sammensætning med „Ord“, og at gøre *ordgrant* skulde herefter maaske kunne tolkes som at forholde sig efter Lovens (mulig efter Aftalens) Ordlyd. At „orgrant“ skulde kunne betyde noget som skadesløs maa vist anses for udelukket, da vi i Tekster, der er samtidige med de ovenfor citerede, jævnlig finder „holle skadeløss“ eller lignende Udtryk, som f. Eks. „oprette hannum all hans skade“.

Alfr. Thomsen.

Man bør altid være taknemmelig for opmærksomme læsere, og jeg vil gerne begynde med at takke hr. translator Thomsen for det bidrag til ordet *orgrants* historie, han har givet, så meget mere, som den af ham benyttede kildesamling ikke just ligger på alfar vej.

Men ikke blot derfor bør han have tak, men også fordi han har henledt opmærksomheden på, at ordet i forvejen findes opført både i Kalkars og Söderwalls ordbøger, bægge steder under *ord-*, hos Kalkar endog som led i den store rubrik *ord*. Dette er årsagen til, at jeg ikke havde set det, da jeg må tilstå, at jeg hverken fra formens eller betydningens side blev ledet i den retning.

Dermed vil jeg ikke sige, at jeg nu opgiver min tolkning; tvært imod. Hværken Söderwall eller Kalkar har povet at give en oversættelse uden

store betæneligheder, og hvad ordets form angår, undrer det mig nærmest, at Söderwall har valgt rubrikken *ordgrander*. Lad os engang se lidt nærmere på selve materialet, det kan nok behøves.

Ældst, og det betyder her meget, er stadig det af mig fremdragne eksempel fra 1320, som skrives uden *d*: *orgranth*. Så kommer 4 svenske og 4 danske(?) eksempler fra 1401—1406, altså næsten 100 år senere. Af disse har de tre svenske *orgrant*, det fjærde svenske og alle Kalkars danske *ordgrant* el. lign. Og endelig har to af de af hr. Thomsen fremdragne tre eksempler fra slutningen af det 15. årh. *ordgrant* el. lign., det ene derimod *orgranth*. En statistisk opgørelse siger her absolut intet (5 *or*.: 7 *ord*- er uden al beviskraft). Noget helt andet er det, at *dh* efter *r* allerede ved 1400 var stumt i dansk og sydsvensk (alle de svenske eksempler er fra grænsen mod Danmark), så det skrevne *d* kan være ganske betydningsløst. Om dette var tilfældet allerede 1320, er mere tvivlsomt, skønt adskilligt tyder derpå, og under alle omstændigheder vilde bortfald af *d* mellem *r* og *gr* være let forklarligt endda noget før det almindelige bortfald af *dh* efter *r*. Svensk har vel her som ellers været lidt senere udviklet end dansk, og i så fald tyder det manglende *d* (*th*) i det ældste danske og de tre svenske eksempler *snarest* på, at *d* ikke er ægte. Men mere end sandsynligt bliver *or*- ikke derved, beviskraft i egentlig forstand har eksemplerne ikke.

Da altså *formerne* af forleddet ikke taler noget utvetydigt sprog, må vi se, om der er andre ting, som taler tydeligere. Efterleddet forekommer i alle eksemplerne i neutrumsformen *-grant(h)*, og derved bliver vi igen sat på det uvisse, da denne form intet viser med hensyn til, om ordet udgår fra *nn* eller *nd*. Her giver *formerne* ikke det mindste fingerpeg.

Så kommer vi til betydningen. Da bægge de store ordbøger forsyner deres forklaringer med spørgsmålstegn (og Kalkars vist endda er påvirket af Söderwalls), må der være en vanskelighed. En henvisning til nysvensk *ordagrann* er ubevisende, da dette ord kan være en langt senere nydannelse og heller ikke stemmer med det gamle ord rent formelt. Vi må da ty til eksemplerne selv. Af disse er som nævnt, det ældste danske næsten 100 år ældre end de andre og af særlig betydning derved, at det viser, at ordet var et fastslået juridisk udtryk så tidligt, skønt det hverken forekommer i de danske eller de svenske landslove. Men i dette eksempel er betydningen ret uklar, netop fordi det forudsættes, at det er et udtryk, som har almindelig brug og derfor ikke behøver at forklares.

Med hensyn til de svenske eksempler gør sig en anden tvivl gældende: er de egentlig svenske? De tre af dem i det mindste angår godshandler, som berører hr. Abraham Brodersen, og hans nationalitet er ret vanskelig at bestemme (det fjærde angår gods i samme herred, Sunnerbo, som de to af hr. Abrahams også angår). Af de danske angår det ene svensk gods og kan måske også anses for tvivlsomt af nationalitet. Også sproget i de andre danske fra o. 1400 er stærkt svenskspræget. Men udtrykket hører dog ialfald sikkert hjemme i dansk retssprog, hvordan det så end forholder sig med svensk.

Vi skal nu se på de enkelte eksempler. Vi tager først de danske (fra Molbech og Petersen: Danske Diplomer og Breve (1858)).

S. 142 (Skåne, Ingelstad h., 1401): Bindær jæk myk thil framdelis meth myk ok mynæ arwinge hanom oc hans arwing thet friith oc orth-grant at göra for huars mans thiltall (ordret men ikke bogstavret stemmende med genparten s. 143).

S. 154 (Sydsjælland, 1402): binde wy oss oc wore arwinge oc efterkommara til at frii oc hemla oc ordh grant at göra . . . Scowkloster thettæ forscreffne godz.

S. 168 (Södermanland, 1403): binde . . . arwinge til at frii oc hemlæ oc ordh grant at gøre forneffndæ wor herræ oc fruæ . . . Fiolm oc thes tilliggelse . . .

S. 223 (Jylland, Galten h., 1406): tilbynder jak . . . oss . . . at frij oc hemlæ oc ordhgrant at gøre forneffnde [dronning Margrete] . . . then forneffnde gardh.

Dernæst de svenske (Sv. Dipl., Ny följd I).

S. 314 (Småland, Sunnerbo h., 1404): tilbinde wi oss ok wara arfwa vppa kirkionnæ wæghna at fri ok hembla ok orgrant göra thet fornempda goz . . . for alla the ther kunno vppa tala.

S. 334 (Sunnerbo h., 1404): tilbinder jak mik og mina arfwa fornempdæ herra Abram Brodhersone ok hans arwa at fri ok hembla ok orgrant göra thet fornempda gooz.

S. 464 (hr. Abraham Brodersen, 1405): . . . vndir herra Abram Brodherson ok hans arfwa frith, hemolt, orgrant før alla the ther kunno vppa tala . . .

S. 601 (Sunnerbo h., 1406): tilbinder jak mik . . . ath fri ok hæmlba ok ordgrant göra then . . . gardh . . . Olaff Joonsson ok hans arfwum for alla the, som ther kunno vppa tala.

Hertil kommer så de tre af hr. translator Thomsen anførte eksempler fra Skåne og måske flere.

Vi ser, at ordet altid forekommer i forbindelsen „fri, hjemle og orgrant (at) gøre“ eller sjældnere „frit, (hjemlet) og orgrant“ (dansk 1401, sv. 1405), ofte med tilføjelsen „for alle dem, der kan gøre krav derpå“. Med kendskab til tidens udtryksmåde kan vi ikke være i tvivl om, at *orgrant* må være væsentlig synonymt med *frit* og *hemult* og må betyde noget i retning af *uanfægteligt*. Det kan ikke have noget med *ord* at gøre, men må have den nægtende forstavelse *or-*, og jeg mener stadig, at sidste led er *grand* i betydningen „skade, fejl“, som Söderwall kender fra en enkelt svensk middelalderlig kilde. „Skadesløs“ er næppe — heri har hr. Thomsen ret — en helt træffende oversættelse, men dog betydelig nærmere det rigtige end de tidligere, også den af hr. Thomsen foreslåede.

Det af mig fremdragne ældste kildested beholder da ret overfor de senere forvanskninger, og det viser sig atter, at det er af betydning at gå til de ældste kilder, selv om det kun er et enkelt dansk ord i et latinsk brev, det drejer sig om. Men derfor er det ikke uden betydning, at de senere kilder drages frem til belysning, og jeg siger endnu en

gang hr. translator Thomsen tak, fordi han har foranlediget en grundigere og mere alsidig belysning af et dunkelt ord. *M. Kr.*

NYDANSK FORTÆLLENDE PROSA

EN ENSIDIG BETRAGTNING

Man er i de senere år kommet ind på at undersøge, hvilke faktorer der er grundlæggende for folkelig prosastil, og bl. a. er man blevet opmærksom på, at procenttallet af navneord er betydelig større i højprosa (stemningsmættet stil) og normalprosa (omtrent = bedre journaliststil) end i jævn fortælling.¹ Således har Seip påvist, at hos Wergeland er procenten i hans højprosa og normalprosa op til 27 % og går ikke under 23 %, medens hans folkelige prosa kun har 16—20 %, ja „Hasselnødder“ undertiden går ned til 15 %. Jo mere egentlig skriftssprog vi har for os, jo højere procent kan vi vente, når æmnet og stemningen omtrent er den samme, men stiger stemningen, kan vi også vente at stilen med det samme koncentrerer, og dette vil igen sige, at navneordsprocenten stiger, idet man med et enkelt ord udtrykker, hvad man ellers vilde bruge sætninger til.

Hermed stemmer det godt, hvad Brøndum-Nielsen har påvist, at i „Paris' Dom“ og „Dorthea Komædie“ monologerne har højere tal (20—22 %) end dialogerne (16—17 %), idet monologerne væsentlig er betragtninger, som naturligt afviger noget mere fra det rent mundtlige, end samtaleformen gør.

Ligeledes stemmer det godt, at hos Blicher har det gammeldags og noget akademiske sprog i „Præsten i Thorning“ 23 %, medens „Hosekræmmeren“ og „Ak hvor forandret“ kun har mellem 18 og 19 %, og fortællingen om „Fransmannen“ (1827 og optaget i „E Bindstouw“) går helt ned til o. 12 %.

Dette Forhold har Liestøl brugt til at påvise den norrøne sagastils store forskellighed fra nynorsk folkelig fortælling. Sagaerne har 22—27 %, medens de nynorske sagn- og eventyrfortællere kun har 12—17 %. Sagaerne er med andre ord koncentreret fortælling og har næppe fået deres endelige udformning i mundtlig gengivelse, men er i egentlig forstand litteratur. Måske burde dette resultat ikke være så overraskende, som det straks synes. At sagaerne er kunst, og det *bevidst* kunst, kan vi dog nok indrømme, når vi ser nøgternt på sagen.

Med henblik på den omstændighed, at en større stemningsfylde, som i højprosaen, også ytrer sig i en forhøjet navneordsprocent, kan man forstå, at procenttallene gennemgående er højere i vers end i prosa. Tegnér når i nogle af sine vægtigste digte op på 33—34 %, og kun sjældent når et digt, som Runebergs udpræget folkelige „Lotta Svärd“, ned til 19 %,

¹ Se *Brøndum-Nielsen*, Sproglig forfatterbestemmelse s. 124. *Seip*, Norskhet hos Wergeland s. 84. *Liestøl*, Maal og Minne 1910 s. 30. *J. Mjøberg*, Stilstudier i Tegnér's ungdomsdiktning s. 104. *M. Feuk*, Språk och Stil XIV s. 237.

hvad man jo ikke engang kan kalde særlig lavt. Jeg kan af danske digte nævne Grundtvigs „De levendes Land“ med 30,5 % og Ingemanns „Holger Danskes Tilbagekomst“ med 38,5 % og Chr. Winthers „Sjælland“ med 30,5 % (medens af rimordene hele 64,5 % er navneord). Oehlenschlägers „De tvende Kirketaarne“ med 25,6 % og Winthers „Dansen i Skoven“ med 26 % må regnes for folkelige i deres stil, skønt de i forhold til prosa langtfra kan siges at være sparsomme i deres anvendelse af navneord.

Ved universitetsøvelser i efteråret 1927 har jeg gennemgået et antal danske noveller fra Herman Bang og Pontoppidan til Kidde og Gravlund, og det har dær vist sig, at navneordsprocenten har været en god vejleder når i søgte at bestemme forfatternes stil.

Den jævne fortællende prosa når i det hele ikke så langt ned, som de norske sagn- og eventyrfortællere nåede, hvad vi vel heller ikke kunde vente, da skriftsproget må gøre sig stærkere gældende hos de danske forfattere, så snart de ikke *bevidst* søger at undgå det. Den danske fortællende normalprosa bevæger sig lidt under 19 %, lidt lavere hos Martin Andersen Nexø („Flyvende Sommer“ 18,5 %) og Johan Skjoldborg („Per Hywers Sommerdag“ 18,1 %), lidt højere hos Johannes V. Jensen, Gravlund og Knud Hjørtø (o. 19 %). men i det hele ret ensartet. Det forbavser nærmest, at Johannes V. Jensen kan nå sin, som vi synes, stærkt mættede stil med så forholdsvis lav en procent, men Poul Møllers novelle og Baggesens „Labyrinthen“, som jo virker på lignende måde, er i virkeligheden en smule længere nede endnu. Virkningen hos disse forfattere skyldes da mindre stilens koncentration end det ejendommelige ordvalg og nok især brugen af særlig rammende tillægsord. Dertil kommer hos Poul Møller og Johannes V. Jensen en stærk fastholden af stilens jævnhed; ingen stærke bølger op og ned, men et enkelt eller et par særlig rammende og stemningsfyldte ord er nok til at angive rytmen.

Afviselserne fra denne normalprosa er til den ene side en lille fortælling af Jens Skytte („Ann' Lises Køer“) med kun 15,5 % (og med udpræget milieufarvede billeder), som er en lille perle af folkelig fortællekunst og på den anden side „realisterne“ Herman Bang og Henrik Pontoppidan.

Pontoppidan („Naadsensbrød“ og „Den første Gendarm“) har mellem 22 og 23 % navneord og dette svarer godt til, at hans sprog i det hele er stærkt skriftsmæssigt. Procenten er ikke påfaldende høj (som i „Præsten i Thorning“ og hos Ingemann), men tilstrækkelig høj til at præge stilen, som i det hele har mere slægt med afhandlingsproget end de yngre forfatters. Langt højere når Herman Bang („Irene Holm“), som har 27 %, omtrent det højeste, der tåles i prosa. Adjektiver og småord er hos ham indskrænkede til det mindst mulige; ordstillingen er også hos ham, i modsætning til Pontoppidan, lidet indviklet, hvad der også stemmer med verset. Trods deres sprogs fælles præg af billedfattigdom virker de to forfattere derfor ganske forskelligt.

Hos Jeppe Aakjær, Jakob Knudsen og Harald Kidde ser vi igen noget nyt. Men dette ny er ikke ensartet.

Jeppe Aakjær står i gennemsnit ikke meget over det almindelige hos de yngre forfattere (godt 20 %), men medens Johannes V. Jensen fastholder nogenlunde samme tal (både i „Ane og Koen“ og i „Jens Jensen Væver“), svinger Aakjær mellem 15 og 28 %, uden at æmnet eller stemningen egentlig kræver det. Den samme usikkerhed, som præger Aakjærs billedvalg, præger også i denne henseende hans stil, som svinger mellem det udpræget folkelige (næsten almueagtige) og det svulmende (undertiden deklamatoriske).

Anderledes er det hos Jakob Knudsen („Bortliciteret“). Også han svinger mellem godt 16 og 25 %, men svingningen her følger rytmen i hans sind og ledsages af tilsvarende stilistiske ændringer i andre henseender. Hos ham gror sproget umiddelbart ud af æmnet, og netop derfor har det på en gang noget betagende og undertiden noget kunstnerisk utilfredsstillende, som enhver læser af hans værker kender.

Hos Harald Kidde („To Søstre“) er forholdet igen noget anderledes. Gennemsnitstallet er omtrent som hos Pontoppidan (22 %), men det når på enkelte steder op til næsten 30 %. Hans sprog er, i modsætning til Aakjærs og Jakob Knudsens stærkt arbejdspræget, udhamret, som sølvsmeden udhamrer sine ting. Han minder i så henseende om J. P. Jacobsen og Herman Bang, og som hos dem føler man hos ham undertiden mærkerne af arbejdet med sproget. Han er ikke kommet let til det. Og når hans stemning fortætter sig, så samles navneordene i tætte klynger.

Navneordsprocenten er kun ét, og endda kun er tilsyneladende mindre væsentligt, kendemærke på prosaens art, og alligevel kaster en sådan undersøgelse lysglimt ind i mørket. Det viser sig, hvad man anede i forvejen, at det ikke er „realisterne“ fra 70-erne og 80-erne, men først det følgende slægtled, som har brudt med det traditionelle skriftsprog og prøvet mere eller mindre energisk at aflytte talesproget dets fald. De mest artistisk prægede har gjort det med størst konsekvens, hvis de ikke, som Kidde, bevidst har vendt sig mod strømmen. De mest umiddelbare, som Aakjær og Jakob Knudsen, har, på hver sin måde, svinget mellem det læste og det hørte, men talesproget er dog også hos dem langt stærkere fremtrædende end hos de ældre.

Og det viser sig, at prosaens store mestere, Johannes V. Jensen lige så vel som Baggesen og Poul Møller, når deres mål ved de små midler. H. C. Andersen („Klokken“, 18,2 %) står jo noget uden for, da han bevidst nærmer sig barnesproget.

Marius Kristensen.

ALADDIN OG FAUST

I „Aladdin“-Litteraturens Historie har Spørgsmaalet om Forholdet mellem Oehlenschlägers Eventyrspil og Goethes „Faust“ spillet en betydningsfuld Rolle. Det er navnlig Brandes, som har været ivrig for at konstatere den formentlige Paavirkning fra det tyske Idédrama, medens Rudolf Schmidt allerede tidligt og med vægtige Grunde har taget Afstand

fra Tanken om en dyberegaaende Indflydelse i Afhandlingen „Om Aladdin-Typen“ („Sex Foredrag“, 1878; især S. 6 ff.). I Tilslutning til Brandes hævdes Teorien ogsaa af Vilh. Andersen, og i Indledningen til sin „Aladdin“-Udgave (1926, S. IX) har Adjunkt Sv. Norrild ført Paastanden videre og formuleret den saaledes:

„Aladdin, Naturens muntre Søn, der fanger Lykken uforvarende, som ved et Under, er, som Oehl. selv har gjort opmærksom paa, et bevidst Modbillede, en udtalt Protest mod den Skikkelse, Goethe i de samme Aar tumler med i sin „Faust“, og som han omsider lader forløses gennem et langt Livs Stræben.“

Denne Opfattelse er vistnok meget almindelig udbredt, ikke mindst i Dansk lærerkredse. De følgende Linier skal prøve paa at rokke lidt ved den gennem en udførlig Dokumentation.

Vi vil først høre Brandes. Læseren vil huske allerede fra „Emigrantlitteraturen“ det første skarpe Udfald, hvor Modsætningen mellem den geniale Lediggænger og den geniale Arbejder præciseredes. Her hedder det udtrykkeligt (2den Udgave, 1877, S. 23): „Aladdin er Geniet, og med den guddommeligt begavede Aands hele ophøiede Dristighed detroniserer Oehlenschläger Faustfiguren, gjør Faust til en Noureddin og lader denne Faust ende som en Wagner“.

Nu har Brandes ikke altid taget det saa nøje, naar det gjaldt om at lancere en bestikkende litteraturhistorisk Konstruktion. Jeg skal blot her nævne, at vi i „Goethe og Danmark“ („Mennesker og Værker“, 1883, S. 30—31) kan finde følgende noget letsindige Udtalelse: „Goethe havde med sit „West-Oestlicher Diwan“ banet den Vei til Østerlandet, som Aladdins Digter betraadte“. „West-östl. Diwan“ udkom 1819, „Aladdin“ Juli 1805. Fadæsen findes ikke i den oprindelige tyske Afhandling i „Goethe-Jahrbuch“, og jeg skylder Brandes' Manes at oplyse, at den paany er fjærnet i „Samlede Skrifter“.

I den store „Aladdin“-Afhandling fra „Danske Personligheder“ uddybes Hypotesen. „Faust“ er Geniet som Forskeraand; Oehl. stiller trodsigt sit Modstykke op herimod. „Nej, siger Oehlenschläger, ikke den forskende, den stræbende Aand er Geniet, Flid og Forsken, Stræben og Arbejd gør det ikke. Lykkens fødte Søn, hvem Geniets gode Gave er tilfaldet, ham tilfalder alle Livets gode Gaver uden Møje“ (S. 69). Faust degraderes til den blege, lærde Troldmand. „Hvad er Noureddins stigende Filisteri andet end Romantikens stigende Haan over den grublende Forsken, end Poesiens Selvforgudelse, Digterens Overlegenhedsfølelse, og hvad er det, som aabenbarer sig i denne Dødsscene andet end det, vi hos Schelling allerede saa: Poesiens Aand, der overvælder og forgifter Erkjendelsens Aand.“ (S. 75).

Vilhelm Andersen fortsætter, hvor Brandes slap. Han finder Forbilledet til Scenen, hvor Noureddin opdager Lampen, i Scenen, hvor Faust finder Makrokosmens Tegn — Situationen er iøvrigt givet allerede i „1001 Nat“ — og han tilføjer: „Lampen er som Makrokosmos det universelle Symbol, hvor alt til eet sig sammenvæver“. Noureddin er en bevidst

Karikatur af den søgende Faust. (Se „Guldhornene“. 1896, S. 88 ff.). Fra Disputatsen gaar disse Anskuelse over i den store Oehlenschläger-Bog, hvor Modsætningen mellem de to Typer, Aladdin og Faust (som jo i og for sig kan være berettiget nok, naar den ikke presses for stærkt, men tages i en vis aandshistorisk Almindelighed, men som her bestandig opfattes som en bevidst Reaktion af Oehl. mod Goethe) har faaet dette monumentale Udtryk (I, S. 152):

„Og i en jublende Følelse af Befrielsen, Generhvervelsen af alle Menneskets oprindelige Kræfter, en overmægtig Adamsfølelse, havde Tidens stærke Søn, udvokset af Skolen, dræbt sin blege Frænde. Over Liget af Faust springer Aladdin paa Tidens Trone, blomstrende i sin første Friskhed, den genskabte Adam, en Helt, et Barn, for at sejre, at herske og — at tabe. Han vidste ikke, at dybt nede i Slottets Kælder sad Tvivlen tilbage som Noureddin og punkterede i Sandet, Prik paa Prik, og prikkede ham ned af Tronen“.

Skønt „Faust“-Teorien saaledes har store Autoriteter at støtte sig paa, forekommer det mig dog, at der kan føres vægtige Grunde i Marken mod den.

Den første, som maaske vanskeligst vil finde Anerkendelse, men som ikke bør overses, er den rent menneskelige: Det er ganske uforeneligt med vor Forestilling om den unge Oehlenschlägers Karakter, at han i 1805 skulde have skabt sin Ungdoms Hovedværk som en trodsig Protest mod den Digter, han beundrede højest af alle, og hvis Person han saa op til med sønlig Kærlighed og Ærbødighed. Endsige da, at han tre Aar efter skulde begaa den Taktløshed at dedicere den tyske Oversættelse af bemeldte Protestskrift til — Forfatteren af „Faust“.

Men dernæst støder Tanken ogsaa paa alvorlige literaturhistoriske Vanskeligheder. Da Oehlenschläger digtede „Aladdin“, kendte han kun „Faust“ som Fragmentet af 1790; første Del udkom jo først 1808. Men „Faust“ 1700 — det var en „Faust“ uden Forspillet paa Teatret eller Prologen i Himlen; uden Selvmordsscenen med Paaskekoret; uden Vandringen udenfor Porten, Mephistopheles' første Besøg i Pudlens Skikkelse, uden Pagts scenen — kort sagt: uden alt det, som i vore Øjne er Kærnen i Goethes „Faust“, og som først gør Faust til Faust i den Forstand, hvor Brandes og Vilh. Andersen har spillet ham ud mod Aladdin.

Allerede paa Forhaand er Hypotesen om Oehlenschlägers „Aladdin“ som et Modstykke til Goethes „Faust“ ikke sandsynlig. Og den bekræftes heller ikke af Digterens egne Udtalelser. Han nævner „Faust“ første Gang i Fortalen til den tyske „Aladdin“, som udkom 1808, netop samme Aar, „Faust“ I var udkommet. Men den tyske „Aladdin“, som skulde introducere og placere Oehl. paa det tyske Parnas (i Virkeligheden har den sikkert ved sin parodiske Slethed, hvorom Brandes' Afhandling giver et meget træffende Begreb, i væsentlig Grad skadet hans gode Navn i Tyskland), saa netop sin Fordel i at møde med et saa stort og fint Antal Faddere som muligt, saa man kan ikke stole helt trygt paa den. Her omtales „Faust“ sammen med Novalis som Digterens Læremestre, hvor

det gjaldt om at lægge en dybere Symbolik ind i en eventyrlig Handling; en Udtalelse, hvis Rigtighed man ingen Grund har til at betvivle, men som blot ikke bringer os det prekære Spørgsmaal stort nærmere.

Langt interessantere er Ordene fra Fortalen til 2den danske Udgave, 1820, som Norrild aabenbart bygger paa. Denne Passus har dog den Skavank, at den er 15 Aar yngre end Stykket og derfor ikke noget fuldt paalideligt Aktstykke, naar Talen er om dets „Entstehungsgeschichte“, tilmed da den efter Ordlyden kun kan fortolkes som en Parallel, der senere er faldet Digteren ind, ikke som et Motiv til hans Valg af Emne eller Udformelse af Hovedskikkelsen. Stedet lyder saaledes:

„Hiin vilde, mørke Higen efter Vellyst, Magt og Rigdom, der saa ofte bragte Mennesker til at træde Ret og Dyd under Fødder, til at give Slip paa deres Salighed, og endelig at forgaae i Samvittighedens Qvaler, gav Anledning til den mørke Fabel, i vor europæiske Middelalders Mythologie, om Forskrivningen til Diævelen med sit Blod. Hvor tiltrækkende ogsaa dette Stof var, have de mange Forsøg paa at behandle Emnet viist, har Goethe, i sit herlige Fragment Faust, fuldeligen godtgjort. I nærværende Eventyr har en munter morgenlandsk Fantasie derimod fremstillet Lykken virkelig lyksaliggjørende, forbunden ved Skiæbnen med en frisk, naturlig Siæl. Og i det Medgang hæver Aladdin, fordærver den ham ikke, som oftest er Tilfældet; den forbedrer, den forædler ham.“

Dette Hovedsted beviser fremfor noget andet, at det aldrig kan have været Oehlenschlägers Hensigt at skrive sit Værk som en Protest mod Goethes Faust, saadan som Brandes, som Vilh. Andersen, som De og jeg, min Læser, opfatter ham. Det er udelukkende Faustsagnet selv i dets oprindelige Form, der i disse Ord stilles overfor Aladdin, og den Karakteristik, Oehl. giver af Faustskikkelsen, passer jo ikke paa et eneste Punkt paa Goethes Faust. Naar Parallelen falder Oehl. ind 1820, er det kun Problemet om Lykken, han har for Øje; der er for ham ikke Tale om nogen Modsætning mellem Naturens muntre Søn og Nattens blege Grubler — en Modsætning, som vel ikke engang for os lader sig erstatte af Navnene Aladdin og Faust, fordi Faust nu engang er noget andet og noget mere end den grublende Forsker fra Studerekammeret.

Tydeligst bliver maaske Afstanden fra Faust, naar vi ser, hvorledes Oehlenschläger har skildret Nouredin i sit Eventyrdrama. Men herom tillader jeg mig at henvise til min Indledning til Værket (Oehlenschläger: „Poetiske Skrifter“, II, 1927, S. XXXII—XXXV).

H. G. Topsøe-Jensen.

INDHOLDSFORTEGNELSE

TIL

DANSKE STUDIER 1916—1927

13.—24. BIND. NY RÆKKE 1.—12. BIND

AFHANDLINGER

Årg., Side

<i>Aakjær, Svend</i> : Undersøgelser af Maalet i E Bindstouw. — A. „Jeg“ i E Bindstouw og hans nærmeste Kres. — B. Wolle Hannsen: E Skræpigh. — C. Pe Baahstrup: Jørren Maahswyen. — D. Wolle Vistisen: Swen Graah. — E. Mahs aa Vrahnum: Indledning. — F. Wolle Vistisen: Brøw (Indledningen iberegnet). — G. Jens Jensen, e Hueskræhmer. — H. Rasmus Owstrup: Messingjens. — I. „3 Digte i den østerjydske Mundart“. — J. Øwli og Staeren sedder o Gowlen. — K. E Hælhæjst. — L. Mads Uhr: E Staahkelsmand	16, 113
— Løser og Løkker	22, 10
<i>Abell, P.</i> : En Tekstrettelse til „Juleferierne“	16, 198
<i>Achelis, T. O.</i> : Om „Gammel Haderslev“	25, 93
<i>Baruël, Fanny</i> : Emil Aarestrup: Tidlig Skilsmisse. En Studie over Aarestrups Stil	17, 63
<i>Bauditz, O.</i> : Blicherske Soldaterhistorier	21, 49
— Blicherske Soldaterhistorier. [Suppl.]	27, 93
<i>Beckman, Nat.</i> : Några studier över Peder Laales ordspråkssamling	16, 87
I. Samlingens uppkomst	16, 87
II. Några små kommentarier	16, 96
<i>Behrend, C.</i> : To Digte af Hans Adolph Brorson	27, 180
<i>Billeskov Jansen, H.</i> : Daldøs	27, 97
<i>Bjerregaard, N. P.</i> : Hvordan lærte St. St. Blicher Jydsk?	17, 155
<i>Björkman, Carl</i> : Tre Brev från H. C. Andersen till Atterbom	23, 69
<i>Bloch, C.</i> : Hvad er en Papegøje?	19, 42
— Replik (til Henrik E. Flindt)	19, 48
<i>Bo, Alf</i> : Om Melodi i Tale og Sang	27, 101
<i>Bobé, Louis</i> : Til „Johannes Ewalds Levnet og Meninger“	18, 73
<i>Borup, Johan</i> : Fred hviler over Land og By	27, 88
<i>Borup, Morten</i> : En tysk Afhandling om „St. Hansaftenspil“	19, 40
<i>Brix, Hans</i> : En Blicher-Rettelse	16, 112
— Til Dr. phil. L. Bobé	18, 185
— De tre Helligaftener	23, 92

	Årg., Side
<i>Brøchner-Mortensen, G.</i> : Lidt københavnsk Forbrydersprog.....	20, 85
<i>Brøndal, Viggo</i> : Fra Ordenes Samfund (Anm., Knud Hjortø).....	18, 88
— Danernes Navn.....	20, 17
— En ny etymologisk Ordbog (Anm., E. Hellquist).....	21, 77
— Ny Sprogfilosofi.....	22, 79
— Den bedste Artikels Oprindelse og Brug (Anm., G. Schütte).....	23, 75
— og <i>Johan Miskow</i> : Sigøjnersprog i Danmark.....	23, 97
<i>Brøndum-Nielsen, Johs.</i> : Et gammelt Søkort (Anm., Johannes Knudsen). 16,	196
— Trykforholdene ved Afledningsendelsen -agtig i Dansk.....	17, 35
— Gammeldags Skæmt.....	17, 78
— „Turebyn“—„Narrogonisk“.....	17, 154
— Lykke Bogen, Tillæg.....	18, 93
— Om Høysgaards Udtalebetegnelse.....	18, 127
— Dansk Syntaks (Anm., Johs. Løllesgaard).....	21, 83
<i>Campbell, Åke</i> : Hyltén-Cavallius-Stiftelsen i Lunds Virksomhed.....	24, 167
<i>Carøe, K.</i> : En mærkelig Kur.....	20, 147
<i>Celander, Hilding</i> : Västsvenska Folkminnesförenings Virksomhed.....	24, 166
<i>Christensen, Arthur</i> : Trebrødre- og Tobrødre-Stamsagn. En Studie i sammenlignende Sagnforskning. — I. Tretal og Bagvægt. — II. Det ariske Trebrødre-Stamsagn. — III. Trebrødre-Stamsagnet hos Ikke- ariske Folk. — IV. Det ariske Tobrødre-Stamsagn. — V. Tobrødre- sagnet hos Semiterne. — VI. Krydsningsformer. — VII. Love for Stamsagns Dannelse og Udvikling. — Efterslæt.....	16, 45
<i>Christensen, Georg</i> : Folkeeventyr (Anm., Ingeborg Simesen).....	16, 194
— En Replik (til Marius Kristensen).....	23, 45
<i>Clausen, H. V.</i> : Kong Hugleik.....	18, 137
<i>Clément, Ad.</i> : Et mærkeligt Sten-Navn hos Henrik Harpestræng.....	17, 163
— Gensvar til Dr. Marius Kristensen.....	17, 167
— Tegn og underlige Gerninger.....	18, 150
— Abracadabra.....	19, 160
— „Et patriotisk Ynske“. Frederik den femtes „Drikkeskaal“.....	22, 178
— Et gammelt Vers.....	24, 92
<i>la Cour, Vilh.</i> : Lejrestudier. I. Stedet.....	20, 49
— Lejrestudier. II. Mindesmærkerne.....	21, 147
— Hejmdals Navne.....	23, 61
— Lejrestudier. III. Navnet.....	24, 13
— Solens Personifikation i vor Broncealder.....	24, 121
— Skjoldungefejden.....	26, 147
— Oldtidshavnen ved Ferring.....	27, 139
<i>Dahl, Frantz</i> : Hr. Frue.....	17, 62
— F. J. Hansen's Subskriptionsindbydelse til „Læsning for den fine Verden“.	24, 23
— Endnu lidt om „Munk“.....	24, 47
— En lille Tilføjelse til Erslew's Forfatterlexikon.....	26, 95
<i>Dahl, Maria</i> : Af Johan Ernst Rietz' Dagbøger.....	16, 161
<i>Dahlerup, Verner</i> : Blaamand.....	18, 85
— Blaamand (Svar til Frits Heide).....	18, 179
<i>Eegholm, Axel</i> : „Figenbladet“.....	18, 181

<i>Egeberg Jensen, A.</i> : Henrik Hertz (Anm., Hans Kyrre)	17, 76
<i>Ehrling, Sigfrid</i> : En dansk lærebok i svenska från 1700-talet	17, 153
— En förmodad licentia poetica	18, 171
<i>Elberling, Emil</i> : Fra Litteraturens Omraader. Tre Studier. — I. „Det danske Flag og Prinsen af Noer“. En Forveksling. — II. Naar opkom Navnet „Jens“ for de danske Soldater? — III. Det historiske Grundlag for „Smeden og Bageren“	19, 1
<i>Ellekilde, Hans</i> : Studier over Kierkegaards Ungdomsliv. „Den store Jordrystelse“	16, 1
— Nyt fra Æventyrforskningen	19, 162
— Efterskrift (til G. Schüttes Anm. af Sagnforskning)	21, 187
— Dansk Folkemindesamlings Virksomhed	24, 172
— Efterskrift (til Odins Ridt)	25, 17
<i>Elling, C.</i> : Et hidtil ukendt Brev fra Holberg	27, 179
<i>Engelbret Pedersen, P.</i> : „De tre Helligaftener“ som jydsk Folkedigtning. 25, 42	
— Plantenavne og Dyrenavne hos I. P. Jacobsen og Chr. Winther	26, 169
<i>Erixon, Sigurd</i> : En landskapsundersökning. Blekinges bebyggelse och bostadskultur	24, 157
— Folkelivsforskningens Stilling i Sverige 1922—24.	24, 162
<i>Faber, Niels</i> : Kilderne til H. Drachmanns „Middelalderlig“	21, 89
<i>Falbe-Hansen, Ida</i> : Lidt om Aage- og Else-Visen.	20, 166
— Om Versemaalene i Første Del af Øhlenschlägers „Helge“	21, 66
— Rettelse	21, 134
— Nordiske Folkeviser hos William of Malmesbury	22, 76
<i>Feilberg, H. F.</i> : Vandrende Æventyr	20, 1
— Holger Danske og Antikrist	20, 97
— Høje paa Ildsjøer	21, 171
<i>Fich, A. N. B.</i> : Om „Rungsteds Lyksaligheder“	27, 80
<i>Flindt, Henrik E.</i> : Hvad er en Papegøje?	18, 182
— Hvad er en Papegøje? (Svar til C. Bloch)	19, 46
<i>Fog, Reginald</i> : Trollden „Grendel“ i Bjovulf. En Hypothese	17, 134
— Bjarkemaals „Hjalte“	19, 29
<i>Frømhø, A.</i> : Lidt om moderne dansk Kancellistil og Kancellisprog ..	22, 127
<i>Glaahn, Alfred</i> : Holbergs „Rouen“	16, 204
<i>Gravlund, Thorkil</i> : Sønderjyske Soldaterbreve (Anm., Harald Nielsen) .	17, 41
— Danske Soldaterbreve (Anm., Harald Nielsen)	18, 48
<i>Grove, Peter</i> : Det danske Udlyds-r	27, 155
<i>Grundtvig, Stener</i> : Udenskring	16, 112
<i>Grüner Nielsen, H.</i> : Folkevisedans paa Manø	17, 14
— Danse paa Høj	18, 119
— Odderhuset. Forbryderovertro fra 18. Aarh.	20, 9
— Norske Folkeviser (Anm., K. Liestøl og Moltke Moe)	21, 47
— Studier over vore ældste Visahaandskrifter. Om Paalideligheden af Visahaandskriftet „Karen Brahes Folio“	23, 153
<i>Hagen, S. N.</i> : Yrsa og Rolv Krake	23, 180
<i>Hammarstedt, N. E.</i> : Nordiska Museets arkiv för svensk folkkännedom. Ett beriktigande	17, 158

<i>Hansen, Aage</i> : Et Par Etymologier (Glipping, Klipping; Kleppert; dansk Glut, svensk glunt)	26, 85
<i>Hansen, H. P.</i> : Af Bindestuens Saga (Anm., Konrad Understrup)	20, 46
<i>Hansen, Olaf</i> : „Fagre Ord“	18, 180
— Lidt om „Hjortens Flugt“	19, 89
<i>Harding, M. C.</i> : Et ikke tidligere trykt Brev fra Rasmus Rask til H. C. Ørsted	19, 71
<i>Hauberg, Poul</i> : Lidt om Henrik Harpestrængs Lægebog. — I. Thottske Saml. 710 4to. — II. Ny kgl. Saml. 314 b 4to. — III. A. M. 45 4to. — IV. A. M. 819 4to. — V. Gl. kgl. Saml. 3487 8vo. — VI. A. M. 188 8vo.	19, 111
— Overtro	21, 174
— Et hidtil ukendt Harpestræng-Afskrift	22, 153
— Ormen i nordisk Folkemedicin (Anm., J. Reichborn-Kjennerud)	24, 86
<i>Heide, Frits</i> : Bidrag til Spørgsmaalet om den danske Almues Læsning i det 18. Aarhundrede	18, 36
— Blaamand	18, 178
<i>Herring, Poul</i> : Gennembruddet i Georg Brandes' Udvikling	27, 35
<i>Hjelholt, Holger</i> : Et Brev fra Holberg	17, 39
— Skaansk Hjemstavnskildring (Anm., Hans Larsson)	17, 156
— Esaias Tegnér (Anm., Fredrik Böök)	18, 172
— En Beretning om Jellingemonumentet	19, 42
— Sønderjyds Sprog- og Folkemindeforskning mellem Krigene	19, 129
<i>Holmberg, Uno</i> : De finske folkloristiske Samlinger	24, 169
<i>Houken, Aage</i> : Klopstocktiden og Johs. Ewald [Anm., Leopold Magon] ..	27, 84
<i>Jakobsen, J.</i> : Om Orknøernes Historie og Sprog. Et Brudstykke	19, 143
<i>Jensen, Albert</i> : Hild og Trud	26, 51
— Den forklædte Bejler	27, 44
<i>Jensen, Knud B.</i> : Til Gefion-Spørgsmaalet	19, 92
<i>Jespersen, Otto</i> : To Smaating (Eller. Som)	20, 165
— Ganske	22, 70
<i>Johnsson, J. W. S.</i> : Trylleformler (Anm., F. Ohrt)	18, 81
— En Forgænger for J. M. Thiele	19, 104
— Gamle Bonderegler	20, 48
— Folkemedicinske Undersøgelser. — I. Forseglet Jord. — II. Det hel- bredende Skridt. — III. En mærkelig Kur	21, 1
— Gerhard Kempe	21, 48
— Danmarks Trylleformler (Anm., F. Ohrt)	22, 88
— Lægebøger (Anm., Evald Tang Kristensen)	23, 186
— Det folkemedicinske Grundlag for N. R. Finsens Rødt-Lys Behandling.	24, 135
— Kloge Folk (Anm., H. P. Hansen)	25, 174
— Husdyrene i nordisk Folketro (Anm., Paul Heurgren)	25, 178
<i>Jónsson, Finnur</i> : Danske Stedsnavne i Knytlingasaga	19, 74
— Stammeformer i Stednavne	21, 39
<i>Jørgensen, Ellen</i> : Gammel Livsvisdom	20, 93
<i>Kaalund, Kr.</i> : Gamle Folkevisesvers	17, 81
<i>Kalkar, O.</i> : Bære Sadel	19, 179
— Ikke bande	20, 96

	Arg.	Side
<i>Kannik, Knud</i> : Den danske Middelalders Kvaddans	25,	84
<i>Knudsen, Fr.</i> : Pind	20,	126
— Munk	21,	112
— Langbold. — I. Almindelig Langbold. — II. Tremands Langbold. — III. Opryknings-Langbold. — IV. Udenlandsk Langbold	22,	97
— Efterslæt til Pindspillet	22,	186
— Hane-Offet i Danmark ved Fastelavn	24,	1
<i>Knudsen, Gunmar</i> : Mindeord (Alf Torp, P. F. Abell)	17,	12
— Efterskrift til „Yggdrasil“	17,	62
— Gammeldags Skæmt (Anm., Marius Kristensen og Johs. Brøndum- Nielsen)	17,	77
— Gamle Gader (Anm., Hugo Matthiessen)	17,	94
— Gudminger	17,	95
— Gammelsvensk Ordsamling (Anm., F. A. Dahlgren)	17,	152
— Dansk Bygd (Anm., Thorkild Gravlund)	17,	160
— Efterskrift til „Gudefremstillinger paa Guldhornene“	18,	34
— Braavallaslaget (Anm., Ture Hederström)	18,	83
— Hirtshals eller Hornsnæs	18,	89
— Lycke Bogen (Anm., Johs. Brøndum-Nielsen)	18,	93
— En Ibsen-Kommentar (Anm., H. Logeman)	18,	94
— To danske gaadefulde Skuespil (Anm., Egill Rostrop)	18,	166
— Danske Ordbøger	19,	37
— Priorens Disputats med Guidos Sjæl	19,	49
— Hjemligt Hedenskab (Anm., G. Schütte)	19,	186
— Balder (Anm., Gustav Neckel)	20,	184
— Dansk Folkekarakter (Anm., Thorkild Gravlund)	20,	188
— Engelsk Stednavneforskning (Anm., Allen Mawer)	21,	42
— Carl Bagger (Anm., H. G. Olrik)	21,	77
— Tillæg (til „Høje paa Ildsøjler“)	21,	174
— Drikofre (Anm., Maurice Cahen)	22,	91
— Bornholmske Navne paa -løse	22,	172
— Udlejre	22,	176
— Norrøne Gude- og Heltesagn (Anm., Magnus Olsen)	22,	187
— Løt. Et Stednavn fra Vendsyssel	23,	92
— Norsk Bondekultur (Anm., Kristofer Visted)	24,	48
— Det Tredie nordiske Folkelivs- og Folkemindeforskersmøde i Køben- havn 12.—13. August 1924	24,	149
— Nordsjællandsk Folkeliv (Anm., Anders Uhrskov)	25,	94
— Schweizisk Almuekultur (Anm., L. Rüttimeyer)	25,	95
— Løse-Formen i bornholmske Stednavne	25,	181
— Af den svenske Stednavneforskning (Anm., Jöran Sahlgren)	25,	187
— Væggelese og Vægerne	26,	95
— Himmerlands Tyr (Efterskrift)	26,	187
— Et Hardsysselmaal [Anm., P. Skautrup]	27,	82
— Smanke	27,	96
— Tysk Overtro (Anm., E. Hoffmann Kroyer og H. Bächtold-Stäubli) ..	27,	173
<i>Krarup, Kristian</i> : Emil Aarestrup: Tidlig Skilsmisse	18,	95

	Årg., Side
<i>Krarup, Kristian: Danske Fædrelandssange</i> (Anm., Ingeborg Simesen).	21, 92
— Et Kingo'sk Billede	22, 86
— Chr. Winther: Verner	24, 91
<i>Kristensen, Marius: Efterskrift til Undersøgelser over Maalet i E Bind-stouw</i>	16, 137
— Til Dr. Folmer Dyrhunds 90-Aars Dag	16, 150
— Fra de sidste Aars Sproggranskning. X	16, 152
— Axel Olrik. 3. Juli 1864—17. Februar 1917	17, 1
— Fra de sidste Aars Sproggranskning. XI—XII	17, 29
— Legetøjets „Hellighed“. Et Spørgsmaal	17, 157
— Bøigen	17, 160
— Et mærkeligt Sten-Navn hos Henrik Harpestræng. Svar til Ad. Clément.	17, 165
— Om Oehlenschlägers „Helge“. Lidt Forhistorie og Efterhistorie	18, 97
— Nogle vandrende Historier	18, 185
— Ole Worm og Runeindskrifterne. Tre Bidrag til Oplysning herom ..	19, 17
— Dronningen, der aad Agerkaal	19, 95
— Mindeord (C. M. C. Kvolsgaard, Niels Sørensen, Nikolaj Andersen) ...	19, 154
— Nogle Synspunkter for Dialektstudiet	20, 68
— Fra „Oplysningstiden“	20, 89
— To af mine Lærere (Ludv. Wimmer, P. K. Thorsen)	20, 156
— H. F. Feilberg. 6. Aug. 1831—8. Okt. 1921	22, 1
— Fra Rasmus Rask's Hjem	22, 92
— Tidsfordriv (Anm.)	22, 96
— Om Ingemanns Versekunst. — I. Et Skifte i Ingemanns Versebygning.	
— II. Børneverset	22, 141
— Nye Blicher-Udgaver (Anm., S. Vasegaard, Georg Christensen)	22, 168
— Lidt mere om „Helge“ og „Frithiofs Saga“	22, 178
— Dansk Verslære (Anm., Ernst v. d. Recke)	22, 179
— Ingemann og Naturen. Et Par Kuriosa	22, 181
— To danske Plantenavne	22, 182
— Bemærkninger til nogle af Peder Laales Ordsprog	23, 31
— Nyt Fund af Dansk Middelalderlitteratur (Anm., Ragnar Lindstam).	23, 48
— Den bestemte Artikels Oprindelse og Brug (Anm., G. Schütte)	23, 91
— To Breve fra Rasmus Rask	24, 28
— Blank-verse. Et Stykke af Versekunstens Historie	24, 34
— Nogle norske Bøger	24, 94
— Endnu engang Glavendrup-Stenen	24, 175
— En Hellig-tre-Kongers Vise og Hellig-tre-Kongers Dans i Danmark ..	25, 56
— Sagn og Virkelighed	25, 171
— Et gammelt Vers	25, 186
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — I. Modersmaal. — II. De nordiske	
Betegnelser for Skulder. — III. Benævnelser paa Panden. — IV. Andre	
tvivlsomme Laaneord	26, 66
— Den gamle Dagvise	26, 97
— Bidrag til dansk Ordhistorie. — V. Verdenhjørnerne. — VI. Nogle	
nyfundne olddanske Ord. — VII. Orgrant	27, 75
— Or(d)grant (Efterskr. til Alfr. Thomsen)	27, 183

<i>Kristensen, Marius</i> : Nydansk fortællende Prosa. En ensidig Betragtning.	27, 186
<i>Kroman, E.</i> : Studier over vore ældste Visehaandskrifter. Jens Billes Visebog	23, 170
<i>Langdal Møller, Kr.</i> : Var Oehlenschlägers romantiske Gennembrud forberedt før Mødet med Steffens?	21, 125
— „Aprilsnarrene“	24, 40
— Baggesens „Romerering“	24, 97
<i>Larsen, Henning</i> : Nok et Harpestræng-Haandskrift	24, 177
<i>Lausten-Thomsen, H.</i> : Tværs over Stregen	26, 81
<i>Liestøl, Knut</i> : Svend Grundtvig og det norske Folkevisearbejde	24, 159
— Den norske Folkemindeindsamling	24, 171
<i>Logeman, H.</i> : Bøigens Oprindelse	16, 168
— Leonora Christines „Stykke af en Comœdie“	18, 167
— Erik Lakej eller Baron Nilus?	24, 36
— Den ældste hollandske „Politiske Kandestøber“	24, 92
— Hvem var Holbergs „Jean Baptiste“	24, 181
— Holbergiana. — 1. Skipper Adrian og andre <i>Kalloepers</i> . — 2. Holberg og de danske Levnetsbreve	25, 156
<i>Lund, Jens</i> : Den formodede Oldtidshavn ved Ferring	27, 16
<i>Lund Madsen, J.</i> : Læger, Jurister og Apotekere for Folkets Domstol ..	26, 112
<i>Marton, Jens</i> : Skorpesproget. Et gammelt Skolesprog	22, 64
<i>Midttun, Gisle</i> : De norske Bygdeundersøgelser	24, 170
<i>Miskow, Johan</i> , og <i>Viggo Brøndal</i> : Sigøjnersprog i Danmark	23, 97
<i>Mygdal, Elna</i> : Leksanddragten (Anm., Albert Alm)	25, 92
<i>Møller, Niels</i> : Om Nodetryk til Danske Salmer før Hans Thomissøn. Nogle bibliografiske Bemærkninger. — Een handbog ... 1535. — Een ganske nyttelig .. Handbog .. 1539. — De forskellige Udgaver af Hans Tavsens Salmebog	16, 139
<i>Møller, Niels</i> : Et Vers af Baggesen	18, 80
<i>Ohrt, F.</i> : Wodans eller Kristi Ridt (Anm., Reidar Th. Christiansen) ...	16, 189
— Et „Kors“ mod onde Vætter	17, 141
— Finsk Tro og finsk Galder (Anm., Kaarle Krohn). — 1. Religion. — 2. Magtordet	18, 107
— „Det er ganske vist“	18, 170
— Heber og Abracadabra	19, 11
— Fra den yderste Sproggrænse	19, 61
— Svensk Trolldom. Træk af de sidste fem Aars Udgiverarbejde og Granskning	20, 175
— Cyprianus. Hans Bog og hans Bøn. — 1. De gamle Mestre. — 2. Cyprianus' Bog. — 3. Cyprianus' Bøn. — 4. Den danske Cyprianus ..	23, 1
— Cyprianus. Hans Bog og hans Bøn	23, 95
— Om Galdersange (Anm., Ivar Lindquist)	23, 183
— Et Omkvæd	25, 182
<i>Olrik, Axel</i> : Til nordisk Folkemindeforsknings Historie	16, 100
— „Arisk“ og „Gotisk“	16, 157
— Nordiske Folkemindesamlinger. Indberetning til Undervisningsministeriet	17, 22

	Årg.	Side
<i>Olrik, Axel</i> : Yggdrasil	17,	49
— Dansk Litteraturhistorie (Anm., Carl S. Petersen)	17,	80
— Gudefremstillinger paa Guldhornene og andre ældre Mindesmærker. — I. Guldhornets Gudetyper. — II. Gudetyper paa senere Mindesmærker. — III. Gudetyper paa Gundestrup-Kedlen. — IV. Guldhornets Mytebilleder. — V. Gudetegn	18,	1
— Odins Ridt	25,	1
— Et demokratisk Element i dansk Aandsliv	25,	147
<i>Olrik, H. G.</i> : Om Ingemanns Aftensang „Fred hviler over Land og By“ ..	21,	135
— H. C. Andersens Forsvarer i 1831	26,	167
— Om Ingemanns Morgensalmer	27,	118
<i>Olrik, Ingeborg</i> : Minder fra Axel Ols Rikis Barndomshjem og Ungdomstid. 24,	49	
<i>Olrik, Jørgen</i> : „Domina Helena“ (Anm., Bering Liisberg)	19,	158
— Nordfynsk Bondeliv (Anm., Christine Reimer)	20,	46
— Fra Ods Herred (Anm., Lars Andersen)	20,	91
— Danske Vider og Vedtægter (Anm., Poul Bjerger og Th. J. Søegaard). 21,	46	
— Dansk Folkemuseums Virksomhed	24,	173
— Folkedragter i Nordvestsjælland (Anm., J. S. Møller)	26,	180
— Det gamle Als (Anm., Henrik Ussing)	26,	182
<i>Orluf, Fr.</i> : Originaltegningerne til Worms Monumenta	21,	21
— Gefionmythen hos Brage den Gamle	23,	22
— Til Runeindskriften paa Heden Røgelsekar	25,	78
— Tvorupstenen, den falske og den virkelige	26,	21
— Oddumstenen	27,	83
<i>Paludan, Hans Aage</i> : Christian Barnekov-Motivet i spanske Sagn og Viser. 23,	146	
— Corneille i Danmark	24,	64
— Nye Bidrag til Skræddernes Saga	25,	19
— Til Visen om Torbens Datter	25,	133
— Corneille i Danmark. En Tilføjelse	26,	174
<i>Paulli, R.</i> : Anekdoter (Anm., Johs. Bolte)	24,	87
— Gamle Anekdoter (Anm., Johs. Bolte)	25,	94
<i>Rasmussen, J. P.</i> : Et „Smørbjerg“ i Erindlev Sogn	22,	184
<i>Rasmussen, Karl</i> : Sagn og Virkelighed	25,	168
<i>Reimer, Christine</i> : Lidt om Liggister af Straa	27,	169
<i>Repstock, Johan</i> : Solbaandskæp	27,	89
<i>Roos, Carl</i> : Holberg i Tyskland i det 19. Aarhundrede. Bearbejdelser og Opførelser	17,	111
— To utrykte Digte af Øhlenschläger	18,	91
— Holbergiana	26,	82
<i>Roust, Th.</i> : Af dansk Fædrelandssangs Historie. Et Hundreedaarsminde. 19,	81	
<i>Rubow, Paul V.</i> : Revisionen af det attende Aarhundrede. En Oversigtsartikel	25,	97
— Mere om Førromantikken	26,	43
— Omkring H. C. Andersen	27,	147
<i>Rue, Harald</i> : Lidt om Gennembrudet i Georg Brandes' Udvikling	27,	162
<i>Rønning, F.</i> : Om nogle Digte af Ingemann	26,	172
<i>Sandvad, Holger</i> : En lille Holbergkonjektur	24,	89

<i>Schjærff, Poul</i> : Den danske Jens og hans Sprog. — Tillæg. Om Skovarbejdernes Sprog	18, 49
— Christian Bredahl (Anm., O. Thyregod)	19, 185
— Mere om den danske Jens og hans Sprog	20, 142
<i>Schlichtkrull, Oskar</i> : Johan Ludvig Heiberg: En Sjæl efter Døden. Nogle supplerende Bemærkninger	17, 97
<i>Schmidt, Aug. F.</i> : Lejrskov	26, 77
<i>Schütte, Gudmund</i> : Vor Æts og vor Folkegruppes Navne	17, 43
— J. Grimm og tysk Korttegning overfor Dansk-norsk Retskrivning....	18, 173
— Krytlingasagas Stednavne	20, 94
— Spørgsmaalet om Danernes Navn	20, 169
— Sagnforskning (Anm., Axel Olrik)	21, 177
— En gammel Kulturvej fra Lilleasien til Skandinavien. — A. Materiel Kultur. — B. Religiøs Kultur	22, 40
— Det slesvigske Folks Historie (Anm., Vilh. la Cour)	24, 77
— Friske Skud af gammel dansk Navneskik	25, 90
— Sagnet om Soen og den sunkne Gaard	25, 117
— Nordisk og frisisk Artikelforskning (Anm., E. W. Selmer)	26, 90
— Hedenske Levn i Tilknytning til Helligkilder. — I. Øresund-Egneses Kildegeografi. — II. Frue, Brude-, Kvinde- og Sosagn ved Vandsteder i Vestdanmark. — III. Helligkilde med sunken Tyr	26, 157
— Danmarks Helligkilder (Anm., Aug. F. Schmidt)	26, 177
— Himmerlands Tyr	26, 183
— Daner og Eruler	27, 65
<i>Seip, Didrik Arup</i> : Om Verbet drille	17, 150
— En dansk Rimordbog	21, 76
<i>Severinsen, P.</i> : Kong Hugleiks Dødsaar	19, 96
— Ølsebymagle-Egeslevmagle	19, 97
— En Variant	22, 75
— Natmandsfolk og Kæltringer (Anm., H. P. Hansen)	22, 89
— Natmandsfolk og Kæltringer II (Anm., H. P. Hansen)	24, 45
— Frelserens Højde	26, 1
<i>Sirelius, U. T.</i> : Om den finska ryan	24, 157
— Det finske Nationalmuseums Indsamlingsvirksomhed	24, 168
<i>Skautrup, Peter</i> : Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn. — I. Folkeblanding. — II. Sprogblanding. — III. Indflytning	21, 97
— Den bestemte Artikels Oprindelse og Brug (Anm., G. Schütte)	23, 85
— Fordi—derfor	24, 179
— Hallig	24, 184
<i>Steenstrup, Johannes</i> : Samsøs Stednavne (Anm., Stednavneudvalget) ..	23, 39
<i>Thomsen, Alfred</i> : Et Bidrag til Dansk Navneskiks Historie	26, 135
— Or(d)grant	27, 182
<i>Topsøe-Jensen, H.</i> : En Sjæl efter Døden (Anm., O. Schlichtkrull)	19, 180
— Litterær Kritik (Anm., Paul V. Rubow)	21, 167
— Guldalderstudier (Anm., Ida Falbe-Hansen)	22, 72
— To Bidrag til den danske Romans Historie (Anm., Kjeld Galster, Vilh. Andersen)	22, 164

	Arg., Side
<i>Topsøe-Jensen, H. G.</i> : Et Stykke Folkepoesi fra vore Dage.....	27, 21
— „Aladdin“ og Samtidens Dom.....	27, 87
— Ingemann-Studier [Anm., Kjeld Galster].....	27, 91
— Aladdin og Faust.....	27, 188
<i>Trier, H.</i> : Lef.....	22, 181
<i>Tvermose Thyregod, S.</i> : Den læderne Mand.....	27, 175
<i>Ussing, Henrik</i> : Blicherstudier (Anm., Hans Brix).....	16, 199
— Om Bebyggelserne og Stednavnene paa Thorp. — Thorp efter Selvlyd. — Thorp efter stemt Medlyd. — Thorp efter ustemt Medlyd..	17, 83
— Fred hviler over Land og By.....	22, 74
— Norsk Folkeminnelag (Anm., Ivar Aasen).....	22, 87
— Danske Stednavnes Retskrivning.....	23, 49
— Svenske Forfattere (Anm., V. Andersen).....	24, 44
— Folketroens og Folkemeningens Psykologi.....	24, 154
— Steen Blichers Talesprog.....	27, 1
<i>Warming, Ernst</i> : Høje paa Ildsøjler.....	21, 173
<i>Vasegaard, Søren</i> : Blicher som Oversætter. I Anledning af den fornyede Udgave af Digterens Oversættelse af „Præsten i Wakefield“.....	22, 55
— Greve eller Herre?.....	24, 39
<i>Wentzel, Astrid</i> : Et Supplement til K. Carøe: En mærkelig Kur.....	25, 172
<i>Wikman, K. Rob. V.</i> : Den svenske Folkelivsforskning i Finland 1922—24.	24, 169
<i>Zahrtmann, M. K.</i> : Løse-Formen i bornholmske Stednavne.....	25, 180
— Tilnavnet Menved.....	25, 183

BREVE

<i>H. C. Andersen</i> , til Atterbom ²¹ / ₅ 1838.....	23, 69
— til Atterbom ¹⁶ / ₁₁ 1849.....	23, 73
— til Atterbom ¹⁷ / ₅ 1850.....	23, 74
<i>Frederik</i> , Prins af Hessen, til „Selskabet for de skønne Videnskabers og Smagens Udbredelse“ ¹⁸ / ₆ 1818.....	19, 83
<i>Holberg, Ludvig</i> , til de deputerede i Cammerkollegiet ¹⁹ / ₇ 1740.....	17, 40
— til Gabr. Linde og P. Hildermann ¹⁷ / ₁₁ 1740.....	27, 179
<i>Knudsen, Bertel</i> , til Ole Worm ¹⁷ / ₂ 1623.....	21, 29
— til Ole Worm ¹ / ₆ 1623.....	21, 32
<i>Mark, Karen Marie Jensdatter</i> , til G. Schütte ²² / ₆ 1924.....	25, 91
<i>Olrik, Axel</i> , til Oberst R. Fog ¹² / ₂ 1917.....	19, 35
<i>Rask, Rasmus Kr.</i> , til Urtekræmmer A. Larsen ²⁸ / ₉ 1818.....	24, 28
— til samme ¹ / ₂ 1819.....	24, 31
— til H. C. Ørsted ²⁸ / ₁ 1812.....	19, 71
<i>Worm, Ole</i> , til Bertel Knudsen 1619.....	21, 25
— til Bertel Knudsen ⁸ / ₁₁ 1621.....	21, 27
— til Bertel Knudsen ¹⁹ / ₇ 1623.....	21, 31

MEDDELELSER

Meddelelse.....	16, 204
Rettelse til „En mærkelig Kur“.....	21, 96
Dansk Kandidatfond.....	24, 148

ANMELDTE BØGER

1. KULTUR OG FOLKEMINDER

<i>Aarne, Antti</i> : F. F. Communications Nr. 3, 5, 11, 13, 14, 15, 20, 22 og 26..	19, 172
<i>Aasen, Ivar</i> : Norske Minnestykker. Ved Jens Lindberg.....	22, 87
<i>Alm, Albert</i> : Dräkt-Almanacka för Leksands Socken.....	25, 92
<i>Andersen, Lars</i> : Folkeliv i Ods Herred	20, 91
<i>Bering Liisberg, H. C.</i> : Domina Helena	19, 158
<i>Bjerger, Poul</i> , og <i>Th. J. Sægaard</i> : Danske Vider og Vedtægter I—III..	21, 46
<i>Bolte, Johs.</i> , og <i>G. Poltka</i> : Anmerkungen zu den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm.....	19, 162
<i>Bolte, Johannes</i> : Alte Erzähler	24, 87
— Alte Erzähler II.....	25, 94
<i>Buhl, Frantz</i> : Fortællingerne om Tobias og Judith	19, 164
<i>Cahen, Maurice</i> : Études sur le vocabulaire religieux du Vieux-Scandinav.	
La libation.....	22, 91
<i>Christiansen, Reidar Th.</i> : Die finnischen und nordischen Varianten des zweiten Merseburgerspruches	16, 189
<i>Christoffersson, Olof</i> : Svartkonstbok från Skytts härad.....	20, 176
<i>la Cour, Vilh.</i> : Geschichte des schleswigschen Volkes.....	24, 77
<i>Gravlund, Thorkild</i> : Dansk Bygd I. Landsmands Lov.....	17, 160
— Dansk Folkekarakter.....	20, 188
<i>Hackmann, Oscar</i> : F. F. Communications 6.....	19, 173
<i>Hansen, H. P.</i> : Natmandsfolk og Kæltringer.....	22, 89
— Natmandsfolk og Kæltringer i Vestjylland II.	24, 45
— Kloge Folk i Vestjylland	25, 174
<i>Hederström, Ture</i> : Fornsagor och Eddakväden I.	18, 83
<i>Heurgren, P.</i> : Salomoniska magiska konster	20, 177
— Djurskrook.....	20, 182
— Husdjuren i Nordisk Folketro.....	25, 178
<i>Hoffmann-Krayer, E.</i> , og <i>H. Bächtold-Stäubli</i> : Handwörterbuch des deutschen Aberglauben.....	27, 173
<i>Holmström, Helge</i> : Studier över Svanjungfrumotivet.....	19, 166
<i>Johannesson, Petter Johan</i> : (Svartkonstbok)	20, 176
<i>Kristensen, Marius</i> , og <i>Johs. Brøndum-Nielsen</i> : Gammeldags Skæmt...	17, 77
<i>Krohn, Kaarle</i> : Suomalaisen runojen uskonto. — Suomalaiset syntylöitsut	18, 107
<i>Larsson, Hans</i> : Hjemmabyarna	17, 156
<i>Liestøl, Knut</i> , og <i>Moltke Moe</i> : Norske Folkviser I.	21, 47
<i>Linderholm, Em.</i> : Urnordisk magi	20, 182
— De stora häxprocesserna i Sverige	20, 179
<i>Lindquist, Ivar</i> : Galdrar	23, 183
<i>Lindskog, Ossian</i> : Lappmannen Jon Johanssons Signerier och Besvärjelser.	20, 177
<i>Møller, J. S.</i> : Folkedragter i Nordvestsjælland.....	26, 180
<i>Neckel, Gustav</i> : Die Ueberlieferungen vom Gotte Balder.....	20, 184
<i>Nielsen, Harald</i> : Sønderjydske Soldaterbreve	17, 41
— Danske Soldaterbreve. 2. Saml.....	18, 48

	Arg., Side
<i>Ohrt, F.</i> : Danmarks Trylleformler I.	18, 81
— Danmarks Trylleformler II. Efterhøst og Lønformler.	22, 88
<i>Olrík, Axel</i> : Nogle Grundsætninger for Sagnforskning.	21, 177
<i>Olsen, Magnus</i> : P. A. Munch: Norrøne Gude- og Heltesagn. 3. Udg. ...	22, 187
<i>Reichborn-Kjennerud, J.</i> : Ormen i Nordisk Folkemedicin.	24, 86
<i>Reimer, Christine</i> : Nordfynsk Bondeliv IV—V.	20, 46
<i>Rüttmeyer, L.</i> : Ur-Ethnographie der Schweiz.	25, 95
<i>Sahlgren, Jöran</i> : Blåkulla.	20, 180
— C. O. Svahns Svartkonstbok.	20, 176
<i>Schmidt, Aug. F.</i> : Danmarks Helligkilder.	26, 177
<i>Schütte, Gudmund</i> : Hjemligt Hedenskab.	19, 186
<i>Simesen, Ingeborg</i> : Folkeeventyr i Udvalg.	16, 194
<i>von Sydow, C. W.</i> : Sigurds Strid med Fåvne.	19, 176
<i>Tang Kristensen, Evald</i> : Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket. .	23, 186
<i>Tid Fordriff</i> . En skøn Lystig Selskabs Bog eller Huilebog.	22, 96
<i>Uhrskov, Anders</i> : Nordsjællandsk Folkeliv I—V.	25, 94
<i>Understrup, Konrad</i> : Af Bindestuens Saga.	20, 46
<i>Ussing, Henrik</i> : Det gamle Als.	26, 182
<i>Visted, Kristofer</i> : Norsk Bondekultur.	24, 48

2. SPROG

<i>Brøndum-Nielsen, Johs.</i> : Sproglig Forfatterbestemmelse.	16, 152
<i>Byskov, J.</i> : Modersmaalet.	17, 30
— Fremmed- og Retskrivningsordbog.	19, 37
<i>Dahlgren, F. A.</i> : Glossarium öfver föråldrade och ovanliga ord och talesätt i svenska språket.	17, 152
<i>Falk, Hjalmar</i> : Betydningslære — Grammatikkens historiske grunlinjer. .	24, 96
<i>Hellquist, E.</i> : Svensk etymologisk ordbok.	21, 77
<i>Hjortø, Knud</i> : Fra Ordenes Samfund.	18, 88
<i>Iversen, Ragnvald</i> : Norrøn Grammatikk.	24, 95
<i>Jacobsen, Lis</i> : Sprogets Forandring.	17, 29
— Kvinde og Mand.	17, 33
<i>Jespersen, Otto</i> : Sprogets Logik.	17, 32
— Tid og Tempus.	17, 32
— Nutidssprog hos Børn og Voksne.	17, 34
— Language.	22, 79
<i>Kalkar, Otto</i> : Ordbog til det ældre danske Sprog V.	19, 37
<i>Knudsen, Johannes</i> : Søkartet offuer Øster oc Vester Søen.	16, 196
<i>Lindstam, Ragnar</i> : Fragment av fornnordiska handskrifter.	23, 48
<i>Lollesgaard, Johs.</i> : Syntaktiske Studier over det ældste danske Skriftsprog. .	21, 83
<i>Matthiessen, Hugo</i> : Gamle Gader.	17, 94
<i>Mawer, Allen</i> : English Place-Name Study — The Place-Names of Northumberland and Durham.	21, 42
Ordbog over det danske Sprog.	19, 37
<i>Pedersen, Holger</i> : Et Blik paa Sprogvidenskabens Historie.	17, 35
<i>Sahlgren, Jöran</i> : Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. — Hälsingborgstraktens ortnamn.	25, 187

	Årg., Side
<i>Sandfeld-Jensen, Kr.</i> : Sprogvidenskaben.....	17, 31
<i>Schütte, Gudmund</i> : Jysk og østdansk Artikelbrug	23, 75
<i>Seip, D. A.</i> : Laaneordsstudier I	16, 154
— Norsk Sproghistorie. — Dansk og norsk i Norge i eldre tider — Norge.	24, 96
<i>Selmer, Ernst W.</i> : Über den Gebrauch des bestimmten Artikels im Nordfriesischen	26, 91
<i>Skautrup, Peter</i> : Et Hardsyssemaal.....	27, 82
<i>Stednavneudvalget</i> : Samsøs Stednavne.....	23, 39
<i>Thorsen, P. K.</i> : Den berømteste Dialektgrænse i Danmark	17, 33
— Saabys Retskrivningsordbog. 7. Udg.....	19, 37
<i>Vendryes, J.</i> : Le Langage	22, 79
<i>Western, Aug.</i> : Norsk riksmåls grammatikk	24, 95

3. LITTERATUR

<i>Andersen, Valdemar</i> : Udvalg af svenske Forfattere	24, 44
<i>Andersen, Vilh.</i> : Vilhelm Topsøe	22, 164
<i>Brix, Hans</i> : Blicherstudier.....	16, 199
<i>Böök, Fredrik</i> : Esaias Tegnér.....	18, 172
<i>Christensen, Georg</i> : St. St. Blicher: Udvalgte Noveller.....	22, 168
<i>Dietrich, Wilh.</i> : Oehlenschlägers „Sankt-Hansaftenspil“	19, 40
<i>Falbe-Hansen, Ida</i> : Øhlenschlägers nordiske Digtning og andre Afhandlinger	22, 72
<i>Galster, Kjeld</i> : Ingemanns historiske Romaner og Digte	22, 164
— Fra Ahasverus til Landsbybørnene.....	27, 91
<i>Kyrre, Hans</i> : Henrik Hertz, Liv og Digtning.....	17, 76
<i>Logeman, H.</i> : A commentary .. on the Norwegian text of Henrik Ibsen's Peer Gynt	18, 94
<i>Magon, Leopold</i> : Ein Jahrhundert geistiger und literarischer Beziehungen zwischen Deutschland und Skandinavien 1750—1850	27, 84
<i>Olrik, H. G.</i> : Carl Baggers Basnæs-Digte.....	21, 77
<i>Petersen, Carl S.</i> : P. Hansen: Illustreret dansk Litteraturhistorie	17, 80
<i>von der Recke, Ernst</i> : Dansk Verslære i kortfattet Fremstilling.....	22, 179
<i>Rostrup, Egill</i> : To danske gaadefulde Skuespil.....	18, 166
<i>Rubow, Paul V.</i> : Dansk litterær Kritik i det 19. Aarh. indtil 1870	21, 167
<i>Schlichtkrull, Oscar</i> : J. L. Heiberg: En Sjæl efter Døden.....	19, 180
<i>Simesen, Ingeborg</i> : Danske Fædrelandssange	21, 92
<i>Thyregod, Oskar</i> : Christian Bredahl	19, 185
<i>Vasegaard, Søren</i> : St. St. Blicher: Noveller	22, 168